

قَوَاعِدُ دُرُوسِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ
(لِغَيْرِ النَّاطِقِينَ بِهَا)

ئەرەب تىلى دەرسلىكى گرامماتىكا
قائىدىلىرى

(ئەرەب تىلىدا سۆزلىمەيدىغانلار ئۈچۈن)

دوكتور فى . ئابدۇرەھىم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

كۈرۈش سۆز

الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَحْدَهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ لَدُنِّي بَعْدَهُ، وَبَعْدُ:

دوكتۇر فى . ئابدۇرەھىم تەرىپىدىن تۈزۈلۈپ، سەئۇدى ئەرەبىستان مەدىنە مۇنەۋۋەرە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «دروس اللغة العربية لغير الناطقين بها» (ئەرەب تىلىدا سۆزلىمەيدىغانلار ئۈچۈن ئەرەب تىلى دەرسلىكلىرى) ناملىق كىتاب 90- يىللارنىڭ ئوتتۇرىدا لىرىدا دىيارىمىزدىكى ئىلمۇمار ئوقۇغۇچىلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى ۋە تېزلا ئومۇملىشىپ ھازىرغا كەلگەندە ئەرەب تىلى ئوقۇتۇش ساھەسىدىكى ئاساسلىق دەرسلىك ماتېرىيالى بولۇپ قالدى.

بۇ كىتابنى تۈزۈشتە ئەرەب تىلىدا سۆزلىمەيدىغانلارنىڭ دەسلەپكى قەدەمدە ئەرەب تىلى بىلەن تونۇشىشى كۆزدە تۇتۇلغان بولغاچقا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەمەلىي سەۋىيىسى ۋە بالىلارغا خاس تەبىئىي خاراكتېرىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇش مەقسىتىدە ئاپتور باشتىن-ئاخىر ئەسەرنىڭ تىلىنى ئاددىي، ئاممىباب، راۋان ۋە چۈشىنىشلىك قىلىپ تۈزۈش پىرىنسىپىغا رىئايە قىلغان، شۇنداقلا تىل-گرامماتىكا قائىدىلىرىنى بىۋاسىتە يېزىش شەكلى بىلەن چۈشەندۈرمەستىن، بەلكى دىئالوگ، جۈملە ۋە مىساللار ئارقىلىق گەۋدەلەندۈرگەن.

ئەسەرنىڭ بۇ خىل ئالاھىدىلىكى بىر تەرەپتىن باشلانغۇچ سەۋىيىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەرەب تىلىغا مۇناسىۋەتلىك بىلىملەرنى (سۆزلۈك ۋە گىرام-

ماتىكىلىق قائىدىلەرنى) ئاسان ۋە تېز ئۆزلەشتۈرۈشتەك ياخشى ئۈنۈمنى ياراتقان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇستازلارغا كۈندىلىك دەرسكە قارىتا ئالدىن تەييارلىق قىلىپ دەرس مەزمۇنىدا ئەكس ئەتكەن گرامماتىكىلىق قائىدىلەرنى قېزىپ ۋە رەتلەپ ئوقۇغۇچىلارغا يورۇتۇپ بېرىش ئۈچۈن ئۈزلۈكسىز تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە بوشلۇق قالدۇرغان.

مۇشۇ ئېھتىياجنى ۋە دەرسلىك مەزمۇنىنىڭ يوشۇرۇن (ئەمەلىيەتتە بۇ خىل يوشۇرۇنلۇق بىر قىسىم ئۇستازلارنى گاڭگىرىتىدۇ) تەرەپلىرىنى تولۇق قېزىپ بۇ كىتابنى مۇكەممەل بىر ئوقۇتۇش ماتېرىيالىغا ئايلاندۇرۇشنى كۆزدە تۇتۇپ، بۇ كىتابنى ئۆگىتىش جەريانىدىكى بىر قانچە يىللىق ئوقۇ-تۇش تەجرىبىلىرىمىزگە ئاساسەن، قوللىنىدىكى «ئەرەب تىلى دەرسلىكى گرامماتىكا قائىدىلىرى» (قواعد دروس اللغة العربية) ناملىق كىتابچىنى تۈزۈپ ھاجەتمەنلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇندۇق.

بىز بۇ كىتابچىدا ئەسلى دەرسلىكتە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن قائىدىگە ئائىت مەزمۇنلارنى تولۇق بايان قىلىشقا كۈچىمىزنىڭ بېرىچە تىرىشتۇق. ئەمما، دەرسلىك ئۆز ئىچىگە ئالمىغان قائىدىلەرنى زورلاپ كىرگۈزۈمدۇق. كىتابچىدا مەزمۇنلارنىڭ توغرا ۋە تولۇق ئىپادىلىنىشىگە تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن بولساقمۇ، لېكىن ئىنسانچىلىقتا ئۇنداق ياكى مۇنداق سەھۋە-لىكىلەرنىڭ بولماسلىقى ناتايىن. شۇڭا، سەھۋەنلىكلەر بايقالسا، تۈزىتىپ پايدىلىنىشنى تەۋسىيە قىلىمىز.

ئى ئاللاھ! بۇ خالىس ئەمگىكىمىزنى ئۆزۈڭنىڭ رازىلىقى يولىدا قوبۇل قىلغىن ۋە بىزنى رەھمىتىڭ ۋە مەغپىرىتىڭگە مۇيەسسەر قىلغىن، ھىدايەت ۋە ئىلىم نۇرىنى مەڭگۈ پارلاتقىن (ئامىن).

ئىشلارنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرگۈچى ئاللاھ تەئالادۇر.

— تۈزگۈچىدىن.

مۇندەرىجە

1- قىسىم

- بىرىنچى دەرس 1
- 1- مەزمۇن: «هَذَا» توغرىسىدا 1
- 2- مەزمۇن: جۈملە توغرىسىدا 1
- 3- مەزمۇن: «أ» توغرىسىدا 3
- 4- مەزمۇن: «نَعَم» ۋە «لا» توغرىسىدا 3
- 5- مەزمۇن: بولۇشلۇق ۋە بولۇشسىز جاۋاب جۈملە توغرىسىدا 4
- 6- مەزمۇن: «مَا» ۋە «مَنْ» توغرىسىدا 5
- ئىككىنچى دەرس 6
- 1- مەزمۇن: «ذَلِكَ» توغرىسىدا 6
- 2- مەزمۇن: «و» توغرىسىدا 6
- ئۈچىنچى دەرس 8
- 1- مەزمۇن: ئېنىقسىز ئىسىملارنى ئېنىقلىققا ئايلاندۇرۇش توغرىسىدا 8
- 1- مەزمۇن: ئىگە - خەۋەر توغرىسىدا 8
- 3- مەزمۇن: ئاي ۋە قۇياش ھەرىپلىرى توغرىسىدا 9
- تۆتىنچى دەرس 10
- 1- مەزمۇن: ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچىلار توغرىسىدا 10

- 2- مەزمۇن: «أَيْنَ» توغرىسىدا..... 11
- 3- مەزمۇن: تولۇق تۈرلىنىدىغان ۋە تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن خاس
ئىسىملار توغرىسىدا..... 11
- 4- مەزمۇن: پېئىلىق جۈملە توغرىسىدا..... 12
- 5- مەزمۇن: كىشىلىك ئالماش توغرىسىدا..... 13
- بەشىنچى دەرس..... 14
- 1- مەزمۇن: ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا..... 14
- 2- مەزمۇن: قاراتما سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا..... 15
- 3- مەزمۇن: «تَحْتِ» توغرىسىدا..... 16
- 4- مەزمۇن: ئۇلانما ھەمىزلىك ئىسىملار توغرىسىدا..... 16
- ئالتىنچى دەرس..... 18
- 1- مەزمۇن: «هَذِهِ» توغرىسىدا..... 18
- 2- مەزمۇن: «لِ» توغرىسىدا..... 18
- 3- مەزمۇن: بەدەندىكى جۈپ ۋە تاق ئەزالار توغرىسىدا..... 19
- 4- مەزمۇن: ئاياللىق جىنىستىكى ئىسىملار توغرىسىدا..... 19
- يەتتىنچى دەرس..... 20
- «تِلْكَ» توغرىسىدا..... 20
- سەككىزىنچى دەرس..... 21
- 1- مەزمۇن: ئىزاھلىق سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا..... 21
- 2- مەزمۇن: «أَمَامَ» ۋە «خَلْفَ» توغرىسىدا..... 22
- 3- مەزمۇن: ئاخىرىدا «ا» بولغان ئىسىملار توغرىسىدا..... 22
- توققۇزىنچى دەرس..... 23
- 1- مەزمۇن: سۈپەتلىك سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا..... 23

- 2- مەزمۇن: تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن سۈپەتداش ئىسىملار توغرىسىدا.....24
- 3- مەزمۇن: «الآن» ۋە «عند» توغرىسىدا.....24
- ئونىنچى دەرس.....26
- 1- مەزمۇن: ئۇلانما كىشىلىك ئالماش توغرىسىدا.....26
- 2- مەزمۇن: «ذَهَبَتْ» توغرىسىدا.....27
- 3- مەزمۇن: «ل» ۋە «عند» نىڭ ئىشلىتىلىشى توغرىسىدا.....28
- 4- مەزمۇن: «مع» توغرىسىدا.....28
- 5- مەزمۇن: تولۇق تۈرلىنىدىغان خاس ئىسىملار توغرىسىدا.....29
- 6- مەزمۇن: ئاخىرنى زىر قىلغۇچى ھەرىپلەر كىرگەن ئىسىملارنىڭ سۈپەت بولۇشى توغرىسىدا.....29
- ئون بىرىنچى دەرس.....31
- 1- مەزمۇن: ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلارنىڭ بېشىغا ئاخىرنى زىر قىلغۇچى ھەرىپلەرنىڭ كىرگۈزۈلۈشى توغرىسىدا.....31
- 2- مەزمۇن: «أحبُّ» توغرىسىدا.....31
- ئون ئىككىنچى دەرس.....32
- 1- مەزمۇن: «كَيْفُ» توغرىسىدا.....32
- 2- مەزمۇن: نىسبىي ئالماش (اسم الموصول) توغرىسىدا.....32
- 3- مەزمۇن: «ذَهَبَتْ» توغرىسىدا.....33
- 4- مەزمۇن: ئاخىرى سۈكۈنلۈك سۆزلەرگە «ال» (ئەلىق لام) قوشۇلغان ئىسىملارنى ئۇلاپ ئوقۇش توغرىسىدا.....33
- ئون ئۈچىنچى دەرس.....34
- 1- مەزمۇن: «هُؤلاء» توغرىسىدا.....34
- 2- مەزمۇن: «هم» توغرىسىدا.....34

- 3- مەزمۇن: «ذُهَبُوا» توغرىسىدا..... 35
- 4- مەزمۇن: «هِن» توغرىسىدا..... 35
- 5- مەزمۇن: ئورۇنداش ئىزاھلىق سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا..... 35
- 6- مەزمۇن: «فَرِيْبٌ» دىن كېيىن كەلگەن «مِن» توغرىسىدا..... 36
- 7- مەزمۇن: «خَرَجِن» توغرىسىدا..... 36
- 8- مەزمۇن: «أُولَئِكَ» توغرىسىدا..... 36
- ئون تۆتىنچى دەرس..... 37
- 1- مەزمۇن: «أَهْلًا وَسَهْلًا مَرْحَبًا» توغرىسىدا..... 37
- 2- مەزمۇن: «أَنْتُمْ» توغرىسىدا..... 37
- 3- مەزمۇن: «نَحْنُ» توغرىسىدا..... 37
- 4- مەزمۇن: «ذَهَبْتُمْ» ۋە «ذَهَبْنَا» توغرىسىدا..... 38
- 5- مەزمۇن: «أَيُّ» توغرىسىدا..... 38
- ئون بەشىنچى دەرس..... 40
- 1- مەزمۇن: «أَنْتِنَّ» توغرىسىدا..... 40
- 2- مەزمۇن: «قَبْلَ» ۋە «بَعْدَ» توغرىسىدا..... 40
- 3- مەزمۇن: «مَتَى» توغرىسىدا..... 41
- 4- مەزمۇن: «ذَهَبْتِنَّ» توغرىسىدا..... 41
- ئۆگىنىلىپ بولغان ئۆتكەن زامان پېئىللىرىنىڭ تۈرلىنىش سىخېمىسى..... 42
- ئۆگىنىلىپ بولغان مۇستەقىل كىشىلىك ئالماشلارنىڭ سىخېمىسى..... 42
- ئۆگىنىلىپ بولغان ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلارنىڭ سىخېمىسى..... 43
- ئون ئالتىنچى دەرس..... 44
- ئەقىلسىز نەرسىلەرنىڭ كۆپلۈكى توغرىسىدا..... 44
- ئون يەتتىنچى دەرس..... 45
- ئىسىملىق جۈملە توغرىسىدا..... 45

- 46..... ئون سەككىزىنچى دەرس.....
- 46..... 1- مەزمۇن: «كَمَّ» توغرىسىدا.....
- 47..... 2- مەزمۇن: ئىككىلىك ساندېكى ئىسىم توغرىسىدا.....
- 48..... ئون توققۇزىنچى دەرس.....
- 48..... ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلار توغرىسىدا.....
- 49..... يىگىرمىنچى دەرس.....
- 50..... يىگىرمە بىرىنچى دەرس.....
- 50..... «نُحِبُّ» توغرىسىدا.....
- 51..... يىگىرمە ئىككىنچى دەرس.....
- 51..... تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار توغرىسىدا.....
- 53..... يىگىرمە ئۈچىنچى دەرس.....
- 53..... «هَات» توغرىسىدا.....

2- قىسىم

- 57..... بىرىنچى دەرس.....
- 57..... 1- مەزمۇن: «إِنَّ» ۋە «لَعَلَّ» توغرىسىدا.....
- 57..... 2- مەزمۇن: تاللىما سوراق جۈملە توغرىسىدا.....
- 58..... 3- مەزمۇن: ئالماش بىلەن باشلانغان جۈملە توغرىسىدا.....
- 59..... 4- مەزمۇن: «دُوَّ» توغرىسىدا.....
- 59..... 5- مەزمۇن: 100 ۋە 1000 توغرىسىدا.....

- 60.....ئىككىنچى دەرس.....
- 60.....«لَيْسَ» توغرىسىدا.....
- 61.....ئۈچىنچى دەرس.....
- 61.....1- مەزمۇن: ئاشۇرما سۈپەتداش توغرىسىدا.....
- 61.....2- مەزمۇن: «لَكِنَّ» ۋە «كَأَنَّ» توغرىسىدا.....
- 62.....3- مەزمۇن: 11دىن 19غىچە بولغان سانلار توغرىسىدا.....
- 64.....تۆتىنچى دەرس.....
- 64.....1- مەزمۇن: «أَنَّ» توغرىسىدا.....
- 64.....2- مەزمۇن: «نَعَم» ۋە «بَلَى» نىڭ ئىشلىتىلىشى توغرىسىدا.....
- 66.....بەشىنچى دەرس.....
- 66.....1- مەزمۇن: ئۆتۈملۈك پېئىل ۋە ئۆتۈمسىز پېئىل توغرىسىدا.....
- 66.....2- مەزمۇن: ئىسىملىق جۈملە ۋە پېئىللىق جۈملە توغرىسىدا.....
- 68.....3- مەزمۇن: پائىل توغرىسىدا.....
- 69.....ئالتىنچى دەرس.....
- 1- مەزمۇن: بولۇشلۇق جۈملە ۋە بولۇشسىز جۈملىگە جاۋاب بېرىش
 توغرىسىدا.....
- 69.....
- 70.....2- مەزمۇن: «لَمْ» ۋە «لَمْهَ» توغرىسىدا.....
- 70.....3- مەزمۇن: ئاخىرىغا «ة» ئۇلانمىغان ئىسىملار توغرىسىدا.....
- 71.....4- مەزمۇن: «هَات» توغرىسىدا.....
- 72.....يەتتىنچى دەرس.....
- 72.....1- مەزمۇن: «كَانَ» توغرىسىدا.....
- 72.....2- مەزمۇن: ئاخىرى سۈكۈنلۈق «م» بولغان سۆزلەر توغرىسىدا.....
- 73.....3- مەزمۇن: سۈكۈنلۈق «و» قوشۇش توغرىسىدا.....

- 4- مەزمۇن: ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلارنى ئاددىي كەسىر
تەرىقىسىدە پارچە سانغا ئايلاندۇرۇش توغرىسىدا..... 73
- سەككىزىنچى دەرس..... 74
- 1- مەزمۇن: پېئىل توغرىسىدا..... 74
- 2- مەزمۇن: باش كېلىشنىڭ ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلىرى توغرىسىدا..... 75
- توققۇزىنچى دەرس..... 76
- 1- مەزمۇن: «الَّذِينَ» توغرىسىدا..... 76
- 2- مەزمۇن: ئەجەبلەندۈرۈش پېئىلى (فَعَلَ التَّعَجُّبَ) توغرىسىدا..... 76
- 3- مەزمۇن: «مَعْنَى» توغرىسىدا..... 77
- 4- مەزمۇن: «ال» لىق ئىسىمنىڭ بېشىغا «أ» نى قوشۇش توغرىسىدا..... 77
- 5- مەزمۇن: ھەرىكەت ساقلاش «ن» توغرىسىدا..... 77
- 6- مەزمۇن: «مَا» توغرىسىدا..... 78
- 7- مەزمۇن: ئىزاپەتلىك بىرىككەن ئىسىملار توغرىسىدا..... 78
- 8- مەزمۇن: ساغلام ئاياللىق كۆپلۈك (جَمْعُ مَوْثٍ سَالِمٍ) توغرىسىدا..... 78
- ئونىنچى دەرس..... 80
- 1- مەزمۇن: «دَائِمًا» ۋە «أَحْيَانًا» توغرىسىدا..... 80
- 2- مەزمۇن: «مَرَّةً أُخْرَى» توغرىسىدا..... 80
- 3- مەزمۇن: «إِلَّا» توغرىسىدا..... 81
- ئون بىرىنچى دەرس..... 82
- 1- مەزمۇن: «أَمَّا» توغرىسىدا..... 82
- 2- مەزمۇن: «س» ۋە «سَوْفَ» توغرىسىدا..... 82
- 3- مەزمۇن: «لَا» ۋە «مَا» توغرىسىدا..... 83
- 4- مەزمۇن: مەسدەر توغرىسىدا..... 83

- 84..... ئون ئىككىنچى دەرس.....
- 84..... «إِنَّ» نىڭ ھەمزىسى توغرىسىدا.....
- 85..... ئون ئۈچىنچى دەرس.....
- 85..... پېئىللارنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا قىسقىچە چۈشەنچە.....
- 86..... ئون تۆتىنچى دەرس.....
- 86..... بۇيرۇق پېئىل ياساش توغرىسىدا قىسقىچە چۈشەنچە.....
- 88..... ئون بەشىنچى دەرس.....
- 88..... 1- مەزمۇن: «كَادَ» توغرىسىدا.....
- 88..... 2- مەزمۇن: «لَا النَّافِيَةَ» ۋە «لَا النَّاهِيَةَ» توغرىسىدا.....
- 89..... 3- مەزمۇن: «مَا» ۋە «لَا» توغرىسىدا.....
- 89..... 4- مەزمۇن: «إِنَّ» ۋە شۇ تۈردىكى قوشۇمچىلار توغرىسىدا.....
- 91..... ئون ئالتىنچى دەرس.....
- 91..... 1- مەزمۇن: «عَمْرٌ» بىلەن «عَمْرُو» نىڭ پەرقى توغرىسىدا.....
- 91..... 2- مەزمۇن: «ذُو» توغرىسىدا.....
- 92..... 3- مەزمۇن: نىسبىي ئالماش بولغان «مَا» توغرىسىدا.....
- 92..... 4- مەزمۇن: «مَا» نىڭ تۈرلىرى توغرىسىدا.....
- 93..... 5- مەزمۇن: «غَيْرٌ» توغرىسىدا.....
- 94..... ئون يەتتىنچى دەرس.....
- 94..... 1- مەزمۇن: «أَنَّ» ۋە «لَ» توغرىسىدا.....
- 94..... 2- مەزمۇن: «يُمْكِنُ» توغرىسىدا.....
- 95..... 3- مەزمۇن: زىر قىلىش قوشۇمچىسى بولغان «مَنْذٌ» توغرىسىدا.....
- 95..... 4- مەزمۇن: «يَرَى» توغرىسىدا.....
- 95..... 5- مەزمۇن: «أَرَجُو» توغرىسىدا.....

- 96..... ئون سەككىزىنچى دەرس.....
- 1- مەزمۇن: كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىنىڭ زەبەر ئوقۇلۇشى
- 96..... ئەھۋالى توغرىسىدا.....
- 2- مەزمۇن: «ألا» توغرىسىدا.....
- 97.....
- 3- مەزمۇن: «ك» توغرىسىدا.....
- 98..... ئون توققۇزىنچى دەرس.....
- 1- مەزمۇن: پېئىللارنى بولۇشسىز قىلىش قوشۇمچىلىرى توغرىسىدا.....
- 98.....
- يىگىرمىنچى دەرس.....
- 1- مەزمۇن: «أَحَدُهُمَا... وَالْآخَرُ» توغرىسىدا.....
- 99.....
- 2- مەزمۇن: ئىككىلىك ئىسىملار توغرىسىدا.....
- 99.....
- يىگىرمە بىرىنچى دەرس.....
- 1- مەزمۇن: «لَمْ» ۋە «لَمَّا» توغرىسىدا.....
- 100.....
- 2- مەزمۇن: ئەرەب تىلىدىكى سۆزلەرنىڭ تۈرى توغرىسىدا.....
- 101.....
- يىگىرمە ئىككىنچى دەرس.....
- 102..... كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىنىڭ جەزىملىك ئوقۇلۇشى.....
- 102.....
- يىگىرمە ئۈچىنچى دەرس.....
- 1- مەزمۇن: ساغلام ئەرلىك كۆپلۈك (جَمْعٌ مُذَكَّرٌ سَالِمٌ) توغرىسىدا.....
- 103.....
- 2- مەزمۇن: 20 دىن 90 غىچە بولغان سانلار توغرىسىدا.....
- 103.....
- 3- مەزمۇن: ئۆتكەن زامان پېئىلىنى بولۇشسىز قىلىدىغان «لا» توغرىسىدا.....
- 104.....
- يىگىرمە تۆتىنچى دەرس.....
- 1- مەزمۇن: سان توغرىسىدا.....
- 105.....
- 2- مەزمۇن: سانلارنىڭ سانالغۇچىسى توغرىسىدا.....
- 107.....

- 109 يىگىرمە بەشىنچى دەرس
- 109 1- مەزمۇن: «لا يَزَالُ» توغرىسىدا
- 2- مەزمۇن: ئىئرابى ئۆزگەرسە، ئاخىرىدىكى ھەرىمۇتەڭ ئۆزگىرىدىغان
- 109 بەش ئىسىم توغرىسىدا
- 110 يىگىرمە ئالتىنچى دەرس
- 110 1- مەزمۇن: تەركىبىدە كېسەل ھەرپ بولغان پېئىللار توغرىسىدا
- 2- مەزمۇن: ئۈچ ھەرپلىك ئىسىملاردىن كىچىكلەتمە سىغە (سۆز شەكلى)
- 112 ياساش توغرىسىدا
- 3- مەزمۇن: ئىدغام قىلىش (ئىككى ھەرىپنى كىرىشتۈرۈپ تەشەببۇس قىلىش)
- 112 ئوقۇش) ئۇسۇلى توغرىسىدا
- 113 4- مەزمۇن: ئاگاھلاندۇرۇش قوشۇمچىسى توغرىسىدا
- 114 يىگىرمە يەتتىنچى دەرس
- 114 1- مەزمۇن: ئەجۋەق (أجوف) پېئىللار توغرىسىدا
- 2- مەزمۇن: ئەجۋەق پېئىللارغا ئائىت گرامماتىكىلىق قائىدىلەر
- 3- مەزمۇن: ئەجۋەق پېئىللارنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلىگە ھەرىكەتلىك
- 115 قوشۇمچىلارنىڭ ئۆلىنىشى توغرىسىدا
- 116 4- مەزمۇن: ئاياللىق پائىلنىڭ «ن»ى توغرىسىدا
- 117 يىگىرمە سەككىزىنچى دەرس
- 117 1- مەزمۇن: ناقىس (ناقس) پېئىللار توغرىسىدا
- 2- مەزمۇن: ناقىس پېئىللارغا ئائىت گرامماتىكىلىق قائىدىلەر
- 119 يىگىرمە توققۇزىنچى دەرس
- 119 1- مەزمۇن: مۇزائەق (مضاعف) پېئىللار توغرىسىدا
- 2- مەزمۇن: ئىدغام توغرىسىدا

- 3 - مەزمۇن: «قَطُّ» ۋە «أَبْدًا» توغرىسىدا..... 121
- ئوتتۇزىنچى دەرس..... 122
- ئىككىلىك ساندىكى پېئىللار توغرىسىدا 122
- ئوتتۇز بىرىنچى دەرس 123
- سۈپەتلىك سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا 123
- ئۆگىنىپ ئۆتۈلگەن پېئىللارنىڭ تۈرلىنىشى ھەققىدە ئومۇمىي خۇلاسە..... 124
- 1- مەزمۇن: ساغلام پېئىللارنىڭ تۈرلىنىش ئەھۋالى..... 124
- 2- مەزمۇن: مۇزائەف پېئىللارنىڭ تۈرلىنىش ئەھۋالى 124
- 3- مەزمۇن: مىسال (مىثال) پېئىللارنىڭ تۈرلىنىش ئەھۋالى 125
- 4- مەزمۇن: ئەجۋەف (أَجَوَف) پېئىللارنىڭ تۈرلىنىش ئەھۋالى 126
- 5- مەزمۇن: ناقىس (ناقص) پېئىللارنىڭ تۈرلىنىش ئەھۋالى 126

3- قىسىم

- مۇقەددىمە 131
- مۇئەرب ئىسىم ۋە مەبنى ئىسىم توغرىسىدا..... 131
- ئىسىملاردىكى ئەسلى ۋە قوشۇمچە ئىئرابنىڭ بەلگىلىرى 133
- تەقدىرىي (پەرەزىي) ئىئرابلار 136
- دائىم باش كېلىشتە، دائىم چۈشۈم كېلىشتە ۋە دائىم ئىگىلىك كېلىشتە
- كېلىدىغان ئىسىملارنىڭ تۈرلىرى..... 139
- ئەگەشكۈچىلەر (تَوَابع) توغرىسىدا..... 140
- مۇئەرب پېئىللار ۋە مەبنى پېئىللار توغرىسىدا..... 140

- 141..... مۇئەرب پېئىللاردىكى ئەسلى ۋە قوشۇمچە ئىئرابنىڭ بەلگىلىرى
- 142 تەقدىرىي (پەرەزىي) ئىئرابلار توغرىسىدا.
- 143 بىرىنچى دەرس
- 143 1- مەزمۇن: ھالنىڭ «و» سى توغرىسىدا
- 143 2- مەزمۇن: پېئىلنام توغرىسىدا
- 143 3- مەزمۇن: بەزى ئۆتكەن زامان پېئىللىرىنىڭ كەلگۈسى زامان مەنىسىدە
- 144 تەرجىمە قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا
- 144 4- مەزمۇن: ئارتۇق بولۇپ كەلگەن «مىن» توغرىسىدا
- 144 5- مەزمۇن: «ئەند» مەنىسىدە كەلگەن «ئەندى» توغرىسىدا
- 145 ئىككىنچى دەرس
- 145 1- مەزمۇن: ئۆتكەن زامان پېئىلىنى مەجھۇل پېئىل شەكلىگە
- 145 ئايلاندۇرۇش ئۇسۇلى توغرىسىدا.
- 146 2- مەزمۇن: «ال» قوشۇلغان خاس ئىسىملارنىڭ چاقىرىلىشى توغرىسىدا
- 146 3- مەزمۇن: نىسبەت قوشۇمچىسى توغرىسىدا
- 147 4- مەزمۇن: «ئىمما» توغرىسىدا
- 148 ئۈچىنچى دەرس
- 148 1- مەزمۇن: ئىسىم پائىل توغرىسىدا
- 148 2- مەزمۇن: ئىسىم مەپئۇل توغرىسىدا
- 149 3- مەزمۇن: بولۇشسىز قىلىش قوشۇمچىسى بولغان «ما» توغرىسىدا
- 150..... تۆتىنچى دەرس
- 150 1- مەزمۇن: ئەجۋەق پېئىلىنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلىنى مەجھۇل قىلىش
- 150..... ئۇسۇلى توغرىسىدا
- 151 2- مەزمۇن: ئەجۋەق پېئىلدىن ئىسىم پائىل ياساش توغرىسىدا

- 3- مەزمۇن: ناقىس پېئىلدىن ئىسىم پائىل ياساش توغرىسىدا 152
- 4- مەزمۇن: ئەجۋەقى پېئىلدىن ئىسىم مەپئۇل ياساش ئۇسۇلى توغرىسىدا. 153
- 5- مەزمۇن: ناقىس پېئىلدىن ئىسىم مەپئۇل ياساش ئۇسۇلى توغرىسىدا .. 154
- 6- مەزمۇن: «سَلَّمَ» توغرىسىدا..... 155
- بەشىنچى دەرس 156
- ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكان توغرىسىدا 156
- ئالتىنچى دەرس 158
- ئىسىم ئالەت (اسم آلة) توغرىسىدا 158
- يەتتىنچى دەرس 160
- ئېنىق ئىسىم ۋە ئېنىقسىز ئىسىم توغرىسىدا 160
- سەككىزىنچى دەرس..... 162
- 1- مەزمۇن: ئىزاپە تىلىك بىرىككەن ئىسىملار توغرىسىدا 162
- 2- مەزمۇن: مۇتەكەللىمنىڭ «يى» سى توغرىسىدا 163
- 3- مەزمۇن: «كلا» ۋە «كلتا» توغرىسىدا..... 163
- 4- مەزمۇن: «دَانِكَ َ» ۋە «تَانِكَ» توغرىسىدا..... 164
- 5- مەزمۇن: «إِيْتِ» توغرىسىدا..... 164
- توققۇزىنچى دەرس 166
- 1- مەزمۇن: ئىسىملىق جۈملە ۋە پېئىللىق جۈملە توغرىسىدا 166
- 2- مەزمۇن: باشلاش پېئىللىرى توغرىسىدا..... 167
- ئونىنچى دەرس 168
- ئىگە- خەۋەر توغرىسىدا..... 168
- ئون بىرىنچى دەرس 173
- 1- مەزمۇن: ۋاقىت- ئورۇن تولدۇرغۇچى (مَفْعُولٌ فِيهِ) توغرىسىدا..... 173

- 2- مەزمۇن: «لَو» توغرىسىدا 175
- 3- مەزمۇن: «قَبْلَ» ۋە «بَعْدَ» توغرىسىدا 176
- ئون ئىككىنچى دەرس 177
- 1- مەزمۇن: بۇيرۇقنى ئىپادىلەيدىغان «ل» توغرىسىدا 177
- 2- مەزمۇن: كەلگۈسى زامان پېئىلىنى جەزملەك ئوقۇتىدىغان
قوشۇمچىلار توغرىسىدا 178
- 3- مەزمۇن: تەلەپنىڭ جاۋابىدا كەلگەن كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ
جەزملەك ئوقۇلىدىغانلىقى توغرىسىدا 179
- 4- مەزمۇن: نۇدبەت (نُدْبَةٌ) ئۇسلۇبى توغرىسىدا 179
- 5- مەزمۇن: «آه، آه» توغرىسىدا 180
- ئون ئۈچىنچى دەرس 181
- ۋاقىت شەرت قوشۇمچىسى — «إِذَا» توغرىسىدا 181
- ئون تۆتىنچى دەرس 183
- 1- مەزمۇن: ئىككى پېئىلىنى جەزملەك ئوقۇتىدىغان قوشۇمچىلار توغرىسىدا 183
- 2- مەزمۇن: شەرت پېئىل ۋە ئۇنىڭ جاۋابى توغرىسىدا 186
- 3- مەزمۇن: شەرتنىڭ جاۋابىنىڭ ئالدىغا «ف» نىڭ قوشۇلۇشى توغرىسىدا 187
- 4- مەزمۇن: «كَانَ» تۈرىدىكى پېئىللارنىڭ ئاخىردىكى «ن» توغرىسىدا 189
- 5- مەزمۇن: خەبەر بېيە بولۇپ كەلگەن «كَمْ» توغرىسىدا 189
- 6- مەزمۇن: «حَتَّى» توغرىسىدا 191
- 7- مەزمۇن: «هَؤُلَاءِ» توغرىسىدا 191
- 8- مەزمۇن: تۆت ھەرپلىك ئىسىملارنى كىچىكلىتىش توغرىسىدا 192
- ئون بەشىنچى دەرس 193
- پېئىل توغرىسىدا 193

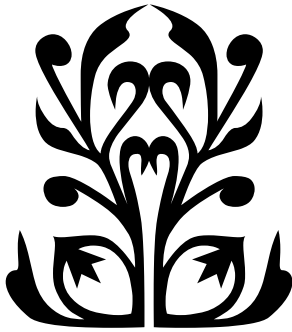
- ئون ئالتىنچى دەرس 197
- 1- مەزمۇن: «أَفْعَلَ» بابى توغرىسىدا 197
 - 2- مەزمۇن: «لَوْ» توغرىسىدا 198
 - 3- مەزمۇن: باشلاش «ل»ى توغرىسىدا 198
 - 4- مەزمۇن: «أَصْبَحَ» توغرىسىدا 199
 - 5- مەزمۇن: «أَوْشَكَ» توغرىسىدا 199
 - 6- مەزمۇن: تولۇق مۇبھەملىكنى ئۆقتۈرىدىغان «مًا» توغرىسىدا 200
 - 7- مەزمۇن: «ابن» توغرىسىدا 200
- ئون يەتتىنچى دەرس 202
- 1- مەزمۇن: ئۆتۈملۈك ۋە ئۆتۈمسز پېئىل توغرىسىدا 202
 - 2- مەزمۇن: ئۆتۈمسز پېئىلنىڭ ئۆتۈملۈك پېئىلغا ئايلىنىشى توغرىسىدا ... 203
 - 3- مەزمۇن: «أَرَى» توغرىسىدا 204
 - 4- مەزمۇن: پېئىلنىڭ «فَعَلَ» بابىغا يۆتكىلىشى توغرىسىدا 204
 - 5- مەزمۇن: «إِيَّاكَ وَالظَّنَّ» توغرىسىدا 205
 - 6- مەزمۇن: زىيادە بولۇپ كەلگەن «مَا» توغرىسىدا 205
 - 7- مەزمۇن: قەسەمنىڭ جاۋابى توغرىسىدا 206
 - 8- مەزمۇن: «أَمْسَى» توغرىسىدا 206
- ئون سەككىزىنچى دەرس 207
- 1- مەزمۇن: «فَاعَلَ» بابى توغرىسىدا 207
 - 2- مەزمۇن: باشلاش «ل»ى توغرىسىدا 207
 - 3- مەزمۇن: «قَدُّ» نىڭ ئىشلىتىلىشى توغرىسىدا 208
 - 4- مەزمۇن: «ذُو» توغرىسىدا 209
 - 5- مەزمۇن: «أُولُو» توغرىسىدا 209
 - 6- مەزمۇن: «لَكِنَّ» توغرىسىدا 210

- 7 - مەزمۇن: «ذَلِكَ َ» ۋە «تِلْكَ» توغرىسىدا..... 210
- 8 - مەزمۇن: «يَغْفِرُ» توغرىسىدا..... 211
- ئون توققۇزىنچى دەرس 212
- 1 - مەزمۇن: «تَفَعَّلَ» بابى توغرىسىدا..... 212
- 2 - مەزمۇن: «تَفَعَّلَ َ» بابىنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىدىن بىر «ت» نىڭ تاشلىنىشى توغرىسىدا 213
- 3 - مەزمۇن: «لَمَّا» توغرىسىدا..... 213
- 4 - مەزمۇن: «الْمُتَّفِقِينَ» توغرىسىدا 214
- يىگىرمىنچى دەرس 215
- 1 - مەزمۇن: «تَفَاعَلَ» بابى توغرىسىدا..... 215
- 2 - مەزمۇن: «تَفَاعَلَ» بابىنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىدىن بىر «ت» نىڭ تاشلىنىشى توغرىسىدا 216
- 3 - مەزمۇن: «لَيْتَ َ» توغرىسىدا..... 216
- 4 - مەزمۇن: جىنسىنى يوققا چىقىرىش «لا» سى توغرىسىدا 217
- 5 - مەزمۇن: پېئىلغا ئوخشايدىغان قوشۇمچىلار (الْحُرُوفُ الْمَشْبَهَةُ بِالْفِعْلِ) توغرىسىدا..... 217
- يىگىرمە بىرىنچى دەرس 221
- 1 - مەزمۇن: «انْفَعَلَ َ» بابى توغرىسىدا 221
- 2 - مەزمۇن: «انْفَعَلَ» بابىدىكى پېئىللارنىڭ ئۇلانما ھەزىسىنىڭ تاشلىنىپ كېتىشى توغرىسىدا 222
- 3 - مەزمۇن: جۈملىنىڭ بىرلىك ئىسمىنىڭ ھۆكمدە بولۇشى توغرىسىدا 222
- 4 - مەزمۇن: «لَوْلَا» توغرىسىدا..... 223
- 5 - مەزمۇن: كۆرسىتىش ئالمىشىنىڭ سۈپەت بولۇشى توغرىسىدا 224
- 6 - مەزمۇن: ئەرلىك ۋە ئاياللىق ئىسىملار توغرىسىدا 224

- 225..... يىگىرمە ئىككىنچى دەرس.....
- 225..... 1- مەزمۇن: «اَفْتَعَلَ» بابى توغرىسىدا.....
- 227..... 2- مەزمۇن: «اَفْتَعَلَ» بابىنىڭ مەنىسى توغرىسىدا.....
- 3- مەزمۇن: «اَفْتَعَلَ» بابىدىكى پېئىللارنىڭ ئۇلانما ھەمزىسىنىڭ
227..... تاشلىنىپ كېتىشى توغرىسىدا.....
- 227..... 4- مەزمۇن: «إِذَا» توغرىسىدا.....
- 228..... 5- مەزمۇن: «ظَنَّ» توغرىسىدا.....
- 230..... يىگىرمە ئۈچىنچى دەرس.....
- 230..... 1- مەزمۇن: «اَفْعَلَّ» بابى توغرىسىدا.....
- 231..... 2- مەزمۇن: «رَأَى» توغرىسىدا.....
- 232..... 3- مەزمۇن: «عَسَى» توغرىسىدا.....
- 233..... 4- مەزمۇن: مەسدەرگە ئايلاندۇرغۇچى «مَا» توغرىسىدا.....
- 234..... 5- مەزمۇن: شەرتنىڭ جاۋابىنىڭ تاشلىنىشى توغرىسىدا.....
- 235..... يىگىرمە تۆتىنچى دەرس.....
- 235..... 1- مەزمۇن: «اسْتَفْعَلَ» بابى توغرىسىدا.....
- 235..... 2- مەزمۇن: «كَيْ» توغرىسىدا.....
- 236..... 3- مەزمۇن: «إِذَنْ» توغرىسىدا.....
- 237..... 4- مەزمۇن: ئۆتكەن زامانى بولۇشىنىز قىلىدىغان «أَلَا» توغرىسىدا.....
- 237..... 5- مەزمۇن: ھالنىڭ «و» سى توغرىسىدا.....
- 238..... 6- مەزمۇن: «جَعَلَ» توغرىسىدا.....
- 239..... 7- مەزمۇن: مۇتەكەللىمنىڭ «ي» سى توغرىسىدا.....
- 240..... يىگىرمە بەشىنچى دەرس.....
- 240..... 1- مەزمۇن: تۆت ھەرپلىك پېئىللار توغرىسىدا.....

- 2- مەزمۇن: ئايرىش ئالمىشى توغرىسىدا 241
- 3- مەزمۇن: بەزىلەشتۈرۈشنى ئىپادىلەيدىغان «مَنْ» توغرىسىدا 242
- 4- مەزمۇن: سوراق قوشۇمچىلىرىنىڭ ئىلگىرى-كېيىن كېلىشى توغرىسىدا 243
- 5- مەزمۇن: «رَبِّ» توغرىسىدا 243
- 6- مەزمۇن: «إِذَا الْفَجَائِيَّةُ» توغرىسىدا 244
- 7- مەزمۇن: ئاخىرى جەزملىك ئوقۇلغان مۇزائەفە كەلگۈسى زامان پېئىلى
ۋە بۇيرۇق پېئىلى توغرىسىدا 244
- پېئىل بابلىرى توغرىسىدا خۇلاسە 245
- يىگىرمە ئالتىنچى دەرس 247
- كشىلىك ئالماش (ضَمِير) توغرىسىدا 247
- يىگىرمە يەتتىنچى دەرس 250
- 1- مەزمۇن: مەنبەداش تولدۇرغۇچى (مفعول مطلق) توغرىسىدا 250
- 2- مەزمۇن: مەررەت مەسدېرى توغرىسىدا 253
- 3- مەزمۇن: ھەيئەت مەسدېرى توغرىسىدا 254
- 5- مەزمۇن: مەملىق مەسدەر توغرىسىدا 254
- يىگىرمە سەككىزىنچى دەرس 256
- 1- مەزمۇن: سەۋەب تولدۇرغۇچىسى (مفعول لأجله) توغرىسىدا 256
- 2- مەزمۇن: «هَالًا» توغرىسىدا 258
- يىگىرمە توققۇزىنچى دەرس 259
- 1- مەزمۇن: پەرقلەندۈرگۈچى (تَمْيِيز) توغرىسىدا 259
- 2- مەزمۇن: ئەجەبلەندۈرۈش پېئىلى (فعل التَّعَجُّب) توغرىسىدا 262
- ئوتتۇزىنچى دەرس 263
- ھال توغرىسىدا 263

- ئوتتۇز بىرىنچى دەرس 268
- 1- مەزمۇن: ئىستىسنا (استثناء) توغرىسىدا 268
- 2- مەزمۇن: ئىستىسنانىڭ قىسىملىرى توغرىسىدا 269
- 3- مەزمۇن: «ألا» توغرىسىدا 273
- ئوتتۇز ئىككىنچى دەرس 274
- 1- مەزمۇن: تەكتىنىڭ «ن» ى توغرىسىدا 274
- 2- مەزمۇن: «ن» بىلەن يېئىلنى تەكتلەش ئورۇنلىرى توغرىسىدا 276
- 3- مەزمۇن: «أف» توغرىسىدا 279
- خاتىمە 280
- 1- مەزمۇن: تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار توغرىسىدا 280
- 2- مەزمۇن: تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملارغا ئائىت ئومۇمىي قاندىلەر 283
- ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد (تۈپ) يېئىللارنىڭ مەسدەر ئۆلچىمى توغرىسىدا 285
- پارچە كۆپلۈك (جمع التاكسير) توغرىسىدا 292

قَوَاعِدُ دُرُوسِ اللُّغَةِ العَرَبِيَّةِ
(لِغَيْرِ النَّاطِقِينَ بِهَا)

(الجزء الأول)

ئەرهب تلى دەرسلىكى گرامماتىكا
قائىدىلىرى

1- قىسىم

أَيُّهَا الطُّلَّابُ!

لِمَاذَا نَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ؟

نَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ لِنَفْهَمَ الْقُرْآنَ الْكَرِيمَ وَالْحَدِيثَ

النَّبَوِيِّ الشَّرِيفِ.

ئە رەب تەلنى نېمە ئۈچۈن ئۆگىنىمىز!

«قۇرئان كەرىم» نى ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى

ۋە سەللەمنىڭ ھەدىسلىرىنى چۈشىنىش ئۈچۈن ئۆگىنىمىز.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بىرىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «ھۇدا» توغرىسىدا

مەنسى: «بۇ».

ئاتىلىشى: ئەرىك بىرىك يېقىننى كۆرسىتىش ئالمىشى.
ئىشلىتىلىشى: يېقىن ئورۇندىكى ئەرىك جىنس بىرىك ساندىكى
شەيئىلەرنى ئىشارەت قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.
خاراكتېرى: قاتقان ئىسىم بولۇپ، ئاخىرىنىڭ ھەرىكەت ئۆزگىرىشى
(ئىرابى) شەكىلدە ئاشكارا ئىپادىلەنمەيدۇ.
ۋەزىپىسى: كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە (مبتدأ) بولۇپ كېلىدۇ.
مەسلەن:

هَذَا بَيْتٌ (بۇ ئۆي)
هَذَا مَسْجِدٌ (بۇ مەسجىد)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: جۈملە توغرىسىدا

جۈملە دېگەنمىز — ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئۇنىڭدىن ئارتۇق سۆزدىن

توزۇلۇپ تولۇق ئاياغلاشقان بىر ئوي-پىكىرنى ئىپادىلەيدىغان سۆز بىرىكمىسىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

هَذَا كِتَابٌ (بۇ كىتاب)
هَذَا قَلَمٌ (بۇ قەلەم)

دېگەنگە ئوخشاش.

جۈملە — ئىسىملىق جۈملە ۋە پېئىللىق جۈملە دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە بۆلىنىدۇ (بۇنىڭ تەپسىلاتى توغرىسىدا كېيىن ئايرىم توختىلىمىز).
ئىسىملىق جۈملە — ئىسىم بىلەن باشلانغان جۈملە بولۇپ، ئىگە ۋە خەۋەردىن تەركىب تاپىدۇ. مەسلەن:

هَذَا بَابٌ
ئىگە خەۋەر

ئىسىملىق جۈملە — بايان جۈملە ۋە سوراق جۈملە دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ.

بايان جۈملە — مەلۇم ئىش ياكى نەرسە توغرىسىدا ئېنىق بىر ئوي-پىكىرنى ئىپادىلەيدىغان جۈملىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

هَذَا مَكْتَبٌ (بۇ ئۆستەل)
هَذَا سَرِيرٌ (بۇ كارىۋات)

دېگەنگە ئوخشاش.

سوراق جۈملە — مەلۇم ئىش ياكى نەرسە توغرىسىدىكى سوراقنى ئىپادىلەيدىغان جۈملىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

مَا هَذَا (بۇ نېمە)
مَنْ هَذَا (بۇ كىم)

أَهْدَا بَيْتًا (بُؤْتُؤِيمُوْ)

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «أ» توغرىسىدا

مەنسى: «...مۇ؟».

ئاتىلىشى: سوراق قوشۇمچىسى.

ئىشلىتىلىشى: سوراقتى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئادەتتە

جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىدۇ. مەسلەن:

أَهْدَا بَيْتًا (بُؤْتُؤِيمُوْ)

أَهْدَا سَرِيرًا (بُؤْكَارِئَاتِمُوْ)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «نعم» ۋە «لا» توغرىسىدا

بۇ ئىككىسى جاۋاب قوشۇمچىسى بولۇپ، «نعم» — «هەئە»، «شۇنداق»

دېگەن مەنىدە؛ «لا» — «ياق» دېگەن مەنىدە.

ئاتىلىشى: «نعم» — بولۇشلۇق جاۋاب قوشۇمچىسى، «لا» — بولۇشسىز

جاۋاب قوشۇمچىسى.

ئىشلىتىلىشى: «نعم» بولۇشلۇق جاۋاب ئۈچۈن، «لا» بولۇشسىز جاۋاب

ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

أَهْدَا بَيْتًا؟ (بُؤْتُؤِيمُوْ؟)

نعم، هَذَا بَيْتٌ. (هەئە، بۇ ئۆي.)

أَهَذَا كُرْسِيٌّ؟ (بۇ ئورۇندۇقمۇ؟)
لا، هَذَا سِرِيرٌ. (ياق، بۇ كارمۇت.)

دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: بولۇشلۇق ۋە بولۇشسىز جاۋاب جۈملە توغرىسىدا

بولۇشلۇق جاۋاب جۈملە — سوراق جۈملىنىڭ جاۋابىنىڭ بېشىغا بولۇشلۇق جاۋاب قوشۇمچىسى «نعم» كىرگۈزۈلگەن جۈملىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

أَهَذَا بَيْتٌ؟ (بۇ ئۆيمۇ؟)
نعم، هَذَا بَيْتٌ. (ھەئە، بۇ ئۆي.)

أَهَذَا قَمِيصٌ؟ (بۇ كۆڭلەكمۇ؟)
نعم، هَذَا قَمِيصٌ. (ھەئە، بۇ كۆڭلەك.)

دېگەنگە ئوخشاش.

بولۇشسىز جاۋاب جۈملە — سوراق جۈملىنىڭ جاۋابىنىڭ بېشىغا بولۇشسىز جاۋاب قوشۇمچىسى «لا» كىرگۈزۈلگەن جۈملىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

أَهَذَا كَلْبٌ؟ (بۇ ئىتمۇ؟)
لا، هَذَا قَطٌّ. (ياق، بۇ مۈشۈك.)

أَهَذَا حَمَارٌ؟ (بۇ ئېشەكمۇ؟)
لا، هَذَا حَصَانٌ. (ياق، بۇ ئات.)

6- مەزمۇن: «ما» ۋە «مَنْ» توغرىسىدا

«ما» — «نېمە؟» دېگەن مەندە، «مَنْ» — «كىم؟» دېگەن مەندە.
ئاتىلىشى: سوراق ئالمىشى.

ئىشلىتىلىشى: «ما» ئەقىلسىز نەرسىلەر توغرىسىدا سوراڭ ئۈچۈن، «مَنْ» ئەقىللىق نەرسىلەر توغرىسىدا سوراڭ ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

ما هذا ؟ (بۇ نېمە ؟)
هذا قلم . (بۇ قەلەم .)

مَنْ هذا ؟ (بۇ كىم ؟)
هذا طالب . (بۇ ئوقۇغۇچى .)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئىككىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «ذَلِكَ» توغرىسىدا

مەنسى: «ئاۋۇ».

ئاتىلىشى: ئەرىك بىرلىك يىراقنى كۆرسىتىش ئالمىشى .
ئىشلىتىلىشى: يىراق ئورۇندىكى ئەرىك جىنس بىرلىك ساندىكى
شەيئەلەرنى ئىشارەت قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.
خاراكتېرى: قاتقان ئىسىم بولۇپ، ئاخىرنىڭ ھەرىكەت ئۆزگىرىشى
شەكىلدە ئاشكارا ئىپادىلەنمەيدۇ.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

ذَلِكَ نَجْمٌ (ئاۋۇ يۇلتۇز)
ذَلِكَ سَرِيرٌ (ئاۋۇ كارىۋات)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «و» توغرىسىدا

مەنسى: «ۋە»، «ھەم»، «بىلەن»، «بىللە» ...

ئاتىلىشى: باغلاش قوشۇمچىسى (باغلىغۇچى).
ئىشلىتىلىشى: كەينىدىكى سۆز ياكى جۈملىنى ئالدىدىكى سۆز ياكى
جۈملىگە باغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ۋەزىپىسى: ئىگىنى ئىگىگە، خەۋەرنى خەۋەرگە ۋە جۈملىنى جۈملىگە باغلاشتىن ئىبارەت.

بۇلاردىن «و» دىن كېيىنكى سۆز ياكى جۈملە باغلانغۇچى، «و» دىن ئىلگىرىكى سۆز ياكى جۈملە باغلىنىلغۇچى دەپ ئاتىلىدۇ. مەسلەن:

هَذَا حِصَانٌ وَ ذَلِكَ حِمَارٌ
باغلىنىلغۇچى باغلىغۇچى باغلانغۇچى

ئۈچىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئېنىقسىز ئىسىملارنى ئېنىقلىققا ئايلاندۇرۇش توغرىسىدا

ئېنىقسىز ئىسىم — بَيْتٌ، كِتَابٌ، قَلَمٌ، جَمَلٌ... لارغا ئوخشاش
ئىسىملارنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنداق ئىسىملارنى ئېنىق ئىسىمغا ئايلاندۇرماقچى بولساق، ئالدىغا
«ال» (ئەلىق لام) قوشۇلىدۇ.

بۇنداق «ال» بىلەن ئېنىقلىققا ئايلاندۇرۇلغان ئىسىملارنىڭ ئاخىرىنى
تەنۋىن (قوش ھەرىكەت بىلەن نۇنلاشتۇرۇش) بىلەن ئوقۇشقا بولمايدۇ.
مەسلەن:

بَيْتٌ	←	الْبَيْتُ
كِتَابٌ	←	الْكِتَابُ

دېگەنگە ئوخشاش.

1- مەزمۇن: ئىگە - خەۋەر توغرىسىدا

ئىسىملىق جۈملە ئىگە ۋە خەۋەردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇلارنى
ئىسىملىق جۈملە بولمايدۇ.

ئىگە — جۈملىدىكى ئىي-پىكىرنىڭ كىم ياكى نېمە توغرىسىدا
ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدىغان جۈملە بۆلىكىدۇر.

خەۋەر — ئۇنىڭ بىلەن جۈملىدە ئىپادىلەنمەكچى بولغان ئوي-پىكىر تولۇقلىنىدىغان جۈملە بۆلىكىدۇر. مەسلەن:

مَفْتُوحٌ	الْبَابُ	مَكْسُورٌ	الْقَلَمُ
خەۋەر	ئىگە	خەۋەر	ئىگە

3- مەزمۇن: ئاي ۋە قۇياش ھەرپلىرى توغرىسىدا

ئەرەب تىلى ئېلىپبە ھەرپلىرى ئالدىغا «ال» قوشۇلغاندا تەشەببۇل ئوقۇلۇش-ئوقۇلماسلىقىغا ئاساسەن ئاي ھەرپلىرى (حروف القمرية) ۋە قۇياش ھەرپلىرى (حروف الشمسية) دىن ئىبارەت ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ. ئاي ھەرپلىرى دېگەنمىز — ئېنىقسىز ئىسىمنىڭ بېشىغا «ال» قوشۇلغاندا، ئۇنىڭغا (يەنى «ال»غا) ئۇچراشسا، ئۇرۇلۇپ تەشەببۇل ئوقۇلمايدىغان ھەرپلەردىن ئىبارەت. مەسلەن: «الْقَمَرُ» ۋە «الْبَابُ» دىكى «ق» ۋە «ج» ھەرپلىرىگە ئوخشاش. بۇلار مۇنۇ 14 ھەرپتۇر:

أ	ب	ج	ح	خ	ع	غ
ف	ق	ك	م	و	ه	ي

قۇياش ھەرپلىرى دېگەنمىز — ئېنىقسىز ئىسىمنىڭ بېشىغا «ال» قوشۇلغاندا، ئۇنىڭغا (يەنى «ال»غا) ئۇچراشسا، ئۇرۇلۇپ تەشەببۇل ئوقۇلىدىغان ھەرپلەردىن ئىبارەت. مەسلەن: «الشمس» ۋە «التاجر» دىكى «ش» ۋە «ت» ھەرپلىرىگە ئوخشاش. بۇلار مۇنۇ 14 ھەرپتۇر:

ت	ث	د	ذ	ر	ز	س
ش	ص	ض	ط	ظ	ل	ن

تۆتىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچىلار توغرىسىدا

الْبَيْتُ، الْمَسْجِدُ، الْمَكْتَبُ... لارغا ئوخشاش ئېنىق ئىسىملارنىڭ بېشىغا ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچى (حرف جر) لار كىرگۈزۈلسە، ئاخىرقى ھەرىپنىڭ ھەرىكىتى (ئىئرابى) نى زىرلىك ھالەتتە ئوقۇتىدۇ. بۇ خىل قوشۇمچىلار بىلەن بىرىككەن سۆز بىرىكمىلىرى ئالدى قوشۇمچىلىق تولۇقسىز سۆز بىرىكمىسى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ دەرىستىكى ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئوقۇتۇردىغان مەنىلىرى تۆۋەندىكىچە:

- 1) فِي — «ئىچىدە»، «... دا، ... تا، ... دە، ... تە» دېگەن مەنىدە.
 - 2) عَلَى — «ئۈستىدە» دېگەن مەنىدە.
 - 3) مِنْ — «... دىن، ... تىن» دېگەن مەنىدە.
 - 4) إِلَى — «... غا، ... قا، ... گە، ... كە» دېگەن مەنىدە.
- مەسىلەن:

فِي الْبَيْتِ (ئۆيدە)
عَلَى الْمَكْتَبِ (ئۈستەل ئۈستىدە)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «أَيْنَ» توغرىسىدا

مەنسى: «قەيەردە؟»، «نەدە؟».

ئاتىلىشى: سوراق ئالمىشى ياكى ئورۇن تولدۇرغۇچى (رەۋىش).

ئىشلىتىلىشى: ئورۇننى سوراڭ ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

خاراكتېرى: قاتقان ئىسىم بولۇپ، ئاخىرنىڭ ھەرىكەت ئۆزگىرىشى

شەكىلدە ئاشكارا ئىپادىلەنمەيدۇ.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىدە ئىلگىرى كەلگەن خەۋەر، پېئىللىق جۈملىدە

ئورۇن تولدۇرغۇچى (ئورۇن رەۋىشى) بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

مۇھەممەد قەيەردە)	أَيْنَ مُحَمَّدٌ
(ئۇ قەيەرگە كەتتى)	أَيْنَ ذَهَبَ

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: تولۇق تۈرلىنىدىغان ۋە تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن خاس

ئىسىملار توغرىسىدا

مُحَمَّدٌ، خَالِدٌ، يَاسِرٌ... لارغا ئوخشاش ئىسىملار ئۈچ ھەرىكەت بىلەن

تولۇق تۈرلىنىدىغان ۋە تەنۋىننى قوبۇل قىلىدىغان ئەرلىك جىنستىكى خاس ئىسىملاردۇر.

بۇ ئىسىملارنىڭ ئاخىرى قوش ھەرىكەت بىلەن نۇنلاشتۇرۇش

(تەنۋىن)نى ۋە زەبەر، پىش ۋە زىردىن ئىبارەت ئۈچلى ھەرىكەتنى قوبۇل

قىلىدۇ ۋە تۆۋەندىكىدەك ھالەتتە تۈرلىنىپ كېلىدۇ:

مُحَمَّدٌ	مُحَمَّدًا	فِي مُحَمَّدٍ
يَاسِرٌ	يَاسِرًا	فِي يَاسِرٍ

فَاطِمَةٌ، عَائِشَةُ، مَرْيَمٌ، خَدِيجَةٌ... لارغا ئوخشاش ئىسىملار تولۇق تۈرلەنمەيدىغان ۋە تەنۋىنى قوبۇل قىلمايدىغان ئاياللىق جىنستىكى خاس ئىسىملاردۇر.

بۇ ئىسىملارنىڭ ئاخىرى قوش ھەرىكەت بىلەن نۇنلاشتۇرۇش (تەنۋىن) نى ۋە زىر ھەرىكەتنى قوبۇل قىلمايدۇ، بەلكى تاق پىش ۋە تاق زەبەرلىكلا ئوقۇلىدۇ، زىرلىك ئوقۇلىدىغان ئورۇندا زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ ۋە تۆۋەندىكىدەك ھالەتتە تۈرلىنىپ كېلىدۇ:

فِي آمَنَةٍ	آمَنَةٍ	آمَنَةٍ
فِي مَرْيَمَ	مَرْيَمَ	مَرْيَمَ

4- مەزمۇن: پېئىللىق جۈملە توغرىسىدا

پېئىللىق جۈملە — پېئىل بىلەن باشلانغان جۈملەپ بولۇپ، ئۇ پېئىل، پائىل (پېئىل ئىگىسى) ۋە تولدۇرغۇچىدىن تەركىب تاپىدۇ. بۇنىڭدىكى پائىلنىڭ ئاخىرى ھەردائىم پىشلىك ئوقۇلىدۇ، تولدۇرغۇچى-نىڭ ئاخىرى ھەردائىم زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

أَيُّنَ	ذَهَبَ	عَلَى
تولدۇرغۇچى	پېئىل	پائىل

دېگەنگە ئوخشاش.

پېئىللىق جۈملەنىڭ تولدۇرغۇچىسىز تۈزۈلۈشى مۇمكىن بولسىمۇ، لېكىن پائىلسىز تۈزۈلۈشى مۇمكىن بولمايدۇ. پائىلى ئاشكارا بولمىغانلىرىنىڭ پائىلى پېئىلنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنغان بولىدۇ. مەسلەن: خَرَجَ (ئۇ چىقىپ كەتتى) دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: كىشىلىك ئالماش توغرىسىدا

ئالماش — جۈملىدە ئىسىمنىڭ ئورنىغا ئالمىشىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئورنىدا ۋەزىپە ئۆتەيدىغان سۆزدىن ئىبارەت.

ئالماشنىڭ بىر تۈرى كىشىلىك ئالماش بولۇپ، ئۇمۇ مۇستەقىل كىشىلىك ئالماش ۋە ئۇلانما كىشىلىك ئالماش دەپ يەنە ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ.

بۇ دەرىستە بۇنىڭدىن مۇستەقىل كىشىلىك ئالماش چۈشەندۈرۈلدى.

مۇستەقىل كىشىلىك ئالماش — باشقا سۆزلەرگە قوشۇلماي مۇستەقىل ئىشلىتىلىدىغان ئالماشلاردىن ئىبارەت. ئۇلار مۇنۇلار:

(1) ھو — III شەخس ئەرلىك بىرلىك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى (مەنسى: ئۇ).

(2) ھى — III شەخس ئايلىق بىرلىك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى (مەنسى: ئۇ).

(3) ۈت — II شەخس ئەرلىك بىرلىك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى (مەنسى: سەن).

(4) ۈت — II شەخس ئايلىق بىرلىك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى (مەنسى: سەن).

(5) ۈنا — I شەخس ئەر-ئايالغا ئورتاق بىرلىك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى (مەنسى: مەن).

(ئەسكەرتىش: مەزكۇر ئالماشلارنىڭ ئىككىلىك ۋە كۆپلۈك شەكىللىرى ئاللاھ خالىسا بۇنىڭدىن كېيىنكى دەرىسلەردە سۆزلىنىدۇ).

به شنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئىزاپە تىلىك سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا

ئىزاپە تىلىك سۆز بىرىكمىسى — ئىككى ئىسىم قوشۇلۇپ تەۋەلىك ھاسىل قىلغان سۆز بىرىكمىسىدىن ئىبارەت.

ئىزاپە تىلىك سۆز بىرىكمىسى ئېنىقلىغۇچى ۋە ئېنىقلانغۇچىدىن تەركىب تاپىدۇ.

بۇ سۆز بىرىكمىسىنى تەرجىمە قىلغاندا ئالدى بىلەن ئىككىنچى بۆلىكى (يەنى ئېنىقلىغۇچى) نى، ئاندىن بىرىنچى بۆلىكى (يەنى ئېنىقلانغۇچى) نى تەرجىمە قىلىپ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى «...نىڭ» قوشۇلىدۇ. مەسىلەن:

(مۇھەممەدنىڭ كىتابى)	مُحَمَّدٌ	كِتَابٌ
	ئېنىقلىغۇچى	ئېنىقلانغۇچى

دېگەنگە ئوخشاش.

ئىزاپە تىلىك سۆز بىرىكمىسىنىڭ ئۈچ خىل خۇسۇسىيىتى بار:

1) بىرىنچى بۆلىكى (يەنى ئېنىقلانغۇچى) «ال» (ئەلىق لام) ۋە تەنۋىنى قوبۇل قىلمايدۇ ۋە ئاخىرى جۈملىدىكى ئورنىغا ئاساسەن تاق زەبەر، تاق پىش ۋە تاق زىرلىك ھالەتتە ئوقۇلىدۇ. مەسىلەن:

كُتِبَ عَمَّارٌ
عَلَى مَكْتَبِ الْمَدْرَسِ
(ئەممارنىڭ كىتابى)
(ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۈستىلى ئۈستىدە)
دېگەنگە ئوخشاش.

2) ئىككىنچى بۆلىكىنىڭ ئاخىرى ھەردائىم زىرلىك ئوقۇلىدۇ. ئەگەر ئۇ ئاخىرى زىر ھەرىكەت بىلەن تۈرلىنىشى قوبۇل قىلمايدىغان ئىسىم بولسا، زىرنىڭ ئورنىدا زەبەرىلىك ئوقۇلىدۇ. ئەمما، بىز ئۇنى يەنىلا ئورۇن جەھەتتىن زىرلىك ئوقۇلغان دەپ قارايمىز. مەسلەن:

كُتِبَ مُحَمَّدٌ
كُتِبَ فَاطِمَةُ
(مۇھەممەدنىڭ كىتابى)
(فاتىمەنىڭ كىتابى)
دېگەنگە ئوخشاش.

3) ئىككىنچى بۆلىكى ئېنىق ئىسىم بولسا، ئۇ بىرىنچى بۆلىكىنى ئېنىقلىققا ئايلاندۇرىدۇ. مەسلەن:

كُتِبَ عَمَّارٌ
قَلَّمَ الْمَدْرَسِ
(ئەممارنىڭ كىتابى)
(ئوقۇتقۇچىنىڭ قەلىمى)
دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: قاراتما سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا

قاراتما سۆز بىرىكمىسى — كۆز ئالدىدىكى مەلۇم شەخسنى ئۆزىگە قارىتىش مەقسىتىدە ئىشلىتىلدىغان چاقىرىش قوشۇمچىسى بىلەن ئىسىمدىن بىرىككەن سۆز بىرىكمىسىدىن ئىبارەت. ئۇ چاقىرىش قوشۇمچىسى ۋە چاقىرىلغۇچىدىن ئىبارەت ئىككى بۆلەكتىن تەركىب تاپىدۇ.

بۇ سۆز بىرىكمىسىنىڭ ئاخىرىمۇ تەنۋىننى قوبۇل قىلمايدۇ. مەسلەن:

(ھەي ياسرا!)

يَا
چاقىرىش قوشۇمچىسى
يَاسِرٌ
چاقىرىلغۇچى

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «تَحْتَ» توغرىسىدا

مەنىسى: «ئاستىدا»، «تېگىدە».

ئاتىلىشى: ئورۇن رەۋىشى.

خاراكتېرى: قاتقان ئىسىم بولۇپ، ئاخىرنىڭ ھەرىكەت ئۆزگىرىشى شەكىلدە ئاشكارا ئىپادىلەنمەيدۇ.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىدۇ، پېئىللىق جۈملىدە ئورۇن تولدۇرغۇچى بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

هِيَ تَحْتَ الْمَكْتَبِ (ئۇ جۈزىنىڭ ئاستىدا)

وَضَعْتُ الْحَقِيْبَةَ تَحْتَ الْمَكْتَبِ (سومكىنى جۈزىنىڭ ئاستىدا قويدۇم)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: ئۇلانما ھەمىزلىك ئىسىملار توغرىسىدا

اسمٌ، ابنٌ... لارغا ئوخشاش باش ھەرىپى ئۇلانما ھەمىزە بىلەن باشلانغان ئىسىملار ئۇلانما ھەمىزلىك ئىسىملار دېيىلىدۇ.

ئۇلانما ھەمىزلىك ئىسىملار جۈملىنىڭ بېشىدا كەلسە بېشىدىكى ھەمىزە يېزىلىدۇ ھەم ئوقۇلىدۇ؛ ئەگەر جۈملىنىڭ ئارىسىدا كەلسە بېشىدىكى ھەمىزە يېزىلىدۇ، ئەمما ئوقۇلمايدۇ. مەسلەن:

وَأَسْمُ الْبِنْتِ زَيْنَبٌ .

(هېلىقى) قىزنىڭ ئىسمى زەينەب.

أَيُّنَ ابْنِ الْمُدِيرِ ؟

مۇدىرنىڭ ئوغلى قەيەردە؟

أَسْمُ الْوَلَدِ مُحَمَّدٌ ،

(هېلىقى) بالىنىڭ ئىسمى مۇھەممەد،

ابْنِ الْمُدْرَسِ فِي الْفَصْلِ ،

ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوغلى سىنىپتا،

دېگەنگە ئوخشاش .

مُضَافٌ إِلَيْهِ

ئېنىقلىغۇچى

(ئىككىنچى بۆلىكى)

مُضَافٌ

ئېنىقلىغۇچى

(ئىزاپەتنىڭ بىرىنچى بۆلىكى)

ئالتنچى دەرس

1- مەزمۇن: «هذه» توغرىسىدا

مەنسى: «بۇ».

ئاتىلىشى: ئاياللىق بىرلىك يېقىننى كۆرسىتىش ئالمىشى.
ئىشلىتىلىشى: يېقىن ئورۇندىكى ئاياللىق جىنس بىرلىك ساندىكى شەيئىلەرنى ئىشارەت قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.
خاراكتېرى: قاتقان ئىسىم بولۇپ، ئاخىرنىڭ ھەرىكەت ئۆزگىرىشى شەكىلدە ئاشكارا ئىپادىلەنمەيدۇ.
ۋەزىپىسى: كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

هَذِهِ سَاعَةٌ عَلِيٌّ (بۇ ئەلنىڭ سائىتى)
هَذِهِ قَدْرٌ (بۇ قازان)

2- مەزمۇن: «ل» توغرىسىدا

مەنسى: «... نىڭ»، «ئۈچۈن».

ئاتىلىشى: ئاخىرنى زىر قىلىش قوشۇمچىسى.
ۋەزىپىسى: ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن ئىسىمنىڭ ئاخىرنى زىرلىك ئوقۇتۇشتۇر. مەسلەن:

هَذِهِ لِخَالِدٍ (بۇ خالىدنىڭ)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: بەدەندىكى جۈپ ۋە تاق ئەزالار توغرىسىدا

ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بەدنىدىكى جۈپ ئەزالارنىڭ ئىسىملىرى ئاياللىق جىنىستىكى ئىسىملار قاتارىدىن ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، بۇلارنى كۆرسىتىش ئۈچۈن «ھە» ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

(بۇ قۇلاق)	هَذِهِ	أُذُنٌ
(بۇ كۆز)	هَذِهِ	عَيْنٌ

ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بەدنىدىكى تاق ئەزالارنىڭ ئىسىملىرى ئەرلىك جىنىستىكى ئىسىملار قاتارىدىن ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، بۇلارنى كۆرسىتىش ئۈچۈن «ھذا» ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

(بۇ بۇرۇن)	هَذَا	أَنْفٌ
(بۇ ئېغىز)	هَذَا	فَمٌ

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: ئاياللىق جىنىستىكى ئىسىملار توغرىسىدا

ئەرلىك جىنىستىكى ئىسىملارنى ئاياللىق جىنىستىكى ئىسىملارغا ئۆزگەرتىمەكچى بولساق، ئاخىرىغا «ة» ئۇلىنىدۇ. مەسلەن:

طَالِبٌ	←	طَالِبَةٌ	←	طَبِيبٌ	←	طَبِيبَةٌ

ئەرەب تىلىدا يەنە ئاياللىق جىنسقا تەۋە ئىكەنلىكىگە ئائىت بىرەر ئالامەت بولمىسىمۇ ئاياللىق جىنىستىكى ئىسىم ھېسابلىنىدىغان بىر تۈركۈم سۆزلەر بار. مەسلەن: الْقَدْرُ، الشَّمْسُ، عَيْنٌ ... دېگەنگە ئوخشاش.

يەتتىنچى دەرس

«تلك» توغرىسىدا

مەنسى: «ئاۋۇ».

ئاتىلىشى: ئاياللىق بىرلىك يىراقنى كۆرسىتىش ئالمىشى.
ئىشلىتىلىشى: يىراق ئورۇندىكى ئاياللىق جىنس بىرلىك ساندىكى شەيئىلەرنى ئىشارەت قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.
خاراكتېرى: قاتقان ئىسىم بولۇپ، ئاخىرنىڭ ھەرىكەت ئۆزگىرىشى شەكىلدە ئاشكارا ئىپادىلەنمەيدۇ.

ۋەزىپىسى: كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

(ئاۋۇ پاتمە)	تلكَ فَاطِمَةَ
(ئاۋۇ تۇخۇم)	تلكَ بَيْضَةً

دېگەنگە ئوخشاش.

دېمەك، كۆرسىتىش ئالماشلىرىدىن «هَذَا» بىلەن «ذَلِكَ» ئەرلىك جىنس بىرلىك ساندىكى شەيئىلەرنى ئىشارەت قىلىپ كۆرسىتىشكە، «هَذِهِ» بىلەن «تلكَ» ئاياللىق جىنس بىرلىك ساندىكى شەيئىلەرنى ئىشارەت قىلىپ كۆرسىتىشكە ئىشلىتىلىدۇ.

سەككىزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئىزاھلىق سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا

ئىزاھلىق سۆز بىرىكمىسى — كۆرسىتىش ئالمىشىدىن كېيىن بىر «ال» لىق ئىسىم ئۇلىنىپ كېلىپ بۇ ئالمىشنى ئىزاھلىغان سۆز بىرىكمىسىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

(بۇ كىشى سودىگەر)	هَذَا الرَّجُلُ تَاجِرٌ
(ئاۋۇ كىشى دوختۇر)	ذَلِكَ الرَّجُلُ طَبِيبٌ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئىزاھلىق سۆز بىرىكمىسى ئىزاھلانغۇچى ۋە ئىزاھلىغۇچىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇلار تۆۋەندىكى بىر قانچە جەھەتلەردە ئۆزئارا ماسلىشىپ كېلىدۇ:

- 1) سان (يەنى بىرلىك، ئىككىلىك ۋە كۆپلۈك) جەھەتتە ماسلىشىدۇ.
 - 2) جىنس (يەنى ئەرلىك ۋە ئاياللىق) جەھەتتە ماسلىشىدۇ.
 - 3) ئىئراب (يەنى ئاخىرنىڭ زەبەر، پىش ۋە زىرلىك ئوقۇلۇشى) جەھەتتە ماسلىشىدۇ.
 - 4) ئېنىق ۋە ئېنىقسىز بولۇش جەھەتتە ماسلىشىدۇ.
- قالغان تەپسىلاتى ئاللاھ تەئالا خالىسا كېيىنكى دەرسلەردە سۆزلىنىدۇ.

2- مه زمون: «أمام» ۋە «خلف» توغرسىدا

«أمام» — «ئالدىدا»، «خلف» — «ئارقىسىدا» دېگەن مەنىدە.
ئاتىلىشى: ئورۇن رەۋىشى.
خاراكتېرى: قاتقان ئىسىملار.

ۋەزىپىسى: كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىدۇ، پېئىللىق جۈملىدە ئورۇن تولدۇرغۇچى (يەنى ئورۇن رەۋىشى) بولۇپ كېلىدۇ.
مەسلەن:

بَيْتُ التَّاجِرِ أَمَامَ الْمَسْجِدِ (سودىگەرنىڭ ئۆيى مەسجىدنىڭ ئالدىدا)
بَيْتُ الطَّيِّبِ خَلْفَ الْمَدْرَسَةِ (دوختۇرنىڭ ئۆيى مەكتەپنىڭ كەينىدە)
جَلَسْتُ أَمَامَ حَامِدٍ (مەن ھامىدنىڭ ئالدىدا ئولتۇردۇم)
دېگەنگە ئوخشاش (ئاستىغا سىزىلغانلىرى ئورۇن رەۋىشى).

3- مه زمون: ئاخىرىدا «ا» بولغان ئىسىملار توغرسىدا

ئاخىرىدا «ا» (ئەلىق) ياكى «ى» سۈرەتلىك ئەلىق بولغان ئىسىملارنىڭ ئىئرابى پەرەزىي (تەقدىرەن) بولىدۇ، يەنى زەبەر، پىش ۋە زىر ئاشكارا ئوقۇلمايدۇ، بەلكى ئورۇن جەھەتتىن ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

پىشلىك ئوقۇلغىنى: أَمْرِيكَا دَوْلَة يَهُودِيَّة (ئامېرىكا يەھۇدىي دۆلىتى)
زىرلىك ئوقۇلغىنى: أَنَا مِنْ أَمْرِيكَا (مەن ئامېرىكىدىن)
فِي الْمُسْتَشْفَى إِلَى الْمُسْتَشْفَى

دېگەنگە ئوخشاش. يەنى بۇ مىساللاردىكى ئاستى سىزىلغان ئىسىملارنىڭ ئاخىرى ئورۇن جەھەتتىن پىش ۋە زىرلىك ئوقۇلدى.

توققۇزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: سۈپەتلىك سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا

سۈپەتلىك سۆز بىرىكمىسى — بىر ئىسمىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر ئىسىم كېلىپ ئۇنى سۈپەتلىگەن سۆز بىرىكمىسىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

(مەن يېڭى ئوقۇغۇچى)	أَنَا طَالِبٌ جَدِيدٌ
(ئۇ يېڭى قىز ئوقۇغۇچى)	هِيَ الطَّالِبَةُ الْجَدِيدَةُ

دېگەنگە ئوخشاش.

سۈپەتلىك سۆز بىرىكمىسى سۈپەتلەنگۈچى بىلەن سۈپەتلىگۈچىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇلار مۇنداق تۆت جەھەتتىن بىر-بىرىگە ماسلىشىپ كېلىدۇ:

(1) ئىئراب (يەنى ئاخىرىنىڭ ھەرىكىتى) جەھەتتە ماسلىشىدۇ. مەسلەن:

(بۇ يېڭى كىتاب)	هَذَا كِتَابٌ جَدِيدٌ
(مەن يېڭى كىتابنى ئوقۇدۇم)	قَرَأْتُ كِتَابًا جَدِيدًا
(بۇ يېڭى كىتابنىڭ ئىسمىدۇر)	هَذَا اسْمُ كِتَابٍ جَدِيدٍ

(2) جىنس (يەنى ئەرلىك ۋە ئاياللىق) جەھەتتە ماسلىشىدۇ. مەسلەن:

أَحْمَدُ لَهُ ابْنٌ كَبِيرٌ وَبِنْتُ صَغِيرَةٌ
(ئەھمەدنىڭ بىر چوڭ ئوغلى ۋە بىر كىچىك قىزى بار)

3) سان (يەنى بىرلىك، ئىككىلىك ۋە كۆپلۈك) جەھەتتە ماسلىشىدۇ. مەسلەن:

لَنَا مُدِيرٌ صَالِحٌ (بىزنىڭ بىر ياخشى مۇدىرىمىز بار)

4) ئېنىق ۋە ئېنىقسىز بولۇش جەھەتتە ماسلىشىدۇ. مەسلەن:

هِيَ الطَّالِبَةُ الْجَدِيدَةُ (ئۇ يېڭى قىز ئوقۇغۇچى)
العربية لغة سهلة (ئەرەب تىلى ئاسان تىلدۇر)

دېگەنلەرگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن سۈپەتداش ئىسىملار توغرىسىدا

كَسْلَانٌ، جَوَعَانٌ، عَطْشَانٌ، غَضَبَانٌ، مَلَانٌ... لارغا ئوخشاش ئىسىملار تولۇق تۈرلەنمەيدىغان ۋە تەنۋىننى قوبۇل قىلمايدىغان سۈپەتداش ئىسىملاردۇر. بۇ ئىسىملارنىڭ ئاخىرى تەنۋىن ۋە زىرھەرىكەتنى قوبۇل قىلمايدۇ، بەلكى تاق پىش ۋە تاق زەبەرلىكلا ئوقۇلىدۇ، زىرلىك ئوقۇلىدىغان ئورۇندا زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

أَنَا جَوَعَانٌ (مېنىڭ قورسىقىم ئاچ)
أَأَنْتِ بَاكِيَةٌ مِنْ عَطْشَانٍ (سىز ئۇسسۇزلۇقتىن يىغلىدىڭىزمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «الآن» ۋە «عند» توغرىسىدا

«الآن» — «ھازىر» دېگەن مەنىدە؛ «عند» — «قېشىدا»، «يېنىدا» دېگەن مەنىدە.

ئاتىلىشى: «الآن» — ۋاقت رەۋىشى؛ «عند» — ئورۇن رەۋىشى.
 ئىشلىتىلىشى: «الآن» — ۋاقتنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ؛ «عند»
 — ئورۇننى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.
 ۋەزىپىسى: جۈملىدە رەۋىش بولۇپ كېلىدۇ.
 ئەسكەرتىش: «الذي» توغرىسىدىكى مەزمۇنلار كىتابنىڭ 12- دەرسىدە
 سۆزلىنىدۇ ئاللاھ تەئالا خالسا.

ئۈننچى دەرس

1- مەزمۇن: ئۇلانما كىشىلىك ئالماش توغرىسىدا

بىز ئالدىنقى دەرسلىرىمىزدە مۇستەقىل كىشىلىك ئالماش توغرىسىدا چۈشەنچە بېرىپ ئۆتكەن، ئەمدى بۇ دەرىستە كىشىلىك ئالماشنىڭ ئىككىنچى بىر تۈرى بولغان ئۇلانما كىشىلىك ئالماش توغرىسىدا چۈشەنچە بېرىپ ئۆتىمىز.

ئۇلانما كىشىلىك ئالماش — مۇستەقىل ئىشلىتىلمەيدىغان، پەقەت سۆزلەرنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپ ئىشلىتىلدىغان كىشىلىك ئالماشتىن ئىبارەت.

III شەخس ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلىرى مۇنۇلار:

هُ هُمَا هُم هَا هُمَا هُنَّ

بۇ ئالماشلار ئىسىمنىڭ ئاخىرىغا ئۇلانسا ئېنىقلىغۇچى، يېتىلنىڭ ئاخىرىغا ئۇلانسا تولدۇرغۇچى بولۇپ كېلىدۇ. مەسىلەن:

اسمهُ أُسَامَةُ (ئۇنىڭ ئىسمى ئۇسامە)

اسمُهَا زَيْنَبُ (ئۇنىڭ ئىسمى زەينەب)

مَنْ هُنَّ (مەن ئۇنى چۈشەندىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

II شه خس ئۇلانا كىشلىك ئالماشلىرى مۇنۇلار:

كُ كَمَا كُمْ كِ كَمَا كُنَّ

بۇلارمۇ ئىسىمنىڭ ئاخىرىغا ئۇلانا ئېنىقلىغۇچى، پېئىلىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلانا تولدۇرغۇچى بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

مَا اسْمُكَ (ئىسمىڭ نېمە) أَيْنَ أَبُوكَ (داداڭ قەيەردە)
مَنْ خَلَقَكُمْ (سەلەرنى كىم ياراتتى)

دېگەنگە ئوخشاش.

I شه خس ئۇلانا كىشلىك ئالماشلىرى مۇنۇلار:

يِ نَا

بۇلارمۇ ئىسىمنىڭ ئاخىرىغا ئۇلانا ئېنىقلىغۇچى، پېئىلىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلانا تولدۇرغۇچى بولۇپ كېلىدۇ ۋە ئەر-ئايالغا ئورتاق ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

اسْمِي مُحَمَّدٌ (ئىسىم مۇھەممەد)
فَصَلْنَا جَمِيلٌ (سەنپىمىز چىرايلىق)
خَلَقَنَا اللَّهُ (بىزنى ئاللاھ ياراتتى)
دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «ذَهَبَتْ» توغرىسىدا

«ذَهَبَتْ» گە ئوخشاش III شه خس ئەرلىك بىرلىك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىغا ئالدى سۈكۈن ئوقۇلغۇچى زەبەرلىك «ت» ئۇلانا، II شه خس ئەرلىك بىرلىك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلىغا ئايلىنىدۇ. ئەگەر

ئالدى سۇكۇن ئوقۇلغۇچى پىشلىك «ت» ئۇلانسا، I شەخس ئەر- ئايالغا ئورتاق بىرلىك ئېنىق ئۆتكەن زامان يېئىلغا ئايلىنىدۇ. مەسلەن:

أَذْهَبْتَ إِلَى الْكُوَيْتِ يَا مُحَمَّدٌ؟ (ئى مۇھەممەد! كۇۋەيتكە باردىڭمۇ؟)
نعم، ذَهَبْتُ.
(شۇنداق، باردىم.)

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «ل» ۋە «عند» نىڭ ئىشلىتىلىشى توغرىسىدا

بىر نەرسىنىڭ ياندا بارلىقىنى ئۇقتۇرۇشتا ئادەملەر ئۈچۈن «ل»، نەرسىلەر ئۈچۈن «عند» ئىشلىتىلىدۇ. ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. مەسلەن:

عندى كتابٌ لى أخٌ
(مېنىڭ كىتابىم بار) (مېنىڭ قېرىندىشىم بار)

دېگەنگە ئوخشاش.

مەزكۇر «ل» ئەسلىدە زىرلىك ئوقۇلسىمۇ، لېكىن «ي» دىن باشقا ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلار ئۇلانغاندا يەڭگىللىكنى كۆزدە تۇتۇپ زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ: «لى»، «لە»، «لک»، «لها» ... دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «مع» توغرىسىدا

«مع» — ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئورنى ياكى ۋاقتىنى ئۇقتۇرىدىغان ئىسىم بولۇپ، رەۋش بولغانلىقى ئۈچۈن زەبەرلىك ئوقۇلغان. مەسلەن:

خرجَ حامدٌ معَ خالدٍ (ھامىد خالىد بىلەن بىر ۋاقتتا چىقىپ كەتتى)
جلسَ المدرس معَ المديرِ (ئوقۇتقۇچى مۇدىر بىلەن بىر ئورۇندا ئولتۇردى)

5- مەزمۇن: تولۇق تۈرلىنىدىغان خاس ئىسىملار توغرىسىدا

مُحَمَّدٌ، خَالِدٌ، حَامِدٌ... لارغا ئوخشاش ئىسىملارنىڭ ئاخىرى تەنۋىنلىك ئوقۇلىدۇ ۋە ئۈچىلى ھەرىكەت بىلەن تولۇق تۈرلىنىدۇ. مەسلەن:

مُحَمَّدٌ مِنْ مُحَمَّدٍ

دېگەنگە ئوخشاش.

حَمْرَةٌ، طَلْحَةٌ، أُسَامَةٌ... لارغا ئوخشاش ئىسىملار تولۇق تۈرلەنمەيدىغان ۋە تەنۋىننى قوبۇل قىلمايدىغان ئەرلىك جىنىستىكى خاس ئىسىملاردۇر. بۇ ئىسىملارنىڭ ئاخىرىمۇ تەنۋىن ۋە زىر ھەرىكەتنى قوبۇل قىلمايدۇ، بەلكى تاق پىش ۋە تاق زەبەرىلىكلا ئوقۇلىدۇ، زىرلىك ئوقۇلىدىغان ئورۇندا زەبەرىلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

مُعَاوِيَةٌ فِي مُعَاوِيَةٍ

دېگەنگە ئوخشاش.

6- مەزمۇن: ئاخىرنى زىر قىلغۇچى ھەرپلەر كىرگەن ئىسىملارنىڭ

سۈپەت بولۇشى توغرىسىدا

ئېنىقسىز ئىسىمدىن كېيىن بېشىغا زىر ئوقۇتقۇچى ھەرپ كىرگۈزۈلگەن ئىسىم كەلسە، ئۇ ئۆزىدىن ئىلگىرىكى كەلگەن ئىسىمنىڭ سۈپىتى بولىدۇ. مەسلەن:

أَنَا طَالِبٌ بِالْجَامِعَةِ (مەن ئۈنۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىسى)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ جۈملىدە «بِالْجَامَعَةِ» دېگەن ئىسىم «طَالِبٌ» دېگەن ئىسىمنىڭ سۈپىتى بولۇپ كەلگەن.

هُمُ أَطِبَاءٌ مِنْ أَمْرِيكََا (ئۇلار ئامېرىكىلىق دوختۇرلار)

بۇ جۈملىدە «مِنْ أَمْرِيكََا» دېگەن ئىسىم «أَطِبَاءٌ» دېگەن ئىسىمنىڭ سۈپىتى بولۇپ كەلگەن.

ئون بىرنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلارنىڭ بېشىغا ئاخىرنى زىر قىلغۇچى ھەرپلەرنىڭ كىرگۈزۈلۈشى توغرىسىدا

«ه»، «هأ»... لارغا ئوخشاش ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلارنىڭ ئالدىغا «في» غا ئوخشاش ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچىلار كىرگۈزۈلسە، ئۇ ئاخىردىكى ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلارنى ئورۇن جەھەتتىن زىر ئوقۇتۇپ، ئالدى قوشۇمچىلىق تولۇقسىز سۆز بىرىكمىسىنى ھاسىل قىلىدۇ ۋە كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىدۇ.
مەسلەن:

(ئۇنىڭدا كىچىك باغچا بار)	فِيهِ حَدِيقَةٌ صَغِيرَةٌ
(ئۇنىڭدا چوڭ دېرىزە بار)	فِيهَا نَافِذَةٌ كَبِيرَةٌ

2- مەزمۇن: «أَحِبُّ» توغرىسىدا

«أَحِبُّ» — «أَفْعَلُ» ئۆلچىمىدە كەلگەن ئەر-ئايالغا ئورتاق ئىشلىتىدۇ. لىدىغان I شەخس بىرلىك ئېنىق (مەلۇم) كەلگۈسى زامان پېئىلى بولۇپ، پائىلى ئۆز ئاستىغا يوشۇرۇنغاندۇر. پەرەزىي ئىبارىتى: «أَحِبُّ أَنَا».
مەسلەن:

أَنَا أَحِبُّ أَبِي وَأُمِّي (مەن ئاتا-ئانامنى ياخشى كۆرىمەن)

ئون ئىككىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «كَيْفَ» توغرىسىدا

مەنسى: «قانداق؟».

ئاتىلىشى: سوراق ئالمىشى.

ئىشلىتىلىشى: ھالەتنى سوراڭ ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

خاراكتېرى: قاتقان ئىسىم بولۇپ، ئاخىرنىڭ ھەرىكەت ئۆزگىرىشى

شەكىلدە ئاشكارا ئىپادىلەنمەيدۇ. مەسىلەن:

كَيْفَ حَالُكَ (ئەھۋالىڭىز قانداق)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: نىسبىي ئالماش (اسْمُ الْمَوْصُولِ) توغرىسىدا

نىسبىي ئالماش — ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بىر مەنانى ئۇقتۇرمايدۇ.

غان، پەقەت ئۆزىدىن كېيىنكى تولۇقلىغۇچىنىڭ ۋاستىسى بىلەن قوشۇمچە

مەنە ئىپادىلەيدىغان باغلىغۇچى سۆزدىن ئىبارەت.

بۇ دەرىستە «الَّذِي» ۋە «الَّتِي» دىن ئىبارەت ئىككى نىسبىي ئالماش

سۆزلەنگەن بولۇپ، «الَّذِي» ئەرىك جىنس بىرلىك سان ئۈچۈن، «الَّتِي»

ئاياللىق جىنس بىرلىك سان ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن:

مَنْ هَذِهِ الْفَتَاةُ الَّتِي مَعَكَ (سز بىلەن تۇرغان بۇ قىزچاق كىم)
 مَنْ هَذَا الطِّفْلُ الَّذِي مَعَكَ (سز بىلەن تۇرغان بۇ كىچىك بالا كىم)
 دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «ذَهَبْتُ» توغرىسىدا

«ذَهَبْتُ» گە ئوخشاش III شەخس ئەرلىك بىرلىك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىغا سۈكۈنلۈك «ت» ئۇلانسا، ئۇ III شەخس ئاياللىق بىرلىك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلىغا ئايلىنىدۇ. مەسىلەن:
 ذَهَبْتُ إِلَى الْمُسْتَشْفَى (ئۇ دوختۇرخانىغا كەتتى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: ئاخىرى سۈكۈنلۈك سۆزلەرگە «ال» (ئەلىق لام) قوشۇلغان ئىسىملارنى ئۇلاپ ئوقۇش توغرىسىدا

«ذَهَبْتُ» كە ئوخشاش ئاخىرى سۈكۈنلۈك سۆزنىڭ ئارقىسىدىن بېشىغا «ال» قوشۇلغان سۆز كەلگەن بولسا، بۇلارنى ئۇلاپ ئوقۇغاندا سۈكۈنلۈك ھەرىكەت زىر ھەرىكەت بېرىلىدۇ. مەسىلەن:
 جَلَسَتِ الطَّالِبَةُ ← جَلَسَتِ الطَّالِبَةُ
 دېگەنگە ئوخشاش.

ئون ئۈچىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «هۇلأء» توغرىسىدا

بۇ «هَذَا» بىلەن «هَذِهِ» نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەر-ئايالغا ئورتاق ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

(بۇلار ئەرلەردۇر)	هۇلأء رِجَالٌ
(بۇلار قىزلاردۇر)	هۇلأء بَنَاتٌ

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «هۇم» توغرىسىدا

بۇ «هُوَ» نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر.

ئاتىلىشى: III شەخس ئەرلىك كۆپلۈك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى.
ۋەزىپىسى: كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ.
مەسلەن:

(ئۇلار يېڭى ئوقۇغۇچىلار)	هُم طَالِبٌ جَدِّدٌ
(ئۇلار ئامېرىكىدىن)	هُم مِّنْ أَمْرِيكَ

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «ذہبوا» توغرىسدا

«ذہب» گە ئوخشاش III شەخس ئەرلىك بىرلىك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلنىڭ ئاخىرىغا ئالدى پىش ئوقۇلغۇچى سۆكۈنلۈق «و» ئۇلانسا، ئۇ III شەخس ئەرلىك كۆپلۈك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلغا ئايلىنىدۇ. مەسلەن:

ذہبوا إلى المَطعمِ
(ئۇلار ئاشخانغا كەتتى)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «ھن» توغرىسدا

بۇ «ھي» نىڭ كۆپلۈك شەكىلدۇر. ئاتىلىشى: III شەخس ئاياللىق كۆپلۈك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى. ۋەزىپىسى: كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

أَخَوَاتٌ هُنَّ؟
نعم، هُنَّ أَخَوَاتٌ.
(ئۇلار ھەمىشەرمۇ؟) (شۇنداق، ئۇلار ھەمىشەرمۇ.)

دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: ئورۇنداش ئىزاھلىق سۆز بىرىكمىسى توغرىسدا

ئورۇنداش ئىزاھلىق بىرىكمە — نام- ئۇنۋاننى بىلدۈرىدىغان «ال» لىق ئېنىق ئىسىمدىن كېيىن بىر خاس ئىسىم كېلىپ ئۇنى ئىزاھلىغان سۆز بىرىكمىسىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

أَبُوهُنَّ الشَّيْخُ بِلَالٌ
(ئۇلارنىڭ ئاتىسى شەيخ بىلال)

6- مه زمۇن: «قَرِيبٌ» دىن كېيىن كەلگەن «مَنْ» توغرىسىدا

«قَرِيبٌ» دېگەن ئىسمىدىن كېيىن كەلگەن «مَنْ» — «إِلَى» غا ئوخشاش ھالەتتە «... غا، ... قا، ... گە، ... كە» دەپ تەرجىمە قىلىنىدۇ. مەسلەن:
بَيْتَهُنَّ قَرِيبٌ مِنَ الْمَدْرَسَةِ (ئۇلارنىڭ ئۆيى مەكتەپكە يېقىن)
دېگەنگە ئوخشاش.

7- مه زمۇن: «خَرَجَ» توغرىسىدا

«خَرَجَ» گە ئوخشاش III شەخس ئەرلىك بىرلىك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىغا ئالدى سۈكۈن ئوقۇلغۇچى زەبەرلىك «ن» ئۇلانس، ئۇ III شەخس ئاياللىق كۆپلۈك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلىغا ئايلىنىدۇ. مەسلەن:
الْمَدْرَسَاتُ خَرَجْنَ مِنَ الْفَصْلِ
(ئايال ئوقۇتقۇچىلار سىنىپتىن چىقىپ كەتتى)
دېگەنگە ئوخشاش.

8- مه زمۇن: «أَوْلَيْكَ» توغرىسىدا

بۇ «ذَلِكَ» بىلەن «تِلْكَ» نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەر-ئايالغا ئورتاق ئىشلىتىلىدۇ. كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:
أَوْلَيْكَ أَصْدَقَائِي (ئاۋۇلار مېنىڭ دوستلىرىم)
أَوْلَيْكَ مَهْنَدِسُونَ (ئاۋۇلار ئىنژېنېرلار)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئون تۆتىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «أَهْلًا وَسَهْلًا مَرْحَبًا» توغرىسىدا

مەنەسى: «خۇش كەپسىز، قارشى ئالمەن ياكى قارشى ئالمىز».
ئاتىلىشى: تاشلانغان پېئىلنىڭ تولدۇرغۇچىسى.
ئىشلىتىلىشى: باشقىلارنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

2- مەزمۇن: «أَنْتُمْ» توغرىسىدا

بۇ «أَنْتَ» نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر.
ئاتىلىشى: II شەخس ئەرلىك كۆپلۈك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى.
ۋەزىپىسى: كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

(سەلەر كىم)	مَنْ أَنْتُمْ
(سەلەر مۇسۇلمانمۇ)	أَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

 دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «نَحْنُ» توغرىسىدا

بۇ «أَنَا» نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر.

ئاتىلىشى: I شەخس ئەر- ئايالغا ئورتاق كۆپلۈك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى.

بۇ يەنە ئىككىلىك سان ئۈچۈنمۇ ئورتاق ئىشلىتىلىدۇ. ۋەزىپىسى: كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

نَحْنُ بِالْجَامِعَةِ (بىز ئۇنىۋېرسىتېتتا)
نَحْنُ مِنْ إِنْكَلْتَرَا (بىز ئەنگىلىدىن)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «ذَهَبْتُمْ» ۋە «ذَهَبْنَا» توغرىسىدا

«ذَهَبَ» گە ئوخشاش III شەخس ئەرلىك بېرىك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىغا ئالدى سۈكۈن ئوقۇلغۇچى «تَمَّ» ئۇلانس، ئۇ II شەخس ئەرلىك كۆپلۈك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلىغا ئايلىنىدۇ؛ ئالدى سۈكۈن ئوقۇلغۇچى «نا» ئۇلانس، I شەخس ئەر- ئايالغا ئورتاق كۆپلۈك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېئىلىغا ئايلىنىدۇ. مەسلەن:

أَذْهَبْتُمْ إِلَى الْمُسْتَشْفَى لزيارة عَمِّكُمْ الْيَوْمَ؟
(بۈگۈن تاگاڭلارنى يوقلاش ئۈچۈن دوختۇرخانىغا باردىڭلارمۇ؟)
نعم، ذَهَبْنَا (شۇنداق، باردۇق).

دېگەنگە ئوخشاش

5- مەزمۇن: «أَيُّ» توغرىسىدا

مەنىسى: «قايسى؟».

ئاتىلىشى: سوراق ئالمىشى.

ئشلتىلىشى: ئۆزىدىن كېيىنكى ئىسىم بىلەن ئىزاپەتلىك سۆز
بىرىكمىسى ھاسىل قىلىپ ئۇنىڭدىكى ئېنىقسىزلىقنى سوراڭ ئۈچۈن
ئشلتىلىدۇ. مەسلەن:

(بۇ قايسى كۈن)

أَيُّ يَوْمٍ هَذَا

(بۇ قايسى ئاي)

أَيُّ شَهْرٍ هَذَا

دېگەنگە ئوخشاش.

ئون به شنچى دەرس

1- مەزمۇن: «أنتن» توغرىسىدا

بۇ «أنتن» نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر.
ئاتىلىشى: II شەخس ئاياللىق كۆپلۈك مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى.
ۋەزىپىسى: كۆپىنچە ئىسىملىق جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:
مَنْ أَنْتَنْ (سەلەر كىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «قېل» ۋە «بەد» توغرىسىدا

«قېل» — «بۇرۇن»، «ئىلگىرى» دېگەن مەنىدە؛ «بەد» — «كېيىن»
دېگەن مەنىدە.

ئاتىلىشى: ۋاقىت رەۋىشى.

ئىشلىتىلىشى: ئۆزىدىن كېيىنكى ئىسىم بىلەن ئىزاپەتلىك سۆز
بىرىكمىسى ھاسىل قىلىپ ۋاقىتتىكى تەرتىپنى ئۆقتۈرۈش ئۈچۈن
ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

(ئۇ بىر ھەپتە ئىلگىرى كەتتى)
(بىزنىڭ ئىمتىھان بىر ئايدىن كېيىن)

ذَهَبْتُ قَبْلَ أُسْبُوعٍ
إِخْتِبَارًا بَعْدَ شَهْرٍ
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مه زمون: «متى» توغرسدا

مه نىسى: «قاچان؟».

ئاتلىشى: سوراق ئالمشى.

ئىشلىتىلىشى: ۋاقتىنى سوراىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مه سلەن:

(ئىمتىھاننىڭلار قاچان)

مَتَّى اِخْتِبَارُكُنَّ

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مه زمون: «دەبتىن» توغرسدا

«دەب» گە ئوخشاش III شەخس ئەرلىك بېرلىك ئېنىق ئۆتكەن زامان

پېلىنىڭ ئاخىرىغا ئالدى سۈكۈن ئوقۇلغۇچى «تىن» ئۇلانس، ئۇ II شەخس

ئاياللىق كۆپلۈك ئېنىق ئۆتكەن زامان پېلىغا ئايلىنىدۇ. مه سلەن:

أَذْهَبْتُنَّ إِلَى الْمَدْرَسَةِ الْيَوْمَ (بۈگۈن مه كتنەپكە باردىڭلارمۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئۆگىنىلىپ بولغان ئۆتكەن زامان پېئىللىرىنىڭ تۈرلىنىش سىخېمىسى

I شەخس	II شەخس	III شەخس		
ذَهَبْتُ	ذَهَبْتَ	ذَهَبَ	بىرلىك	ئەرلىك
ذَهَبْنَا	ذَهَبْتُمَا	ذَهَبَا	ئىككىلىك	
ذَهَبْنَا	ذَهَبْتُمْ	ذَهَبُوا	كۆپلۈك	
ذَهَبْتُ	ذَهَبْتَ	ذَهَبْتَ	بىرلىك	ئاياللىق
ذَهَبْنَا	ذَهَبْتُمَا	ذَهَبْتَا	ئىككىلىك	
ذَهَبْنَا	ذَهَبْتُمْ	ذَهَبْتُمْ	كۆپلۈك	

ئەسكەرتىش: ئىلگىرىكى دەرسلەردە پېئىلنىڭ ئىككىلىك شەكلى ئۆتمىگەن بولسىمۇ، بىز بۇ يەردە ئۇنى كۆرسىتىپ ئۆتتۇق. دېمەك، ئەمدى ھەرقانداق پېئىل كەلسە، ئۇنىڭ ئۆتكەن زامان سىغىلىرىنى مۇشۇ جەدۋەلدە كۆرسىتىلگەندەك تۈرلەيمىز.

ئۆگىنىلىپ بولغان مۇستەقىل كىشىلىك ئالماشلارنىڭ سىخېمىسى

I شەخس	II شەخس	III شەخس		
أَنَا	أَنْتَ	هُوَ	بىرلىك	ئەرلىك
نَحْنُ	أَنْتُمَا	هُمَا	ئىككىلىك	
نَحْنُ	أَنْتُمْ	هُم	كۆپلۈك	
أَنَا	أَنْتَ	هِيَ	بىرلىك	ئاياللىق
نَحْنُ	أَنْتُمَا	هُمَا	ئىككىلىك	
نَحْنُ	أَنْتُنَّ	هُنَّ	كۆپلۈك	

تۆگىنىلىپ بولغان تۇلانىما كىشىلىك ئالماشلارنىڭ سىخېمىسى

I شەخس	II شەخس	III شەخس		
يَ	كَ	هُ	بىرلىك	ئەرلىك
نَا	كَمَا	هَمَا	ئىككىلىك	
نَا	كُمُ	هَمُ	كۆپلۈك	
يَ	كَ	هَا	بىرلىك	ئاياللىق
نَا	كَمَا	هَمَا	ئىككىلىك	
نَا	كُنَّ	هِنَّ	كۆپلۈك	

ئون ئالتىنچى دەرس

ئەقىلسىز نەرسىلەرنىڭ كۆپلۈكى توغرىسىدا

ئەقىلسىز نەرسىلەرنىڭ ئىسىملىرىنىڭ كۆپلۈكى خۇسۇسىيەت جەھەتتە ئاياللىق جىنس بىرلىك ساندىكى ئىسىملارغا ئوخشايدۇ. شۇڭا، ئۇنى ئاياللىق جىنس بىرلىك ساندىكى ئىسىملار سۈپەتلىپ كېلەلەيدۇ. مەسىلەن:

هَذِهِ كُتُبٌ جَدِيدَةٌ (بۇ يېڭى كىتابلاردۇر)

دېگەنگە ئوخشاش.

شۇنىڭدەك، ئاياللىق جىنس بىرلىك ساندىكى ئىسىملارنى ئەقىلسىز نەرسىلەرنىڭ ئىسىملىرىنىڭ كۆپلۈكى ئىزاھلاپ كېلەلەيدۇ. مەسىلەن:

لَمَنْ هَذِهِ الْأَقْلَامُ يَا مُحَمَّدُ (ئى مۇھەممەد! بۇ قەلەملەر كىمنىڭ)

دېگەنگە ئوخشاش.

يەنە شۇنىڭدەك، ئەقىلسىز نەرسىلەرنىڭ ئىسىملىرىنىڭ كۆپلۈكى ئىگە بولسا، خەۋەرنىڭ ئاياللىق بىرلىك ساندىكى ئىسىملاردىن كېلىشىمۇ توغرا. مەسىلەن:

الْكَتُبُ جَدِيدَةٌ / جَدِيدٌ
ئىگە خەۋەر

دېگەنگە ئوخشاش.

ئون يه تتنچى دهرس

ئسملىق جومله توغرىسدا

ئسملىق جومله ئىگه ۋە خەۋەردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇلار بىر- بىرىگە تۆۋەندىكىدەك ئىككى جەھەتتىن ماسلىشىپ كېلىدۇ.
1) سان (يەنى بىرلىك، ئىككىلىك ۋە كۆپلۈك) جەھەتتە ماسلىشىپ كېلىدۇ. مەسلەن:

هۇلأء	رَجَالٌ	هَذَا	رَجُلٌ
أُولَئِكَ	طَلَابٌ	هَذَا	طَالِبٌ

2) جنس (يەنى ئەرلىك ۋە ئاياللىق) جەھەتتە ماسلىشىپ كېلىدۇ. مەسلەن:

أَنْتُمْ	طَلَابٌ	أَنْتُنَّ	طَالِبَاتٌ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەمما، ئىگە ئەقىلسىز نەرسىلەرنىڭ ئىسىملىرىنىڭ كۆپلۈكى بولسا، خەۋەرنىڭ ئاياللىق جنس بىرلىك ساندىكى ئىسىمدىن كېلىشىمۇ توغرا. مەسلەن:

الأبوابُ	مَفْتُوحَةٌ	(دەرۋازىلار ئوچۇق)

دېگەنگە ئوخشاش.

مۇھىم نۇقتا: ئىسىملىق جوملىنى تەرجىمە قىلغاندا ئاۋۋال ئىگىنى، ئاندىن خەۋەرنى تەرجىمە قىلىمىز.

ئون سه ككزنچى دەرس

1- مەزمۇن: «كَم» توغرىسىدا

مەنسى: «قانچە؟»، «نەچچە؟».

ئاتىلىشى: سوراق ئالمىشى.

ئىشلىتىلىشى: مىقدار ۋە ساننى سوراڭ ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ۋەزىپىسى: ئىسملق جۈملىدە ئىگە، پېئىللىق جۈملىدە تولدۇرغۇچى

بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

كَم أَخَا لَكَ يَا مُحَمَّدُ (ئى مۇھەممەد! قانچە قېرىندىشىڭ بار)

كَم أُخْتًا لَكَ (سېنىڭ قانچە ھەمىشەڭ بار)

كَم دَرَسًا حَفِظْتَ (قانچە دەرس يادلىدىڭ)

دېگەنگە ئوخشاش.

«كَم» نىڭ پەرقلىنىدۇرگۈچىسى: (1) ئېنىقسىز ھالەتتە كېلىدۇ؛ (2) بىرلىك

ساندا كېلىدۇ؛ (3) قوش زەبەرلىك ھالەتتە كېلىدۇ. مەسلەن:

كَم أُخْتًا لَكَ

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئىككىلىك ساندىكى ئىسىم توغرىسىدا

بىرلىك ئىسىمنى ئىككىلىك ئىسىمغا ئايلاندۇرماقچى بولساق، ئاخىرى
پىشلىك ئوقۇلىدىغان ھالەتتە، ئۇنىڭغا ئالدى زەبەر ئوقۇلغۇچى «ا» (ئەلق)
بىلەن زىرلىك «ن» ئۇلىنىدۇ. مەسلەن:

(مېنىڭ ئىككى ھەمشىرەم بار)	لِي أُخْتَانِ
(بىر يىلدا ئىككى ھېيت بار)	فِي السَّنَةِ عِيدَانِ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئاخىرى زەبەرلىك ياكى زىرلىك ئوقۇلىدىغان ھالەتتە ئالدى زەبەر
ئوقۇلغۇچى «ي» بىلەن زىرلىك «ن» ئۇلىنىدۇ. مەسلەن:

(مەن ئىككى ئوقۇغۇچىنى كۆردىم)	رَأَيْتُ طَالِبَيْنِ
(بۇ تاماق ئىككى ئوقۇغۇچىنىڭ)	هَذَا الطَّعَامُ لِطَالِبَيْنِ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئون توققۇزىنچى دەرس

ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلار توغرىسىدا

ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلارنىڭ ئاياللىق جىنىستا تۈرلەنگەن شەكلى ئەرلىك جىنىس كۆپلۈك ساندىكى ئىسىملار بىلەن بىرگە ئىشلىتىلىدۇ ۋە بۇلار ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى ھاسىل قىلىدۇ. شۇڭا، سانالغۇچى ئىسىم كۆپلۈك ھالەتتە زىرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

ثَلَاثَةٌ طُلَّابٌ (ئۈچ ئوغۇل ئوقۇغۇچى)

عَشْرَةٌ طُلَّابٌ (ئون ئوغۇل ئوقۇغۇچى)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇنداق ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى ئەرلىك جىنىستىكى ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى دەپ ئاتىلىدۇ. مەسلەن:

خَرَجَ ثَلَاثَةٌ طُلَّابٌ (13 ئوغۇل ئوقۇغۇچى چىقىپ كەتتى)

دېگەنگە ئوخشاش. دېمەك، بۇ مىسالدا پېئىل (خَرَجَ) ئەرلىك شەكلىدە كەلگەن. چۈنكى، ئۈچتىن ئونغىچە بولغان سانلار بىلەن بولغان ئىزاپەتلىك بىرىكمىدە ئېنىقلىغۇچى بۆلەك ئاساس قىلىنىدۇ.

يىگىرىمىنچى دەرس

بۇ دەرىستىمۇ يەنە ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلار توغرىسىدا توختىلىدۇ.

مىز.

ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلارنىڭ ئەرلىك جىنىستى تۈرلەنگەن شەكلى ئاياللىق جىنس كۆپلۈك ساندىكى ئىسىملار بىلەن بىرگە ئىشلىتىلىدۇ ۋە بۇلار ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى ھاسىل قىلىدۇ. شۇڭا، سانالغۇچى ئىسىم كۆپلۈك ھالەتتە زىرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسىلەن:

(ئۈچ قىز ئوقۇغۇچى)	ثَلَاثُ طَالِبَاتٍ
(ئون قىز ئوقۇغۇچى)	عَشْرُ طَالِبَاتٍ
	دېگەنگە ئوخشاش.

بۇنداق ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى ئاياللىق جىنىستىكى ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن:

(10 قىز ئوقۇغۇچى كەتتى)	ذَهَبَتْ عَشْرُ طَالِبَاتٍ

دېگەنگە ئوخشاش. دېمەك، بۇ جۈملىدە «عَشْرُ» ئەرلىك ئىسىم بولسىمۇ، ئىزاپەتلىك بىرىكمىنىڭ ئېنىقلىغۇچى بۆلىكىنى ئېتىبارغا ئېلىپ تۇرۇپ يېنىل «ذَهَبَتْ» دەپ ئاياللىق شەكىلدە كەلگەن.

يىگىرمە بىرىنچى دەرس

«نَحْبٌ» توغرىسىدا

«نَحْبٌ» — ئەر- ئايالغا ئورتاق ئىشلىتىلدىغان I شەخس كۆپلۈك ئېنىق كەلگۈسى زامان پېئىلى بولۇپ، پائىلى ئۆز ئاستىغا يوشۇرۇنغاندۇر. پەرەزىي (تەقدىرىي) ئىبارىتى: «نَحْبِ نَحْنُ». مەسلەن:

نَحْنُ نَحْبُهُ كَثِيرًا (بىز ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمىز)
دېگەنگە ئوخشاش.

يگرمه ئىككىنچى دەرس

تۈرلنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار توغرىسىدا

تۈرلنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار تۆۋەندىكىچە:
 (1) ئاياللارنىڭ ئىسىملىرى. مەسلەن: زَيْنَبُ، مَرِيْمُ، فَاطِمَةُ، عَائِشَةُ...
 لارغا ئوخشاش.

(2) خاس ئىسىملار. مەسلەن: مَكَّةُ، جُدَّةُ... لارغا ئوخشاش.

(3) ئاخىرىغا ئاياللىق «ة» سى ئۇلانغان ئەرلەرنىڭ ئىسىملىرى.
 مەسلەن: حَمْرَةٌ، أُسَامَةُ، مُعَاوِيَةُ، طَلْحَةُ... لارغا ئوخشاش.

(4) ئاخىرىدا «ان» (ئەلىق نۇن) كەلگەن ئىسىملار. مەسلەن: عُثْمَانُ،
 عَفَّانُ، سَفِيَّانُ، مَرْوانُ... لارغا ئوخشاش.

(5) «فَعْلَانُ» ئۆلچىمىدىكى سۈپەتدەش ئىسىملار. مەسلەن: كَسْلَانُ،
 جَوَّعَانُ، عَطْشَانُ، شَبَعَانُ... لارغا ئوخشاش.

(6) «أَفْعَلُ» ئۆلچىمىدىكى ئىسىم ۋە رەڭنى ئۇقتۇرىدىغان سۈپەتلەر.
 مەسلەن:

أَنُورٌ	(ئەنۋەر — ئىسىم):	(بەك نۇرلۇق — سۈپەت)
أَكْبَرٌ	(ئەكبەر — ئىسىم):	(بەك چوڭ — سۈپەت)

دېگەنگە ئوخشاش.

7) ئەرەب تىلىغا باشقا تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان ئىسىملار. مەسلەن: بَاكِسْتَان، يُوْسُف، بَارِيس (پارىژ)... لارغا ئوخشاش.

8) «أَفْعَالٌ»، «فَعْلَاءٌ»، «مَفَاعِلٌ»، «مَفَاعِيلٌ» ئۆلچىمىدىكى كۆپلۈك ئىسىملار. مەسلەن: أَصْدِقَاءٌ، فُقَرَاءٌ، مَدَارِسٌ، مَفَاتِيحٌ... لارغا ئوخشاش.

تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن بۇ ئىسىملارنىڭ ئاخىرى تەنۋىن ۋە زىر ھەرىكەتنى قوبۇل قىلمايدۇ، بەلكى تاق پىش ۋە تاق زەبەرلىكلا ئوقۇلىدۇ. شۇنداقلا، زىرلىك ئوقۇلىدىغان ئورۇندا زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

هَذَا إِبْرَاهِيمُ (بۇ ئىبراھىم)
هَذَا الْكِتَابُ لِإِبْرَاهِيمَ (بۇ كىتاب ئىبراھىمنىڭ)
أَنَا مِنْ بَاكِسْتَانٍ (مەن پاكىستاندىن)
دېگەنگە ئوخشاش.

يىگرمه ئوچىنچى دەرس

«هات» توغرىسىدا

مەنسى: «ئېلىپ كەل»، «كەلتۈر». .
 ئاتىلىشى: بۇيرۇق پېئىلنام (اسم الفعل).
 ئىشلىتىلىشى: كېرەكلىك شەيئەنى ئېلىپ كېلىش توغرىسىدىكى
 بۇيرۇقنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئەسكەرتىش: پېئىلنام (اسم الفعل) توغرىسىدا ئاللاھ خالىسا كېيىنكى
 دەرسلەردە تەپسىلىي توختىلىمىز.

(تَمَّتْ بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْجُزْءِ الْأَوَّلِ)

ئەي ئوغۇل! ئىلىم ئۆگەن، نادانلىق چەكسىز نومۇستۇر،
بۇ نومۇسنى كۆتۈرۈشكە پەقەت ئېشەكلا رازىدۇر.
بىلىم بىلەن نىجات تاپقىن، بىلىم ساڭا مەڭگۈلۈكتۇر،
بارچە ئىنسان ئۆلۈپ تۈگىسىمۇ ئىلىملىكلەر ئۆلمەستۇر.

قَوَاعِدُ دُرُوسِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ
(لِغَيْرِ النَّاطِقِينَ بِهَا)

(الجزء الثاني)

ئەرهب تلى دەرسلىكى گرامماتىكا
قائىدىلىرى

2- قىسىم

أَيُّهَا الطُّلَّابُ!

لِمَاذَا نَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ؟

نَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ لِنَفْهَمَ الْقُرْآنَ الْكَرِيمَ وَالْحَدِيثَ

النَّبَوِيِّ الشَّرِيفِ.

ئە رەب تەلنى نېمە ئۈچۈن ئۆگىنىمىز!

«قۇرئان كەرىم» نى ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى

ۋە سەللەمنىڭ ھەدىسلىرىنى چۈشىنىش ئۈچۈن ئۆگىنىمىز.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بىرىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «إِنَّ» ۋە «لَعَلَّ» توغرىسىدا

بۇ ئىككىسى ھەرپ بولۇپ، «إِنَّ» — «جەزمەن»، «چوقۇم»، «شۈبھە-سىز»، «ھەقىقەتەن» دېگەن مەنىدە؛ «لَعَلَّ» — «ئېھتىمال»، «مۇمكىن»، «ئۈمىدلىك» دېگەن مەنىدە.

ئاتىلىشى: پېئىلغا ئوخشايدىغان قوشۇمچە (حرف مشبه بالفعل).
ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىگە كىرىپ ئىگىنى «ئىسمىم» دەپ تۇرۇپ ئاخىرنى زەبەر ئوقۇتىدۇ، خەۋەرنى «خەۋىرىم» دەپ تۇرۇپ ئاخىرنى پىش ئوقۇتىدۇ ھەمدە جۈملە مەزمۇنىنى كۈچلەندۈرۈش رولىنى ئۆتەيدۇ. مەسلەن:

إِنَّ سَاعَتَكَ جَمِيلَةٌ (سائىتىڭ ھەقىقەتەن چىرايلىقكەن)
لَعَلَّكَ بَخِيرٌ (ئېھتىمال سېنى ياخشىدۇ دەپ ئويلايمەن)
دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: تاللىما سوراق جۈملە توغرىسىدا

تاللىما سوراق جۈملە — جۈملىنىڭ بېشىغا سوراق قوشۇمچىسى «أ»

ئۇلانغاندىن باشقا، ئىككى خەۋەر ئوتتۇرىسىغا باغلاش قوشۇمچىسى «ئام»
كەلگەن جۈملىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

أَمِنْ بَاكِسْتَانٍ أَنْتَ أُمٌّ مِنَ الْهِنْدِ يَا هَاشِمُ
(ئى ھاشىم! سەن پاكىستاندىنمۇ ياكى ھىندىستاندىنمۇ)
أَقْطَارًا رَكِبْتَ أُمَّ سَيَّارَةً (پويىزغا ئولتۇرامسەن ياكى ماشىنىغىمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: ئالماش بىلەن باشلانغان جۈملە توغرىسىدا

ئالماشلار بىلەن باشلانغان ئىگە - خەۋەرلىك جۈملىنىڭ بېشىغا «ئان»
ياكى شۇ تۈردىكى قوشۇمچىلار كىرگۈزۈلسە، مۇستەقىل كىشىلىك ئالماشلار
ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلارغا ئالماشتۇرىلىدۇ. چۈنكى، مۇستەقىل كىشىلىك
ئالماش بىرەر سۆزگە ئۇلىنالمىدۇ. مەسلەن:

هُوَ تَاجِرٌ ← إِنَّهُ تَاجِرٌ أَنْتَ بَخِيرٌ ← لَعَلَّكَ بَخِيرٌ
دېگەنگە ئوخشاش.

«ئان» ۋە شۇ تۈردىكى قوشۇمچىلارغا I شەخس ئۇلانما كىشىلىك
ئالماشى بولغان «ي» ئۇلانغاندا، بۇلارنىڭ ئارىسىغا بىر ھەرپكەت ساقلاش
«ن» قوشۇلىدۇ، قوشۇلماي كەلسمۇ توغرا بولىدۇ. مەسلەن:

إِنِّي مِنَ الْهِنْدِ — إِنِّي مِنَ الْهِنْدِ لَعَلَّنِي بَخِيرٌ — لَعَلِّي بَخِيرٌ
دېگەنگە ئوخشاش.

«ئان» گە I شەخس ئۇلانما كىشىلىك ئالماشى بولغان «نا» ئۇلانسا،
ئۇنىڭدىن بىر «ن» نىڭ تاشلىنىشى توغرا، تاشلانمىلىقىمۇ توغرا. مەسلەن:

إِنَّا مُسْلِمُونَ — إِنَّا مُسْلِمُونَ

4- مەزمۇن: «ذُو» توغرىسىدا

«ذُو» ھەردائىم ئۆزىدىن كېيىنكى ئىسىم بىلەن ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى ھاسىل قىلىپ كۆپىنچە ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ئىسمىنى سۈپەتلەپ كېلىدۇ. مەسىلەن:

أَحْمَدُ طَالِبٌ ذُو عِلْمٍ وَخَلْقٍ (ئەھمەد ئىلىملىك ۋە ئەخلاقلىق ئوقۇغۇچى)
دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە جۈملىدىكى ئورنىغا ئاساسەن ئىگە، خەۋەر ۋە تولدۇرغۇچى بولۇپ كېلىدۇ. مەسىلەن:

مُدِيرُنَا ذُو لِحْيَةٍ طَوِيلَةٍ (بىزنىڭ مۇدىر ئۇزۇن ساقاللىق كىشى)
خەۋەر

5- مەزمۇن: 100 ۋە 1000 توغرىسىدا

100 بىلەن 1000 ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن سانالغۇچىسى بىلەن ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى ھاسىل قىلىدۇ ۋە سانالغۇچىسى مەيلى ئەرىك جىنىستىكى ئىسىملاردىن بولسۇن، مەيلى ئاياللىق جىنىستىكى ئىسىملاردىن بولسۇن بىر خىل شەكىلدە ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن:

مِائَةٌ رَجُلٍ (100 ئەر) مِائَةٌ امْرَأَةٍ (100 ئايال)
أَلْفٌ رَجُلٍ (1000 ئەر) أَلْفٌ امْرَأَةٍ (1000 ئايال)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئىككىنچى دەرس

«لَيْسَ» توغرىسىدا

مەنسى: «ئەمەس»، «ياق».

ئاتىلىشى: تولۇقسىز پېئىل.

ئىشلىتىلىشى: بۇ تۈپ پېئىل (فعل جامد) بولۇپ، ئۇنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلى (سغىسى) ۋە بۇيرۇق شەكلى ئىشلىتىلمەيدۇ. بەلكى، ئۆتكەن زاماندا 14 خىل تۈرلىنىدۇ. ئادەتتە جۈملىنىڭ مەزمۇنىنى بولۇشسىز قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىگە كىرىپ ئىگىنى «ئىسمىم» دەپ تۇرۇپ ئاخىرنى پىش ئوقۇتىدۇ، خەۋەرنى «خەۋىرىم» دەپ تۇرۇپ ئاخىرنى زەبەر ئوقۇتىدۇ. كۆپىنچە ئۇنىڭ خەۋىرىگە ئاخىرنى زىر قىلىش قوشۇمچىسى ئۇلىنىدۇ. مەسلەن:

حَامِدٌ طَالِبٌ — لَيْسَ حَامِدٌ بِطَالِبٍ
(ھامىد ئوقۇغۇچى) (ھامىد ئوقۇغۇچى ئەمەس)

هِيَ لَيْسَتْ مِنَ الْعِرَاقِ (ئۇ ئىراقتىن ئەمەس)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئۈچىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئاشۇرما سۈپەتداش توغرىسىدا

ئاشۇرما سۈپەتداش — ئىككى شەيئىنى بىر-بىرىگە سېلىشتۇرۇپ، بىرىنى يەنە بىرىدىن ئاشۇرۇپ تەسۋىرلىگەن سۈپەت مەنىسىدىكى ئىسمىنى كۆرسىتىدۇ.

ئۇ «أَفْعَلُ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. مەسلەن:

هَاشِمٌ طَوِيلٌ وَحَامِدٌ أَطُولٌ مِنْهُ
(ھاشىم ئېگىز، ھامىد ئۇنىڭدىمۇ ئېگىزرەك)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «لَكِنَّ» ۋە «كَأَنَّ» توغرىسىدا

بۇ ئىككىسى ھەرپ بولۇپ، «لَكِنَّ» — «بىراق»، «ئەمما»، «لېكىن» دېگەن مەنىدە؛ «كَأَنَّ» — «خۇددى»، «ئوخشاش»، «... دەك، ... تەك» دېگەن مەنىدە.

ئاتىلىشى: پېئىلغا ئوخشايدىغان قوشۇمچە.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىگە كىرىپ ئىگىنى «ئىسمىم» دەپ تۇرۇپ ئاخىرىنى زەبەر ئوقۇتىدۇ، خەۋەرنى «خەۋىرىم» دەپ تۇرۇپ پىش ئوقۇتىدۇ.

مهسلەن:

لكنَّ حامداً أطولُ منه (لېكىن ھامىد ئۇنىڭدىن ئېگىزرەك)
 كأنه أخوك (ئۇ سېنىڭ قېرىندىشىڭغا ئوخشايدۇ)
 دېگەنگە ئوخشاش.

3- مه زمۇن: 11دىن 19غىچە بولغان سانلار توغرىسىدا

11دىن 19غىچە بولغان سانلار قاتقان ئىسىملار قاتارىدىن بولۇپ، 11 ۋە 12 سانالغۇچىسى بىلەن جىنس (ئەرلىك-ئاياللىق) جەھەتتە بىر-بىرىگە ماسلىشىپ كېلىدۇ. شۇنىڭدەك، 21، 22، 31، 32 ... 91، 92 لارمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشايدۇ. مهسلەن:

أحد عشر طالباً (11 ئوغۇل ئوقۇغۇچى)
 إحدى عشرة طالبة (11 قىز ئوقۇغۇچى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

13تىن 19غىچە بولغان سانلارنىڭ بىرلەر خانىسى سانالغۇچى بىلەن جىنس جەھەتتە قارىمۇقارشى كېلىدۇ، ئونلەر خانىسى ماسلىشىپ كېلىدۇ. مهسلەن:

ثلاثة عشر طالباً (13 ئوغۇل ئوقۇغۇچى)
 ثلاث عشرة طالبة (13 قىز ئوقۇغۇچى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

شۇنىڭدەك، 11دىن 99غىچە بولغان بارلىق سانلارنىڭ سانالغۇچىسى بىرلىك ساندىكى ئېنىقسىز ئىسىملاردىن كېلىپ قوش زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ.

مەسلەن:

تَسْعَةٌ وَتَسْعُونَ طَالِبًا — أَحَدٌ عَشَرَ طَالِبًا

دېگەنگە ئوخشاش.

يۇقىرىدا سۆزلەنگىنى ساناق سانلار توغرىسىدىكى قائىدىلەر بولۇپ، ئەمدى دەرىجە سان توغرىسىدا توختىلىمىز.

دەرىجە سانلار (يەنى «ىنچى» سانلار) «فَاعِلٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. بىردىن 10 غىچە بولغان دەرىجە سانلار سانالغۇچىسى بىلەن دائىم ئۆزئارا ماسلىشىپ كېلىدۇ. مەسلەن:

الْدَّرْسُ الْأَوَّلُ (بىرىنچى دەرس) الدَّرْسُ الْعَاشِرُ (ئونىنچى دەرس)
الْمَهْجَعُ الْخَامِسُ (بەشىنچى ياتاق)

دېگەنگە ئوخشاش.

تۆتىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «أَنَّ» توغرىسىدا

مەنسى: «جەزمەن»، «چوقۇم»، «ھەقىقەتەن»، «شۈبھىسىزكى».
ئاتىلىشى: پېئىلغا ئوخشايدىغان قوشۇمچە.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىگە كىرىپ ئىگىنى «ئىسمىم» دەپ تۇرۇپ
ئاخىرنى زەبەر ئوقۇتىدۇ، خەۋەرنى «خەۋىرىم» دەپ تۇرۇپ پىش ئوقۇتىدۇ.
ھەمدە بۇ ئىككىسىنىڭ ھۆكۈمىنى بىرلىك ئىسمىنىڭ ھۆكۈمىگە ئايلاندۇرىدۇ.
مەسلەن:

رَجَعْتُ لِأَنِّي مَرِيضٌ*

(مەن ئاغرىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن قايتىپ كەلدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «نَعَمْ» ۋە «بَلَى» نىڭ ئىشلىتىلىشى توغرىسىدا

بولۇشلۇق سوراق جۈملىگە بولۇشلۇق ھالەتتە جاۋاب بېرىش ئۈچۈن
«نَعَمْ» ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

نَعَمْ، ذَهَبْتُ.

(ھەئە، باردىم)

أَذَهَبْتَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ أَمْسَ؟

(تۈنۈگۈن مەكتەپكە باردىڭمۇ)

بولۇشسىز سوراق جۈملىگە بولۇشلۇق جاۋاب بەرگەندە «بلى»
ئىشلىتىلدۇ. مەسلەن:

بلى، ذَهَبْتُ.
(ياقەي، باردىم)

أَمَا ذَهَبْتَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ أَمْسَ؟
(تۈنۈگۈن مەكتەپكە بارمىدىڭمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

به شنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئۆتۈملۈك پېئىل ۋە ئۆتۈمسز پېئىل توغرىسىدا

ئۆتۈملۈك پېئىل — پائىلدىن ئۆتۈپ تولدۇرغۇچى (مفعول بە) تەلەپ قىلىدىغان پېئىلدىن ئىبارەت. مەسلەن:

حَفِظْتُ سُورَةَ التَّيْنِ (مەن سۈرە تەننى يادلىدىم)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئۆتۈمسز پېئىل — پائىل بىلەنلا تونۇق مەنە ئوقتۇرىدىغان پېئىلدىن ئىبارەت. مەسلەن:

خَرَجَ الطُّلَابُ الْجُدُدُ (يېڭى ئوقۇغۇچىلار چىقتى)
دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئىسىملىق جۈملە ۋە پېئىللىق جۈملە توغرىسىدا

ئىسىملىق جۈملە — ئىسىم بىلەن باشلانغان جۈملە بولۇپ، ئىگە (مبتدأ) ۋە خەۋەر (خبر) دىن تەركىب تاپىدۇ.

بۇنىڭدا ئىگەنىڭ خەۋىرى ئۈچ خىل بولىدۇ، ئۇلار:

(1) ئىسىملىق جۈملە بولىدۇ. خۇددى ئىلگىرىكى دەرسلەردە ئۆگىنىپ

ئۆتكىنىمىزدەك.

مەسلەن:

(هەمزە، ئۇنىڭ تىلى نېمە)

حَمَزَةٌ مَا لُغَتُهُ

ئىسىملىق جۈملە

(2) پېئىللىق جۈملە بولىدۇ. مەسلەن:

(مەن ئۇنى ئاچتىم)

أَنَا فَتَحْتُهُ

پېئىللىق جۈملە

(3) ئالدى قوشۇمچىلىق تولۇقسىز سۆز بىرىكمىسى ۋە رەۋىش بولىدۇ.

مەسلەن:

(ئۇ جۈزىنىڭ ئاستىدا)

هِيَ تَحْتَ الْمَكْتَبِ

(مەن جۇڭگودىن)

أَنَا مِنَ الصِّينِ

(ئەسكەرتىش: ئەگەر خەۋەر ئىسىملىق جۈملە ياكى پېئىللىق جۈملە بولسا، چوقۇم ئۇنىڭدا ئىگىگە قايىتىدىغان ئالماش بولۇشى كېرەك).

پېئىللىق جۈملە — پېئىل بىلەن باشلانغان جۈملىدىن ئىبارەت.

ئۇ ئادەتتە پېئىل، پائىل (پېئىل ئىگىسى) ۋە تولدۇرغۇچىدىن تەركىب

تاپىدۇ. مەسلەن:

حَفَظْتُ سُوْرَةَ التِّينِ
پېئىل پائىل تولدۇرغۇچى

پېئىل — ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ ئىش-ھەرىكىتىنى بىلدۈرىدىغان سۆز تۈركۈمىدىن ئىبارەت.

پائىل — ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئورۇندىغۇچىسىنىڭ ئىسمىدىن ئىبارەت.

تولدۇرغۇچى (مَفْعُولٌ بِهِ) — جۈملە مەزمۇنىنى تولۇقلاپ كېلىدىغان

ئىش-ھەرىكەت ئوبيېكتىنىڭ ئىسمىدىن ئىبارەت.

تولدۇرغۇچىنى تەرجىمە قىلغاندا «... نى» قوشۇمچىسىنى قوشۇپ
تەرجىمە قىلىمىز. مەسلەن:

حَفْظَ حَامِدُ الدَّرْسِ
تولدۇرغۇچى

(ھامىد دەرسنى يادلىدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: پائىل توغرىسىدا

1) پائىل ئاشكارا ئىسىم بولسا، پېئىل دائىم بىرلىك ساندا كېلىدۇ.
مەسلەن:

ذَهَبَ الطَّالِبُ إِلَى الْمَلْعَبِ (ئوقۇغۇچى مەيدانغا كەتتى)
ذَهَبَ الطَّالِبَانِ إِلَى الْمَلْعَبِ (ئىككى ئوقۇغۇچى مەيدانغا كەتتى)
ذَهَبَ الطُّلَابُ إِلَى الْمَلْعَبِ (ئوقۇغۇچىلار مەيدانغا كەتتى)

دېگەنگە ئوخشاش.

2) پائىل يوشۇرۇن ئىسىم (يەنى ئالماش) بولسا، پېئىل پائىل بىلەن
ماس ساندا (بىرلىككە بىرلىك، ئىككىلىككە ئىككىلىك، كۆپلۈككە كۆپلۈك)
كېلىدۇ. مەسلەن:

الطَّالِبُ ذَهَبَ إِلَى الْمَلْعَبِ
الطَّالِبَانِ ذَهَبَا إِلَى الْمَلْعَبِ
الطُّلَابُ ذَهَبُوا إِلَى الْمَلْعَبِ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئالتنچى دەرس

1- مەزمۇن: بولۇشلۇق جۈملە ۋە بولۇشسىز جۈملىگە جاۋاب بېرىش توغرىسىدا

بولۇشلۇق سوراق جۈملىگە بولۇشلۇق جاۋاب بەرمەكچى بولساق «نَعَمْ» ئىشلىتىلدۇ؛ بولۇشسىز جاۋاب بەرمەكچى بولساق «لا» ئىشلىتىلدۇ. مەسلەن:

نَعَمْ، فَهَيْتُ الدَّرْسِ (هەئە، مەن دەرسنى چۈشەندىم).

أَفَهَيْتَ الدَّرْسَ يَا عَلِيُّ؟
(ئى ئەلى! دەرسنى چۈشەتتىڭمۇ؟)

لا، مَا فَهَيْتَ الدَّرْسَ (ياق، مەن دەرسنى چۈشەنەلمىدىم).

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر بولۇشسىز سوراق جۈملىگە بولۇشلۇق جاۋاب بەرمەكچى بولساق «بَلَى» ئىشلىتىلدۇ؛ بولۇشسىز جاۋاب بەرمەكچى بولساق «نَعَمْ» ئىشلىتىلدۇ. مەسلەن:

بَلَى، فَهَيْتَ الدَّرْسَ (ياقەي، مەن دەرسنى چۈشەندىم).

أَمَّا فَهَيْتَ الدَّرْسَ يَا عَلِيُّ؟
(ئى ئەلى! دەرسنى چۈشەنمىدىڭمۇ؟)

نَعَمْ، مَا فَهَيْتَ الدَّرْسَ (شۇنداق، مەن دەرسنى چۈشەنمىدىم).

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «لِمَ» ۋە «لِمَه» توغرىسىدا

«لِمَ» بىلەن «لِمَاذَا» مەنە جەھەتتە ئوخشاش: «نېمە ئۈچۈن».

ئىشلىتىلىشى: ئىش - ھەرىكەتنى سەۋەبى بىلەن قوشۇپ سوراڭ ئۈچۈن

«لِمَ» ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

لِمَ خَرَجْتَ مِنَ الْفَصْلِ (نېمە ئۈچۈن سىنىپتىن چىقتىڭ)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئىش - ھەرىكەت بۇرۇن سورىلىپ سەۋەبى كېيىن سورالسا «لِمَه»

ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

أَخْرَجْتَ مِنَ الْفَصْلِ؟ (سىنىپتىن چىقتىڭمۇ؟)

نعم . (شۇنداق.)

لِمَه؟ (نېمە ئۈچۈن؟)

دېگەنگە ئوخشاش.

«لِمَه» نىڭ ئەسلىسى «لِمَ» بولۇپ، ئۇنىڭغا توختىغاندا قوشۇلدىغان «ه»

(هَاءُ السَّكْتِ) قوشۇلغان.

3- مەزمۇن: ئاخىرىغا «ة» ئۇلانمىغان ئىسىملار توغرىسىدا

ئاخىرىغا «ة» ئۇلانمىغان ئىسىملار زەبەرىلىك ئوقۇلسا، ئاخىرىغا «ا»

(ئەلق) قوشۇلىدۇ. مەسلەن:

كِتَابٌ كِتَابٌ كِتَابًا

حَامِدٌ حَامِدٌ حَامِدًا

دېگەنگە ئوخشاش.

شۇنىڭدەك، ئاخىرىغا «ە» ئۇلانغان ئىسىملار زەبەرلىك ئوقۇلسا، ئاخىرىغا «ا» قوشۇلمايدۇ. مەسلەن:

سَيَّارَةٌ سَيَّارَةٌ سَيَّارَةٌ سَاعَةٌ سَاعَةٌ سَاعَةٌ
دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «هات» توغرىسىدا

بۇ بۇيرۇق پېئىلنام بولۇپ، «ئېلىپ كەل»، «كەلتۈر» دېگەن مەنىدە. بۇ پېئىلنام خۇددى بۇيرۇق پېئىل تۈرلەنگەندەك تۈرلىنىدۇ. مەسلەن:

هَاتِ الْمَاءَ يَا أَحْمَدُ (ئى ئەھمەد! سۇ كەلتۈر)
هَاتُوا دَفَاتِرَكُمْ يَا إِخْوَانُ (ئى قېرىنداشلار! دەپتىرىڭلارنى چىقىرىڭلار)
هَاتُوا دَفَاتِرَكُمْ يَا طُلَّابُ (ئى ساۋاقداشلار! دەپتىرىڭلارنى چىقىرىڭلار)
هَاتِي الشَّايَ يَا لَيْلَى (ئى لەيلا! چاي كەلتۈرۈڭ)
هَاتِي الْخُبْزَ يَا سَعَادُ (ئى سۇئاد! نان كەلتۈرۈڭ)
هَاتِينَ الْأَطْعَمَةَ يَا نِسَاءُ (ئى ئاياللار! تاماقلارنى كەلتۈرۈڭلار)
دېگەنگە ئوخشاش.

يەتتىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «كَانَ» توغرىسىدا

مەنسى: «بولدى»، «ئىكەن»، «ئىدى».

ئاتىلىشى: تولۇقسىز پېئىل.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىگە كىرىپ ئىگىنى «ئىسمىم» دەپ تۇرۇپ ئاخىرنى پىش ئوقۇتىدۇ، خەۋەرنى «خەۋىرىم» دەپ تۇرۇپ زەبەر ئوقۇتىدۇ. مەسلەن:

مُحَمَّدٌ جَالِسٌ — كَانَ مُحَمَّدٌ جَالِسًا
(مۇھەممەد ئولتۇردى) (مۇھەممەد ئولتۇرغان ئىدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئاخىرى سۈكۈنلۈك «م» بولغان سۆزلەر توغرىسىدا

بۇنداق سۆزلەرگە «ال» لىق ئىسىملارنى ئۇلاپ ئوقۇماقچى بولساق، «م» غا پىش ھەرىكەت بېرىپ ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

أَقْرَأْتُمُ الْقُرْآنَ ← أَقْرَأْتُمُ الْقُرْآنَ (قۇرئان ئوقۇدۇڭلارمۇ)
أَرَأَيْتُمُ الْمَدْرَسَ ← أَرَأَيْتُمُ الْمَدْرَسَ (ئوقۇتقۇچىنى كۆردۈڭلارمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: سۇكۇنلۇق «و» قوشۇش توغرىسىدا

II شەخس ئەرلىك كۆپلۈك ئۆتكەن زامان يېتىلغا III شەخس ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلىرى ئۇلانسا، يېتىل بىلەن ئالماشنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئالدى پىش ئوقۇلغۇچى سۇكۇنلۇق «و» نى قوشىمىز. مەسىلەن:

أَرَأَيْتُمُوهُ (ئۇنى كۆردۈڭلارمۇ) أَرَأَيْتُمُوهُمْ (ئۇلارنى كۆردۈڭلارمۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلارنى ئاددىي كەسر تەرىقىسىدە پارچە سانغا ئايلاندۇرۇش توغرىسىدا

ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلار «فعل» ۋە «فعل» ۋەزىندە ئاددىي كەسر تەرىقىسىدىكى پارچە سانغا ئايلاندۇرۇلدى. مەسىلەن:

ثلث ياكى ثلث (3/1) ربع ياكى ربع (4/1)

خمس ياكى خمس (5/1) سدس ياكى سدس (6/1)

دېگەنگە ئوخشاش.

سەككىزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: پېئىل توغرىسىدا

پېئىل ئىش-ھەرىكەتنىڭ مەلۇم زاماندا بولغانلىقىنى، ياكى بولۇۋاتقانلىقى، ياكى بولىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇ زامان ئېتىبارى بىلەن ئۆتكەن زامان پېئىلى (فعل ماض)، كەلگۈسى زامان پېئىلى (فعل مضارع) ۋە بۇيرۇق پېئىل (فعل أمر) دەپ ئۈچكە بۆلىنىدۇ:

ذَهَبَ يَذْهَبُ إِذْهَبُ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئۆتكەن زامان پېئىلى — ئىش-ھەرىكەتنىڭ نۆۋەتتىكى ۋاقتتىن بورۇن يۈز بېرىپ بولغانلىقىنى ئۇقتۇرىدىغان پېئىلدىن ئىبارەت. مەسلەن:

ذَهَبَ حَامِدٌ (ھامىد كەتتى) ذَهَبَتْ أَمْنَةٌ (ئامىنە كەتتى)

دېگەنگە ئوخشاش.

كەلگۈسى زامان پېئىلى — ئىش-ھەرىكەتنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ياكى بۇنىڭدىن كېيىن بولىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدىغان پېئىلدىن ئىبارەت. مەسلەن:

يَذْهَبُ حَامِدٌ* (ھامىد بارىدۇ)
تَذْهَبُ أَمْنَةٌ (ئامىنە بارىدۇ)

بۇيرۇق پېئىل — مەلۇم ئىش - ھەرىكەت توغرىسىدىكى بۇيرۇقنى ئىپادىلەيدىغان پېئىلدىن ئىبارەت. مەسلەن:

إِذْهَبْ يَا هَاشِمُ (ئى ھاشىم! كەت)
دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: باش كېلىشنىڭ ئۇلانما كىشىلىك

ئالماشلىرى توغرىسىدا

«ذَهَبْتُ»، «ذَهَبْتَ»، «ذَهَبْتُمْ»، «ذَهَبْتُمْ»... لاردىكى — «ت»، «ذَهَبُوا» دىكى — «و»، «ذَهَبْنَ» دىكى — «ن» ۋە «ذَهَبْنَا» دىكى — «نا» قاتارلىقلار باش كېلىشنىڭ ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلىرى بولۇپ، بۇلار ئاساسلىقى پېئىللارغا ئۇلىنىپ كېلىپ شۇ پېئىلنىڭ پائىلى بولىدۇ.

توققۇزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «الَّذِينَ» توغرىسىدا

بۇ «الَّذِينَ» نىڭ كۆپلۈكىدۇر. ئاتىلىشى: ئەقىللىقلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلدىغان ئەرلىك كۆپلۈك نىسبىي ئالمىشى.

بۇنىڭ تولۇقلىغۇچىسىمۇ كۆپلۈك كېلىدۇ. مەسلەن:
 أَيْنَ الطُّلَّابُ الْجُدُّ الَّذِينَ جَاءُوا أَمْسَ
 (تۈنۈگۈن كەلگەن يېڭى ئوقۇغۇچىلار قەيەردە)
 دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئەجەبلەندۈرۈش پېئىلى (فعل التَّعَجُّب) توغرىسىدا

ئەجەبلەندۈرۈش پېئىلى — شەيئىلەردىكى سۈپەتنىڭ كاتتىلىقىنى ياكى ئۈنۈگىدىن ھەيران قېلىشنى ئىپادىلەيدىغان پېئىلدىن ئىبارەت.

بۇ پېئىلنىڭ ئىككى خىل ئۆلچىمى بولۇپ، ئۇلار:
 (1) «أَفْعَلُ بِهِ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ (بۇنىڭ تەپسىلاتى 3- قىسىمدا سۆزلىنىدۇ).

(2) «مَا أَفْعَلُهُ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. مەسلەن:

مَا أَسهَلَ هَذَا الدَّرْسَ (بۇ دەرس نېمىدېگەن ئاسان)
 نَگَهْ خهۇەر

مَا أَطْوَلَ هَذَا الرَّجُلَ (بۇ كىشى نېمىدېگەن ئېگىز-هه)
 نَگَهْ خهۇەر

3- مەزمۇن: «مَعْنَى» توغرىسىدا

بۇ ئاخىرىدا «ى» شەكىللىك ئەلىق بولغان ئىسىم بولۇپ، ئۇنىڭغا III شەخس ئۇلانما كىشىلىك ئالمىشى ئۇلانسا، ئاخىرىدىكى «ى» شەكىللىك ئەلىق ئاشكارا ئەلىق (ا)كە يۆتكىلىدۇ. مەسلەن:

مَعْنَى — مَعْنَاهَا — مَعْنَاهُ

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «ال» لىق ئىسىمنىڭ بېشىغا «أ» نى قوشۇش توغرىسىدا

«ال» (ئەلىق لام) لىق ئىسىمنىڭ بېشىغا سوراق قوشۇمچىسى بولغان «أ» كېلىپ قالسا، «ا» بىلەن «أ» بىرىكتۈرۈلۈپ سوزۇلما خاراكتېرلىك «آ» كە ئۆزگەرتىپ يېزىلىدۇ. مەسلەن:

أ + الْبَحَارُ جَمْعُ الْبَحْرِ ← الْبَحَارُ جَمْعُ الْبَحْرِ
 («الْبَحَارُ» دېگەن ئىسىم «الْبَحْرِ» نىڭ كۆپلۈكىمۇ)

5- مەزمۇن: ھەرىكەت ساقلاش «ن» توغرىسىدا

پېئىلنىڭ ئاخىرىغا I شەخس ئۇلانما كىشىلىك ئالمىشى بولغان «ي»

ئۇلانس، بۇلارنىڭ ئارىسىغا ھەرىكەت ساقلاش «ن» دەپ ئاتىلىدىغان بىر «ن» قوشۇلىدۇ. بۇ «ن» يېشىلى زىر ئوقۇلۇشتىن ساقلاپ قالىدۇ. مەسلەن:

خَلَقَنِي اللَّهُ (ئاللاھ مېنى ياراتتى)
دېگەنگە ئوخشاش.

6- مەزمۇن: «ما» توغرىسىدا

سوراق ئالمىشى بولغان «ما» نىڭ بېشىغا ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچە كىرگۈزۈلسە، ئۇنىڭ ئاخىرىدىكى «ا» چۈشۈپ كېتىدۇ.

م م م
ع م م
م م م
م خَلَقَ اللَّهُ الْإِنْسَانَ (ئاللاھ ئىنساننى نېمىدىن ياراتتى)
دېگەنگە ئوخشاش.

7- مەزمۇن: ئىزاپە تىلىك بىرىككەن ئىسىملار توغرىسىدا

ئەگەر ئىزاپە تىلىك بىرىككەن ئىسىمنىڭ ئالدىغا چاقىرىش قوشۇمچىسى «يا» كىرگۈزۈلسە، ئۇنىڭ بىرىنچى بۆلىكى زەبەرىلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

يَا عَبْدَ اللَّهِ (ئى ئابدۇللاھ) يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ (ئى ئابدۇرەھمان)
دېگەنگە ئوخشاش.

8- مەزمۇن: ساغلام ئاياللىق كۆپلۈك (جَمْعُ مُؤَنَّثٍ سَالِمٍ) توغرىسىدا

ئەگەر بىر ئىسىمنى ساغلام ئاياللىق كۆپلۈك تەرىقىسىدە كۆپلۈككە ئايلاندۇرماقچى بولساق، ئۇنىڭ ئاخىرىغا «ات» قوشۇلىدۇ. ئەگەر بۇنداق

كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇلماقچى بولغان ئىسىمنىڭ ئاخىرىدا «ە» بولغان بولسا، ئۇ بۇ جەرياندا چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسلەن:

حَلَقَ اللهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ (ئاللاھ يەتتە قات ئاسماننى ياراتتى)
 طَالِبَةٌ ← طَالِبَاتٌ مَدْرَسَةٌ ← مَدْرَسَاتٌ
 دېگەنگە ئوخشاش.

ساغلام ئاياللىق كۆپلۈك ئىسىملار زىرلىك ۋە پىشلىك ئوقۇلىدىغان ئورۇندا ئۆز ھالىتىدە ئوقۇلىدۇ، ئەمما زەبەرلىك ئوقۇلىدىغان ئورۇندا زىرلىك ئوقۇلىدۇ، ھەرگىز زەبەرلىك ئوقۇلمايدۇ. مەسلەن:

جَاءَتِ الطَّالِبَاتُ (قىز ئوقۇغۇچىلار كەلدى)
 رَأَيْتِ الطَّالِبَاتُ (مەن قىز ئوقۇغۇچىلارنى كۆردىم)
 هَذِهِ الْأَقْلَامُ لِلطَّالِبَاتِ (بۇ قەلەم قىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ)
 دېگەنگە ئوخشاش.

ئونىچى دەرس

1- مەزمۇن: «دائماً» ۋە «أحياناً» توغرىسىدا

«دائماً» — «دائىم»، «ھەمىشە» دېگەن مەنىدە؛ «أحياناً» — «بەزىدە» دېگەن مەنىدە.

ئاتىلىشى: ۋاقىت رەۋىشى.

ئىشلىتىلىشى: ۋاقىتنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن كېلىپ دائىم چۈشۈم كېلىشتە (يەنى قوش زەبەرلىك ھالەتتە) ئوقۇلىدۇ ۋە شۇ خىل ھالەتتە ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن:

يَذْهَبُ دَائِمًا إِلَى السُّوقِ (ئۇ دائىم بازارغا بارىدۇ)
يَرْجِعُ فِي السَّاعَةِ السَّامِنَةِ وَأَحيانًا فِي السَّاعَةِ السَّابِعَةِ
(ئۇ بەزىدە سائەت سەككىزدە، بەزىدە سائەت يەتتىدە قايتىدۇ)

2- مەزمۇن: «مرة أخرى» توغرىسىدا

مەنىسى: «يەنە بىر قېتىم».

ئاتىلىشى: مەنبەداش تولدۇرغۇچى (مفعول مطلق).

مەسىلەن:

أَيَذْهَبُ إِلَى السُّوقِ مَرَّةً أُخْرَى بَعْدَ الظُّهْرِ
(ئۇ پېشىندىن كېيىن يەنە بىر قېتىم بازارغا بارامدۇ)

3- مەزمۇن: «إلا» توغرىسىدا

مەنسى: «لېكىن»، «بىراق».

ئاتىلىشى: ئىستىسنا (إستثناء) قوشۇمچىسى.

ئىشلىتىلىشى: كېيىنكى ھۆكۈمنى ئالدىدىكى ھۆكۈمدىن ئايرىۋېلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇنىڭ ئالدىدىكى سۆز ئىستىسنا قىلىنلغۇچى (مىستثنى منه)، كېيىنكىسى

ئىستىسنا قىلىنلغۇچى (مىستثنى) دەپ ئاتىلىدۇ. مەسلەن:

السَّاعَةُ الْآنَ التَّاسِعَةُ إِلَّا رُبْعًا

(ھازىر سائەت توققۇزغا 15 مَنۇت قالدى)

ئون بىرىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «أما» توغرىسىدا

مەنسى: «ئەمما».

ئاتىلىشى: شەرت قوشۇمچىسى.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىگە كىرىدۇ، «ئىگە» شەرتنىڭ رولىنى ئۆتەيدۇ، خەۋەر شەرتنىڭ جاۋابى بولىدۇ. جاۋابقا «ف» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ كېلىدۇ، ئەمما ئۇنىڭغا مەنا ئېيتىلمايدۇ. مەسلەن:

أَمَّا أَنَا فَأَسْكُنُ مَعَ قَرِيبٍ لِي (ئەمما مەن بىر يېقىنىم بىلەن تۇرىمەن)
دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «س» ۋە «سوف» توغرىسىدا

«س» (سىين) — يېقىن كەلگۈسى زامانى، «سوف» — يىراق كەلگۈسى زامانى ئۇقتۇرىدۇ.

كەلگۈسى زامان پېئىلى ھازىرقى زامان ۋە كەلگۈسى زامانغا ئورتاق ئىشلىتىلىدۇ.

ئەگەر ئۇنىڭ ئالدىغا «س» ياكى «سوف» كىرگۈزۈلسە، پەقەت كەل-كۈسى زامانىلا ئۇقتۇرىدۇ، ھازىرقى زامانى ئۇقتۇرمايدۇ. مەسلەن:

سَأَنْزِلُ فِي الْمَحَطَّةِ الْقَادِمَةَ (مەن ئالدىمىزدىكى بېكەتتە چۈشمەن)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «ألا» ۋە «ما» توغرىسىدا

«ما» — ئۆتكەن زامانى بولۇشسىز قىلىش ئۈچۈن كېلىدۇ.
«ألا» — كەلگۈسى زامانى بولۇشسىز قىلىش ئۈچۈن كېلىدۇ.
مەسلەن:

مَا كَتَبَ أَحْمَدُ الدَّرْسَ (ئەھمەد دەرسنى يازمىدى)
أَلَا يَكْتُبُ أَحْمَدُ الدَّرْسَ (ئەھمەد دەرسنى يازمايدۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: مەسدەر توغرىسىدا

مەسدەر — تۈپ سۆز بولۇپ، ئەرەب تىلىدىكى پېئىللار شۇنىڭدىن
تۈرلىنىپ چىقىدۇ.
مەسدەر ئىش-ھەرىكەتنى بىلدۈرىدۇ، ئەمما ئۇنىڭدا زامان ئۇقۇمى
بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە مەنىسىنىڭ ئاخىرىدا «... ماق»، «... مەك»
قوشۇمچىلىرى بولىدۇ. مەسلەن:

الصَّعُودُ عَلَى الْجَبَلِ صَعْبٌ وَالنُّزُولُ مِنْهُ سَهْلٌ
(تاغقا چىقماق قىيىن، چۈشمەك ئاسان)

ئون ئىككىنچى دەرس

«إِنَّ» نىڭ ھەمزىسى توغرىسىدا

(1) «إِنَّ» نىڭ ھەمزىسى جۈملىنىڭ بېشىدا كەلسە زىرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

إِنَّ الْقُرْآنَ كِتَابُ اللَّهِ (شۈبھىسىزكى، قۇرئان ئاللاھنىڭ كىتابىدۇر)
دېگەنگە ئوخشاش.

(2) «قال» ۋە ئۇنىڭدىن تۈرلىنىپ چىققان پېئىللاردىن كېيىن كەلسە زىرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

قَالَ الطَّالِبُ إِنِّي مُجْتَهِدٌ (ئوقۇغۇچى: «مەن تىرىشچان» دېدى)
دېگەنگە ئوخشاش.

(3) باشقا پېئىلدىن كېيىن كەلسە زەبەزبە زىرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:
أُظُنُّ أَنَّهُ طَالِبٌ جَدِيدٌ (مەن ئۇنى يېڭى ئوقۇغۇچى دەپ ئويلايمەن)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئون ئۈچىنچى دەرس

پېئىللارنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا قىسقىچە چۈشەنچە

III.1 شەخس ئەرلىك بىرلىك ۋە ئاياللىق بىرلىك پېئىللىرىدا مەيلى ئۇ ئۆتكەن زامان پېئىلى بولسۇن ياكى كەلگۈسى زامان بولسۇن پېئىلى بولسۇن، پائىل (پېئىل ئىگىسى) ئاشكارا ئىسىم ياكى يوشۇرۇن ئالماش بولسۇن. مەسلەن:

(ھامد كەتتى)	حَامِدٌ ذَهَبَ	ذَهَبَ حَامِدٌ
(زەينەب كەتتى)	زَيْنَبٌ ذَهَبَتْ	ذَهَبَتْ زَيْنَبٌ
(ھامد بارىدۇ)	حَامِدٌ يَذْهَبُ	يَذْهَبُ حَامِدٌ
(زەينەب بارىدۇ)	زَيْنَبٌ تَذْهَبُ	تَذْهَبُ زَيْنَبٌ

دېگەنگە ئوخشاش.

II.2 شەخس ئەرلىك بىرلىك بۇيرۇق پېئىلى ۋە كەلگۈسى زامان پېئىلىدا ھەمدە I شەخس بىرلىك ھەم كۆپلۈك پېئىلىدا پېئىل ئىگىسىنىڭ يوشۇرۇن كېلىشى زۆرۈر بولسۇن. مەسلەن:

أَذْهَبُ تَذْهَبُ أَذْهَبُ نَذْهَبُ

دېگەنگە ئوخشاش.

3. يَذْهَبُونَ، يَذْهَبِينَ، تَذْهَبُونَ، تَذْهَبِينَ، تَذْهَبِينَ قاتارلىق پېئىللاردا ئاستى سىزىلغان ئاشكارا ئالماشلار پائىل بولسۇن.

ئون تۆتىنچى دەرس

بۇيرۇق پېئىل ياساش توغرىسىدا قىسقىچە چۈشەنچە

ئەرەب تىلىدىكى كېسەل ھەرىپلەر (ھەرىكەت كۆتۈرەلمەيدىغان ھەرىپلەر) «و»، «ا»، «ي» دىن ئىبارەت ئۈچتۇر.

بۇيرۇق پېئىل كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ II شەخستىكى ئالتە پېئىلدىن ياسىلىدىغان بولۇپ، ياساش قائىدىلىرى تۆۋەندىكىچە:

1. پېئىلنىڭ ئاخىرىدىكى ھەرىپكە قارايمىز. ئۇ ھەرپ ساغلام ھەرپ بولسا، ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى ئېلىپ تاشلاپ سۈكۈنلۈك قىلىمىز؛ ئەگەر كېسەل ھەرپ بولسا ئۇنى تاشلايمىز؛ ئەگەر ئاخىرقى ھەرپ ساغلام بولسىمۇ ئۇنىڭ ئالدىدىكى ھەرپ كېسەل ھەرپ بولسا، ئىككى سۈكۈن بىر كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن بۇ كېسەل ھەرىپمۇ چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسىلەن:

تَكْتُبُ ← تَكْتُبُ تَجْلِسُ ← تَجْلِسُ تَذْهَبُ ← تَذْهَبُ

دېگەنگە ئوخشاش.

2. ئىككىنچى قەدەمدە كەلگۈسى زامان قوشۇمچىسىنى ئېلىپ تاشلايمىز ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى ھەرىپكە قارايمىز. ئەگەر ئۇ ھەرپ ھەرىكەتلىك بولسا بۇيرۇق پېئىل ياساش تامام بولىدۇ (تَقِفُ ← قِف بولغانغا ئوخشاش)؛ ئەگەر سۈكۈنلۈك بولسا پېئىلنىڭ «عَيْن» غا (يەنى پېئىلنىڭ ئۆلچىمى

ھېسابلىنىدىغان «فَعَلَ» دىكى «ع» نىڭ ئۇدۇلىدىكى ھەرىپنىڭ ھەرىكىتىگە قارايمىز، ئۇ پىشلىق بولسا يېئىلنىڭ بېشىغا پىش ئوقۇلغۇچى ئۇلانا ھەمىزنى كەلتۈرىمىز؛ ئەگەر «عين» ى زەبەرلىك ياكى زىرلىق بولسا زىر ئوقۇلغۇچى ئۇلانا ھەمىزنى كەلتۈرىمىز. مەسلەن:

(ياز)	تَكْتُبُ ← كَتَبَ ← اُكْتُبُ
(ئولتۇر)	تَجْلِسُ ← جَلَسَ ← اجْلِسْ
(بارغىن)	تَذْهَبُ ← ذَهَبَ ← اذْهَبْ

دېگەنگە ئوخشاش.

3. ئەگەر كەلگۈسى زامان قوشۇمچىسىدىن كېيىنكى ھەرىپ «أ» بولۇپ قالسا، كەلگۈسى زامان قوشۇمچىسى تاشلانغاندىن كېيىن بۇ «أ» مۇ يەڭگىلىك ئۈچۈن تاشلىنىپ كېتىدۇ. مەسلەن:

(يېڭىن)	تَأْكُلُ ← تَأْكُلُ ← كُلْ
(ئال)	تَأْخُذُ ← تَأْخُذُ ← خُذْ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئىزاھات: بۇ دەرىستە ساغلام يېئىل (يەنى تەركىبىدە كېسەل ھەرىپ بولمىغان يېئىل) دىن بۇيرۇق يېئىل (ئەمىرى) ياساش ئۇسۇلىنىلا چۈشەندۈرۈپ ئۆتتۇق. ئەمدى تەركىبىدە كېسەل ھەرىپ بولغان يېئىللاردىن بۇيرۇق يېئىل ياساش قائىدىسىنى ئاللاھ خالىسا كېيىنكى دەرسلەردە تەپسىلىي سۆزلەيمىز.

ئون بەشنچى دەرس

1- مەزمۇن: «كاد» توغرىسىدا

بۇ مەلۇم ئىش - ھەرىكەتنىڭ يۈز بېرىشىگە يېقىن قالغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان يېنىل بولۇپ، «ئاز قالدى»، «تاس قالدى» دېگەن مەنىنى ئۇقتۇرىدۇ.

ئاتىلىشى: تولۇقسىز يېنىل.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىگە كىرىپ ئىسمىنىڭ ئاخىرىنى پىش ئوقۇتىدۇ، خەۋىرىنىڭ ئاخىرىنى زەبەر ئوقۇتىدۇ. ئۇنىڭ خەۋىرى كەلگۈسى زامانغا ئائىت يېنىللىق جۈملە بولىدۇ. مەسلەن:

يَكادُ الجرسُ يرنُ (قوڭغۇراق چېلىنماي دەپ قالدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «لا النافية» ۋە «لا الناهية» توغرىسىدا

«لا النافية» (بولۇشسىز قىلىش «لا» سى) كەلگۈسى زامان يېنىللىقنىڭ ئالدىغا كىرىپ مەزمۇنىنى بولۇشسىز قىلىدۇ. ئىئراب جەھەتتە ھېچقانداق تەسىر كۆرسەتمەيدۇ. مەسلەن:

لَمْ لا تَأْكُلْ يا أَخِي (ئى قېرىندىشىم! نېمە ئۈچۈن يېمەيسەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

«لا النَّاهِيَّة» (چەكلەش «لا»سى) كەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرىپ مەزمۇن جەھەتتە شۇ ئىش - ھەرىكەتنى قىلىشتىن توسۇشنى ئىپادىلەيدۇ، ئىئراب جەھەتتىن پېئىلنىڭ ئاخىرىنى سۈكۈن ئوقۇتىدۇ. مەسلەن:

لا تَأْكُلْ هَذَا يَا أَخِي (ئى قېرىندىشىم! بۇنى يېمە)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «ما» ۋە «لا» توغرىسىدا

«ما» ئۆتكەن زامان پېئىلغا خاس بولۇپ، كۆپىنچە ئۆتكەن زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۇنى بولۇشسىز قىلىدۇ. ئەگەر كەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرىپ قالسا ئۇنى ھازىرقى زامانغا خاس قىلىدۇ. مەسلەن:

أَنَا مَا أَشْرَبُ الْقَهْوَةَ الْآنَ (مەن ھازىر قەھۋە ئىچمەيمەن)
دېگەنگە ئوخشاش.

«لا» بولۇشسىزلىق قوشۇمچىسى بولۇپ، كەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۇنى مەزمۇن جەھەتتىن بولۇشسىز قىلىدۇ. مەسلەن:

أَنَا لَا أَشْرَبُ الْقَهْوَةَ (مەن قەھۋە ئىچمەيمەن)
دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «إِنَّ» ۋە شۇ تۈردىكى قوشۇمچىلار توغرىسىدا

«إِنَّ» ۋە شۇ تۈردىكى قوشۇمچىلارنىڭ ئارقىسىغا «ما» ئۇلانسا، بۇلارنىڭ ئىسمىنى زەبەر، خەۋىرنى پىش ئوقۇتۇش رولى بىكار بولۇپ كېتىدۇ. بۇ

چاغدا ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگىنى ئىگە ۋە خەۋەر بولىدۇ. بۇ چاغدا ئۇ «ئىنمما» غا ئايلىنىدۇ ۋە ئىسىملىق ۋە يېئىللىق جۈملىگە كىرىپ پەقەتلا جۈملىنىڭ مەزمۇنىنى كۈچلەندۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. مەسلەن:

إِنَّمَا أَنْظَرُ إِلَى الصُّورِ الَّتِي فِيهَا
(مەن پەقەت ئۇنىڭدىكى سۈرەتلەرگە قاراۋاتىمەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئون ئالتىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «عمر» بىلەن «عمرو» نىڭ پەرقى توغرىسىدا

«عمر» بولسا «فعل» ئۆلچىمىدە كەلگەن ئىسىم بولۇپ، تولۇق تۈرلەنمەيدۇ، ئاخىرى تەنۋىننى قوبۇل قىلمايدۇ، زىرنىڭ ئورنىدا زەبەر ئوقۇلىدۇ. شۇنداقلا، مۇشۇ ئۆلچەمدە كەلگەن باشقا ئىسىملارمۇ تولۇق تۈرلەنمەيدۇ. مەسىلەن: عمر، زفر، هبل، زحل... لارغا ئوخشاش.

«عمرو» بولسا تولۇق تۈرلىنىدىغان ۋە ئاخىرى تەنۋىننى قوبۇل قىلىدىغان خاس ئىسىمدۇر. ئۇنىڭ ئاخىرنى زەبەر، پىش ۋە زىرلىك ئۈچىلى ھالەتتە ئوقۇغىلى بولىدۇ. زەبەرلىك ئوقۇلغاندا ئاخىرىدىكى «و» ئەلىق (ا) كە يۆتكىلىدۇ. مەسىلەن:

أَيْنَ عَمْرٍو	(ئەمرى قەيەردە)
رَأَيْتَ عَمْرًا	(مەن ئەمرىنى كۆردىم)
هَذَا كِتَابُ عَمْرٍو	(بۇ ئەمرىنىڭ كىتابى)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «ذو» توغرىسىدا

«ذو» باش كېلىشتىكى شەكلى بولۇپ، چۈشۈم كېلىش شەكلى «ذَا»، ئىگىلىك كېلىش شەكلى «ذِي» دۇر. ئۇ ئۆزىدىن كېيىنكى ئىسىم بىلەن

ئىزاپەتلىك سۆز بىرىكمىسى ھاسىل قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى ئىسمىنىڭ سۈپىتى بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

عَنْدِي دَفْتَرٌ ذُو وَرَقٍ مُّسَطَّرٍ (يېنىمدا سىزىقلىق دەپتەر بار)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: نىسبىي ئالماش بولغان «ما» توغرىسىدا

بۇ ئەقىلسىزلىكلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلدىغان نىسبىي ئالماش بولۇپ، مەنە ۋە ۋەزىپە جەھەتتە «الذّي» بىلەن ئوخشىشىدۇ. بىرلىك، ئىككىلىك، كۆپلۈك، ئەرلىك ۋە ئاياللىق ھەممىسىگە ئورتاق ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

أَكُلُ مَا تَأْكُلُ (مەن سەن يېگەن نەرسىنى يەيمەن)
دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «ما» نىڭ تۈرلىرى توغرىسىدا

«ما» ئۈچ خىلدۇر: 1) بولۇشسىزلىق قوشۇمچىسى بولغان «ما». بۇ جۈملىنىڭ بېشىغا كىرىپ مەزمۇنى بولۇشسىز قىلىدۇ. مەسلەن:

مَا عِنْدِي كِتَابٌ (مېنىڭ كىتابىم يوق) مَا أَدْرِي (ئوقمايۋاتمەن)
دېگەنگە ئوخشاش.

2) سوراق ئالمىشى بولغان «ما». بۇ جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ سوراقنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

مَا هَذَا؟
مَا تَكْتُبُ؟
دېگەنگە ئوخشاش.

3) نسبي ئالماش بولغان «مأ». بۇ «الذي» بىلەن ئوخشاش مەندە ۋە ۋەزىپىدە ئىشلىتىلدۇ.

5- مەزمۇن: «غَيْر» توغرىسىدا

«غَيْر» غا ئوخشاش ئىسىملار ئېنىق ئىسىم بىلەن ئىزاپەتلىك بىرىكمە ھاسىل قىلىشقا، لېكىن يەنىلا ئېنىقسىز ئىسىم بولىدۇ. مەنسى: «ئەمەس»، «باشقا».

ئىشلىتىلىشى: دائىم ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن ئىسىم بىلەن ئىزاپەتلىك بىرىكمە ھاسىل قىلىدۇ ھەمدە جۈملىدىكى ئورنىغا ئاساسەن سۈپەت، ئىگە ۋە خەۋەر بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

(بۇ ۋاراق سىزىقسىزدۇر) هذا الورق غير مسطر
خەۋەر
عندي دفتر غير مسطر
سۈپەت

(يېنىمدا سىزىقى يوق دەپتەر بار)

ئون يه تننچى دەرس

1- مه زمۇن: «أَنْ» ۋە «لِ» توغرىسىدا

بۇ قوشۇمچىلار كېلىدىغان زامان پېئىلىنىڭ بېشىغا كىرىپ ئۇنىڭ ئاخىرىنى زەبەر ئوقۇتىدۇ ھەمدە كەلگۈسى زامان پېئىلىنى ياسالما مەسدەرگە ئايلاندۇرىدۇ. مەسلەن:

خَرَجْتُ لِأَشْرَبَ الْمَاءَ (مەن سۇ ئىچىش ئۈچۈن چىقتىم)
نُرِيدُ أَنْ نَذْهَبَ إِلَى بِلَادِنَا (بىز شەھەرلىرىمىزگە قايتىشنى خالايمىز)
دېگەنگە ئوخشاش.

2- مه زمۇن: «يُمْكِنُ» توغرىسىدا

«أَمْكِنُ يُمْكِنُ» ئىمكان پېئىللىرىدىن بولۇپ، كۆپىنچە ياسالما مەسدەر ئۇنىڭ پائىلى بولۇپ كېلىدۇ. بەزىدە ئاشكارا مەسدەرمۇ ئۇنىڭ پائىلى بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

يُمْكِنُ أَنْ تَجْلِسَ هُنَا (بۇ يەردە ئولتۇرۇشقا ئىمكانىيەتنىڭ بار)
يُمْكِنُكَ الْخُرُجُ مِنَ الْفَصْلِ الْآنَ
(ھازىر سىنىپتىن چىقىشقا ئىمكانىيەتنىڭ بار)

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: زىر قىلىش قوشۇمچىسى بولغان «مىندۇ» توغرىسىدا

مەنسى: «... دىن باشلاپ»، «... دىن بېرى».

ئاتىلىشى: ئاخىرنى زىر قىلىش قوشۇمچىسى.

ۋەزىپىسى: ئىسىمنىڭ بېشىغا كىرىپ ئۇنى زىر ئوقۇتىدۇ ھەمدە مەزمۇن

جەھەتتىن مەقسەتنىڭ باشلانغانلىقىنى ئوقۇتۇرىدۇ. مەسلەن:

مَا رَأَيْتَ مُحَمَّدًا مِنْذُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

(مەن مۇھەممەدنى جۈمە كۈنىدىن باشلاپ كۆرمىدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «يىرى» توغرىسىدا

بۇنىڭ ئەسلىسى «يىرئى» بولۇپ، يەڭگىلىك ئۈچۈن ئۇنىڭ بىر

ھەمىسى تاشلانغان.

ئۇنىڭ شەكىللىرى: يىرى تىرى نىرى ئارى

5- مەزمۇن: «أرجو» توغرىسىدا

بۇ I شەخس بىرلىك ئېنىق كەلگۈسى زامان يېئىلى بولۇپ، ئۈمىدىنى

ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

أَرْجُو أَنْ تَسْمَحَ لَنَا بِالِدُخُولِ

(بىزگە كىرىشكە رۇخسەت بېرىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئون سەككىزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىنىڭ زەبەر ئوقۇلۇش ئەھۋالى توغرىسىدا

كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ بېشىغا ئاخىرىنى زەبەر ئوقۇتقۇچى قوشۇمچىلار كىرسە، بىرلىك پېئىللار ۋە I شەخس كۆپلۈك پېئىللىرىنىڭ ئاخىرى ئاشكارا زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

(ئۇ بىر ئىشنى ئىرادە قىلىدۇ)	هُوَ يَرِيْدُ أَنْ يَذْهَبَ
(ئۇ ئايال بېرىشنى خالايدۇ)	هِيَ تَرِيْدُ أَنْ تَذْهَبَ
(بىز بېرىشنى خالايمىز)	نَحْنُ نَرِيْدُ أَنْ نَذْهَبَ
(مەن بېرىشنى خالايمەن)	أَنَا أَرِيْدُ أَنْ أَذْهَبَ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەرلىك كۆپلۈك ۋە II شەخس ئاياللىق بىرلىك پېئىللىرى زەبەرلىك ئوقۇلغاندا ئاخىرىدىكى «ن» چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسلەن:

هُم يَرِيْدُونَ أَنْ يَذْهَبُوا	هُم يَذْهَبُونَ
أَنْتُمْ تَرِيْدُونَ أَنْ تَذْهَبُوا	أَنْتُمْ تَذْهَبُونَ
أَنْتَ تَرِيْدِينَ أَنْ تَذْهَبِي	أَنْتَ تَذْهَبِينَ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئاياللىق كۆپلۈك پېئىللىرى قاتقان پېئىل بولۇپ، بۇ پېئىللار ئاشكارا زەبەر ئوقۇلمايدۇ، بەلكى ئورۇن جەھەتتىن زەبەر ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

هَنْ يَرِدَنَّ أَنْ يَذْهَبَ (تۇ ئاياللار بېرىشنى خالايدۇ)
 أَتَنْ تَرِدَنَّ أَنْ تَذْهَبَ (سىلەر بېرىشنى خالايسىلەر)
 دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «أَلَا» توغرىسىدا

بۇ ئەسلىدە مەسدەر قوشۇمچىسى «أَنَّ» بىلەن ئىنكار قوشۇمچىسى «لَا» دىن تەركىب تاپقان بولۇپ، «ن» بىلەن «ل» نىڭ مەخربى يېقىن بولغانلىقى ئۈچۈن «ن» بىلەن «ل» بىرىكىپ «أَلَا» بولغان. ئالدىغا «أَلَا» كىرگەن پېئىل بولۇشىسىز بولىدۇ ھەم ئىئراب جەھەتتىن زەبەرىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

أَرْجُو أَلَا تَدْخُلَ (كىرمەسلىكىڭنى ئۈمىد قىلمەن)
 أَرْجُو أَلَا تَجْلِسَ هُنَا (بۇ يەردە ئولتۇرماسلىقىڭنى ئۈمىد قىلمەن)
 دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «ك» توغرىسىدا

مەنىسى: «... دەك»، «... تەك»، «گويا»، «ئوخشاش».
 ئاتىلىشى: ئاخىرنى زىر قىلىش قوشۇمچىسى.
 ۋەزىپىسى: ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن ئىسمىنىڭ ئاخىرنى زىر ئوقۇتۇش.
 مەسلەن:

هَذِهِ الْمَدْرَسَةُ كَالْمَسْجِدِ (بۇ مەكتەپ مەسجىدكە ئوخشايدۇ)
 مُحَمَّدٌ كَأَسَدٍ (مۇھەممەد يولۋاسقا ئوخشايدۇ)
 دېگەنگە ئوخشاش.

ئون توققۇزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: پېئىللارنى بولۇشسىز قىلىش قوشۇمچىلىرى توغرىسىدا

بۇ خىل قوشۇمچىلاردىن بۇ دەرىستە سۆزلەنگىنى ئۈچ بولۇپ، ئۇلار:
 (1) «ما» — ئۆتكەن زامان پېئىلىنى بولۇشسىز قىلىش ئۈچۈن
 ئىشلىتىلدۇ. ئىئراب جەھەتتىن پېئىلغا ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتىلمەيدۇ.
 مەسىلەن:

مَا ذَهَبْتُ إِلَى السُّوقِ (مەن بازارغا بارمىدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) «لا» — كېلىدىغان زامان پېئىلىنى بولۇشسىز قىلىش ئۈچۈن كېلىدۇ.
 ئىئراب جەھەتتىن ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتىلمەيدۇ. مەسىلەن:

لَا أَذْهَبُ كُلَّ يَوْمٍ إِلَى السُّوقِ (مەن بازارغا ھەر كۈنى بارمايمەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) «لن» كېلىدىغان زامان پېئىلىنى بولۇشسىز قىلىدۇ ھەم بۇ
 بولۇشسىزلىقنى كۈچەيتىپ كېلىدۇ. ئىئراب جەھەتتىن كېلىدىغان زامان
 پېئىلىنى زەبەر ئوقۇتىدۇ. مەسىلەن:

لَنْ أَذْهَبَ إِلَى السُّوقِ غَدًا (مەن ئەتە بازارغا ھەرگىز بارمايمەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

يىگر منچى دەرس

1- مەزمۇن: «أَحَدُهُمَا ... وَالْآخَرُ» توغرىسىدا

ئىككى نەرسە سۆزلىنىپ ئۇنىڭ ھەربىرىنى تەپسىلىي ئايرىم-ئايرىم چۈشەندۈرمەكچى بولغاندا «أَحَدُهُمَا ... وَالْآخَرُ» نى قوللىنىمىز، ئاياللىقى «إِحْدَاهُمَا وَالْآخَرَى» دەپ كېلىدۇ. مەسلەن:

لِي أَخَوَانِ أَحَدُهُمَا طَبِيبٌ وَالْآخَرُ مُهَنْدِسٌ*
 (مېنىڭ ئىككى قېرىندىشىم بار، بىرى دوختۇر، يەنە بىر ئىنژېنېر)
 لِي أُخْتَانِ إِحْدَاهُمَا مَدْرَسَةٌ وَالْآخَرَى مَمْرَضَةٌ*
 (مېنىڭ ئىككى ھەمىشەم بار، بىرى ئوقۇتقۇچى، يەنە بىرى سىستېرا)
 دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئىككىلىك ئىسىملار توغرىسىدا

بۇ توغرىدىكى قائىدىلەرنى كىتابىمىزنىڭ 1- قىسىم 18- دەرىسىدە بىر قېتىم ئۆتكەن. بۇ دەرىستىكى مەزمۇنمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ (شۇ يەرگە مۇراجىئەت قىلىنسۇن).

يىگىرمە بىرىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «لَمْ» ۋە «لَمَّا» توغرىسىدا

«لَمْ» — كېلىدىغان زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىنى جەزملىك (سۆكۈنلۈق) ئوقۇتىدۇ. مەزمۇن جەھەتتە پېئىلىنىڭ مەنسىنى ئۆتكەن زامانغا يۆتكەپ بولۇشىنىز قىلىدۇ. مەسلەن:

يَذْهَبُ ← لَمْ يَذْهَبْ = مَا ذَهَبَ (ئۇ بارمىدى)

(يەنى، «لَمْ يَذْهَبْ» بىلەن «مَا ذَهَبَ» ئىككىلىسىنىڭ مەنسى بىر: ئۇ بارمىدى).

«لَمَّا» — كېلىدىغان زامان پېئىلىنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۇنى جەزم ئوقۇتىدۇ. مەزمۇن جەھەتتە ئۇنىڭ مەنسىنى ئۆتكەن زامانغا يۆتكەپ بولۇشىنىز قىلىدۇ ھەم بولۇشىنىزلىقنى كۈچەيتىدۇ. تەرجىمىدە پېئىلىنىڭ ئۆتكەن زامان بولۇشىنىز مەنسىگە «تېخى»، «ھەرگىز» دېگەن مەنلەر قوشۇلىدۇ. مەسلەن:

لَمَّا أَكْتُبُ هَذِهِ الرَّسَالَةَ (مەن بۇ خەتنى تېخى يازمىدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

«لَمَّا» دىن كېيىن كەلگەن بولۇشىنىز پېئىلىنى تاشلىۋېتىپ «لَمَّا» نىلا ئىشلىتىش توغرا، لېكىن «لَمْ» نىلا ئىشلىتىش توغرا ئەمەس، مەسلەن:

أَرْجِعْ أَبُوكَ؟ (داداڭ قايتتمۇ؟)

لَمَّا . (ياق، ئۇ قايتىمدى.)

يەنى، بۇنىڭغا ئوخشايدىغان سوئالنىڭ جاۋابىغا يۇقىرىقىدەك «لَمَّا» نىلا ئىشلىتىش توغرا، لېكىن «لَم» نىلا ئىشلىتىش توغرا ئەمەس. شۇڭا، ئۇ ۋاقىتتا جاۋاب مۇنداق بولۇشى كېرەك:

أَرْجِعْ أَبُوكَ؟ (داداڭ قايتتمۇ؟)

لَمْ يَرْجِعْ . (ياق، ئۇ قايتىمدى.)

2- مەزمۇن: ئەرەب تىلىدىكى سۆزلەرنىڭ تۈرى توغرىسىدا

ئەرەب تىلىدىكى سۆزلەر — ئىسىم، پېئىل ۋە ھەرپ دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلىنىدۇ.

ئىسىم — ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ ۋە ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ نامىنى ئۇقتۇرىدىغان ۋە زامان ئۇقۇمى بولمىغان سۆزدىن ئىبارەت. مەسىلەن: كِتَاب، قَلَم، طَالِب، رَجُل، مَدْرَس... دېگەنگە ئوخشاش.

پېئىل — ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ ئىش-ھەرىكىتىنى ئۇقتۇرىدىغان ھەمدە ئۇنىڭ مەلۇم بىر زاماندا يۈز بەرگەنلىكىنى ئۇقتۇرىدىغان سۆزدىن ئىبارەت. مەسىلەن: خَرَج، يَجْلِس، اِكْتَب، اِقْرَأ... دېگەنگە ئوخشاش.

ھەرپ — ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل مەنا ئۇقتۇرمايدىغان، لېكىن باشقا سۆزلەرگە قوشۇلۇپ قوشۇمچە مەنە ئىپادىلەيدىغان سۆزدىن ئىبارەت. مەسىلەن: فِي، إِلَى، نَعَمْ، لَا... دېگەنگە ئوخشاش.

يىگرمە ئىككىنچى دەرس

كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىنىڭ جەزىملىك ئوقۇلۇشى

بىرلىك پېئىللار ۋە I شەخس كۆپلۈك پېئىللىرىنىڭ ئاخىرى ئاشكارا سۆكۈن بىلەن جەزىملىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

هُوَ لَمْ يَذْهَبْ	هِيَ لَمْ تَذْهَبْ
أَنْتَ لَمْ تَذْهَبْ	أَنَا لَمْ أَذْهَبْ
نَحْنُ لَمْ نَذْهَبْ	

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەرلىك كۆپلۈك ۋە III شەخس ئاياللىق بىرلىك پېئىللىرىدا «ن» نىڭ چۈشۈپ كېتىشى بىلەن جەزىملىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

هُمْ لَمْ يَذْهَبُوا	أَنْتُمْ لَمْ تَذْهَبُوا	أَنْتِ لَمْ تَذْهَبِي

دېگەنگە ئوخشاش.

ئاياللىق كۆپلۈك پېئىللىرى ئورۇن جەھەتتىن جەزىملىك ئوقۇلىدۇ. چۈنكى، بۇ پېئىللار قاتقان پېئىللار قاتارىدىندۇر. مەسلەن:

هُنَّ لَمْ يَذْهَبْنَ	أَنْتُنَّ لَمْ تَذْهَبْنَ

دېگەنگە ئوخشاش.

يىگر مه ئۇچىنچى دەرس

1- مه زمۇن: ساغلام ئەرلىك كۆپلۈك (جمع مذكر سالم) توغرىسىدا

ئەگەر بىرلىك ئىسمىنى ساغلام ئەرلىك كۆپلۈك تەرىقىسىدە كۆپلۈك شەكىلگە ئايلاندۇرماقچى بولساق، ئاخىرىغا باش كېلىش ھالىتىدە (يەنى ئاخىرى پىشلىق ھالىتىدە) ئالدى پىش ئوقۇلغۇچى سۆكۈنلۈك «و» بىلەن زەبەرلىك «ن» نى ئۇلايمىز. مەسلەن:

مهندس ← مهندسون مدرس ← مدرسون

دېگەنگە ئوخشاش.

چۈشۈم كېلىش ھالىتىدە (يەنى ئاخىرى زەبەر ئوقۇلىدىغان ھالەتتە) ۋە ئىگىلىك كېلىش (يەنى ئاخىرى زىرلىك ئوقۇلىدىغان ھالەتتە) ئالدى زىر ئوقۇلغۇچى سۆكۈنلۈك «ي» بىلەن زەبەرلىك «ن» نى ئۇلايمىز. مەسلەن:

سألت المدرسين (مەن ئوقۇتقۇچىلارنى سورىدىم)
قلت للمدرسين (مەن ئوقۇتقۇچىلارغا ئېيتتىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مه زمۇن: 20 دىن 90 غىچە بولغان سانلار توغرىسىدا

20 دىن 90 غىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئوننىڭ پۈتۈن ھەسسلىك

سانلىرى ساغلام ئەرلىك كۆپلۈك تەرىقىسىدە كۆپلۈك قىلىنىدۇ ۋە ئەرلىك ۋە ئاياللىق ئۈچۈن ئوخشاش بىر خىل ھالەتتە ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

عَشْرُونَ طَالِبًا (20 ئوغۇل ئوقۇغۇچى) عَشْرُونَ طَالِبَةً (20 قىز ئوقۇغۇچى)
 سَبْعُونَ طَالِبًا (70 ئوغۇل ئوقۇغۇچى) سَبْعُونَ طَالِبَةً (70 قىز ئوقۇغۇچى)
 تِسْعُونَ طَالِبًا (90 ئوغۇل ئوقۇغۇچى) تِسْعُونَ طَالِبَةً (90 قىز ئوقۇغۇچى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: ئۆتكەن زامان پېئىلىنى بولۇشىز قىلىدىغان «لا» توغرىسىدا

بىز ئىلگىرىكى دەرىسلىرىمىزدە «لا» نىڭ كېلىدىغان زامان پېئىلىنى بولۇشىز قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغانلىقى توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتكەندۇق. ئەمدى بۇ دەرىستە ئۇنىڭ ئۆتكەن زامان پېئىلىنى بولۇشىز قىلىش ئۈچۈنمۇ كېلەلەيدىغانلىقى كۆرسىتىپ ئۆتۈمىز. لېكىن، ئۇ ئۆتكەن زامان پېئىلىنى بولۇشىز قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىپ قالسا، ئىككى قېتىم تەكرارلىنىدۇ. مەسلەن:

لَا أَكَلْتُ وَلَا شَرَبْتُ (مەن يېمىدىم ۋە ئىچمىدىم)
 لَا ضَرَبَنِي وَلَا ضَرَبْتَهُ (ئۇ مېنى ئۇرمىدى، مەنمۇ ئۇنى ئۇرمىدىم)
 دېگەنگە ئوخشاش.

يىگرمه تۆتنچى دەرس

1- مەزمۇن: سان توغرىسىدا

سان — شەيئەلەرنىڭ ئاز-كۆپلۈك جەھەتتىكى مىقدارىنى ئىپادىلەيدىغان ئىسمىدىن ئىبارەت.

ئەرەب تىلىدىكى سانلارغا ئائىت مۇنداق قائىدىلەر بار:

1) بىرۋە ئىككى دائىم ئۆزىنىڭ سانالغۇچىسى بىلەن جىنس، سان ۋە ئىئراب جەھەتتە ماسلىشىپ كېلىدۇ. مەيلى ئۇ بىرلىك ھالىتىدە بولسۇن، مەيلى بىرىككەن ھالىتىدە بولسۇن ۋەياكى «و» بىلەن باغلانغان ھالىتىدە بولسۇن. مەسىلەن:

بىرلىك ھالىتى:

طَالِبٌ وَاحِدٌ

طَالِبَانِ اثْنَانِ

بىرىككەن ھالىتى:

أَحَدٌ عَشْرٌ طَالِبًا

اثْنَا عَشْرَ طَالِبًا

«و» بىلەن باغلانغان ھالىتى:

أَحَدٌ وَعِشْرُونَ طَالِبًا

طَالِبَةٌ وَاحِدَةٌ

طَالِبَاتَانِ اثْنَتَانِ

إِحْدَى عَشْرَةَ طَالِبَةً

اثْنَتَا عَشْرَةَ طَالِبَةً

إِحْدَى وَعِشْرُونَ طَالِبَةً

اثنان وَعَشْرُونَ طَالِبًا
دېگەنگە ئوخشاش.

اثنان وَعَشْرُونَ طَالِبَةً

(2) ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلار سانالغۇچىسى بىلەن جنس جەھەتتە قارىمۇقارشى ھالەتتە كېلىدۇ. سان ۋە ئىئراب جەھەتتە ماسلاشمايدۇ. مەيلى ئۇ بىرلىك ھالەتتە بولسۇن، مەيلى بىرىككەن ھالەتتە بولسۇن ۋەياكى «و» بىلەن باغلانغان ھالەتتە بولسۇن. مەسلەن:

بىرلىك ھالەتى:

ثَلَاثُ طَالِبَاتٍ
تِسْعُ طَالِبَاتٍ

ثَلَاثَةٌ طَالِبٌ
تِسْعَةٌ طَالِبٌ

بىرىككەن ھالەتى:

ثَلَاثَ عَشْرَ طَالِبَةٍ
تِسْعَ عَشْرَةَ طَالِبَةٍ

ثَلَاثَةَ عَشْرٍ طَالِبًا
تِسْعَةَ عَشْرٍ طَالِبًا

دېگەنگە ئوخشاش (بىرىككەن ھالەت 20 نى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ).
«و» بىلەن باغلانغان ھالەتى:

ثَلَاثٌ وَعَشْرُونَ طَالِبَةً
تِسْعٌ وَعَشْرُونَ طَالِبَةً

ثَلَاثَةٌ وَعَشْرُونَ طَالِبًا
تِسْعَةٌ وَعَشْرُونَ طَالِبًا

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) ئەسلىدە «عشر» (10) دىكى «ش» ھەرىپى زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ. لېكىن، ئاخىرىغا ئاياللىقنىڭ «ة» سى ئۇلانسا سۈكۈنلۈك ئوقۇلۇشىمۇ دۇرۇس. مەسلەن: عشر ← عَشْرَةٌ / عَشْرَةٌ دېگەنگە ئوخشاش.

(4) 20 دىن 90 غىچە بولغان ئوننىڭ پۈتۈن ھەسسلىك سانلىرى ئەرلىك ۋە ئاياللىق ئۈچۈن ئورتاق بىر خىل ھالەتتە ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

(30 ئوغۇل ئوقۇغۇچى)	ثَلَاثُونَ طَالِبًا
(30 قىز ئوقۇغۇچى)	ثَلَاثُونَ طَالِبَةً
(50 ئوغۇل ئوقۇغۇچى)	خَمْسُونَ طَالِبًا
(50 قىز ئوقۇغۇچى)	خَمْسُونَ طَالِبَةً

دېگەنگە ئوخشاش.

(5) 100، 1000 ۋە بۇلارنىڭ پۈتۈن ھەسسەلىك سانلىرىمۇ ئەرىك ۋە ئاياللىق جىنس ئۈچۈن ئورتاق بىر خىل ھالەتتە ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

(100 ئوغۇل ئوقۇغۇچى)	مِائَةٌ طَالِبٍ
(100 قىز ئوقۇغۇچى)	مِائَةٌ طَالِبَةٍ
(1000 ئوغۇل ئوقۇغۇچى)	أَلْفٌ طَالِبٍ
(1000 قىز ئوقۇغۇچى)	أَلْفٌ طَالِبَةٍ
(300 ئوغۇل ئوقۇغۇچى)	ثَلَاثُمِائَةٌ طَالِبٍ
(300 قىز ئوقۇغۇچى)	ثَلَاثُمِائَةٌ طَالِبَةٍ

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: سانلارنىڭ سانالغۇچىسى توغرىسىدا

(1) ئۈچتىن 10 غىچە بولغان سانلارنىڭ سانالغۇچىسى كۆپلۈك ساندا كېلىپ زىرىك ھالەتتە ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

عَشْرَةٌ طَالِبٍ	ثَلَاثَةٌ طَالِبٍ

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) 11 دىن 99 غىچە بولغان سانلارنىڭ سانالغۇچىسى بىرلىك ساندا كېلىپ زەبەرىلىك ھالەتتە ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

أَحَدٌ عَشَرَ طَالِبًا تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ طَالِبًا
دېگەنگە ئوخشاش.

(3) 100، 1000 ۋە بۇلارنىڭ پۈتۈن ھەسسلىك سانلىرىنىڭ سانالغۇچىسى بىرلىك ساندا كېلىپ زىرلىك ھالەتتە ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

مِائَةٌ طَالِبٍ أَلْفٌ طَالِبَةٍ
تِسْعُمِائَةٌ طَالِبٍ (900 ئوغۇل ئوقۇغۇچى)
دېگەنگە ئوخشاش.

يىگر مه به شنچى دهرس

1- مه زمۇن: «لا يَزَالُ» توغرىسدا

مه نىسى: «هېلەھم ... ماقتا / ... مه كته».

ئاتىلىشى: تولۇقسىز يېئىل.

ۋەزىپىسى: ئىسىملىق جۈملىگە كىرىپ ئىگىنى «ئىسمىم» دەپ تۇرۇپ ئاخىرنى پىش ئوقۇتىدۇ، خەۋەرنى «خەۋىرىم» دەپ تۇرۇپ ئاخىرنى زەبەر ئوقۇتىدۇ. مه سلەن:

لا يَزَالُ إِبْرَاهِيمُ نَائِمًا (ئىبراھىم هېلەھم ئۇخلىماقتا)

لا يَزَالُ هِشَامٌ عَزْبًا (هشام هېلەھم بويتاق يۈرمەكتە)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مه زمۇن: ئىئرابى ئۆزگەرسە، ئاخىرىدىكى ھەرىمۇتەڭ ئۆزگىرىدىغان

بەش ئىسىم توغرىسدا

ئۇلار مۇنۇلار: أَحْوَكُ، أَبْوَكُ، حَمُوكَ، فُوكَ ۋە دُوَمَالُ.

بۇ ئىسىملار ئىئرابى پىشلىك ھالەتتە سۈكۈنلۈق «و» بىلەن ئوقۇلىدۇ. مه سلەن: جَاءَ أَحْوَكُ؛ ئىئرابى زەبەرلىك ھالەتتە ئەلىق بىلەن ئوقۇلىدۇ. مه سلەن: رَأَيْتُ أَحَاكَ؛ ئىئرابى زىرلىك ھالەتتە سۈكۈنلۈق «ي» بىلەن ئوقۇلىدۇ. مه سلەن: مَرَرْتُ بِأَحِيكَ دېگەنگە ئوخشاش.

يىگر مه ئالتنچى دەرس

1- مه زمۇن: تەركىبىدە كېسەل ھەرپ بولغان پېئىللار توغرىسىدا

تەركىبىدە كېسەل ھەرپ (حرف علة) بولغان پېئىللار ئۈچ قىسىمغا ئايرىلىدۇ:

(1) باش ھەرىپى كېسەل ھەرپ بولغان پېئىل (مىثال).

(2) ئوتتۇرا ھەرىپى كېسەل ھەرپ بولغان پېئىل (أجوف).

(3) ئاخىرقى ھەرىپى كېسەل ھەرپ بولغان پېئىل (ناقس).

بىز بۇ دەرىستە باش ھەرىپى كېسەل ھەرپ بولغان مىسال پېئىللار توغرىسىدا توختىلىمىز.

بۇ پېئىلنىڭ ئۆلچىمى بولغان «فَعَلَ» دىكى «ف» نىڭ ئۇدۇلىدا كېسەل ھەرپ بولغان پېئىلدىن ئىبارەت. مەسىلەن:

وَجَدَ (تاپتى) وَقَفَ (تۇردى) وَزَنَ (ئۆلچىدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ خىل پېئىللارنىڭ «و» سى كەلگۈسى زامان شەكلىدە تۈرلەنگەندە تاشلىنىپ كېتىدۇ. بۇ ھەقتىكى قائىدە مۇنداق: باش ھەرىپى «و» بولغان پېئىللاردا كەلگۈسى زامان قوشۇمچىسى بىلەن ئاشكارا زىر ياكى تەقدىرىي زىرنىڭ ئارىسىغا چۈشكەن «و» تاشلىنىپ كېتىدۇ. مەسىلەن:

وَصَلَ ← يَصِلُ (تُؤَلِّدِي)	ئەسەلسەسى: يِوِصَلُ
وَجِبَ ← يَجِبُ (زۆرۈر بولدى)	ئەسەلسەسى: يِوَجِبُ
وَعَدَ ← يَعِدُ (ۋەدە قىلدى)	ئەسەلسەسى: يِوَعَدُ

دېگەنگە ئوخشاش (بۇلار ھەقىقىي زىرلىك ھالەتلەرنىڭ مسالدىرۇر).

وَضَعَ ← يَضَعُ (قويدى)	ئەسەلسەسى: يِوَضَعُ
وَهَبَ ← يَهَبُ (بەردى)	ئەسەلسەسى: يِوَهَبُ

دېگەنگە ئوخشاش (بۇلار تەقدىرىي زىرلىك ھالەتلەرنىڭ مسالدىرۇر).

ئاشكارا زىر — تەلەپپۇز ۋە يېزىقتىكى ئوچۇق زىرنى كۆرسىتىدۇ.
مەسلەن:

وَلَجَ ← يَلِجُ (كىردى)	ئەسەلسەسى: يِوَلِجُ

دېگەنگە ئوخشاش.

تەقدىرىي زىر — گال ھەرپلىرىنىڭ ئۆزىدە ياكى ئالدىدىكى ھەرپىتە بولغان زەبەرنى كۆرسىتىدۇ.

وَضَعَ ← يَضَعُ (قويدى)	ئەسەلسەسى: يِوَضَعُ
وَهَبَ ← يَهَبُ (بەردى)	ئەسەلسەسى: يِوَهَبُ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر سۆز تەركىبىدە ئۆزى زەبەرلىك ياكى ئالدى زەبەرلىك گال ھەرپلىرى بولمىسا، ئۇنداقتا «و» تاشلانمايدۇ. مەسلەن:

وَجَلَ ← يُوَجَلُ (قورقتى)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئۈچ ھەرپلىك ئىسىملاردىن كىچىكلەتمە سىغە (سۆز شەكلى) ياساش توغرىسىدا

ئۈچ ھەرپلىك ئىسىملارنىڭ كىچىكلەتمە سۆز شەكلى «فُعَيْلٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. مەسىلەن:

وَلَيْدٌ (كىچىك بالا) جَبِيلٌ (كىچىك تاغ) نَهِيرٌ (ئېرىق) كَلِيبٌ (كۈچۈك)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: ئىدغام قىلىش (ئىككى ھەرپنى كىرىشتۈرۈپ تەشەببۇسلىك ئوقۇش) ئۇسۇلى توغرىسىدا

ئىدغام قىلىشنىڭ شەرتى — ئىككى ھەرپ بىر جىنىستىن كېلىش ۋە بۇلاردىن بىرىنچىسى سۇكۇنلۇق، ئىككىنچىسى ھەرىكەتلىك بولۇشتۇر.

ئەگەر بىر جىنىستىن كەلگەن ئىككىلى ھەرپ ھەرىكەتلىك بولسا، لېكىن ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى ھەرپ سۇكۇنلۇق بولسا، بۇ ھالەتتە بىرىنچى ھەرپنىڭ ھەرىكىتى شۇ سۇكۇنلۇق ھەرپكە يۆتكەپ بېرىلىدۇ. مەسىلەن:

لَدَيْدٌ ← أَلْدَدُ ← أَلْدُ (بەك لەززەتلىك)
شَدِيدٌ ← أَشَدُّ ← أَشَدُّ (بەك قاتتىق)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر بىر جىنىستىن كەلگەن ئىككىلى ھەرپ ھەرىكەتلىك، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى ھەرپمۇ ھەرىكەتلىك بولسا، بۇ ھالەتتە بىرىنچى ھەرپنىڭ ھەرىكىتى يەڭگىللىك يۈزىدىن تاشلىۋېتىلىدۇ. مەسىلەن:

حَجَّجَ ← حَجَّ (ههج قىلدى) حَبَّ ← حَبَّ (ياخشى كۆردى)
دېگەنگە ئوخشاش.

دېمەك، بۇ قائىدىلەرگە ئاساسلانغاندا بىر جىنستىن كەلگەن ھەرقانداق ئىككى ھەرپ ئىدغام قىلىپ ئوقۇلىدۇ دېيىشكەمۇ بولىدۇ.

4- مەزمۇن: ئاگاھلاندىرۇش قوشۇمچىسى توغرىسىدا

بەزىدە كۆرسىتىش ئالمىشى بىلەن ئاگاھلاندىرۇش قوشۇمچىسى بولغان «ها» نىڭ ئوتتۇرىسىغا مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى قوشۇلۇپ قالىدۇ. بۇ ۋاقىتتا مۇستەقىل كىشىلىك ئالمىشى ئىگە، كۆرسىتىش ئالمىشى خەۋەر بولىدۇ. مەسلەن:

أَيْنَ الْكِتَابِ؟ (كىتاب قەيەردە؟) هَا هُوَ ذَا. (ئۇ مانا.)

أَيْنَ السَّاعَةِ؟ (سائەت قەيەردە؟) هَا هِيَ ذِي. (ئۇ مانا.)

دېگەنگە ئوخشاش. بۇ مىساللاردىكى «ها» — ئاگاھلاندىرۇش قوشۇمچىسى، «هي» بىلەن «هو» — ئىگە، «ذا» بىلەن «ذي» خەۋەردۇر.

يىگرمه يه تىتنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئەجۋەف (أجوف) پېئىللار توغرىسىدا

ئەجۋەف پېئىل — پېئىلنىڭ ئۆلچىمى بولغان «فَعَل» دىكى «ع» نىڭ ئۇدۇلىدا كېسەل ھەرپ بولغان پېئىلدىن ئىبارەت.

ئەجۋەف پېئىللار مۇنداق ئۈچ خىل ئۆلچەمدە كېلىدۇ.

(1) فَعَلَ / يَفْعَلُ: قَالَ / يَقُولُ (دېدى / دەيدۇ)

(2) فَعَلَ / يَفْعَلُ: جَاءَ / يَجِيءُ (كەلدى / كېلىدۇ)

(3) فَعَلَ / يَفْعَلُ: نَامَ / يَنَامُ (ئۇخلايدۇ / ئۇخلايدۇ)

2- مەزمۇن: ئەجۋەف پېئىللارغا ئائىت گرامماتىكىلىق قائىدىلەر

(1) «و» ياكى «ي» ھەرئىكەتلىك بولۇپ، ئالدىدىكى ھەرپ زەبەرىلىك بولسا، بۇ ھەرپلەر «ا» قاتالمىشىپ كېتىدۇ. مەسلەن:

قَوْلَ ← قَالَ بَيْعَ ← بَاعَ نَوْمَ ← نَامَ

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) «و» ياكى «ي» ھەرئىكەتلىك بولۇپ، ئالدىدىكى ھەرپ سۇكۇنلۇق بولسا، بۇ ھەرپلەرنىڭ ھەرىكىتى ئالدىدىكى ھەرپكە يۆتكىلىپ كېتىدۇ. مەسلەن:

يَبِيعُ ← يَبِيعُ

يَقُولُ ← يَقُولُ

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: ئەجۋەف پېئىللارنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلىگە ھەرىكەتلىك قوشۇمچىلارنىڭ ئۆلىنىشى توغرىسىدا

ئەجۋەف پېئىللارنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلىگە ھەرىكەتلىك قوشۇمچىلار ئۇلانغاندا، بۇ قوشۇمچىلار ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى ھەرىكەتنىڭ سۈكۈنلۈك ئوقۇلۇشىنى تەلەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئىككى سۈكۈن بىرگە كېلىپ قېلىپ ئەجۋەف پېئىلنىڭ «عين» ى چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسىلەن:

قَالَ ← قَالْنَ ← قُلْنَ ← قُلْنَ

دېگەنگە ئوخشاش.

ھەرىكەتلىك قوشۇمچىلار بولسا، «ذَهَبْتُ، ذَهَبْتَ، ذَهَبْتُمْ، ذَهَبْتِنَّ، ذَهَبْنَا، ذَهَبْنَا» لاردىكى پائىلنىڭ «ت»، «ن»، «نا» سىدىن ئىبارەت. دېمەك، بۇ قوشۇمچىلار قوشۇلغان ئەجۋەف پېئىلنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلىدىن ئوتتۇرىدىكى كېسەل ھەرىكەت چۈشۈپ قالىدۇ. مەسىلەن:

قُلْتُ قُلْتَ قُلْتُمْ قُلْتُمْ قُلْتُمْ قُلْنَا

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەجۋەف پېئىللارنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلى «عين» ى پىشلىق بابتىن بولسا، ئۇنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلىگە يۇقىرىقى قوشۇمچىلار ئۇلانغاندا بىرىنچى ھەرىكەت پىشلىك قىلىنىدۇ. مەسىلەن: قُلْتُ، قُلْنَا ... دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر «عين» ى زىرلىك ياكى زەبەرلىك بابتىن بولسا، ئۇنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلىگە يۇقىرىقى ھەرىكەتلىك قوشۇمچىلار ئۇلانغاندا بىرىنچى ھەرىپى زىرلىك قىلىنىدۇ. مەسلەن:

بَعْتُ بَعْتُ بَعْتِ بَعْتُمْ بَعْتَنَ بَعْنُ بَعْنَا
نَمْتُ نَمْتُ نَمْتِ نَمْتُمْ نَمْتَنَ نَمْتِ نَمْنَا

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: ئاياللىق پائىلىنىڭ «ن» ى توغرىسىدا

ئەجۋەق پېئىللارنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىگە ئاياللىق پائىلىنىڭ «ن» ى ئۇلانغاندا ئوتتۇرىدىكى كېسەل ھەرپ چۈشۈپ كېتىدۇ. باشقا شەكىللىرى ئۆزگەرمەيدۇ. مەسلەن:

يَقْلُنَ تَقْلُنَ

دېگەنگە ئوخشاش.

يىگرمە سەككىزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ناقس (ناقس) پېئىللار توغرىسىدا

ناقس پېئىل — پېئىلنىڭ ئۆلچىمى بولغان «فَعَلَ» دىكى «ل» نىڭ ئۇدۇلىدا كېسەل ھەرىپ بولغان پېئىلدىن ئىبارەت بۇ پېئىللارمۇ ئۈچ خىل ئۆلچەمدە كېلىدۇ، ئۇلار:

- (1) فَعَلَ / يَفْعَلُ: كَوَى / يَكْوِي (دەزماللىدى / دەزماللايدۇ)
 (2) فَعَلَ / يَفْعَلُ: شَكَأ / يَشْكُو (شكايەت قىلدى / شكايەت قىلدۇ)
 (3) فَعَلَ / يَفْعَلُ: نَسِيَ / يَنْسِي (ئۇنتۇدى / ئۇنتۇيدۇ)

2- مەزمۇن: ناقس پېئىللارغا ئائىت گرامماتىكىلىق قائىدىلەر

(1) ناقس پېئىللارنىڭ جەزىملىك (ئاخىرى سۇكۇنلۇق) ئوقۇلغان شەكلىدە، بۇيرۇق پېئىل شەكلىدە ۋە ئاياللىقنىڭ بەلگىسى بولغان سۇكۇن-لىق «ت» ئۇلانغان ئۈچىنچى شەخس ئۆتكەن زامان شەكلىدە ئاخىرىدىكى كېسەل ھەرىپ چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسلەن:

يَكِي ← لَمْ يَكِ يَمِشِي ← لَمْ يَمِشِ (ماگمىدى)
 اِبِكِ (يىغلا) اِمِشِ (ماڭ)

بَكَّى ← بَكَتْ (يغلدى) سَقَى ← سَقَّتْ (سۇغاردى)

دېگەنگە ئوخشاش.

2) زىردىن كېيىن كەلگەن «ي» ۋە پىشتىن كېيىن كەلگەن «و» غا
ھەرىكەت ئېغىر دەپ قارىلىپ ئۇلاردىكى ھەرىكەت ئېلىپ تاشلىنىدۇ.
مەسلەن:

يَجْرِي ← يَجْرِي (يۈگۈرىدۇ) يَرْمِي ← يَرْمِي (ئاتىدۇ)
يَدْعُو ← يَدْعُو (چاقىرىدۇ) يَمْحُو ← يَمْحُو (ئۆچۈرىدۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

يىگرمه توققۇزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: مۇزائەف (مضاعف) پېئىللار توغرىسىدا

مۇزائەف پېئىل — ئۈچ ھەرپلىك ۋە تۆت ھەرپلىك دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

بىز بۇ دەرسىمىزدە ئۈچ ھەرپلىك مۇزائەف پېئىللار توغرىسىدا توختىلىمىز. ئۈچ ھەرپلىك مۇزائەف پېئىل — پېئىلنىڭ ئۆلچىمى بولغان «فَعَلَّ» دىكى «ع» بىلەن «ل» نىڭ ئۇدۇلىدا ئىككى ھەرپ بىر جىنىستىن كەلگەن پېئىلدىن ئىبارەت. مەسىلەن:

ظَنَّ / يَظُنُّ (گۇمانلاندى / گۇمانلىنىدۇ) جَرَّ / يَجْرُ (سۆرىدى / سۆرەيدۇ)
مَرَّ / يَمُرُّ (ئۆتتى / ئۆتىدۇ) عَدَّ / يَعُدُّ (ساندى / سانايدۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

مۇزائەف پېئىللار ئىككى خىل ئۆلچەمدە كېلىدۇ، ئۇلار:

(1) فَعَلَّ / يَفْعَلُّ: سَبَبٌ / يَسَبُبُ ← سَبَّ / يَسُبُّ (تىللىدى)

(2) فَعَلَّ / يَفْعَلُّ: شَمِمٌ / يَشِمُّ ← شَمَّ / يَشُمُّ (پۇرىدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مه زمۇن: ئىدغام توغرىسىدا

«حَجَّ» نىڭ ئەسلىسى «حَجَجَ» بولۇپ، ئىككى ھەرپ بىر جىنستىن كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئىدغام قىلىپ شۇنداق ئوقۇلغان.

ئىدغامنىڭ شەرتى:

- (1) ئىككى ھەرپ بىر جىنستىن كەلگەن بولۇش.
- (2) بۇ ئىككى ھەرىپنىڭ بىرىنچىسى سۇكۇنلۇق، ئىككىنچىسى ھەرىكەتلىك بولۇش.

دېمەك، مۇشۇ ئىككى شەرت تېپىلغاندا ئاندىن ئىدغام قىلغىلى بولىدۇ.

بۇ ھەقتىكى باشقا قائىدىلەر:

- (1) ئەگەر بىر جىنستىن كەلگەن ئىككىلى ھەرپ ھەرىكەتلىك بولسا، لېكىن ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى ھەرپ سۇكۇنلۇق بولسا، بۇ ھالەتتە بىرىنچى ھەرىپنىڭ ھەرىكىتى شۇ سۇكۇنلۇق ھەرىكە يۆتكەپ بېرىلىدۇ. مەسىلەن:

يَحْجُجُ ← يَحْجُ يَظُنُّ ← يَظُنُّ

دېگەنگە ئوخشاش.

- (2) ئەگەر بىر جىنستىن كەلگەن ئىككىلى ھەرپ ھەرىكەتلىك، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى ھەرپمۇ ھەرىكەتلىك بولسا، بۇ ھالەتتە بىرىنچى ھەرىپنىڭ ھەرىكىتى يەڭگىلىك يۈزسىدىن تاشلىۋېتىلىدۇ. مەسىلەن:

حَجَّجَ ← حَجَّ (ھەج قىلدى) ظَنَّ ← ظَنَّ (گۇمانلاندى)

دېگەنگە ئوخشاش.

3) مۇزائەقى پېئىللارغا ئاخىرىنى جەزىملىك (سۇكۇنلۇق) ئوقۇتىدىغان قوشۇمچىلار كىرسە، ئۇ جەزىملىك ئوقۇلۇشنىڭ ئورنىغا زەبەرىلىك ئوقۇلىدۇ، ئەمما بىز ئۇنى يەنىلا ئورۇن جەھەتتىن جەزىملىك ئوقۇلغان دەپ قارايمىز. مەسلەن:

يَحْجُ ← لَمْ يَحْجُ تَجْرُ ← لَا تَجْرُ (سۆرمە)
دېگەنگە ئوخشاش.

4) مۇزائەقى پېئىللارغا ھەرىكەتلىك قوشۇمچىلار ئۇلانسا، ئىدغام يېشىلىپ كېتىدۇ. مەسلەن:

عَدَّ ← عَدَدٌ عَدَدْتُ عَدَدْتِ عَدَدْتُمْ عَدَدْتُمْ عَدَدْنَا
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «قَطُّ» ۋە «أَبَدًا» توغرىسىدا

«قَطُّ» — پىشقا مەنى بولغان رەۋىش بولۇپ، ئۆتكەن زامان پېئىلىنى تەكىتلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ؛
«أَبَدًا» — زەبەرگە مەنى بولغان رەۋىش بولۇپ، كەلگۈسى زامان پېئىلىنى تەكىتلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن:

مَا فَعَلْتُ هَذَا قَطُّ (مەن بۇ ئىشنى قەتئىي قىلمىدىم)
لَنْ أَتْرُكَهَا أَبَدًا (مەن ئۇنى ھەرگىز تاشلىۋەتمەيمەن)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئوتتۇزىنچى دەرس

ئىككىلىك ساندىكى پېئىللار توغرىسىدا

بىرلىك ساندىكى پېئىلنى ئىككىلىك ساندىكى پېئىلغا ئايلاندۇرماقچى بولساق، ئۆتكەن زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىغا «ا» (ئەلىق) نى قوشىمىز. مەسلەن:

خَرَجَ ← خَرَجَا ذَهَبَ ← ذَهَبَا دَخَلَ ← دَخَلَا
دېگەنگە ئوخشاش.

كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىغا «ان» (ئەلىق نۇن) نى قوشىمىز. مەسلەن:

يَذْهَبُ ← يَذْهَبَانِ يَخْرُجُ ← يَخْرُجَانِ يَدْخُلُ ← يَدْخُلَانِ
دېگەنگە ئوخشاش.

پېئىلىنىڭ ئاخىرىغا «ن» قوشۇلغان بەش سىغىسى (پېئىل شەكلى) ئاخىرىدىكى «ن» نىڭ تۇرۇشى بىلەن باش كېلىشتە كېلىدۇ. مەسلەن:

يَذْهَبَانِ تَذْهَبَانِ تَذْهَبُونَ يَذْهَبُونَ تَذْهَبِينَ
دېگەنگە ئوخشاش.

«ن» نىڭ چۈشۈپ كېتىشى بىلەن چۈشۈم كېلىش (زەبەرلىك) ۋە جەزىملىك (سۈكۈنلۈق) ھالىتىدە كېلىدۇ. مەسلەن:

لَنْ يَذْهَبَا لَنْ يَذْهَبُوا لَنْ تَذْهَبَا لَنْ تَذْهَبُوا لَنْ تَذْهَبِي
لَمْ يَذْهَبَا لَمْ يَذْهَبُوا لَمْ تَذْهَبَا لَمْ تَذْهَبُوا لَمْ تَذْهَبِي

ئوتتۇز بىرىنچى دەرس

سۈپەتلىك سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدا

سۈپەتلىك سۆز بىرىكمىسى توغرىسىدىكى مەزمۇن كىتابنىڭ 1- قىسىم 9- دەرىسىدە بىر قېتىم سۆزلىنىپ ئۆتكەن. شۇڭا، بۇ يەردە ئۇنى قايتا تەكرارلاپ ئولتۇرمايمىز (شۇ يەرگە مۇراجىئەت قىلىنسۇن).

ئۆگىنىپ ئۆتۈلگەن پېئىللارنىڭ تۈرلىنىشى ھەققىدە ئومۇمىي خۇلاسە

1- مەزمۇن: ساغلام پېئىللارنىڭ تۈرلىنىشى ئەھۋالى

- (1) ئۆتكەن زامان شەكلى: كَتَبَ كَتَبَا كَتَبَتْ كَتَبْتَا كَتَبْتُمْ كَتَبْتُمْ كَتَبْتُمْ كَتَبْتُمْ كَتَبْتُمْ كَتَبْتُمْ
- (2) كەلگۈسى زامان شەكلى: يَكْتُبُ يَكْتُبَانِ يَكْتُبُونَ يَكْتُبْنَ يَكْتُبْنَ يَكْتُبْنَ يَكْتُبْنَ يَكْتُبْنَ يَكْتُبْنَ يَكْتُبْنَ يَكْتُبْنَ
- (3) كەلگۈسى زامان ئاخىرى زەبەرلىك ئوقۇلدىغان شەكلى: لَنْ يَكْتُبَ لَنْ يَكْتُبَا لَنْ يَكْتُبُوا لَنْ يَكْتُبْنَ لَنْ يَكْتُبْنَ لَنْ يَكْتُبْنَ لَنْ يَكْتُبْنَ لَنْ يَكْتُبْنَ لَنْ يَكْتُبْنَ
- (4) كەلگۈسى زامان ئاخىرى سۈكۈنلۈك ئوقۇلدىغان شەكلى: لَمْ يَكْتُبْ لَمْ يَكْتُبَا لَمْ يَكْتُبُوا لَمْ يَكْتُبْنَ لَمْ يَكْتُبْنَ لَمْ يَكْتُبْنَ لَمْ يَكْتُبْنَ لَمْ يَكْتُبْنَ لَمْ يَكْتُبْنَ
- (5) بۇيرۇق شەكلى: اُكْتُبْ اُكْتُبَا اُكْتُبُوا اُكْتُبْنَ اُكْتُبْنَ اُكْتُبْنَ اُكْتُبْنَ اُكْتُبْنَ اُكْتُبْنَ

2- مەزمۇن: مۇزائەف پېئىللارنىڭ تۈرلىنىشى ئەھۋالى

- (1) ئۆتكەن زامان شەكلى: عَدَّ عَدَا عَدُوا عَدَّتْ عَدَّتَا عَدَّتُمْ عَدَّتُمْ عَدَّتُمْ عَدَّتُمْ عَدَّتُمْ عَدَّتُمْ

(2) كه لگوسى زامان شه كلى: يعِد يعِدون تعِد تعِدان يعِدون تعِدون
تعِدان تعِدون تعِدان تعِدون تعِدان تعِدون

(3) كه لگوسى زامان ئاخىرى زه به رلىك ئوقولدىغان شه كلى: لَنْ يعِد
لَنْ يعِدان لَنْ يعِدوا لَنْ تعِد لَنْ تعِدان لَنْ تعِدون لَنْ تعِدوا لَنْ تعِدوا
لَنْ تعِدوا لَنْ تعِدوا لَنْ تعِدوا لَنْ تعِدوا لَنْ تعِدوا لَنْ تعِدوا

(4) كه لگوسى زامان ئاخىرى سوكونلوق ئوقولدىغان شه كلى: لَمْ يعِد
لَمْ يعِدان لَمْ يعِدوا لَمْ تعِد لَمْ تعِدان لَمْ تعِدون لَمْ تعِدوا لَمْ تعِدوا
لَمْ تعِدوا لَمْ تعِدوا لَمْ تعِدوا لَمْ تعِدوا لَمْ تعِدوا لَمْ تعِدوا

(5) بۇيرۇق شه كلى: عِد عِدوا عِدِي عِدَا عِدَدن

3- مه زمون: مسال (مثال) پېئىللارنىڭ تورلىنىش ئەھۋالى

(1) ئوتكەن زامان شه كلى: وَقَفَ وَقَفَا وَقَفُوا وَقَفَتْ وَقَفْتَا وَقَفْتَنَ وَقَفْتَنَ وَقَفْتَنَ وَقَفْتَنَ وَقَفْتَنَ وَقَفْتَنَ وَقَفْتَنَ وَقَفْتَنَ

(2) كه لگوسى زامان شه كلى: يَقِفُ يَقِفَانِ يَقِفُونَ يَقِفُ يَقِفَانِ يَقِفُونَ يَقِفُ يَقِفَانِ يَقِفُونَ يَقِفُ يَقِفَانِ يَقِفُونَ

(3) كه لگوسى زامان ئاخىرى زه به رلىك ئوقولدىغان شه كلى: لَنْ يَقِفُ
لَنْ يَقِفَا لَنْ يَقِفُوا لَنْ يَقِفْ لَنْ يَقِفَانِ لَنْ يَقِفُونَ لَنْ يَقِفُوا لَنْ يَقِفُوا
لَنْ يَقِفُوا لَنْ يَقِفُوا لَنْ يَقِفُوا لَنْ يَقِفُوا لَنْ يَقِفُوا لَنْ يَقِفُوا

(4) كه لگوسى زامان ئاخىرى سوكونلوق ئوقولدىغان شه كلى: لَمْ يَقِفُ
لَمْ يَقِفَا لَمْ يَقِفُوا لَمْ يَقِفْ لَمْ يَقِفَانِ لَمْ يَقِفُونَ لَمْ يَقِفُوا لَمْ يَقِفُوا
لَمْ يَقِفُوا لَمْ يَقِفُوا لَمْ يَقِفُوا لَمْ يَقِفُوا لَمْ يَقِفُوا لَمْ يَقِفُوا

(3) كه لگوسى زامان ئاخىرى زه به رلىك ئوقۇلىدىغان شەكلى: لَنْ يَدْعُو
لَنْ يَدْعُوا لَنْ يَدْعُوا لَنْ يَدْعُوا لَنْ يَدْعُوا لَنْ يَدْعُونَ لَنْ يَدْعُوا لَنْ يَدْعُوا
لَنْ يَدْعُوا لَنْ تَدْعِي لَنْ تَدْعُوا لَنْ تَدْعُونَ لَنْ أَدْعُو لَنْ نَدْعُو

(4) كه لگوسى زامان ئاخىرى سۆكۈنلۈق ئوقۇلىدىغان شەكلى: لَمْ يَدْعُ
لَمْ يَدْعُوا لَمْ يَدْعُوا لَمْ تَدْعُ لَمْ تَدْعُوا لَمْ يَدْعُونَ لَمْ تَدْعُ لَمْ تَدْعُوا لَمْ تَدْعُوا
لَمْ تَدْعِي لَمْ تَدْعُوا لَمْ تَدْعُونَ لَمْ أَدْعُ لَمْ نَدْعُ

(5) بۇيرۇق شەكلى: أَدْعُ أَدْعُوا أَدْعُوا أَدْعِي أَدْعُوا أَدْعُونَ

ناقس پېئىللارنىڭ ئىككىنچى مسالى:

(1) ئۆتكەن زامان شەكلى: وَفَى وَفِيَا وَفُوا وَفَتْ وَفَتَا وَفَيْنَ وَفَيْتَ
وَقَيْتَمَا وَقَيْتُمْ وَقَيْتَ وَقَيْتَمَا وَقَيْتَنَ وَقَيْتُ وَقَيْتَا وَقَيْتَا

(2) كه لگوسى زامان شەكلى: يَبْقِي يَبْقِيَانِ يَبْقُونَ تَقِي تَقِيَانِ يَقِينُ تَقِي
تَقِيَانِ تَقُونَ تَقِينُ تَقِيَانِ تَقِينُ أَقِي نَقِي

(3) كه لگوسى زامان ئاخىرى زه به رلىك ئوقۇلىدىغان شەكلى: لَنْ يَقِي
لَنْ يَقِيَا لَنْ يَقُوا لَنْ تَقِي لَنْ تَقِيَا لَنْ يَقِينُ لَنْ تَقِي لَنْ تَقِيَا لَنْ تَقُوا لَنْ تَقِي
لَنْ تَقِيَا لَنْ تَقِينُ لَنْ أَقِي لَنْ نَقِي

(4) كه لگوسى زامان ئاخىرى سۆكۈنلۈق ئوقۇلىدىغان شەكلى: لَمْ يَقِ
لَمْ يَقِيَا لَمْ يَقُوا لَمْ تَقِ لَمْ تَقِيَا لَمْ يَقِينُ لَمْ تَقِ لَمْ تَقِيَا لَمْ تَقُوا لَمْ تَقِي لَمْ تَقِيَا
لَمْ تَقِينُ لَمْ أَقِ لَمْ نَقِ

(5) بۇيرۇق شەكلى: قِ قِيَا قُوا قِي قِيَا قِينِ

شۇ تۈردىكى باشقا پېئىللارنىڭ تۈرلىنىش شەكلىمۇ يۇقىرىدا ئۆتكەن ئۈلگىلىك مىساللارنىڭ تۈرلىنىش شەكلىگە ئوخشايدۇ. شۇڭا، مۇشۇ ئۈلگىلىك مىساللارغا سېلىشتۇرۇپ تۈرلەنسە بولىدۇ.

(تَمَّتْ بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْجُزْءِ الثَّانِي)

ھاجىتىڭ بولسا تىلە ئول كەڭ كەرەملىك تەڭرىدىن،
قىلمىغىن كىشىدىن تەلمۈرۈپ ھاجەت - تەلەپ.
بەندىدىن نەرسە تەلەپ قىلساڭ بولۇرسەندىن خاپا،
گەر تەلەپ قىلساڭ خۇدادىن خۇش بولۇر قىلماس غەزەپ.

— ئەرەب شېئىرلىرىدىن.

ئىشلىرىمىزنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرگۈچى ئاللاھتۇر.

قَوَاعِدُ دُرُوسِ اللُّغَةِ العَرَبِيَّةِ
(لِغَيْرِ النَّاطِقِينَ بِهَا)

(الجزء الثالث)

ئەرهب تىلى دەرسلىكى گرامماتىكا
قائىدىلىرى

3- قىسىم

أَيُّهَا الطُّلَّابُ!

لِمَاذَا نَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ؟

نَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ لِنَفْهَمَ الْقُرْآنَ الْكَرِيمَ وَالْحَدِيثَ
النَّبَوِيَّ الشَّرِيفَ.

ئەرەب تىلىنى نېمە ئۈچۈن ئۆگىنىمىز!

«قۇرئان كەرىم» نى ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى

ۋە سەللەمنىڭ ھەدىسلىرىنى چۈشىنىش ئۈچۈن ئۆگىنىمىز.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مۇقەددىمە

مۇئەرب ئىسىم ۋە مەبنى ئىسىم توغرىسىدا

ئەرەب تىلىدىكى ئىسىملار مۇئەرب (تۈرلىنىدىغان) ئىسىم ۋە مەبنى (قاتقان) ئىسىم دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ. مۇئەرب ئىسىم — ئاخىرقى ھەرىپىنىڭ ھەرىكىتى ئامىلىنىڭ سەۋەبى بىلەن ئۆزگىرىدىغان ئىسىمدىن ئىبارەت. مەسلەن:

(باش كېلىش)	جَاءَ الْمُدْرِسُ
(چۈشۈم كېلىش)	سَأَلْتُ الْمُدْرِسَ
(ئىگىلىك كېلىش)	سَلَّمْتُ عَلَى الْمُدْرِسِ

دېگەنگە ئوخشاش. دېمەك، ئىسىملار باش كېلىشتە تۈرلەنگەندە پىشلىك ئوقۇلىدۇ، چۈشۈم كېلىشتە تۈرلەنگەندە زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ، ئىگىلىك كېلىشتە تۈرلەنگەندە زىرلىك ئوقۇلىدۇ.

مەبنى ئىسىم — ئاخىرقى ھەرىپىنىڭ ھەرىكىتى ئامىلىنىڭ سەۋەبى بىلەن ئۆزگەرمەيدىغان ئىسىمدىن ئىبارەت. مەسلەن:

جاءَ هُوَ لاءِ (باش كېلىش ئورنىدا)
 سَأَلْتُ هُوَ لاءِ (چۈشۈم كېلىش ئورنىدا)
 سَلَّمْتُ عَلَيَّ هُوَ لاءِ (ئىگىلىك كېلىش ئورنىدا)

دېگەنگە ئوخشاش.

مەنبى ئىسىملار تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلاردىن باشقىلارنىڭ ھەممىسى مۇئەرب ئىسىملاردۇر:

(1) كىشىلىك ئالماشلار: بُوهُوَ، هُم، أَنْتَ، أَنَا، ذَهَبْتُ، قَالُوا... لارغا ئوخشاش باش كېلىش ئالماشلىرى؛ رَأَيْتَهُ، أَسَأَلْتُكَ، ضَرَبَنِي... لارغا ئوخشاش چۈشۈم كېلىش ئالماشلىرى؛ كِتَابُهُ، دَفْتَرُهَا، اسْمُكَ، عَلَيْهَا، لَنَا... لارغا ئوخشاش ئىگىلىك كېلىش ئالماشلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

(2) كۆرسىتىش ئالماشلىرى: بُوْهَذَا، هَذِهِ، ذَلِكَ، تِلْكَ، أُولَئِكَ قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ (هَذَا، هَاتَان، ذَانِكَ، تَانِكَ قاتارلىق ئىككىلىك شەكىللىرى بولسا تۈرلىنىدىغان مۇئەرب ئىسىمغا تەۋەدۇر).

(3) نىسبىي ئالماشلار: بُوَ الَّذِي، الَّتِي، الَّذِينَ قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. قاتقان ئىسىمدۇر، لېكىن «الَّذَانِ» ۋە «التَانِ» دىن ئىبارەت ئىككىلىك شەكلى تۈرلىنىدىغان ئىسىمدۇر.

(4) سوراق ئالماشلىرى: بُوَمَنْ، مَا، مَتَى، أَيْنَ، كَيْفَ... قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ.

(5) بىر قىسىم رەۋىشلەر: بُوْإِذَا، الْآنَ، حَيْثُ، أَمْسَ... قاتارلىق بىر قىسىم رەۋىشلەرنى كۆرسىتىدۇ.

(6) يېتىلناملار: بُوْأَمِينُ، أُفُّ، آه... لارغا ئوخشاشلارنى كۆرسىتىدۇ.

(7) 11دىن 19غىچە بولغان بىرىكمە سانلار: بُوْأَحَدَ عَشَرَ، الثَّلَاثَ عَشَرَ، ... تِسْعَةَ عَشَرَ قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ.

ئەمما، بۇلار ئىچىدىن پەقەت «اثنَا عَشَرَ» نىڭ بىرىنچى بۆلىكى تۈرلىنىدىغان ئىسمىغا تەۋەدۇر. مەسلەن:

- يَدْرُسُ فِي الْفَصْلِ اثنَا عَشَرَ طَالِبًا (باش كېلىش ھالىتىدە)
 (سنىپتا 12 ئوقۇغۇچى ئوقۇيدۇ)
 رَأَيْتُ اثنَا عَشَرَ طَالِبًا (چۈشۈم كېلىش ھالىتىدە)
 (مەن 12 ئوقۇغۇچىنى كۆردىم)
 هَذَا الطَّعَامُ لاثْنَيْ عَشَرَ طَالِبًا (ئىگىلىك كېلىش ھالىتى)
 (بۇ تاماق 12 ئوقۇغۇچىنىڭ)

ئىسىملاردىكى ئەسلى ۋە قوشۇمچە ئىئرابىنىڭ بەلگىلىرى

ئىئراب — ئەرەبچە سۆزنىڭ ئاخىرقى ھەرىپىدىكى زەبەر، پىش ۋە زىردىن ئىبارەت ھەرىكەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىسىملاردىكى ئەسلى ئىئرابىنىڭ بەلگىلىرى:

- 1) الَّرَّفَعَةُ (ُ): بۇ باش كېلىشنىڭ بەلگىسى.
- 2) النَّصْبَةُ (ِ): بۇ چۈشۈم كېلىشنىڭ بەلگىسى.
- 3) الَّجْرُ (ِ): بۇ ئىگىلىك كېلىشنىڭ بەلگىسى.

ئىسىملاردىكى قوشۇمچە ئىئرابىنىڭ بەلگىلىرى:

1) ساغلام ئاياللىق كۆپلۈك ئىسىملارنىڭ ئاخىرىنىڭ زەبەر ئوقۇلغانلىقى. نىڭ بەلگىسى ئۇنىڭ زىرلىك ئوقۇلۇشىدۇر. مەسلەن:

خَلَقَ اللهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ (ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتتى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

(2) تۇرلىنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملارنىڭ ئاخىرىنىڭ زىر ئوقۇلغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئۇنىڭ زەبەرلىك ئوقۇلىشىدۇر. مەسلەن:

إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ
(سەن پىرئەۋىننىڭ يېنىغا بارغىن)
دېگەنگە ئوخشاش.

(3) ئىئرابى ئۆزگەرسە، ئاخىرىدىكى ھەرىمۇ تەڭ ئۆزگىرىدىغان بەش ئىسىم (أَخْرَجَ، أَبْرَأَ، حَمَلَ، فَوَكَّ وَهُ ذُو مَالٍ)دىكى ئىئراب بەلگىلىرىمۇ قوشۇمچە ئىئراب بەلگىلىرىدۇر. يەنى:

باش كېلىشىنىڭ بەلگىسى — «و» دۇر. مەسلەن:
أَجَاءَ أَبُوكَ
(داداڭ كەلدىمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

چۈشۈم كېلىشىنىڭ بەلگىسى — «ا» (ئەلق) تۇر. مەسلەن:
أَعْرَفُ حَمَاكَ
أَرَأَيْتَ حَمَاكَ
(مەن قېيىنئاتاڭنى تونۇيمەن)
(قېيىنئاتاڭنى كۆردىڭمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئىگىلىك كېلىشىنىڭ بەلگىسى — «ي» دۇر. مەسلەن:
أَيْنَ سَيَّارَةُ أَبِيكَ
(داداڭنىڭ ماشىنىسى قەيەردە)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر بۇ بەش ئىسىم مۇتەكەللىم (بىرىنچى شەخس) نىڭ «ي» سىدىن باشقا ئىسىمغا ئىزاپەت بولۇپ كەلسە، بۇ بەلگىلەر بىلەن ئىئراب قوبۇل قىلىدۇ. ئەمما، باشقا ئىسىملارغا ئىزاپەت قىلىنمىسا، ئەسلى بەلگىلىرى بىلەن ئىئراب قوبۇل قىلىدۇ. مەسلەن:

لي أَخٌ (مېنىڭ قېرىندىشىم بار) باش كېلىش ھالىتى
 سَأَلْتُ أَخًا (مەن قېرىنداشنى سورىدىم) چۈشۈم كېلىش ھالىتى
 أَنْتَ كَأَخٍ (سەن قېرىنداشقا ئوخشاش) ئىگىلىك كېلىش ھالىتى
 دېگەنگە ئوخشاش.

4) ساغلام ئەرلىك كۆپلۈك ئىسىملاردىكى ئىئراب بەلگىلىرىمۇ قوشۇمچە ئىئراب بەلگىلىرىدۇر. يەنى:

باش كېلىشنىڭ بەلگىسى — «و» دۇر. مەسلەن:
 دَخَلَ الْمَدْرَسُونَ (ئوقۇتقۇچىلار كىردى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىشنىڭ بەلگىسى — «ي» دۇر. مەسلەن:
 سَأَلْتُ الْمُدْرِسِينَ (مەن ئوقۇتقۇچىلاردىن سورىدىم)
 هَذِهِ غُرْفَةُ الْمُدْرِسِينَ (بۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ياتقى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

5) ئىككىلىك ئىسىملاردىكى ئىئراب بەلگىلىرىمۇ قوشۇمچە ئىئراب بەلگىلىرىدۇر. يەنى:

باش كېلىشنىڭ بەلگىسى — «ا» ۋە «ن» دۇر. مەسلەن:
 غَابَ طَالِبَانٌ (ئىككى ئوقۇغۇچى يوقاپ كەتتى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىشنىڭ بەلگىسى — «ي» ۋە «ن» دۇر. مەسلەن:

طَلَبَ الْمُدِيرُ طَالِبَيْنِ (مۇدىر ئىككى ئوقۇغۇچىنى چاقىردى)
 هَذِهِ الْغُرْفَةُ لِطَالِبَيْنِ (بۇ ياتاق ئىككى ئوقۇغۇچىنىڭ)

تەقدىرىي (پەرەزىي) ئىئرابلار

ئۈچ خىل ئىسىمدا ئىئرابنىڭ بەلگىسى ئاشكارا بولمايدۇ، بەلكى تەقدىرىي بولىدۇ. ئۇلار: مەقسۇر (مَقْصُور) ئىسىم، مەنقۇس (مَنْقُوس) ئىسىم ۋە مۇتەكەللىمنىڭ «ي» سىغا ئىزاپەت قىلىنغان ئىسىمدىن ئىبارەت.

1) مەقسۇر ئىسىم — ئاخىرىغا «ا» ئۇلانغان ھالەتتە تۈرلىنىدىغان ئىسىمدىن ئىبارەت. مەسلەن: الْمُسْتَشْفَى، الْفَتَى، الْعَصَا ... دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ خىل ئىسىملاردا ئۈچىلى خىل ئىئرابنىڭ بەلگىسى پەرەزىي بولىدۇ. مەسلەن:

قَتَلَ الْفَتَى الْأَفْعَى بِالْعَصَا (يىگىت يىلاننى ھاسا بىلەن ئۆلتۈردى)
دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ مىسالدىكى سۆزلەرنىڭ ئىئرابى مۇنداق چۈشەندۈرۈلىدۇ: «الْفَتَى» — پائىل بولۇپ، باش كېلىشتە كەلگەن. ئۇنىڭ باش كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى پەرەز قىلىنغان پىشتۇر (يەنى بۇ سۆز ئاشكارا پىشلىك ئوقۇلمىغان بولسىمۇ، لېكىن پىشلىك ئوقۇلدى دەپ پەرەز قىلىندۇ). «الْأَفْعَى» — تولدۇرغۇچى بولۇپ، چۈشۈم كېلىشتە كەلگەن. ئۇنىڭ چۈشۈم كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى پەرەز قىلىنغان زەبەردۇر.

«الْعَصَا» — «ب» دىن ئىبارەت زىر قىلىش قوشۇمچىسى سەۋەبلىك ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەن سۆزدۇر. ئۇنىڭ ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى پەرەز قىلىنغان زىردۇر.

2) مەنقۇس ئىسىم — ئاخىرىغا ئالدى زىر ئوقۇلغۇچى سۇكۇنلۇق «ي» ئۇلانغان ئىسىمدىن ئىبارەت. مەسىلەن: الْقَاصِي، الْمُحَامِي، الْمَاضِي، الْوَادِي، الْمَعَانِي... دېگەنگە ئوخشاش.
بۇ خىل ئىسىملاردا پىش بىلەن زىر پەرز قىلىندۇ، زەبەر ئاشكارا بولىدۇ.
مەسىلەن:

سَأَلَ الْقَاصِي الْمُحَامِي عَنِ الْجَانِي

(سوتچى ئادۋوكاتتىن جىنايەتچى توغرىلىق سوردى)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ مىسالدىكى سۆزلەرنىڭ ئىرابى مۇنداق چۈشەندۈرۈلدى:
«الْقَاصِي» — پائىل بولۇپ، باش كېلىشتە كەلگەن. ئۇنىڭ باش كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى پەرز قىلىنغان پىشتۇر.
«الْمُحَامِي» — تولدۇرغۇچى بولۇپ، چۈشۈم كېلىشتە كەلگەن. ئۇنىڭ چۈشۈم كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئاشكارا زەبەردۇر.
«الْجَانِي» — «عَنْ» دىن ئىبارەت زىر قىلىش قوشۇمچىسى سەۋەبلىك ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەن سۆزدۇر. ئۇنىڭ ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى پەرز قىلىنغان زىردۇر.

بەزىدە مەنقۇس ئىسىمنىڭ «ي» سى چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسىلەن:

ذَهَبَ قَاضٍ إِلَى مُحَامٍ

(سوتچى ئادۋوكاتنىڭ يېنىغا باردى)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ مىسالدىكى سۆزلەرنىڭ ئىرابى مۇنداق چۈشەندۈرۈلدى:
«قَاضٍ» — پائىل بولۇپ، باش كېلىشتە كەلگەن. باش كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى تاشلانغان «ي» غا پەرز قىلىنغان پىشتۇر.

«مَحَام» — «إِلَى» دىن ئىبارەت زىر قىلىش قوشۇمچىسى سەۋەبلىك ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەن سۆزدۇر. ئۇنىڭ ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى تاشلانغان «ي» غا پەرەز قىلىنغان زىردۇر.

مەنقۇس ئىسىمنىڭ «ي» سى مۇنداق ئۈچ خىل ھالەتتە چۈشۈپ كەتمەيدۇ:

- (1) بېشىغا «ال» كىرگە ھالەتتە: «الْقَاضِي» غا ئوخشاش؛
 - (2) ئىزاپەتلىك بىرىكىدىكى ئېنىقلاغۇچى (مضاف) بولسا: «قَاضِي مَكَّة» غا ئوخشاش.
 - (3) چۈشۈم كېلىشتە كەلسە: «سَأَلْتُ قَاضِيًا» غا ئوخشاش.
- (3) مۇتەكەللىمنىڭ «ي» سىغا ئىزاپەت قىلىنغان ئىسىم: بۇ «زَمِيلِي» گە ئوخشاش سۆزلەرنى كۆرسىتىدۇ.
- بۇ خىل ئىسىملاردا ئۈچ خىل ئىبارىنىڭ ھەممىسى پەرەز قىلىنىدۇ. مەسلەن:

دَعَا جَدِّي أَسْتَاذِي مَعَ زَمَلَائِي
(بوۋام ساۋاقداشلىرىم بىلەن ئۇستازىمنى چاقىردى)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ مىسالدىكى سۆزلەرنىڭ ئىبارى مۇنداق چۈشەندۈرۈلۈدۇ: «جَدِّي» — پائىل بولۇپ، باش كېلىشتە كەلگەن. باش كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى پەرەز قىلىنغان پىشتۇر.

«أَسْتَاذِي» — تولدۇرغۇچى بولۇپ، چۈشۈم كېلىشتە كەلگەن. ئۇنىڭ چۈشۈم كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى پەرەز قىلىنغان زەبەردۇر.

«زَمَلَائِي» — «مَعَ» بىلەن ئىزاپەتلىك بىرىكىدىكى سەۋەبلىك ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەن سۆزدۇر. ئۇنىڭ ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى پەرەز قىلىنغان زىردۇر.

دائىم باش كېلىشتە، دائىم چۈشۈم كېلىشتە ۋە دائىم ئىگىلىك كېلىشتە كېلىدىغان ئىسىملارنىڭ تۈرلىرى

دائىم باش كېلىشتە كېلىدىغان (يەنى جۈملىدە ئاخىرى پىشلىك ئوقۇلىدىغان) ئىسىملار ئالتە تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلار: (1) ئىگە؛ (2) خەۋەر؛ (3) «كان» نىڭ ئىسمى؛ (4) «ئىن» نىڭ خەۋىرى؛ (5) پائىل؛ (6) ۋەكىل پائىلدىن ئىبارەت.

دېمەك، بۇلار ھەرقانداق ۋاقىتتا ئاخىرى پىشلىك ھالەتتە ئوقۇلىدۇ.

دائىم چۈشۈم كېلىشتە كېلىدىغان (يەنى جۈملىدە ئاخىرى زەبەرلىك ئوقۇلىدىغان) ئىسىملار 11 تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلار: (1) «ئىن» نىڭ ئىسمى؛ (2) «كان» نىڭ خەۋىرى؛ (3) تولدۇرغۇچى (مفعول بە)؛ (4) ئورۇن ۋە ۋاقىت تولدۇرغۇچىلىرى (رەۋىشلىرى)؛ (5) سەۋەب تولدۇرغۇچىسى؛ (6) ھەمراھلىق تولدۇرغۇچىسى؛ (7) مەنبەداش تولدۇرغۇچى؛ (8) ھالەت تولدۇرغۇچى؛ (9) پەرقلەندۈرگۈچى؛ (10) مۇستەسنا قىلىنغۇچى؛ (11) چاقىرىلغۇچى (منادى)دىن ئىبارەت.

دېمەك، بۇلار ھەرقانداق ۋاقىتتا ئاخىرى زەبەرلىك ھالەتتە ئوقۇلىدۇ.

دائىم ئىگىلىك كېلىشتە كېلىدىغان ئىسىملار ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلار: (1) ئىزاپەتلىك بىرىكمىدىكى ئېنىقلىغۇچى؛ (2) ئالدىغا زىر قىلىش قوشۇمچىسى (حرف جر) كىرگەن ئىسىمدىن ئىبارەت.

يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتۈلگەن ھەرقايسى ئىسىم تۈرلىرىنىڭ تەپسىلاتى ۋە ئۇلارغا مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلار بۇنىڭدىن كېيىنكى دەرىجىلەردە سۆزلىنىدۇ، ئاللاھ خالىسا.

ئەگە شكۈچىلەر (تَوَابع) توغرىسىدا

ئەگە شكۈچى (تَابِع) — ئىئراب جەھەتتە ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ئىسمىغا شەرتسىز ئەگىشىدىغان ئىسمىدىن ئىبارەت.

ئەگە شكۈچىلەر تۆت تۈرگە ئايرىلغان بولۇپ، ئۇلار: (1 سۈپەت؛ 2 تەكىت؛ 3 باغلانغۇچى (عطف)؛ 4 بەدەل (ئىزاھلىغۇچى)دىن ئىبارەت.

دېمەك، بۇلارنىڭ ئىئرابى ھەردائىم ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى ئىسمىنىڭ ئىئرابى بىلەن ئوخشاش ھالەتتە كېلىدۇ.

مۇئەرب پېئىللار ۋە مەبنى پېئىللار توغرىسىدا

مەبنى پېئىل — ئاخىرقى ھەرىپىنىڭ ھەرىكىتى ئامىل سەۋەبلىك ئۆزگەرمەيدىغان پېئىلدىن ئىبارەت. ئادەتتە پېئىلنىڭ ئۆتكەن زامان سىغىلىرى (پېئىل شەكىللىرى) بىلەن بۇيرۇق (ئەمرى) سىغىلىرى مەبنى پېئىل ھېسابلىنىدۇ.

مۇئەرب پېئىل — ئاخىرقى ھەرىپىنىڭ ھەرىكىتى ئامىل سەۋەبلىك ئۆزگىرىدىغان پېئىلدىن ئىبارەت. ئادەتتە پېئىلنىڭ كەلگۈسى زامان سىغىلىرى مۇئەرب پېئىل ھېسابلىنىدۇ (ئەمما، كەلگۈسى زامان سىغىلىرى ئىچىدىن ئاياللىق پائىلنىڭ «ن» نى بىلەن تەكىتنىڭ «ن» نى ئۆلىنىپ كەلگەنلىرى مۇئەرب پېئىل ئەمەس، بەلكى مەبنى پېئىلدۇر).

بأش كېلىش ھالىتى	أَفْهَمُ هَذَا الدَّرْسِ
چۈشۈم كېلىش ھالىتى	أُرِيدُ أَنْ أَفْهَمَ هَذَا الدَّرْسِ
جەزملىك ئوقۇلۇش ھالىتى	لَمْ أَفْهَمْ هَذَا الدَّرْسِ

يَذْهَبَنَّ تَذْهَبَنَّ لِأَشْرَبَنَّ

دېگەنگە ئوخشاش.

مؤثرەب پېئىللاردىكى ئەسلى ۋە قوشۇمچە ئىئرابىنىڭ بەلگىلىرى

مؤثرەب پېئىللاردىكى ئەسلى ئىئرابىنىڭ بەلگىلىرى:

- (1) الرِّفْعَةُ (ـُ): بۇ باش كېلىشنىڭ بەلگىسى.
- (2) النِّصْبَةُ (ـِ): بۇ چۈشۈم كېلىشنىڭ بەلگىسى.
- (3) السُّكُونُ (ـْ): بۇ جەزملىك ئوقۇلغانلىقنىڭ بەلگىسى.

پېئىللاردىكى قوشۇمچە ئىئرابىنىڭ بەلگىلىرى:

(1) پېئىلنىڭ ئاخىرىغا «ن» قوشۇلغان بەش سىغىسىدە باش كېلىشتە كەلگەنلىكنىڭ بەلگىسى ئاخىرىدىكى «ن» نىڭ تۇرۇشىدۇر. مەسلەن:

أَيَذْهَبُونَ إِلَى السُّوقِ (ئۇلار بازارغا باردىمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەنلىكنىڭ بەلگىسى ئاخىرىدىكى «ن» نىڭ چۈشۈپ كېتىشىدۇر. مەسلەن:

أَتُرِيدُونَ أَنْ تَذْهَبُوا (سەلەر بېرىشنى خالامسىلەر)
أَلَمْ تَذْهَبِي إِلَى الْمَدْرَسَةِ يَا مَرْيَمُ (ئى مەرىيەم! مەكتەپكە بارمىدىڭمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ناقىس پېئىللاردا ئاخىرقى ھەرىپنىڭ چۈشۈپ كېتىشى ئۇنىڭ جەزملىك ھالەتتە كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسىدۇر. مەسلەن:

لَمْ يَمَشِ لَمْ يَدْعُ لَمْ يَنْسَ

تەقدىرىي (پەرەزىي) ئىرابلار توغرىسىدا

- 1) ناقىس پېئىلدا باش كېلىشنىڭ بەلگىسى پەرەزىي بولىدۇ. مەسلەن: يَمَشِي، يَدْعُو، يَنَسِي ... لارغا ئوخشاش.
- 2) «عين»ى زەبەرىك ئوقۇلغان ناقىس پېئىلدا چۈشۈم كېلىشنىڭ بەلگىسى پەرەزىي بولىدۇ. مەسلەن: لَنْ يَنَسِي ... غا ئوخشاش.
- 3) مۇزائەف پېئىلدىكى جەزمنىڭ بەلگىسى پەرەزىي بولىدۇ. مەسلەن: لَمْ أَحْج ... غا ئوخشاش.

بىرىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ھالنىڭ «و» سى توغرىسىدا

ھال قوشۇمچىسى بولغان «و» ھالنى ھال ئىگىسىگە باغلايدىغان قوشۇمچە بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىدا بىر پېئىللىق جۈملە، ئارقىسىدا بىر ئىسىملىق جۈملە كېلىدۇ ۋە ئۇ ئالدىغا كىرگەن جۈملە ئورۇن جەھەتتىن زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

مەن كىچىك تۇرۇپ ھەج قىلدىم (مەن كىچىك تۇرۇپ ھەج قىلدىم)
 مَاتَ الرَّجُلُ وَهُوَ نَائِمٌ (ئەر كىشى ئۇخلىغان ھالەتتە ئۇلدى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: پېئىلنام توغرىسىدا

پېئىلنام — پېئىلنىڭ مەنسىنى ئۇقتۇرىدىغان، لېكىن پېئىلنىڭ بەلگىلىرىنى قوبۇل قىلمايدىغان سۆز (اسم الفعل) دىن ئىبارەت. مەسلەن: «إِيك» — «خُد» (تۇت) دېگەن بۇيرۇق پېئىلنىڭ مەنسىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن پېئىلنامدۇر:

إِيكَ هَذَا الْكِتَابِ (بۇ كىتابنى ئوقۇ)
 يَقُولُ الْمُدِّعِ: إِيكُمْ نَشْرَةَ الْأَخْبَارِ
 (رىياسەتچى ئېيتىدۇ: تۆۋەندە خەۋەرلەر ئاڭلاڭلار)

«آمِين» — «إِسْتَجِبْ» دېگەن بۇيرۇق پېئىلنىڭ مەنسىنى ئۇقتۇرۇپ
كەلگەن پېئىلنامدۇر:

آمِينُ دُعَايِي يَا اللَّهُ (ئى ئاللاھ! دۇئايىمنى ئىجابەت قىلغىن)

3- مەزمۇن: بەزى ئۆتكەن زامان پېئىللىرىنىڭ كەلگۈسى زامان

مەنسىدە تەرجىمە قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

تېكىستتە «شَفَاهُ اللَّهُ» (ئاللاھ ئۇنىڭغا شىپاھلىق بەرسۇن) دېگەن جۈملە
ئۇچرايدۇ. بۇ دۇئا جۈملىدىن ئىبارەت. بۇ جۈملىدە ئۆتكەن زامان پېئىلى
كەلگۈسى زامان پېئىلى مەنسىدە تەرجىمە قىلىنىدۇ. شۇنداقلا، شۇنىڭغا ئوخ-
شىغان ھەرقانداق دۇئا جۈملە كەلگۈسى زامان مەنسىدە تەرجىمە قىلىنىدۇ.

4- مەزمۇن: ئارتۇق بولۇپ كەلگەن «مِنْ» توغرىسىدا

تېكىستتە «هَلْ مِنْ سُؤَالٍ؟» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭ ئەسلىسى
«هَلْ مِنْ سُؤَالٍ عِنْدَكَ؟» دۇر. ئۇنىڭدىكى «مِنْ» — زىيادە سۆز بولۇپ، ئىگىنىڭ
ئالدىغا كىرگەن. ئۇنىڭ ھۆكۈملىرىنى ئاللاھ خالىسا ئالدىمىزدا ئوقۇيمىز.

5- مەزمۇن: «عِنْدَ» مەنسىدە كەلگەن «لَدَى» توغرىسىدا

تېكىستتە «لَدَى سُؤَالٍ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى «لَدَى»
ئورۇن رەۋشى بولۇپ، «عِنْدَ» مەنسىدە كەلگەن. «لَدَى» نىڭ «ئەلى» ي
كىشىلىك ئالماش (ضمير) غا قوشۇلغان چاغدا «ي» غا ئالمىشىدۇ. خۇددى
«إِلَى» ۋە «عَلَى» نىڭ «ئەلى» ي ئالمىشقاندەك:

لَدَى + ه = لَدَيْهِ لَدَى + ك = لَدَيْكَ لَدَى + ي = لَدَيْ

ئىككىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئۆتكەن زامان پېئىلىنى مەجهۇل پېئىل شەكلىگە
ئايلاندۇرۇش ئۇسۇلى توغرىسىدا

ئۆتكەن زامان پېئىلىنى مەجهۇل قىلماقچى بولساق، بىرىنچى ھەرىپنىڭ
ھەرىكىتىنى پىشلىك قىلىمىز، ئاخىرىنىڭ ئالدىدىكى ھەرىپنىڭ ھەرىكىتىنى
زىرلىك قىلىمىز. مەسلەن:

كُتِبَ ← كَتَبَ شَرِبَ ← شَرِبَ

دېگەنگە ئوخشاش.

كەلگۈسى زامان پېئىلىنى مەجهۇل قىلماقچى بولساق، بىرىنچى
ھەرىپنىڭ ھەرىكىتىنى پىشلىك قىلىندۇ، ئاخىرىنىڭ ئالدىدىكى ھەرىپ
زەبەرلىك قىلىندۇ. مەسلەن:

يَكْتُبُ ← يَكْتُبُ يَشْرِبُ ← يَشْرِبُ
يَعْبُدُ ← يَعْبُدُ يَخْلُقُ ← يَخْلُقُ

دېگەنگە ئوخشاش.

مەجهۇل پېئىل ئىشلىتىلگەن جۈملىدە پائىل تاشلىنىپ كېتىپ،
تولدۇرغۇچىنىڭ ئاخىرى پائىلنىڭ ئورنىدا پىشلىك ئوقۇلىدۇ ھەمدە نائىب
پائىل دەپ ئاتىلىدۇ. مەسلەن:

يشرح المدرسُ الدرسَ مرتينِ

(ثوقوتقوچى دەرسنى ئىككى قېتىم چۈشەندۈرىدۇ)

يشرحُ الدرسَ مرتينِ (دەرس ئىككى قېتىم چۈشەندۈرىلىدۇ)

ئەگەر تولدۇرغۇچى كىشىلىك ئالماش بولسا، پائىلىنىڭ ئورنىدا تۇرۇش ئۈچۈن باش كېلىشنىڭ ئالمىشى كەلتۈرىلىدۇ. مەسلەن:

أَسْأَلُكَ الْمُدِيرَ عَنِ الْغِيَابِ

(مۇدىر سەندىن يوقاپ كەتكەنلەرنى سورىدىمۇ)

ئەمدى بۇ جۈملە مەجهۇل قىلىنسا مۇنداق بولىدۇ:

أَسْئَلُكَ عَنِ الْغِيَابِ (يوقاپ كەتكەنلەر توغرىسىدا سورالدىڭمۇ)

2- مەزمۇن: «ال» قوشۇلغان خاس ئىسىملارنىڭ چاقىرىلىشى توغرىسىدا

«ال» قوشۇلغان خاس ئىسىملارنى چاقىرغاندا «ال» تاشلىنىپ كېتىدۇ.

مەسلەن:

الْحَارِثُ ← يَا حَارِثُ
الزَّيْبِرُ ← يَا زَيْبِرُ

الْحَسَنُ ← يَا حَسَنُ
الْبِرَاءُ ← يَا بِرَاءُ

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: نىسبەت قوشۇمچىسى توغرىسىدا

نىسبەت قوشۇمچىسى — تەۋەلىكنى ئوقۇتۇرۇش ئۈچۈن ئىسىمنىڭ ئاخىرىغا ئۆلىنىدىغان تەشەببۇل «ي» نى كۆرسىتىدۇ. مەسلەن:

الْهِنْدُ (ھىندىستان) ← هِنْدِيٌّ (ھىندىستانلىق)

العراقُ (ثراق) ← عراقيُّ (ثراقلق)
دېگه نځه ئوخشاش.

4- مه زمون: «إما» توغرسدا

«إما» — ئايرش قوشۇمچسى بولۇپ، گۇمان ياكى تاللاش مەنسنى ئۇقتۇرۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

إِما تَزُونِي وإِما أَزُورُكَ

(ياكى سەن مېنى يوقلايسەن، ياكى مەن سېنى يوقلايمەن)

إِبْرَاهِيمُ إِما مَرِيضٌ وإِما مُسَافِرٌ

(ئىبراھىم ياكى ئاغرىپ قالدى، ياكى سەپەر قىلدى)

دېگه نځه ئوخشاش.

ئۈچىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئىسىم پائىل توغرىسىدا

ئىسىم پائىل (پېئىل ئىگىسى) — ئىش ھەرىكەتنى ئورۇندىغۇچىنىڭ ئىسمىنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن ياسالغان ئېنىق (مەلۇم) پېئىل شەكلىدىن ئىبارەت.

ئىسىم پائىل ئۈچ ھەرىپلىك پېئىللاردىن «فَاعِلٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. مەسلەن:

عَالِمٌ (ئالىم) جَاهِلٌ (جاھىل، بىلىمسىز)
 قَاتِلٌ (ئۆلتۈرگۈچى، قاتىل) دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئىسىم مەپئۇل توغرىسىدا

ئىسىم مەپئۇل — ئىش ھەرىكەت ئويىپكىتىنىڭ ئىسمىنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن ياسالغان مەجھۇل پېئىل شەكلىدىن ئىبارەت.

ئىسىم مەپئۇل ئۈچ ھەرىپلىك پېئىللاردىن «مَفْعُولٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. مەسلەن:

مَقْتُولٌ (ئۆلگۈچى) مَوْلُودٌ (بالا، تۇغۇلغۇچى)

3- مەزمۇن: بولۇشسىز قىلىش قوشۇمچىسى بولغان «ما» توغرىسىدا

تېكىستتە «ما أنا بغافل» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «ما» — بولۇشسىز قىلىش قوشۇمچىسى (ما النافية)دىن ئىبارەت. ئۇ «لَيْسَ» تۈرىدىكى قوشۇمچە بولۇپ، ئىسىملىق جۈملىگە كىرىپ ئىسمىسى (ئىگە)نىڭ ئاخىرىنى پىش، خەۋىرىنىڭ ئاخىرىنى زەبەر ئوقۇتىدۇ. بۇ «ما» يەنە ھىجازلىقلارنىڭ «ما»سى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مەسلەن:

(بۇ ئىنسان ئەمەس)

﴿ مَا هَذَا بَشَرًا ﴾

﴿ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

(ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭلاردىن غاپىل ئەمەس)

دېگەنگە ئوخشاش.

تۆتىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئەجۋەق پېئىلنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلىنى مەجھۇل قىلىش
ئۇسۇلى توغرىسىدا

ئەسلى قائىدە بويىچە ئۈچ ھەرپلىك پېئىللارنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلىنى «فُعَلَّ» ئۆلچىمىدە مەجھۇل قىلىنىدۇ. ئەمما، بۇ ھەرپكە ت يۆتكىلىش ۋە ھەرپ ئالمىشىش بولىدىغانلىقى ئۈچۈن ئەجۋەق پېئىلدا شۇ بويىچە جارى بولمايدۇ. مەسىلەن:

قِيلَ (دېيىلدى) بِيَعَ (سېتىلدى) زِيرَ (زىيارەت قىلىندى)
دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ پېئىللارمۇ ئەسلىدە «فُعَلَّ» ئۆلچىمىگە باراۋەر كېلىدۇ. مەسىلەن: «قِيلَ» نى ئېلىپ ئېيتساق، ئۇنىڭ ئەسلىسى «قُولَ» دۇر. ئۇنىڭدا «و» ھەرپكە تلىك كېلىپ قالغان، كېسەل ھەرپكە ھەرپكە ت ئېغىر كەلگەچكە، ھەرپكىتى ئالدىدىكى ھەرپكە ئېلىپ بېرىلگەن. شۇنىڭ بىلەن «قُولَ» بولغان. ئاندىن زىر ھەرپكە تنىڭ ئارقىسىدىن «ي» كېلىش مۇناسىپ بولغاچقا، «و» — «ي» غا ئالماشتۇرۇلغان. شۇنىڭ بىلەن «قُولَ» دىن ئىبارەت بۇ ئەسلى ئۆلچەمدىكى پېئىل شەكلى «قِيلَ» گە ئۆزگىرىپ قالغان. دېمەك، ئەمدى ھەرقانداق «و» لۇق ئەجۋەق پېئىل كەلسە، ئۇنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلى مۇشۇ قائىدە بويىچە مەجھۇلغا ئايلاندۇرىلىدۇ.

شۇنىڭدەك، «بِيعَ» نىڭ ئەسلىسىمۇ «بِيعَ» بولۇپ، «فُعِلَ» گە باراۋەر كېلىدۇ. ئۇنىڭدا «ي» دىن ئىبارەت كېسەل ھەرپ ھەرىكەتلىك كېلىپ قالغان، كېسەل ھەرپ ھەرىكەت كۆتۈرەلمەيدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ھەرىكىتى ئالدىدىكى ھەرىكە يۆتكەپ بېرىلگەن، شۇنىڭ بىلەن بۇ پېئىل شەكلى «بِيعَ» گە ئۆزگىرىپ قالغان.

دېمەك، ئەمدى ھەرقانداق كەلگۈسى زامان شەكلىنىڭ «عين» ى «ي» لىق ئەجۋەف پېئىل كەلسە، ئۇنىڭ ئۆتكەن زامان شەكلى مۇشۇ قائىدە بويىچە مەجھۇلغا ئايلاندۇرىلىدۇ:

بَاعَ / بِيَعُ ← بِيَعُ زَادَ / يَزِيدُ ← يَزِيدُ

شۇنىڭدەك، ئەجۋەف پېئىلنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىنى مەجھۇل قىلماقچى بولساق، «عين» نىڭ ئۇدۇلىدىكى كېسەل ھەرىكەتلىك ھەرىكەتلىك ئالدىدىكى ھەرىكە يۆتكەپ بېرىلىپ ئۆزى «ا» قا ئالماشتۇرىلىدۇ. مەسىلەن:

يَقُولُ ← يَقَالُ (دېيىلىدۇ، سۆزلىنىدۇ) بِيَعُ ← يَبَاعُ (سېتىلىدۇ)
يَسُوقُ ← يَسَاقُ (ھەيدىلىدۇ، قوغلىنىدۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئەجۋەف پېئىلدىن ئىسىم پائىل ياساش توغرىسىدا

ئىسىم پائىل ئەجۋەف پېئىلدىمۇ «فَاعِلٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭدىكى «ا» تىن كېيىن كەلگەن كېسەل ھەرپ «ء» (ھەمزە) گە ئالماشتۇرىلىدۇ. مەسىلەن:

قَالَ / يَقُولُ ← قَائِلٌ ئەسلىسى: قَاوِلٌ*
بَاعَ / يَبِيعُ ← بَائِعٌ ئەسلىسى: بَايِعٌ*

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: ناقس پېئىلدىن ئىسىم پائىل ياساش توغرىسىدا

ناقس پېئىلدىن ئىسىم پائىل ياسىغاندا ئىككى سۇكۇن بىر كېلىپ قالىدىغان بولغاچقا، ئاخىردىكى كېسەل ھەرپ چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسلەن:

دَعَا / يَدْعُ ← دَاعٍ (چاقىرغۇچى)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇنىڭدىمۇ «داع» نىڭ ئەسلىسى «دَاعُو» بولۇپ، «فَاعِلٌ» غا باراۋەر كېلەتتى. 4- ئورۇندا كەلگەن ئالدى زىرلىق «و» — «ي» غا ئالماشتۇرۇش قائىدە بولغاچقا، بۇنىڭدىكى «و» — «ي» غا ئالماشتۇرۇلغان. «ي» كېسەل ھەرپ بولغاچقا، ھەرىكىتى تاشلانغان، بۇنىڭ بىلەن تەنۇننىڭ سۇكۇنى بىلەن «ي» نىڭ سۇكۇنى بىرگە كېلىپ قالغاچقا، «ي» مۇ تاشلانغان. نەتىجىدە ئەسلى ئۆلچەمگە ئۇيغۇن كېلىدىغان بۇ پېئىل شەكلى «دَاعٍ» غا ئۆزگىرىپ قالغان.

شۇڭا، بۇنداق ئىسىم پائىلنىڭ ئالدىغا «ال» كىرسە، ئۇنىڭدىكى تاشلىق نىپ كەتكەن «ي» قايتىپ كېلىدۇ. چۈنكى، «ال» لىق ئىسىمغا تەنۇن كىرمىگەچكە، ئىككى سۇكۇن بىرگە كېلىپ قالمايدۇ. مەسلەن: «الدَّاعِي» غا ئوخشاش.

شۇنىڭدەك، «سَقَى / يَسْقِي» دېگەن ناقس پېئىلنىڭ ئىسىم پائىلىمۇ «سَاقٍ» دەپ تۈرلىنىدۇ. بۇنىڭمۇ ئەسلىسى «سَاقِي» بولۇپ، «ي» غا ھەرىكەت ئېغىر بولغانلىقتىن ئۇنىڭدىكى ھەرىكەت ئېلىپ تاشلانغان، ئاندىن ئىككى سۇكۇن بىر كېلىپ قالىدىغانلىقى ئۈچۈن «ي» مۇ تاشلانغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇ «سَاقٍ» غا ئۆزگىرىپ قالغان.

يەنە شۇنىڭدەك، ئۇنىڭ ئالدىغا «ال» كىرگۈزۈلسە، تاشلىنىپ كەتكەن ئەسلىدىكى «ي» ئورنىغا قايتىپ كېلىدۇ. مەسلەن: سَاقٍ ← أَسَاقِي (كۈتكۈچى) دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: ئەجۋەق پېئىلدىن ئىسىم مەپئۇل ياساش ئۇسۇلى توغرىسىدا

ئىسىم مەپئۇل ئەجۋەق پېئىلدىمۇ «مَفْعُولٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭدا ھەرىكەت يۆتكىلىش ۋە ھەرىپ تاشلىنىش بولغانلىقتىن ئەمەلىيەتتە ئىستېمال قىلىنىدىغان ئىسىم مەپئۇل «مَفْعُولٌ» ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. مەسلەن: «قَالَ / يَقُولُ» دېگەن پېئىلنىڭ ئىسىم مەپئۇلى «مَقُولٌ» بولۇپ، ئۇ «مَفْعُولٌ» ئۆلچىمىگە ماس كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۆزگىرىش جەريانى مۇنداق: ئەسلىسى «مَقُولٌ» بولۇپ، «مَفْعُولٌ» غا باراۋەر كېلەتتى. ئۇنىڭدا «و» ھەرىكەتلىك ۋە ئالدى سۆكۈنلۈك بولغاچقا، ئۇنىڭ ھەرىكىتى ئالدىدىكى ھەرىكە يۆتكەپ بېرىلگەن، ئاندىن ئىككى سۆكۈن بىرگە كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن بىر سۆكۈنلۈك «و» تاشلانغان، شۇنىڭ بىلەن ئەسلى ئۆلچەمگە ئۇيغۇن كېلىدىغان بۇ پېئىل شەكلى ئىستېمالدىكى «مَقُولٌ» غا ئۆزگىرىپ قالغان.

دېمەك، «و» لۇق ئەجۋەق پېئىللارنىڭ ئىسىم مەپئۇلى مۇشۇ مىسالغا ئوخشاش تۈرلىنىدۇ.

شۇنىڭدەك، «بَاعَ / يَبِيعُ» دىن «مَبِيعٌ» ئىسىم مەپئۇل چىقىدۇ. بۇمۇ «مَفْعُولٌ» غا باراۋەر ئەمەس. شۇڭا، ئەسلىسى «مَبِيعٌ» دۇر. بۇنىڭدا «ي» ھەرىكەتلىك ۋە ئالدى سۆكۈنلۈك بولغاچقا، ئۇنىڭدىكى ھەرىكەت ئالدىدىكى ھەرىكە يۆتكەپ بېرىلگەن، بۇ چاغدا «ي» بىلەن «و» دا ئىككى سۆكۈن بىر كېلىپ قالغاچقا، سۆكۈنلۈك «و» تاشلىۋېتىلگەن. ئاندىن «ي»

ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى ھەرىپنىڭ زىرلىك ئوقۇلىشىنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئالدىدىكى ھەرىپنىڭ ھەرىكىتى زىرغا ئالماشتۇرۇلغان. شۇنىڭ بىلەن نۆۋەتتە ئىستېمال قىلىنىۋاتقان «مبىع» دېگەن ئىسىم مەپئۇل شەكىللەنگەن.

دېمەك، «ي» لىق ئەجۋەق پېئىللارنىڭ ئىسىم مەپئۇلى مۇشۇ مىسالغا ئوخشاش تۈرلىنىدۇ.

5- مەزمۇن: ناقىس پېئىلدىن ئىسىم مەپئۇل ياساش ئۇسۇلى توغرىسىدا

ناقىس پېئىلدىن ئىسىم مەپئۇل ياسىغاندىمۇ ئەسلىدىكى ئۆلچەم «مَفْعُولٌ» غا ماس كەلمەيدۇ. لېكىن، ئەسلىسى ماس كېلىدۇ. مەسلەن: «دَعَا يَدْعُو» دىن «مدعو» ئىسىم مەپئۇل چىقىدۇ. بۇ «مفعول» غا باراۋەر كەلمەيدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ ئەسلىسى «مدعو» دۇر. بۇنىڭدا ئىككى ھەرىپ بىر جىنىستىن، شۇنداقلا بىرىنچى ھەرىپ سۇكۇنلۇق، ئىككىنچى ھەرىپ ھەرىكەتلىك بولۇشتىن ئىبارەت ئىدغامنىڭ شەرتى تولۇق ھازىرلانغاچقا، سۇكۇنلۇق «و» ھەرىكەتلىك «و» غا ئىدغام قىلىپ كىرىشتۈرۈۋېتىلگەن. شۇنىڭ بىلەن «مدعو» ھاسىل بولغان.

دېمەك، «و» لۇق ناقىس پېئىللارنىڭ ئىسىم مەپئۇلى مۇشۇ مىسالغا ئوخشاش تۈرلىنىدۇ.

شۇنىڭدەك، «بَنَى يَبْنِي» دىن «مَبْنِي» ئىسىم مەپئۇل چىقىدۇ. بۇ «مَفْعُولٌ» غا باراۋەر ئەمەس. شۇڭا، ئۇنىڭ ئەسلىسى «مبنوي» دۇر. بۇنىڭدا «و» بىلەن «ي» بىرگە كېلىپ قالغان ھەمدە «و» سۇكۇنلۇق، شۇڭا بۇنىڭدىكى «و» — «ي» غا ئالماشتۇرۇلغان، ئاندىن ئىدغامنىڭ شەرتى تېپىلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئۇ كەينىدىكى «ي» غا ئىدغام قىلىپ كىرىشتۈرۈۋېتىلگەن.

ئاندىن «ي» ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى ھەرىپنىڭ زىرىلىك ئوقۇلۇشىنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئالدىدىكى ھەرىپنىڭ ھەرىكىتى زىرغى ئالماشتۇرۇلغان. شۇنىڭ بىلەن نۆۋەتتە ئىستېمال قىلىنىۋاتقان «مبىي» دېگەن ئىسىم مەپئۇل شەكىللەنگەن.

دېمەك، «ي» لىق ناقىس پېئىللارنىڭ ئىسىم مەپئۇلى مۇشۇ مىسالغا ئوخشاش تۈرلىنىدۇ.

6- مەزمۇن: «سَلَّمَ» توغرىسىدا

«سَلَّمَ» دېگەن پېئىلدىن كېيىن «عَلَى» دېگەن ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچە كەلسە، ئۇ «سالام قىلدى» (يەنى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دېدى) دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن:

سَلَّمَ عَلَيْكَ
سَلِّمْتُ عَلَى الْأُسْتَاذِي (مەن ئۇستازىمغا سالام قىلدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر «سَلَّمَ» دىن كېيىن «ل» دېگەن قوشۇمچە كەلسە، «تاپشۇردى»، «بەردى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن:

يَسَلِّمُ لِلْمُدْرَسِ الطُّالِبُ الدَّفَاتِرَ
(ئوقۇغۇچىلار ئوقۇتقۇچىغا دەپتەرلەرنى بەردى)

دېگەنگە ئوخشاش.

بەشەنچى دەرس

ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكان توغرىسىدا

ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكان — ئىش - ھەرىكەت يۈز بەرگەن ۋاقىت ياكى ئورۇننى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن ياسالغان ئىسىمدىن ئىبارەت. ئۇ ئۈچ ھەرپلىك پېئىلدىن «مَفْعَلٌ» ۋە «مَفْعَلٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكان مۇنداق ئەھۋاللاردا «مَفْعَلٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ:

(1) ئەگەر پېئىل ناقىس پېئىل بولسا. مەسلەن:

جَرًّا / يَجْرِي (ماڭدى، يۈگۈردى) ← مَجْرَى (يۈگۈرىدىغان ئورۇن)
رَمَى / يَرْمِي (ئاتتى) ← مَرْمَى (ئاتىدىغان ئورۇن)
دېگەنگە ئوخشاش.

(2) كەلگۈسى زامان پېئىل شەكلىنىڭ «عين»ى زەبەرىلىك ياكى پىشلىك ئوقۇلىدىغان پېئىل بولسا. مەسلەن:

لَعَبٌ / يَلْعَبُ (ئوينىدى) ← مَلْعَبٌ (تەنھەرىكەت مەيدانى)
كَتَبٌ / يَكْتُبُ (يازدى) ← مَكْتَبٌ (جوزا)
دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە كەلگۈسى زامان شەكلىنىڭ «عين»ى پىشلىك ئوقۇلغان «يَفْعَلٌ» ئۆلچىمىدە كەلگەن پېئىلدىن ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكان «مَفْعَلٌ»

ئۆلچىمىدە تۈرلىنىپ قالدىغان ئەھۋاللارمۇ ئۇچرايدۇ. مەسلەن:

شَرِّقُ / يَشْرِقُ (قۇياش چىقتى) ← مَشْرِقٌ (شەرق تەرەپ)
غَرْبٌ / يَغْرِبُ (قۇياش ئولتۇردى) ← مَغْرِبٌ (غەرب تەرەپ)
سَجَدٌ / يَسْجُدُ (سەجدە قىلدى) ← مَسْجِدٌ (مەسجىد)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكان مۇنداق ئەھۋاللاردا «مَفْعَلٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ:

1) ئەگەر پېئىلنىڭ ئاخىرى ساغلام بولۇپ، كەلگۈسى زامان شەكلىنىڭ «عين»ى زىرلىك بولسا. مەسلەن:

جَلَسَ / يَجْلِسُ (ئولتۇردى) ← مَجْلِسٌ (ئولتۇرىدىغان جاي، مەجلىس)
صَرَفَ / يَصْرِفُ (پۇل ئالماشتۇردى) ← مَصْرِفٌ (بانكا)
دېگەنگە ئوخشاش.

2) ئەگەر ئاخىرى ساغلام مىسال پېئىل بولسا. مەسلەن:

وَقَفَ / يَقِفُ (توختىدى) ← مَوْقِفٌ (توختايدىغان ئورۇن، مەيدان)
وَضَعَ / يَضَعُ (قويدى) ← مَوْضِعٌ (قويدىغان ئورۇن، ئورۇن)
دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە «مَفْعَلٌ» ياكى «مَفْعَلٌ» ئۆلچىمىدە ياسالغان ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكان پېئىلىرىغا ئاياللىقنىڭ «ة»سى قوشۇلىدۇ. مەسلەن:

مَدْرَسَةٌ (مەكتەپ) مَحْكَمَةٌ (ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان ئورۇن، سوت)
مَكْتَبَةٌ (كۈتۈبخانا) مَنْزِلَةٌ (ئىلمىي ئورۇن، دەرىجە)

ئالتنچى دەرس

ئىسىم ئالەت (اسم آلة) توغرىسىدا

ئىسىم ئالەت — ئىش - ھەرىكەتنى ئورۇنلاشتا تايىنىلغان قورال -
سايماننىڭ ئىسمىنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن ياسالغان ئىسىمدىن ئىبارەت.

ئىسىم ئالەت ئۈچ خىل ئۆلچەمدە ياسىلىدۇ، ئۇلار:

(1) «مفعال» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. مەسلەن:

فَتَحَ / يَفْتَحُ (ئاچتى) مَفْتاحٌ (ئاچىدىغان قورال، ئاچقۇچ)
وَزَنَ / يَزِنُ (ئۆلچىدى) مِيزانٌ (ئۆلچەيدىغان قورال، تارازا)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) «مفعَل» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. مەسلەن:

قَصَّ / يَقْصُ (قاچىلىدى) مَقْصٌ (قاچچا)
صَعَدَ / يَصْعَدُ (ئۆرلىدى) مِصْعَدٌ (ئۈستىگە ئۆرلەيدىغان قورال، لىفت)

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) «مفعلة» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. مەسلەن:

كَنَّسَ / يَكْنَسُ (سۈپۈردى) مَكْنَسَةٌ (سۈپۈرگە)
لَعَقَ / يَلْعَقُ (يالاپ يېدى) مَلْعَقَةٌ (قوشۇق)

طَرَقَ / يَطْرُقُ (ئوردى، قانتى) مَطْرَقَةٌ (توقماق، بازغان)
 سَطَرَ / يَسْطُرُ (سزدى) مَسْطَرَةٌ (سزغۇچ)
 عَصَرَ / يَعْصِرُ (سقىپ چىقاردى) مَعْصَرَةٌ (سقىپ چىقىرىش ماشىنىسى)
 غَرَفَ / يَغْرِفُ (تاماق ئۈستى) مَغْفَرَةٌ (چۆمۈچ)
 قَلَى / يَقْلِي (قوردى) مَقْلَاةٌ (سايلىق، قازان)
 مَحَا / يَمْحُو (ئۆچۈردى) مَمْحَاةٌ (ئۆچۈرگۈچ)
 كَوَى / يَكْوِي (دەزمالدى) مَكْوَاةٌ (دەزمال)
 بَرَى / يَبْرِي (ئۆچلىدى) مَبْرَاةٌ (ئۆچلىغۈچ)

يەتتىنچى دەرس

ئېنىق ئىسىم ۋە ئېنىقسىز ئىسىم توغرىسىدا

ئىسىم ئۇقتۇرغان مەنىسىگە قاراپ ئېنىق ئىسىم (مَعْرِفَةٌ) ۋە ئېنىقسىز ئىسىم (نَكْرَةٌ) دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ.

ئېنىق ئىسىم — مۇئەييەن ئادەم ياكى نەرسىنى كۆرسىتىدىغان ئىسىمدىن ئىبارەت. مەسلەن: مُحَمَّدٌ، أَنْتَ، هَذَا، كِتَابُ الْمَدْرَسِ، الْجَامِعَةُ ... دېگەنگە ئوخشاش.

ئېنىقسىز ئىسىم — مۇئەييەن ئادەم ياكى نەرسىنى كۆرسەتمەيدىغان، پەقەت ئومۇمىي مەنە ئۇقتۇرىدىغان ئىسىمدىن ئىبارەت. مەسلەن: رَجُلٌ، كِتَابٌ، جَامِعَةٌ، طَالِبٌ، نَظِيفٌ ... دېگەنگە ئوخشاش.

ئېنىق ئىسىملار يەتتە تۈرگە ئايرىلىدۇ، ئۇلار:

(1) كىشىلىك ئالماش (ضمير) لار: بُوْنَا، نَحْنُ، أَنْتَ، أَنْتِ، هُوَ، هِيَ، هُنَّ، هُنَّ، ... «كَتَبْتُ» دىكى «ت»، «يَكْتُوبُ» دىكى «و» ... لارغا ئوخشاشلارنى كۆرسىتىدۇ.

(2) خاس ئىسىملار: بُوْأَحْمَدُ، الْهِنْدُ، مَكَّةُ ... لارغا ئوخشاشلارنى كۆرسىتىدۇ.

(3) كۆرسىتىش ئالماشلىرى (اسم الإشارة): بُوْهَذَا، ذَلِكَ، هَذِهِ، تِلْكَ، هُوَلاءِ ... لارغا ئوخشاشلارنى كۆرسىتىدۇ.

- 4) نسبيي ئالماشلار (اسم الموصول): بۇلَّذِي، الَّذِي، الَّتِي، الَّتِي، نسبيي ئالماش بولغان «ما» ۋە «من» ... لارنى كۆرسىتىدۇ.
- 5) ئالدىغا «ال» قوشۇلغان ئىسىملار: بۇلْكَتَابُ، الرَّجُلُ، الْكَتَابُ ... لارغا ئوخشاشلارنى كۆرسىتىدۇ.
- 6) ئېنىق ئىسىمغا ئىزاپەت قىلىنغان ئىسىملار: بۇ كِتَابُهُ، كِتَابُ حَامِدٍ، كِتَابٌ هَذَا ... لارغا ئوخشاشلارنى كۆرسىتىدۇ.
- ئەمما، ئېنىقسىز ئىسىمغا ئىزاپەت قىلىنغان ئىسىم يەنىلا ئېنىقسىز ئىسىم بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن: كِتَابُ طَالِبٍ، بَيْتُ مُدْرَسٍ ... دېگەنگە ئوخشاش.
- 7) مەقسە تىلك ھالدا چاقىرىلغان ئېنىقسىز ئىسىم: بۇيَا رَجُلٌ، يَا شَيْخٌ، يَا طَالِبٌ ... لارغا ئوخشاشلارنى كۆرسىتىدۇ.
- ئەمما، ئېنىقسىز ئىسىم مەقسە تىسىز چاقىرىلسا يەنىلا ئېنىقسىز ئىسىم بولىدۇ. مەسىلەن: قارىغۇنىڭ «يَا رَجُلًا خَذِ بِيَدِي» (ئى ئادەم! مېنى قۇتقۇز) دېگەن سۆزىگە ئوخشاش.
- ئېنىق ئىسىمنى چاقىرغاندا ئۇنىڭ ئەھۋالى ئۆزگەرمەيدۇ. مەسىلەن: يَا خَالِدٌ، يَا هَذَا، يَا هَاشِمٌ ... دېگەنگە ئوخشاش.
- يۇقىرىقى تۈرلەرگە تەۋە بولغان ئىسىملار ئېنىق (معرفة) ئىسىملاردۇر، ئۇلاردىن باشقىسى ئېنىقسىز (نكرة) ئىسىملاردۇر.

سەككىزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئىزاپەتلىك بىرىككەن ئىسىملار توغرىسىدا

(1) بىرلىك ئىسىم ئىزاپەتلىك بىرىكسە، ئاخىرىدىكى تەنئۇن چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسلەن:

هَذَا كِتَابٌ ← هَذَا كِتَابُ اللَّهِ (بۇ ئاللاھنىڭ كىتابى)
 أَنَا طَالِبٌ ← أَنَا طَالِبٌ جَامِعَةٍ (مەن ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىسى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ئىككىلىك ئىسىم ۋە ساغلام ئەرلىك كۆپلۈك ئىسىملار ئىزاپەتلىك بىرىكسە، ئاخىرىدىكى «ن» چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسلەن:

أَيْنَ الْبَيْتَانِ ← أَيْنَ بَيْتَا حَامِدٍ
 (ئىككى قىز قەيەردە) (ھامىدنىڭ ئىككى قىزى قەيەردە)
 رَأَيْتُ بَيْتَيْنِ (مەن ئىككى قىزنى كۆردىم)
 رَأَيْتُ بَيْتِي حَامِدٍ (مەن ھامىدنىڭ ئىككى قىزىنى كۆردىم)
 جَاءَ الْمُدْرَسُونَ ← جَاءَ مَدْرَسُ الْفَقْهَةِ
 (ئوقۇتقۇچىلار كەلدى) (فقھى ئوقۇتقۇچىسى كەلدى)
 أُبْحَثُ عَنْ مَدْرَسِي الْفَقْهَةِ
 (مەن فقھىنىڭ ئىككى ئوقۇتقۇچىسىنى ئىزدەۋاتىمەن)

2- مەزمۇن: مۇتەكەللىمىنىڭ «ي» سى توغرىسىدا

مۇتەكەللىم (بىرىنچى شەخس) نىڭ «ي» سى ئاخىرى ئەلىق ياكى سۇكۇنلۇق «ي» بولغان ئىسمىغا ئۇلانسا، زەبەرىلك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

أَخْوَانٌ + ي = أَخَوَايَ (مېنىڭ ئىككى قېرىندىشىم)
 صَدِيقَانٌ + ي = صَدِيقَايَ (ئىككى دوستۇم)
 غَسَلَتْ رِجْلِيَّ (مەن ئىككى پۈتۈمنى يۇدىم)
 دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «كلا» ۋە «كلتا» توغرىسىدا

بۇلار تەلەپپۇز جەھەتتە بىرلىك، مەنە جەھەتتە ئىككىلىك ھېسابلىنىدۇ. دىغان ئىسىملار بولۇپ، ئۇنىڭ تەلەپپۇز جەھەتتىكى خۇسۇسىيىتىنى ئېتىبارغا ئېلىش (يەنى بىرلىك ساندا دەپ قاراپ بىرلىك ساندىكى ئىسىملار قاتارىدا ئىشلىتىش) كۆپرەك ئۇچرايدۇ. مەسلەن:

كَلَاهُمَا جَدِيدٌ (ھەر ئىككىسى يېڭى)
 كَلْتَاهُمَا جَدِيدَةٌ (ھەر ئىككىسى يېڭى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ ئىككىسىنىڭ مەنە جەھەتتىن (يەنى ئىككىلىك ساندا) ئىشلىتىلىشىمۇ دۇرۇس. لېكىن، بۇنداق ئىشلىتىش ئاز ئۇچرايدۇ. مەسلەن: كَلَاهُمَا جَدِيدَانِ، كَلْتَاهُمَا جَدِيدَتَانِ ... دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «ذَانِك» ۋە «تَانِك» توغرىسىدا

«هَذَا» نىڭ ئىككىلىكى شەكلى — «هَذَا»؛ «هَذِهِ» نىڭ ئىككىلىكى شەكلى — «هَاتَان»؛ «ذَلِكَ» نىڭ ئىككىلىكى شەكلى — «ذَانِك»؛ «تَلِك» نىڭ ئىككىلىكى شەكلى «تَانِك» بولۇپ، بۇلار باش كېلىشتىكى شەكىللەردۇر.

چۈشۈم كېلىشتىكى شەكىللەر مۇنداق:

رَأَيْتُ هَذَيْنِ الْكُتَابَيْنِ	(مەن بۇ ئىككى كىتابنى كۆردىم)
رَأَيْتُ هَاتَيْنِ الطَّالِبَيْنِ	(مەن بۇ ئىككى قىز ئوقۇغۇچىنى كۆردىم)
رَأَيْتُ ذَيْنِكَ الرَّجُلَيْنِ	(مەن ئاۋۇ ئىككى ئەر كىشىنى كۆردۈم)
رَأَيْتُ تَيْنِكَ السَّيَّارَتَيْنِ	(مەن ئاۋۇ ئىككى ماشىنىنى كۆردىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئىگىلىك كېلىش شەكلىمۇ يۇقىرىقىغا ئوخشايدۇ. مەسلەن:

هِيَ لِذَيْنِكَ الطَّالِبَيْنِ	(ئۇ ئاۋۇ ئىككى ئوقۇغۇچىنىڭ)

دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: «إِيت» توغرىسىدا

«أَتَى / يَأْتِي» نىڭ بۇيرۇق شەكلى «إِيت» دۇر، ئۇنىڭ ئەسلىسى «أَتَتْ» ئىدى. بۇنىڭدىكى ھەمزە يەڭگىلىك ۋە زىرغا ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن «ي» غا ئالماشتۇرۇۋېتىلگەن. لېكىن، بۇ سۆز «و» ياكى «ف» دىن كېيىن كەلسە ئالماشتۇرۇۋېتىلگەن ھەمزە ئەسلىگە قايتىپ كېلىدۇ، «وَأَتَتْ»، «فَأَتَتْ» دېگەنگە ئوخشاش. چۈنكى، بۇ خىل ھالەتتە بۇيرۇقنىڭ ھەمزىسى (ئۇلانما

هه مزه)، يه نى بىرنچى هه مزه چوشوپ كېتىدۇ. شوڭا، «وأت» ۋه «فأت» لاردىكى هه مزه «ي» غا ئالماشتۇرۇۋېتىلگەن هه مزه بولۇپ، بۇ يەردە ئەسلىگە قايتىپ كەلگەن. مەسلەن:

إِذْهَبْ إِلَى الْمَهْجَعِ فِي الْفُسْحَةِ وَأْتِ بِهِمَا ...

(سەن ياتاققا تېز بېرىپ ئىككىلەننى ئېلىپ كەلگەن)

﴿قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ﴾

(ئىبراھىم نەمرۇدنڭ ھاماقە تلىكىنى كۆرۈپ): «ئاللاھ ھەقىقەتەن قۇياشنى

شەرقىن چىقىرايدۇ، (خۇدالىق دەۋاسى قىلىدىغان بولساڭ) سەن ئۇنى

غەربتىن چىقىرىپ باققىن» دېدى

دېگەنگە ئوخشاش.

توققۇزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئىسىملىق جۈملە ۋە پېئىللىق جۈملە توغرىسىدا

ئىسىملىق جۈملە — ئىسىم بىلەن باشلانغان جۈملە بولۇپ، ئۇ ئادەتتە:
1) ئاشكارا ئىسىم بىلەن باشلىنىدۇ. مەسلەن:

اللَّهُ غَفُورٌ
أَنَا مُجْتَهِدٌ
(ئاللاھ ئەپۇ قىلغۇچىدۇر)
(مەن تىرىشچان)
دېگەنگە ئوخشاش.

2) ياسالما مەسدەر بىلەن باشلىنىدۇ. مەسلەن:

﴿أَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾

(روزا تۇتۇش سىلەر ئۈچۈن (ئېغىز ئوچۇق يۈرۈشتىن ۋە فەدىيە بېرىشتىن) ياخشىدۇر)
دېگەنگە ئوخشاش (بۇنىڭدا) «أَنْ تَصُومُوا» نىڭ تەقدىرى «صِيَامُكُمْ» (دۇر).

3) پېئىلغا ئوخشاش قوشۇمچىلار بىلەن باشلىنىدۇ. مەسلەن:

﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾
(ئاللاھ ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر)
دېگەنگە ئوخشاش.

پېئىلغا ئوخشاش قوشۇمچىلار بولسا «إِنَّ» ۋە ئۇنىڭ قېرىنداشلىرىنى
كۆرسىتىدۇ.

پېئىللىق جۈملە — پېئىل بىلەن باشلانغان جۈملە بولۇپ، ئۇ ئادەتتە:

(1) تولۇق پېئىل بىلەن باشلىنىدۇ. مەسلەن:

طَلَعَتِ الشَّمْسُ (قۇياش چىقتى)
غَرَبَ الْقَمَرُ (ئاي ئولتۇردى)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) تولۇقسىز پېئىل بىلەن باشلىنىدۇ. مەسلەن:

كَانَ الْجَوُّ بَارِدًا (ھاۋا سوغۇق بولدى)
لَيْسَ مَجْتَهَدٌ بِيَّاسٍ (تىرىشچان كىشى ئۈمىدسىزلەنمەيدۇ)

2- مەزمۇن: باشلاش پېئىللىرى توغرىسىدا

«طَفِقَ»، «جَعَلَ»، «أَخَذَ»... لارغا ئوخشاش پېئىللار باشلاش پېئىللىرى بولۇپ، بۇلار «كان» نىڭ ئەمىلىنى قىلىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭ خەۋىرى تەركىبىدە كەلگۈسى زامان پېئىلى بولغان پېئىللىق جۈملە بولۇشى شەرت. مەسلەن:

طَفِقُوا يَتَحَرَّكُونَ مِنْ أَمَا كُنْهُمْ وَيَبْعَثُونَ
(ئۇلار ئۆز ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ ئويۇن ئويناشقا باشلىدى)

بَعْضُهُمْ جَعَلَ يَكْتُبُ عَلَى السَّبْوَةِ
(ئۇلارنىڭ بەزىسى دوسكىغا خەت يېزىشقا باشلىدى)

أَخَذَ الْأَوْلَادُ يَلْعَبُونَ (باللار ئويناشقا باشلىدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئونىچى دەرس

ئىگە - خەۋەر توغرىسىدا

ئىگە — جۈملىدىكى ئوي-پىكىرنىڭ كىم ياكى نېمە توغرىسىدا ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدىغان جۈملە بۆلىكىدۇر.

خەۋەر — ئۇنىڭ بىلەن جۈملىدە ئىپادىلەنمەكچى بولغان ئوي-پىكىر تولۇقلىنىدىغان جۈملە بۆلىكىدۇر. مەسلەن:

القمر جَمِيلٌ (ئاي چىرايلىق)

دېگەنگە ئوخشاش. يەنى، بۇ جۈملىدە ئىپادىلەنمەكچى بولغان ئوي-پىكىر ئاي توغرىسىدۇر. شۇڭا، بۇنىڭدا «القمر» دېگەن ئىسىم ئىگە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇنداقلا، بۇ جۈملىدىكى ئوي-پىكىر چىرايلىق دېگەن سۆز بىلەن ئاندىن تولۇق ئىپادىلەندى. شۇڭا، بۇنىڭدا «جَمِيلٌ» دېگەن سۈپەت خەۋەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئادەتتە ئىگە بىلەن خەۋەرنىڭ ئاخىرى پىشلىك ئوقۇلىدۇ.

ئىگە ئائىت قائىدىلەر:

1) ئىگە ئىككى خىل بولىدۇ: (1) ئاشكارا ئىسىم بولىدۇ. مەسلەن:

اللّٰهُ رَبُّنَا (ئاللاھ بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىز)

اللّٰهُ رَبُّنَا

(بۇ يەردە ئولتۇرۇش چەكلىنىدۇ)

الجلوسُ هُنَا مَمْنُوعٌ

(2) ياسالما مەسدەر بولدۇ. مەسلەن:

﴿أَنْ تَعُوْا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾ (تەپۇ قىلىشىڭلار تەقۋالىققا يېقىندۇر)
دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ئەسلى قائىدە بويىچە ئىگە ئېنىق ئىسىم (معرفة) بولدۇ. مەسلەن:

محمد رسول الله (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسى)
هذا مسجد (بۇ مەسجىد)
القرآن كتاب الله (قۇرئان ئاللاھنىڭ كىتابى)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئەمما، بەزى ۋاقىتلاردا تۆۋەندىكى شەرتلەر بويىچە ئېنىقسىز ئىسىم (نكرة) مۇ ئىگە بولدۇ:

(1) خەۋەر تولۇقسىز جۈملە (شبه جملّة) بولۇش (تولۇقسىز جۈملە رەۋىش بىلەن ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچىلار كىرگەن ئىسىمنى كۆرسىتىدۇ) ۋە خەۋەر ئىگىدىن بۇرۇن كېلىش شەرتى بىلەن ئىگە ئېنىقسىز ئىسىم بولدۇ. مەسلەن:

عندنا سيّارة (بىزنىڭ ماشىنىمىز بار)
بۇنىڭدا «عندنا» دېگەن رەۋىش ئىلگىرى كەلگەن خەۋەردۇر، «سيّارة» دېگەن ئېنىقسىز ئىسىم كېيىن كەلگەن ئىگىدۇر.

لي أخ (مېنىڭ قېرىندىشىم بار)
بۇنىڭدا «لي» دېگەن ئالدى قوشۇمچىلىق سۆز بىرىكمىسى ئىلگىرى كەلگەن خەۋەردۇر، «أخ» دېگەن ئېنىقسىز ئىسىم كېيىن كەلگەن ئىگىدۇر.

(2) ئىگىنىڭ سوراق ئالمىشى بولۇش شەرتى بىلەن ئىگە ئېنىقسىز ئىسىم بولدۇ (سوراق ئالمىشلىرى ئېنىقسىز ئىسىمدۇر). مەسلەن:

مَا بَكَ
مَنْ مَرِيضٌ
كَمْ طَالِبًا فِي الْفَصْلِ
ساڭا نېمە بولدى)
(كىم ئاغرىپ قالدى)
(سىنىپتا قانچە ئوقۇغۇچى بار)
دېگەنگە ئوخشاش.

3) ئەسلى قائىدە بويىچە ئىگە خەۋەردىن بۇرۇن كېلىدۇ. مەسلەن:
أَنْتَ مُدْرَسٌ*
دېگەنگە ئوخشاش.

ئەمما، بۇنىڭ ئەكسىدە كېلىشىمۇ توغرا. مەسلەن:
أَمُدْرَسٌ* أَنْتَ
أَقَائِمٌ* أَنْتَ
(سەن ئوقۇتقۇچىمۇ)
(سەن تۇردۇڭمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر ئىگە سوراق ئالمىشى بولسا، ئۇنىڭ خەۋەردىن ئىلگىرى كېلىشى
زۆرۈر. مەسلەن:

مَا بَكَ
مَنْ مَرِيضٌ*
مَاذَا بِهِ
دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر خەۋەر سوراق ئالمىشى بولسا، ئۇنىڭ ئىگىدىن ئىلگىرى كېلىشى
زۆرۈر بولىدۇ. مەسلەن:

مَا اسْمُكَ
كَيْفَ حَالُكَ
ئىسىمىڭىز نېمە)
(ئەھۋالىڭىز قانداق)
دېگەنگە ئوخشاش.

4) ئىگىنىڭ كىم ياكى نېمە ئىكەنلىكى ئېنىق بولسا، جۈملىدە ئۇنىڭ تاشلىنىپ كېتىشىمۇ دۇرۇس بولىدۇ. مەسلەن:

— مَا اسْمُكَ ؟ (ئىسمىڭ نېمە؟)
— حَامِدٌ . (ھامىد.)

دېگەنگە ئوخشاش. يەنى، ئەسلىسى «اسمى حَامِدٌ» دۇر، لېكىن ئاڭلىغۇچىغا يەنىلا چۈشىنىشلىك بولىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭدىكى «اسمى» دېگەن ئىگە قىسقارتىۋېتىلگەن.

خەۋەرگە ئائىت قائىدىلەر:

1) خەۋەر ئۈچ خىل بولىدۇ: (1) بىرلىك ئىسىم بولىدۇ. مەسلەن:

المؤمن من المؤمن
هم رجال
(مۇئىمن مۇئىمنىڭ ئەينىكى)
(ئۇلار ئەرلەردۇر)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) جۈملە بولىدۇ. مەسلەن:

المدير ما اسمه
بۇنىڭدا خەۋەر «ما اسمه» دېگەن ئىسىملىق جۈملىدۇر.

والله خلقكم
(ئاللاھ سىلەرنى ياراتتى)

بۇنىڭدا خەۋەر «خلقكم» دېگەن يېتىللىق جۈملىدۇر.

(3) تولۇقسىز جۈملە (يەنى رەۋىش ۋە ئالدى قوشۇمچىلىق سۆز بىرىكمە-

سى) بولىدۇ. مەسلەن:

الجنة تحت أقدام الأمهات
الحمد لله
(جەننەت ئانىلارنىڭ قەدىمى ئاستىدا)
(جىمىي ھەمدۇ-سانا ئاللاھقا خاستۇر)

دېگەنگە ئوخشاش، دېمەك بۇلاردا خەۋەر تولۇقسىز جۈملە بولدى.

(2) ئەسلىدە ئىگە - خەۋەرنىڭ ئاخىرى پىشلىك ئوقۇلىدۇ. لېكىن، جۈملىنىڭ خەۋىرى جۈملە ياكى تولۇقسىز جۈملە بولسا، ئاخىرى ئاشكارا پىشلىك ئوقۇلمايدۇ. لېكىن، ئورۇن جەھەتتىن پىشلىك ئوقۇلىدۇ.

(3) خەۋەر ئىگىگە مۇنداق بىر قانچە جەھەتتىن ماسلىشىپ كېلىدۇ:

(1) سان (يەنى بىرلىك، ئىككىلىك ۋە كۆپلۈك) جەھەتتە ماسلىشىدۇ.

مەسلەن:

المدرّس واقف (ئوقۇتقۇچى تۇردى)

الطلاب جالسون (ئوقۇغۇچىلار ئولتۇردى)

بابا الفصل مغلقان ونافذاته مفتوحتان

(سىنىپنىڭ ئىككى ئىشىكى تاقاقلىق ۋە ئۇنىڭ ئىككى دەرىزىسى ئوچۇق)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) جىنس (يەنى ئەرلىك ۋە ئاياللىق) جەھەتتە ماسلىشىدۇ. مەسلەن:

حامد مهندس (ھامىد ئىنژېنېر)

آمنة مهندسة (ئامىنە ئىنژېنېر)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئون بىرنچى دەرس

1- مەزمۇن: ۋاقت - ئورۇن تولدۇرغۇچى (مَفْعُولٌ فِيهِ) توغرىسىدا

ۋاقت - ئورۇن تولدۇرغۇچى — ئىش - ھەرىكەتنىڭ يۈز بەرگەن ۋاقتى ياكى ئورنىنى بايان قىلىش ئۈچۈن سۆزلىنىدىغان زەبەر ئوقۇلغۇچى ئىسىمدىن ئىبارەت. ئۇ يەنە ۋاقت - ئورۇن رەۋشى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مەسلەن:

خَرَجْتُ لَيْلًا (مەن كېچىدە چىقتىم) ۋاقت رەۋشى
نَمَتْ تَحْتَ شَجَرَةٍ (مەن دەرەخ ئاستىدا ئۇخلىدىم) ئورۇن رەۋشى
دېگەنگە ئوخشاش.

بىر قىسىم رەۋىشلەر مەبنى بولۇپ، ئۇلار:

(1) مَتَى ← مَتَى خَرَجْتَ (قاچان چىقتىڭ)؟

بۇ ئاخىرى سۆكۈنغا مەبنى بولغان ۋاقت رەۋشى بولۇپ، بۇ جۈملىدە ئورۇن جەھەتتىن زەبەرلىك ئوقۇلغان.

(2) أَيْنَ ← أَيْنَ تَدَّهَبُ (قەيەرگە بارىسەن)؟

بۇ ئاخىرى زەبەرگە مەبنى بولغان ئورۇن رەۋشى بولۇپ، بۇ جۈملىدە ئورۇن جەھەتتىن زەبەرلىك ئوقۇلغان.

(3) أَمْسِ ← لَمْ أَغِبْ أَمْسِ (مەن تۈنۈگۈن ھەرگىز يوقاپ كەتمىدىم).

بۇ ئاخىرى زىرغا مەبنى بولغان ۋاقت رەۋىشى بولۇپ، بۇ جۈملىدە ئورۇن جەھەتتىن زەبەرلىك ئوقۇلغان.

4) قَطُّ ← لَمْ أَذُقْ هَذِهِ الْفَاكِهَةَ قَطُّ (بۇ مېۋىنى پەقەت تېتىپ باقمىدىم).

بۇ ئاخىرى پىشقا مەبنى بولغان ۋاقت رەۋىشى بولۇپ، بۇ جۈملىدە ئورۇن جەھەتتىن زەبەرلىك ئوقۇلغان.

5) هُنَا ← اجلسُ هُنَا (بۇ يەردە ئولتۇر).

بۇ ئاخىرى سۈكۈنغا مەبنى بولغان ئورۇن رەۋىشى بولۇپ، بۇ جۈملىدە ئورۇن جەھەتتىن زەبەرلىك ئوقۇلغان.

6) الْآنَ ← الْآنَ جِئْتَ (ھازىر كەلدىڭمۇ؟)

بۇ ئاخىرى زەبەرگە مەبنى بولغان ۋاقت رەۋىشى بولۇپ، بۇ جۈملىدە ئورۇن جەھەتتىن زەبەرلىك ئوقۇلغان.

7) حَيْثُ ← اجلسُ حَيْثُ شِئْتَ (سەن خالىغان ئورۇندا ئولتۇر).

بۇ ئاخىرى پىشقا مەبنى بولغان ئورۇن رەۋىشى بولۇپ، ئورۇن جەھەتتىن زەبەرلىك ئوقۇلغان.

بىر قىسىم ئىسىملار رەۋىشكە ۋەكىللىك قىلىدۇ، ئۇلار:

1) زامان ياكى ماكاننىڭ ھەممىسىنى ياكى ئۇ ئىككىسىنىڭ بىر قىسمىنى ئۇقتۇرىدىغان رەۋىشكە ئىزاپەت قىلىنغان ئىسىم رەۋىشكە ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسلەن:

سَافَرْنَا كُلَّ النَّهَارِ (بىز پۈتۈن بىر كۈن يول ماڭدۇق)

انتظرتك ربيع ساعة (مەن سېنى 15 مىنۇت كۈتتۈم)

دېگەنگە ئوخشاش. يەنى، بۇلاردا «كُلُّ» ۋە «رَبِيعٌ» دېگەن ئىسىملار رەۋىشكە ۋەكىللىك قىلغان.

(2) رەۋىشنىڭ سۈپىتى رەۋىشكە ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسلەن:

جَلَسْتُ طَوِيلًا (مەن ئۇزاق ئولتۇردۇم)

دېگەنگە ئوخشاش. يەنى، بۇ جۈملىنىڭ ئەسلىسى «جَلَسْتُ وَقْتًا طَوِيلًا» بولۇپ، ئۇنىڭدا «وَقْتًا» دېگەن رەۋىش تاشلىنىپ كېتىپ، «طَوِيلًا» دېگەن رەۋىشنىڭ سۈپىتى ئۇنىڭغا ۋەكىللىك قىلغان.

(3) كۆرسىتىش ئالمىشى رەۋىشكە ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسلەن:

جِئْتُ هَذَا الْأُسْبُوعَ (مەن مۇشۇ ھەپتە ئىچىدە كەلدىم)

دېگەنگە ئوخشاش. يەنى، بۇنىڭدا «هَذَا» رەۋىشكە ۋەكىللىك قىلدى.

(4) سان رەۋىشكە ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسلەن:

مَكَّتُ فِي بَعْدَادٍ أَرْبَعَةَ أَيَّامٍ (مەن باغدادتا تۆت كۈن تۇردىم)
سِرْنَا مِائَةَ كِيلُومِتر (بىز 100 كىلومېتىر يول ماڭدۇق)

دېگەنگە ئوخشاش. يەنى، بۇنىڭدا «أَرْبَعَةَ» ۋە «مِائَةَ» دېگەن سانلار رەۋىشكە ۋەكىللىك قىلغان.

2- مەزمۇن: «لَوْ» توغرىسىدا

تېكىستتە «لَوْ عَرَفْتُ أَنَّكَ تَأْتِي إِلَيَّ بَلَدِي لَا سَتَقْبَلُكَ فِي الْمَطَارِ» (ئەگەر مەن سېنىڭ شەھرىمگە كەلگەنلىكىڭنى بىلگەن بولسام، ئەلۋەتتە ئايرودرومغا چىقىپ سېنى كۈتۈۋالمايتتىم) دېگەن بىر جۈملە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى «لَوْ» — شەرت ۋە جاۋابنىڭ مەۋجۇت بولۇشىنى چەكلەيدىغان قوشۇمچە (حَرْفٌ امْتِنَاعٍ لِامْتِنَاعٍ) دەپ ئاتىلىدۇ.

ئۈچ ئىشنى ئۇقتۇرىدۇ: (1) شەرت مەنىسىنى ئۇقتۇرىدۇ: (2) شەرتنى ئۆتكەن زامانغا چەكلەيدۇ: (3) شەرت ۋە جاۋابنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىنى

چەكلەيدۇ. مەسلەن:

لَوْ اجْتَهَدْتَ لَنَجَحْتَ

(ئەگەر تىرىشقان بولساڭ، ئەلۋەتتە نەتىجە قازىناتتىڭ)

بۇ بولسا «لَمْ تَجْتَهِدْ فَلَمْ تَنْجَحْ» (سەن تىرىشمىدىڭ، شۇڭا نەتىجىگە ئېرىشەلمىدىڭ) دېگەنلىك بولدى.

«لَوْ» نىڭ بولۇشلۇق جاۋابىغا «ل» قوشۇلدى، بولۇشىز جاۋابىغا «ل» قوشۇلمايدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە كېلىشىمۇ توغرا، لېكىن بۇنداق كېلىش بەك ئاز ئۇچرايدۇ. مەسلەن:

لَوْ سَمِعْتَ قِصَّتَهُ لَبَكَيْتَ

(ئەگەر سەن ئۇنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىغان بولساڭ، ئەلۋەتتە يىغلايتتىڭ)

لَوْ عَرَفْتُ أَنَّ الْإِخْتِبَارَ الْيَوْمَ مَا تَأَخَّرْتُ

(ئەگەر بۈگۈن ئىمتىھان بارلىقىنى بىلگەن بولسام، كېچىكىپ قالمايتتىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «قَبْلَ» ۋە «بَعْدَ» توغرىسىدا

«قَبْلَ» بىلەن «بَعْدَ» ئەگەر تەلەپپۇزدا ئىزاپەتتىن ئۈزۈلۈپ، مەنىدە ئۈزۈلمىگەن بولسا، ئاخىرى پىشقا مەنى بولىدۇ. مەسلەن:

﴿لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ﴾

(بۇنىڭدىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدە)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئون ئىككىنچى دەرس

1- مەزمۇن: بۇيرۇقنى ئىپادىلەيدىغان «ل» توغرىسىدا

تېكىستتە «لَيْدْخُلْ» دېگەن ئىبارە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «ل» بۇيرۇقنى ئىپادىلەيدىغان «ل» دىن ئىبارەت. ئۇكەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ ئالدىغا كىرىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئاخىرىنى سۆكۈنلۈك ئوقۇتۇپ بۇيرۇق مەنىسىنى ئوقۇتۇرىدۇ. مەسلەن:

لَيْدْخُلْ (كىرسۇن) لَيْقِرْأْ (ئوقۇسۇن)
لَيْكْتَبْ خَطًّا عَلَيَّ (خەتنى ئەلى يازسۇن)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئادەتتە ئۇكەلگۈسى زامان پېئىل شەكلىنىڭ ئۈچىنچى شەخس (غائىب) ۋە بىرىنچى شەخس (مۇتەكەللىم) سىغىلىرىنىڭ ئالدىغا كىرىدۇ. مەسلەن:

لَيَجْلِسُ كُلُّ طَالِبٍ فِي مَكَانِهِ (ھەر بىر ئوقۇغۇچى ئۆز ئورنىدا ئولتۇرسۇن)
لَيَجْلِسُ هُنَا (بىز بۇ يەردە ئولتۇرىمىز)
دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە ئىككىنچى شەخس (مۇخاتەب) سىغىلىرىغىمۇ كىرىدىغان ئەھۋاللارمۇ ئۇچرايدۇ. مەسلەن:

لَتَأْخُذُوا عَنِّي مَنَاسِكُمْ
(سەلەر مەندىن ھەج پائالىيەتلىرىڭلارنى ئۆگىنىڭلار)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ بۇيرۇق لامى (لام الأمر) ئادەتتە زىرلىك ئوقۇلىدىغان بولۇپ، «و»، «ف» ۋە «ثم» دىن ئىبارەت باغلاش قوشۇمچىلىرىدىن كېيىن كەلسە، سۆزۈنلۈك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

لِيَذْهَبَ الطُّلَابُ الْجَدُّ إِلَى الْمُسْتَشْفَى وَلِيَرْجِعُوا بَعْدَ التَّطْعِيمِ
(يېڭى ئوقۇغۇچىلار دوختۇرخانىغا بارسۇن، ئوكۇل ئۇرۇپ بولغاندىن كېيىن قايتىپ كەلسۇن)

فَلْيَذْهَبْ مَعِيَ عَدْنَانُ (مەن بىلەن ئەدنان بىرگە بارسۇن)
لِنَجْلِسَ الْآنَ فِي الْحَدِيقَةِ ثُمَّ لِنَذْهَبَ إِلَى الْمَسْجِدِ
(بىز ھازىر باغچىدا ئولتۇرىمىز، ئاندىن كېيىن مەسجىدكە بارىمىز)

2- مەزمۇن: كەلگۈسى زامان پېئىلىنى جەزملىك ئوقۇتىدىغان
قوشۇمچىلار توغرىسىدا

بىر كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىنى جەزملىك (سۆزۈنلۈك) ئوقۇتىدىغان قوشۇمچىلار تۆت بولۇپ، ئۇلار:

(1) لَمْ ← ﴿لَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنِينَ وَلسَانًا وَشَفْتَيْنِ﴾ (ئىنسان ئۈچۈن ئىككى كۆز، بىر تىل، ئىككى كالىپۇك ياراتمىدۇقمۇ؟)

(2) لَمَّا ← ﴿لَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ (ئىمان تېخى سەلەرنىڭ قەلبىڭلارغا كىرمىدى).

(3) نَهَيْتُمْ «لا» سى (لا النَّهْيَةَ) ← ﴿لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾ (غەم قىلما، ئاللاھ بىز بىلەن بىللە).

4) بۇيرۇقىڭ «ل»ى (لام الأمر) ← ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾
(ئىنسان ئۆز يېمەكلىكلىرىگە (ئىبرەت نەزىرى بىلەن) قارىسۇن).

3- مەزمۇن: تەلەپنىڭ جاۋابىدا كەلگەن كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ
جەزىملىك ئوقۇلىدىغانلىقى توغرىسىدا

تېكىستتە «إِقْرَأْ مَرَّةً أُخْرَى تَفْهَمُهُ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى
«تَفْهَمُهُ» دېگەن كەلگۈسى زامان پېئىلى تەلەپنىڭ جاۋابىدا كەلگەنلىكى
ئۈچۈن جەزىملىك (ئاخىرى سۈكۈنلۈك) ئوقۇلغان.

دېمەك، ئەگەر كەلگۈسى زامان پېئىلى تەلەپنىڭ جاۋابىدا كەلسە
جەزىملىك ئوقۇلىدۇ.

تەلەپنىڭ تۈرلىرى: بۇيرۇق پېئىل ۋە چەكلەش پېئىلىدىن ئىبارەت.
مەسلەن:

اعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا تَدْخُلِ الْجَنَّةَ
(ياخشى ئەمەل قىلغىن، جەننەتكە كىرسەن)
لا تَكْسَلْ تَنْجَحْ (ھورۇنلۇق قىلما، نەتىجە قازىنسىن)
دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: نۇدبەت (نۇدبە) ئۇسلۇبى توغرىسىدا

نۇدبەت (نۇدبە) ئەرەبچە سۆز بولۇپ، لۇغەت مەنىسى «ئىچ ئاغرىتىش»،
«قايغۇرۇش» دېگەنلىك بولىدۇ.

نۇدبەت ئۇسلۇبى — بىرەر كىشىگە، ياكى بىرەر نەرسىگە ۋەياكى ئۆزىگە
ئىچ ئاغرىتىشنى ئىپادىلەيدىغان سۆز بىرىكمىسىدىن ئىبارەت.

ئۇ چاقىرىش قوشۇمچىسى بولغان «وا» ۋە ئىچ ئاغرىتىلغان چاقىرىلغۇچى (منادى) دىن تەركىب تاپىدۇ ھەمدە چاقىرىلغان ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا «ا» ۋە «ه» قوشۇلىدۇ. مەسلەن:

أُمِّي ← وَأُمُّهُ! وَأُمُّهُ
رَأْسِي ← وَأَرَأْسَاهُ! وَأَرَأْسَاهُ

(ۋاي ئىست ئانام! ...)
(ۋاي بېشىم! ...)

دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: «آه، آه» توغرىسىدا

تېكىستتە «آه، آه» دېگەن ئىبارە ئۇچرايدۇ. بۇ پېئىلنام بولۇپ، «أَتَوَجَّعُ» (يەنى ئازابلىنىپ كېتىۋاتمەن) دېگەن كەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ مەنىسىنى ئۇقتۇرىدۇ.

«آه» — زىرغا مەبندۇر. ئۇنىڭ پېئىل ئىگىسى يوشۇرۇن ئالماش بولۇپ تەقدىرىي ئىبارىتى «آه أَنَا» دېگەن بولىدۇ.

ئون ئۈچىنچى دەرس

ۋاقت شەرت قوشۇمچىسى — «إِذَا» توغرىسىدا

«إِذَا» — شەرت مەنسىنى ئۇقتۇرىدىغان ۋاقت رەۋشى بولۇپ، كۆپىنچە ئۆتكەن زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرىدۇ ھەمدە پېئىلنىڭ ئۆتكەن زامان مەنسىنى كەلگۈسى زامان مەنسىگە ئۆزگەرتىدۇ. مەسلەن:

إِذَا جَاءَ رَمَضَانَ فَتُحْتَبَرُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ
(زامان كەلگەندە جەننەتنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىدۇ)

بۇنىڭدا «جَاءَ» — شەرت، «فُتِحَتْ» — شەرتنىڭ جاۋابى.

بەزىدە كەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرىدۇ. شۇنىڭدەك، ئۇ چاغدا شەرتنىڭ جاۋابىمۇ كەلگۈسى زامان پېئىلى بولىدۇ. بىر شائىرنىڭ مۇنۇ شېئىرىغا ئوخشاش:

وَالنَّفْسُ رَاغِبَةٌ إِذَا رَغِبَتْهَا،
وَإِذَا تَرَدُّ إِلَى قَلِيلٍ تَقْنَعُ.

مەزمۇنى:

ئەگەر سەن نەپسىڭنى قىزىقتۇرساڭ،
قىزىقدۇ نەپسى دېگەن شۇنچە شېرىن.
ئەگەر ئاز نەرسىگە قانائەت قىلساڭ،
قانائەت تاپىدۇ ئاشۇ ئاچ نەپسىڭ.

بۇ خىل جۈملە شەكىلدە شەرتنىڭ جاۋابىنىڭ ئالدىغا تۆۋەندىكى ئورۇنلاردا «ف» قوشۇلشى كېرەك. ئۇلار:

1) شەرتنىڭ جاۋابى ئىسىملىق جۈملە بولسا، ئالدىغا «ف» قوشۇلىدۇ. مەسلەن:

﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ﴾ (ئەگەر بەندىلىرىم سەندىن مەندىن توغرىلىق سورىسا، (ئۇلارغا ئېيتقىنكى)، مەن ھەقىقەتەن ئۇلارغا يېقىنمەن).

دېگەنگە ئوخشاش.

2) شەرتنىڭ جاۋابى تەلەپ پېئىلى بولسا، ئۇنىڭ ئالدىغا «ف» قوشۇلىدۇ. تەلەپ پېئىلى بۇيرۇق پېئىل ۋە نەھىي پېئىلىنى كۆرسىتىدۇ. مەسلەن:

إِذَا رَأَيْتَ حَامِدًا فَاسْأَلْهُ عَن مَّوْعَدِ السَّفَرِ (بۇيرۇق پېئىل)
 (ئەگەر ھامىدىنى كۆرسەڭ، ئۇنىڭدىن سەپەرنىڭ ۋاقتىنى سورا)
 إِذَا وَجَدْتَ الْمَرِيضَ نَائِمًا فَلَا تُوقِظْهُ (نەھىي پېئىل)
 (ئەگەر ئۇخلاۋاتقان كېسەلنى ئۇچراتساڭ، ئۇنى ئويغىتىۋەتمە)
 دېگەنگە ئوخشاش.

ئون تۆتىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئىككى پېئىلى جەزىملىك ئوقۇتىدىغان قوشۇمچىلار توغرىسىدا

بىز ئالدىنقى دەرىسلەردە بىر پېئىلى جەزىملىك ئوقۇتىدىغان قوشۇمچىلار (يەنى لَمَ، لَمَّا، بۇيرۇقنىڭ «لام» ى، نەھىنىڭ «لا» سى) نى ئۆگىنىپ ئۆتكەن. ئەمدى بۇ دەرىسىمىزدە ئىككى پېئىلى جەزىملىك ئوقۇتىدىغان قوشۇمچىلار بىلەن تونۇشىمىز.

ئۇلار: مَن، مَا، مَهْمَا، مَتَى، أَيَّانَ، أَيَّنَ، أَيْنَمَا، أَنَّى، حَيْثَمَا، كَيْفَمَا، أَيْ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ دەرىستە ئۇلارنىڭ مۇھىملىرى توغرىسىدا توختىلىمىز.

1) إِنْ — ھەرپ بولۇپ، جۈملىدە ئىككى پېئىلى سۈكۈنلۈك ئوقۇتىدۇ. مەسلەن:

﴿إِنْ تَعُدُّوا نَعْدُ﴾ (ئەگەر سىلەر قايتساڭلار بىزمۇ قايتىمىز)

دېگەنگە ئوخشاش.

2) مَنْ — ئىسىم بولۇپ، جۈملىدە ئىككى پېئىلى جەزىملىك ئوقۇتىدۇ ۋە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا پېئىل ۋە پائىلدىن تەركىب تاپقان شەرت جۈملە «مَنْ» دېگەن ئىگىنىڭ خەۋىرى بولۇپ باش كېلىشىنىڭ ئورنىدا كېلىدۇ؛ ياكى شەرت پېئىل ئۆتۈملۈك بولسا، «مَنْ» ئىككى پېئىلى جەزىملىك ئوقۇتۇپ، شەرت پېئىلىنىڭ تولدۇرغۇچىسى بولىدۇ. مەسلەن:

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ (ئىگە)

(كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ) بۇنىڭدا «فَمَنْ» — شەرت قوشۇمچىسى ھەمدە ئىگە، «يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا» — شەرت پېئىلى ھەمدە خەۋەر، «يَرَهُ» — شەرتنىڭ جاۋابى بولۇپ كەلگەن.

مَنْ رَأَيْتُ قُلْتُ عَنْهُ قَوْلًا حَسَنًا (تولدۇرغۇچى)

(كىمنى كۆرسەم ئۇنىڭغا چىرايلىق سۆزلەيمەن) بۇنىڭدا «مَنْ» — شەرت قوشۇمچىسى ھەمدە تولدۇرغۇچى، «رَأَيْتُ» — شەرت پېئىلى، «قُلْتُ عَنْهُ قَوْلًا حَسَنًا» — شەرتنىڭ جاۋابىدۇر.

(3) مَا — ئىسىم بولۇپ، جۈملىدە ئىككى پېئىلىنى جەزملىك ئوقۇتىدۇ. جۈملىدىكى ۋەزىپىسى «مَنْ» بىلەن ئوخشاش. مەسلەن:

﴿مَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ﴾ (تولدۇرغۇچى)

(قانداقلىكى ياخشى ئەمەلنى قىلساڭلار ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ) بۇنىڭدا «مَا» — شەرت قوشۇمچىسى ھەمدە تولدۇرغۇچى، «تَفْعَلُوا» — شەرت پېئىلى، «يَعْلَمُهُ اللَّهُ» — شەرتنىڭ جاۋابىدۇر.

مَا يَضُرُّكَ فَاجْتَنِبْ عَنْهُ (ئىگە)

(ساڭا نېمە زىيانلىق بولسا ئۇنىڭدىن يىراق بول) بۇنىڭدا «مَا» — شەرت قوشۇمچىسى ھەمدە ئىگە، «يَضُرُّكَ» — شەرت پېئىلى ھەمدە خەۋەر، «فَاجْتَنِبْ عَنْهُ» — شەرتنىڭ جاۋابىدۇر.

(4) مَتَى — رەۋىش بولۇپ، جۈملىدە ئىككى پېئىلىنى جەزملىك ئوقۇتىدۇ ۋە شەرت پېئىلىنىڭ ۋاقتى تولدۇرغۇچىسى بولىدۇ. مەسلەن:

مَتَى تَسَافَرُ أُسَافِرُ

(سەن قاچان سەپەر قىلساڭ مەنمۇ شۇ ۋاقىتتا سەپەر قىلىمەن)

بۇنىڭدا «متى» — شەرت قوشۇمچىسى ھەمدە ۋاقت تولدۇرغۇچى،
«تسافر» — شەرت پېئىلى، «أسافر» — شەرتنىڭ جاۋابدۇر.

(5) آين — رەۋىش بولۇپ، جۈملىدە ئىككى پېئىلنى جەزملەك ئوقۇتىدۇ
ۋە شەرت پېئىلنىڭ ئورۇن تولدۇرغۇچىسى بولىدۇ. مەسلەن:

آين تَسْكُنُ أُسْكُنُ (سەن قەيەردە تۇرساڭ مەن شۇ يەردە تۇرىمەن)
بۇنىڭدا «آين» — شەرت قوشۇمچىسى ھەمدە ئورۇن تولدۇرغۇچى،
«تسكن» — شەرت پېئىلى، «أسكن» — شەرتنىڭ جاۋابدۇر.

بۇرەۋىشكە كۆپىنچە زىيادە «ما» قوشۇلۇپ كېلىدۇ. ئۇ بۇ ۋاقتتا «آينما»
بولىدۇ. ئۇنىڭدىكى «ما» بولسا تەكىتنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

آينما تَكُونُوا يَدِرُ كَكُمُ الْمَوْتُ

(سەلەر قەيەردە بولماڭلار ئۆلۈم ھامان سەلەرنى تاپىدۇ)

بۇنىڭدا «آينما» — شەرت قوشۇمچىسى ھەمدە ئورۇن تولدۇرغۇچى،
«تكونوا» — شەرت پېئىلى، «يدرككم» — شەرتنىڭ جاۋابدۇر.

(6) آي — ئىسىم بولۇپ، جۈملىدە ئىككى پېئىلنى جەزملەك ئوقۇتىدۇ
ھەمدە تولدۇرغۇچى بولۇپ كېلىدۇ. ئىئرابى ئۆزى ئىزاپەت قىلىنغان
ئىسىمنىڭ ئىئرابىغا ئاساسەن بەلگىلىنىدۇ. مەسلەن:

آيٌّ مَعْجَمٌ نَجِدُ فِي الْمَكْتَبَةِ نَشْرَهُ

(بىز كۈتۈپخانىدا قايسى لۇغەتنى تاپساق ئۇنى سېتىۋالىمىز)

بۇنىڭدا «آي» — شەرت قوشۇمچىسى ھەمدە تولدۇرغۇچى، «نجد في
المكتبة» — شەرت پېئىلى، «نشره» — شەرتنىڭ جاۋابدۇر.

(7) مھما — ئىسىم بولۇپ، جۈملىدە ئىككى پېئىلنى جەزملەك ئوقۇتىدۇ.
جۈملىدىكى ۋەزىپىسى «من» بىلەن ئوخشاش. مەسلەن:

مَهْمَا تَقُلُّ نَصَدِّقُ

(قانداق بولۇشىدىن قەتئىيەنەزەر سەن ئېيتساڭلا بىز تەستىقلايمىز)
بۇنىڭدا «مەھما» — شەرت قوشۇمچىسى ھەمدە تولدۇرغۇچى، «تقل» —
شەرت پېئىلى، «نصديق» — شەرتنىڭ جاۋابىدۇر.

2- مەزمۇن: شەرت پېئىلى ۋە ئۇنىڭ جاۋابى توغرىسىدا

شەرت پېئىلى ۋە ئۇنىڭ جاۋابىدا كەلگەن پېئىلى مۇنداق بىر قانچە خىل
بولدۇ:

(1) كەلگۈسى زامان پېئىلى بولدى. مەسلەن:

﴿إِنْ تَعُودُوا نَعُدُّ﴾ (سەلەر قايتساڭلار بىزمۇ قايتىمىز)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ئۆتكەن زامان پېئىلى بولدى. مەسلەن:

﴿إِنْ عُدْتُمْ عَدْنَا﴾ (سەلەر قايتساڭلار بىزمۇ قايتىمىز)

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) شەرت ئۆتكەن زامان پېئىلى، شەرتنىڭ جاۋابى كەلگۈسى زامان

پېئىلى بولدى. مەسلەن:

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ﴾

(كىمكى (ئۆزىنىڭ ئەمىلى بىلەن) ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭ

ساۋابىنى كۆپەيتىپ بېرىمىز)

دېگەنگە ئوخشاش.

(4) شەرت كەلگۈسى زامان پېئىلى، شەرتنىڭ جاۋابى ئۆتكەن زامان

پېئىلى بولدى. مەسلەن:

«مَنْ يَقِمُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ» (هه دس)
 (كمكى قەدرى كېچىسى ئىشەنچ بىلەن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ ئۇخلىماي
 ئىبادەت قىلسا، ئۇنىڭ گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىدۇ)

3- مەزمۇن: شەرتنىڭ جاۋابىنىڭ ئالدىغا «ف» نىڭ

قوشۇلۇشى توغرىسىدا

ئالدىنقى دەرىستە مۇنداق ئىككى خىل ئەھۋالدا شەرتنىڭ جاۋابىنىڭ
 ئالدىغا «ف» قوشۇلدىغانلىقىنى ئۆگىنىپ ئۆتكەن: (1) شەرتنىڭ جاۋابى
 ئىسىملىق جۈملە بولسا؛ (2) شەرتنىڭ جاۋابى تەلەپ پېئىلى بولسا.
 ئەمدى بۇ دەرىستە مۇشۇ مەزمۇننىڭ داۋامى ئۈستىدە توختىلىمىز:
 (3) شەرتنىڭ جاۋابى تۈپ پېئىل بولسا، ئۇنىڭ ئالدىغا «ف» قوشۇلىدۇ.
 مەسلەن:

«مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا» (هه دس)

(كىم بىزگە خائىنلىق قىلسا، ئۇ بىزدىن ئەمەس)

دېگەنگە ئوخشاش.

(4) شەرتنىڭ جاۋابىغا «قَدْ» قوشۇلسا، ئۇنىڭ ئالدىغا «ف» قوشۇلىدۇ.

مەسلەن:

﴿مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾

(كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە بويسۇنسا، ناھايىتى چوڭ

مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

(5) شەرتنىڭ جاۋابىغا بولۇشىز قوشۇمچىسى بولغان «مَا» (مَا النَّافِيَةُ)

قوشۇلسا، ئۇنىڭ ئالدىغا «ف» قوشۇلىدۇ. مەسلەن:

مَهْمَا تَكَلَّمَ الظُّرُوفُ فَمَا أَكْذَبُ

(شارائت قانداق بولۇشدىن قەتئىينەزەر يالغان سۆزلىمەيمەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

(6) شەرتنىڭ جاۋابىنىڭ ئالدىغا «لَنْ» قوشۇلسا، ئۇنىڭ ئالدىغا «ف» قوشۇلدى. مەسلەن:

«مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا فَلَنْ يَلْبَسَهُ فِي الآخِرَةِ» (ھەدىس)

(كىمكى دۇنيادا يىپەك كىيسە، ئاخىرەتتە ئۇنى ھەرگىز كىيەلمەيدۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

(7) شەرتنىڭ جاۋابىغا «س» قوشۇلسا، ئۇنىڭ ئالدىغا «ف» قوشۇلدى. مەسلەن:

إِنْ تُسَافِرْ فَسَافِرْ (سەن سەپەر قىلساڭ مەنمۇ سەپەر قىلمەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

(8) شەرتنىڭ جاۋابىغا «سَوْفَ» قوشۇلسا، ئۇنىڭ ئالدىغا «ف» قوشۇلدى. مەسلەن:

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عِيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيَكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ﴾

(ئەگەر سىلەر (ئى) مۇئمىنلەر! مۇشرىكلارنىڭ ھەرەمگە كىرىشتىن چەكلىنىشى

بىلەن) پېقىرلىقتىن قورقساڭلار، ئاللاھ سىلەرنى ئۆز پەزىلى بىلەن باي قىلىدۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

(9) شەرتنىڭ جاۋابىنىڭ ئالدىغا «كَأَنَّ» كەلتۈرۈلگەن بولسا، ئۇنىڭ ئالدىغا «ف» قوشۇلدى. مەسلەن:

﴿أَنْهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا﴾

كەمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمىگەن ياكى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرسە، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ) دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر شەرتنىڭ جاۋابىغا «ف» قوشۇلسا، شەرتنىڭ جاۋابى جەزىملىك ئوقۇلمايدۇ. بۇ ۋاقىتتا جۈملىنىڭ ئىسرايى تەقدىرى بولۇپ، ئورۇن جەھەتتىن جەزم ئوقۇلىدۇ.

4- مەزمۇن: «كَانَ» تۈرىدىكى پېئىللارنىڭ ئاخىردىكى «ن» توغرىسىدا

يَكُنْ، تَكُنْ، أَكُنْ ۋە نَكُنْ دېگەن پېئىللارنىڭ ئاخىردىكى «ن» (جەزىملىك ئوقۇلغان ۋاقىتتا) كۆپ ئىشلىتىلگەنلىكى ۋە تىلغا يەتتىگەن بولۇشى ئۈچۈن بەزى ۋاقىتلاردا تاشلىنىپ كېتىدۇ. ئەمما، مەنە جەھەتتە ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمايدۇ. خۇددى شائىر مۇتەنەببىنىڭ مۇنۇ شېئىرىدىكىگە ئوخشاش:

فَمَنْ يَكُ ذَا فَمُ مَرِيضٌ،
يَجِدُ مَرًّا بِهَ الْمَاءَ الزُّلَالًا.

مەزمۇنى:

قانداق كىشى ئاچچىق ئېغىز كېسەل بولسا،
ئۇ كىشىگە تاتلىق سۇمۇ ئاچچىق تېتىدۇ.

5- مەزمۇن: خەبەرىيە بولۇپ كەلگەن «كَمَ» توغرىسىدا

تېكىستتە «كَمَ مَرَّةً قُلْتُ لِي هَكَذَا» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «كَمَ» سوراق ئالمىشى بولماستىن، بەلكى خەبەرىيە بولۇپ كەلگەن «كَمَ»

(كَلِمَ الْخَبْرِيَّة) دۇر. «كۆپ»، «نۇرغۇن» دېگەن مەنىدە. شۇڭا، بۇ جۈملىنىڭ مەنىسى مۇنداق: «سەن ماڭا بۇنداق گەپنى كۆپ قېتىم ئېيتتىڭ». بىز تۆۋەندە مۇشۇ «كَم» گە ئائىت بىر قىسىم قائىدىلەرنى بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

1) بىز ئىلگىرى سوراق ئالمىشى بولغان «كَم» (كَلِمَ الْإِسْتِفْهَامِيَّة) نىڭ پەرقلىنىدىغانلىقىنىڭ زەبەرلىك ئوقۇلىدىغانلىقىنى ئۆگىنىپ ئۆتكەن. مەسىلەن:

كَم كِتَابًا عِنْدَكَ كَم طَالِبًا فِي الْفَصْلِ
دېگەنگە ئوخشاش.

سوراق ئالمىشى بولغان «كَم» نىڭ ئالدىغا ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچە كىرسە، ئۇنىڭ پەرقلىنىدىغانلىقىنىڭ زىرلىك ئوقۇلىشىمۇ ۋە زەبەرلىك ئوقۇلىشىمۇ دۇرۇس. مەسىلەن:

بِكَم رِيَالًا هَذَا الْقَلَمُ / بِكَم رِيَالٍ هَذَا الْقَلَمُ
دېگەنگە ئوخشاش.

ئەمما، خەبەرىيە بولۇپ كەلگەن «كَم» گە كەلسەك، ئۇنىڭ پەرقلىنىدىغانلىقىنىڭ ھەردائىم زىرلىك ئوقۇلىشى زۆرۈر. مەسىلەن:

كَم نَجْمٍ فِي السَّمَاءِ (ئاسماندا يۇلتۇز نېمىدېگەن كۆپ ھە)
دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە ئۇنىڭ پەرقلىنىدىغانلىقىنى «مَنْ» بىلەن زىرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسىلەن:

﴿كَم مِّنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةٌ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ (بەقەرە 249 - ئايەت)
(ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئاز جامائەت كۆپ جامائەت ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ)

2) سوراق قوشۇمچىسى بولغان «كَمْ» نىڭ پەرقلەندۈرگۈچىسى بىرلىك ھالەتتە زىرلىك ئوقۇلىدۇ. ئەمما، خەبەرىيە بولۇپ كەلگەن «كَمْ» نىڭ پەرقلەندۈرگۈچىسى مەيلى كۆپلۈك بولسۇن، مەيلى بىرلىك بولسۇن ئىككىلى خىل ئەھۋالدا زىرلىك ئوقۇلىدۇ. شۇنداقلا، ئۇنىڭ پەرقلەندۈرگۈچىسىنىڭ بىرلىك ھالەتتە كېلىشى كۆپ ئۇچرايدۇ ھەم شۇ ئەۋزەلدۇر. مەسلەن:

كَمْ كِتَابٌ قَرَأْتُ / كَمْ كُتُبٌ قَرَأْتُ
(مەن نۇرغۇنلىغان كىتابلارنى ئوقۇدۇم)

دېگەنگە ئوخشاش.

6- مەزمۇن: «حَتَّى» توغرىسىدا

تېكىستتە «مَنْ جَاءَ مُتَأَخِّرًا فَلَا يَدْخُلُ حَتَّى يَسْتَأْذِنَ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «حَتَّى» بولسا «إِلَى» مەنىسىدە كەلگەن.

شۇنىڭدەك، «فَدَخَلْتُ حَتَّى لَا أَشْغَلَكَ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «حَتَّى» بولسا سەۋەب كۆرسىتىش لامى (لام التعليل) نىڭ مەنىسىدە كەلگەن. شۇڭا، بۇ جۈملە «فَدَخَلْتُ لِكَيْ لَا أَشْغَلَكَ» دېگەنلىك بولىدۇ. مەنىسى: «مەن دىققىتىڭنى چېچىۋەتمەسلىك ئۈچۈن كىردىم».

«حَتَّى» دىن كېيىن كەلگەن كەلگۈسى زامان يېتىلى بولسا، ۋاجىب ھالەتتە يوشۇرۇن «أَنَّ» نىڭ سەۋەبى بىلەن زەبەرلىك ھالەتتە ئوقۇلىدۇ.

7- مەزمۇن: «هَؤُلَاءِ» توغرىسىدا

تېكىستتە «هَؤُلَاءِ أَعْلَانًا» دېگەن ئىبارەت ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «هَؤُلَاءِ» بولسا «خُذْ» (ئال، تۇت) دېگەن بۇيرۇق يېتىلىنىڭ مەنىسىنى ئۇقتۇرۇپ كەلگەن يېتىلى نامدىن ئىبارەت. مەسلەن:

هَاءُ الْكِتَابِ يَا عَلِيُّ (ئى ئه لى! كىتابنى ئال)
 هَاؤُمُ الْكِتَابِ يَا إِخْوَةَ (ئى قېرىنداشلار! كىتابنى ئېلىڭلار)
 دېگەنگە ئوخشاش.

8- مەزمۇن: تۆت ھەرپلىك ئىسىملارنى كىچىكىلىتىش توغرىسىدا

كُتَابٌ، غُلامٌ... لارغا ئوخشاش تۆت ھەرپلىك ئىسىملار «فَعِيلٌ»
 ئۆلچىمىدە كىچىكىلىتىلدۇ. مەسلەن:

كُتَابٌ ← كُتَيْبٌ (كىتابچە، رسالە)
 غُلامٌ ← غُلَيْمٌ (ئوغۇلچاق، كىچىك بالا)
 دېگەنگە ئوخشاش.

ئون بەشنچى دەرس

پېئىل توغرىسىدا

پېئىل — ئەسلى ئۈچ ھەرپلىك پېئىل (ثلاثي) ۋە ئەسلى تۆت ھەرپلىك پېئىل (رباعي) دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

ئۈچ ھەرپلىك پېئىل — ئەسلى ئۈچ ھەرپتىن تۈزۈلگەن پېئىللارنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: دَخَلَ، كَتَبَ، شَرِبَ ... دېگەنگە ئوخشاش.

تۆت ھەرپلىك پېئىل — ئەسلى تۆت ھەرپتىن تۈزۈلگەن پېئىللارنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: تَرَجَمَ، هَرَوَلَ، بَسَمَلَ ... دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ ئۈچ ھەرپلىك ۋە تۆت ھەرپلىك پېئىللارنىڭ ھەر بىرى ئايرىم-ئايرىم ھالدا مۇجەررەد (مجرد — تۈپ پېئىل) ۋە مەزىد (مزيد — ياسالما پېئىل) دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

مۇجەررەد پېئىل — بارلىق ھەرپلىرى ئەسلى ھەرپ بولغان، ئۇنىڭغا باشقا ھەرپ قوشۇلمىغان تۈپ پېئىلدىن ئىبارەت. مەسىلەن: كَتَبَ، جَلَسَ، ذَهَبَ، مَرَوَلَ، بَسَمَلَ، تَرَجَمَ ... دېگەنگە ئوخشاش.

مەزىد پېئىل — پېئىلنىڭ ئەسلى ھەرپلىرىگە بىر ياكى بىر قانچە زىيادە ھەرپ قوشۇلغان ياسالما پېئىلدىن ئىبارەت. مەسىلەن: صَدَقَ، تَقَبَّلَ، أَسْلَمَ، تَضَمَّنَ ... دېگەنگە ئوخشاش.

ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد (ثلاثي مجرد) پېئىلنىڭ ئالتە بابى بولۇپ، ئۇلار:

(1) فَعَلَ / يَفْعَلُ مەسلەن: كَتَبَ / يَكْتُبُ

(2) فَعَلَ / يَفْعَلُ مەسلەن: ذَهَبَ / يَذْهَبُ

(3) فَعَلَ / يَفْعَلُ مەسلەن: جَلَسَ / يَجْلِسُ

(4) فَعَلَ / يَفْعَلُ مەسلەن: شَرَبَ / يَشْرَبُ

(5) فَعَلَ / يَفْعَلُ مەسلەن: وَرَّثَ / يَرِثُ

(6) فَعَلَ / يَفْعَلُ مەسلەن: كَثُرَ / يَكْثُرُ

دېمەك، ھەرقانداق ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللار مۇشۇ ئالتە ئۆلچەمنىڭ بىرىگە چۈشمەي قالمايدۇ.

ئەمدى بىز بۇ دەرسىمىزدىن باشلاپ ئۈچ ھەرپلىك مەزىد پېئىللىرى (ثلاثي مزيد) نىڭ بابلىرى بىلەن تونۇشىمىز.

ئۇنىڭ بىر بابى «فَعَلَ / يَفْعَلُ» بابى بولۇپ، ئۇنىڭدا «ع» نىڭ تەكرارلىنىشى بىلەن ئەسلى ئۈچ ھەرپكە بىر ھەرپ زىيادە قىلىنغان.

بۇ بابنىڭ مەسىدىرى «تَفْعِيلُ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. پەقەت مۇشۇ بابنىڭ ناقىس پېئىلى بىلەن ئاخىرقى ھەرىپى «أ» (ھەمزە) بولغان پېئىللاردىن «تَفْعَلَةٌ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسلەن:

مەنسى	مەسدەر	بۇيرۇق	كەلگۈسى زامان	ئۆتكەن زامان
سالام بەرمەك	تَسْلِمٌ	سَلِمَ	يَسْلَمُ	سَلِمَ
سۆيىمەك	تَقْبِيلٌ	قَبِلَ	يَقْبِلُ	قَبِلَ
قارشى ئالماق	تَهْنِئَةٌ	هَنِئَ	يَهْنِئُ	هَنِئَ
تەبرىكلىمەك	تَحِيَّةٌ (تَحِيَّةٌ)	حَيَّ	يَحْيِي	حَيَّ
ئاتماق	تَسْمِيَةٌ	سَمَّ	يَسْمِي	سَمَّ

ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللارنىڭ مەسدېرى سىمائىي (سَمَاعِيَّة) دۇر، باشقىلارنىڭ قىياسىي (قِيَاسِيَّة) دۇر.

باشقا قائىدىلەر:

1) تۆت ھەرپلىك پېئىللارنىڭ كېلىدىغان زامان قوشۇمچىسى پىشلىك ئوقۇلىدۇ (ئۇلار فَعْلٌ، فَاعِلٌ، أَفْعَلٌ، فَعَّلَ ئۆلچىمىدە كەلگەن پېئىللار بولۇپ، ئۇ خىل ئۆلچەمدىكى پېئىللارنىڭ كېلىدىغان زامان قوشۇمچىلىرى پىشلىك ئوقۇلىدۇ).

2) بىز ئىلگىرىكى دەرىستە ئىسىم پائىلىنىڭ ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللاردىن «فَاعِلٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدىغانلىقىنى ئۆگىنىپ ئۆتكەن. ئەمدى شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، ئۇ ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللارنىڭ باشقىسىدىن شۇ پېئىلنىڭ كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىنىڭ ئالدىدىكى ھەرپىنى زىرلىك قىلىش، كەلگۈسى زامان قوشۇمچىسىنىڭ ئورنىغا پىش ئوقۇلغۇچى «م» (مىم) كەلتۈرۈش ۋە ئاخىرىغا تەنۋىن كىرگۈزۈش بىلەن ياسىلىدۇ. مەسلەن:

	يَعْلَمُ ← مَعْلَمٌ
(مۇئەللىم، ئوقۇتقۇچى)	
	يَأْذَنُ ← مَأْذَنٌ
(ئەزان ئوقۇغۇچى، مۇئەزرىن)	

دېگەنگە ئوخشاش.

3) بىز ئىلگىرىكى دەرىستە ئىسىم مەپئۇلىنىڭ ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللاردىن «مَفْعُولٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدىغانلىقىنى ئۆگىنىپ ئۆتكەن. ئەمدى شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، ئۇ ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللارنىڭ باشقىسىدىن شۇ پېئىلنىڭ كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ ئاخىرىنىڭ ئالدىدىكى ھەرپىنى زەبەرلىك قىلىش، كەلگۈسى زامان قوشۇمچىسىنىڭ ئورنىغا پىش

ئوقولغۇچى «م» (مسم) كەلتۈرۈش ۋە ئاخىرىغا تەنۋىن كىرگۈزۈش بىلەن ياسلىدۇ. مەسلەن:

يَسْجَلُ ← مَسْجَلٌ ← مَسْجَلٌ (تەزىمىلغۇچى، تەزىمىلانغۇچى)
يَأْلَفُ ← مَأْلَفٌ ← مَوْلَفٌ (يازغۇچى، يېزىلغان ئەسەر)
دېگەنگە ئوخشاش.

4) بىز ئىلگىرىكى دەرىستە ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكاننىڭ ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللاردىن «مَفْعَلٌ» ۋە «مَفْعَلٌ» ئۆلچىمىدە ياسلىدىغانلىقىنى ئۆگىنىپ ئۆتكەن. ئەمدى شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، ئۇ ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللارنىڭ باشقىسىدىن ئىسىم مەپئۇلنىڭ ئۆلچىمىدە ياسلىدۇ. مەسلەن:

صَلَّى / يُصَلِّي ← مُصَلِّي (ناماز ئوقۇيدىغان ئورۇن)
(ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكان)
دَخَنَ / يَدْخُنُ ← مُدَخِّنٌ (تاماكى چىكىدىغان ئورۇن)
(ئىسىم زامان ۋە ئىسىم ماكان)

ئون ئالتنچى دەرس

1- مەزمۇن: «أَفْعَلَ» بابى توغرىسىدا

بۇ دەرسىمىزدە ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ثلاثي مزيد) پېئىللىرىنىڭ بابلىرىدىن بولغان «أَفْعَلَ» بابى توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتىمىز. بۇ بابتا پېئىلنىڭ بېشىدا بىر «أ» (ھەمزە) زىيادە. مەسىدىرى «أَفْعَالٌ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

أَرْسَلَ / يُرْسِلُ	أَرْسَلَ	(ئەۋەتمەك)
أَسْلَمَ / يُسَلِّمُ	أَسْلَمَ	(مۇسۇلمان بولماق)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ بابنىڭ ھەمزىسى (أ) كەلگۈسى زامان پېئىل شەكلىدە تاشلىنىپ، بۇيرۇق پېئىل شەكلىدە قايتىپ كېلىدۇ. مەسىلەن:

أَرْسَلَ / يُرْسِلُ	يُرْسِلُ	ئەسلىسى:	بۇيرۇق پېئىل
أَمَّنَ / يُؤْمِنُ	يُؤْمِنُ	(يَأْمِنُ)	(ئىمان ئېيت)
أَرْسَلَ / يُرْسِلُ	أَرْسَلَ	(يَأْمِنُ)	(ئەۋەتكىن)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ بابنىڭ پېئىللىرىدا «أ» (ھەمزە) ياكى سۈكۈنلۈك «و» بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىدىكى ھەرپ زىرلىك بولسا، ئۇلار «ي» غا ئالماشتۇرىلىدۇ. مەسىلەن:

آمَنَ ← إِئْمَانٌ ← إِيْمَانٌ (ئيمان ئېيتماق)
 أَوْجَبَ ← إِوجَابٌ ← إِيجَابٌ (ۋەزىپە يۈكلەمەك)
 دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «لُو» توغرىسىدا

«لُو» — شەرت قوشۇمچىسى بولۇپ، ئۇنىڭ بېشىغا «و» قوشۇلسا، بۇ «و» ھالىنى ئۇقتۇرىدۇ. بۇ ۋاقىتتا شەرتنىڭ جاۋابى چۈشۈپ قالدۇ. مەسلەن:

﴿وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

(گەرچە كاپىرلار يامان كۆرگەن تەقدىردىمۇ، ئاللاھ ئۆز نۇرىنى مۇكەممەل قىلىدۇ (يەنى ئۆزىنىڭ دىنىنى ئاشكارىلايدۇ))

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: باشلاش «ل» توغرىسىدا

تېكىستتە «لَهَذَا مُسْتَحِيلٌ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭ بېشىدىكى «ل» — باشلاش «لام» دىن ئىبارەت. ئۇ جۈملىنىڭ مەزمۇنىنى كۈچلەندۈرۈپ كېلىدۇ. مەسلەن:

﴿وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ﴾ (ئەلۋەتتە ئاخىرەتنىڭ ئەجرى بۈيۈكتۇر)

﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ﴾ (ئاخىرەتنىڭ ئازابى بەك قاتتىق)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «أَصِحَّ» توغرىسىدا

«أَصِحَّ» — «كَانَ» تۈرىدىكى پېئىللاردىن بولۇپ، ئىسمىنىڭ ئاخىرىنى پىشلىك، خەۋىرنىڭ ئاخىرىنى زەبەرلىك ئوقۇتدۇ. مەسلەن:

أَصِحَّ حَامِدٌ مَرِيضًا (ھامىد سەھەرگە يېقىن ئاغرىپ قالدى)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئۇ (أَصِحَّ) بەزى ۋاقىتتا «صَارَ» دېگەن پېئىلنىڭ مەنىسىدە كېلىدۇ.
مەسلەن:

﴿فَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا﴾

(ئاللاھ قەلبىڭلارنى بىرلەشتۈردى، ئاللاھنىڭ نېمىتى بىلەن ئۆزئارا قېرىنداش بولدۇڭلار)
دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: «أَوْشَكَ» توغرىسىدا

«أَوْشَكَ» — يېقىنلاشتۇرۇش پېئىلى، شۇنداقلا بۇمۇ «كَانَ» تۈرىدىكى پېئىللاردىن.

ئۇنىڭ خەۋىرى «أَنَّ» ۋە كەلگۈسى زامان پېئىلىدىن شەكىللىنىشى كېرەك. مەسلەن:

أَوْشَكَ الدَّرْسُ أَنْ يَنْتَهِيَ (دەرس ئاخىرلىشاي دەپ قالدى)
دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ پېئىلنىڭ يەنە كەلگۈسى زامان شەكلىمۇ ئىشلىتىلدۇ. مەسلەن:

يُوشِكُ الطُّلَابُ أَنْ يَرْجِعُوا إِلَى بِلَادِهِمْ
(ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆز شەھەرلىرىگە قايتىشىغا ئاز قالدى)

6- مەزمۇن: تولۇق مۇبەھەملىكنى ئوقتۇرىدىغان «ما» توغرىسىدا

تېكىستتە «يُرِيدُ لِأَمْرٍ مَا» دېگەن ئىبارە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى «ما» —
تولۇق مۇبەھەملىكنى ئوقتۇرىدۇ، «مەلۇم بىر» دېگەن مەنىدە. ئۇ ئۆزىنىڭ
ئالدىدىكى ئىسمىنى سۈپەتلىپ كېلىدۇ. مەسلەن:

سَافَرْتُ إِلَى الرِّيَاضِ لِسَبَبِ مَا
(مەن مەلۇم بىر سەۋەب بىلەن رىيازاغا سەپەر قىلدىم)
قَرَأْتُ هَذَا الْخَبَرَ فِي صَحْفَةٍ مَا
(مەن بۇ خەۋەرنى مەلۇم بىر بەتتە ئوقۇدۇم)

دېگەنگە ئوخشاش.

7- مەزمۇن: «ابن» توغرىسىدا

تېكىستتە «مُحَمَّدُ بْنُ وَهَّابٍ» دېگەن ئىبارە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى «بن»
دېگەن سۆزدىكى ئومۇمىي قائىدە مۇنداق: ئەگەر ئۇ (ابن) ئۆزىنىڭ دادىسىنىڭ
ئىسمىغا ئىزاپەت قىلىنسا ۋە ئالدىدىكى خاس ئىسمىغا سۈپەت بولۇپ
كەلسە، ئۇنىڭدىكى ھەمزە (ا) تاشلىنىپ كېتىدۇ. مەسلەن:

مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇنىڭ يەنە بىر شەرتى چوقۇم ئۈچ سۆز بىر قۇردا كېلىشى كېرەك. ئەگەر ئۇنىڭ بەزىسى بىر قۇردا، يەنە بەزىسى يەنە بىر قۇردا كەلسە، ئۇنىڭدىكى ھەمزە يەنىلا يېزىلىدۇ. مەسلەن:

... .. الحَسَنُ

أَبْنُ عَلِيٍّ

دېگەنگە ئوخشاش.

شۇنداقلا ئۇ (أَبْنُ) ئىككى خاس ئىسمىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشمەسە، ھەمزە تاشلىنىپ كەتمەيدۇ. مەسلەن:

حَامِدٌ أَبْنُ الشَّيْخِ إِبْرَاهِيمَ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئون يه تننچى دەرس

1- مەزمۇن: ئۆتۈملۈك ۋە ئۆتۈمسز پېئىل توغرىسىدا

ئۆتۈملۈك (مُتَعَدِّي) پېئىل — پائىلدىن ئۆتۈپ مەپئۇل (مفعول به) تەلەپ قىلىدىغان پېئىلدىن ئىبارەت. مەسلەن:

بَنَى إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْكَعْبَةَ
(ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەئىبنى بنا قىلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئۆتۈملۈك پېئىل ئىش - ھەرىكەتنى ئورۇندىغۇچى بىر پائىلغا ۋە ئىش - ھەرىكەتنىڭ ئوبىيېكتى بولغان بىر مەپئۇل (يەنى تولدۇرغۇچى) غا موھتاج بولىدۇ.

بۇ خىل پېئىلنىڭ بەلگىسى مەپئۇلغا قايتىدىغان «ه» دېگەن ئالماشنى قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت. مەسلەن:

قَرَأَ الطَّالِبُ الدَّرْسَ وَفَهَّمَهُ
(ئوقۇغۇچى دەرسنى ئوقۇدى ۋە ئۇنى چۈشەندى)

رَأَيْتُ حَشْرَةَ سَامَةَ فَقَتَلْتُهَا
(مەن زىيانداش ھاشاراتنى كۆردىم ۋە ئۇنى ئۆلتۈردۈم)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئۆتۈمسز (لازم) پېئىل — پائىل بىلەنلا تونۇق مەنە ئوقتۇرىدىغان
پېئىلدىن ئىبارەت. مەسلەن:

خَرَجَ الطُّلَابُ الجُدُدُ (يېڭى ئوقۇغۇچىلار چىقتى)
فَرِحَ المَدْرَسُ (ئوقۇتقۇچى خۇشال بولدى)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئۆتۈمسز پېئىل مەپئۇل (مفعول بە) غا موھتاج بولمايدۇ. ئەمما، بەزىدە
ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچىنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئۆتۈملۈك پېئىلغا
ئايلىنىدۇ. بۇنداق پېئىلنىڭ تولدۇرغۇچىسى ۋاستىلىق تولدۇرغۇچى (مفعول
بە غَيْرِ صَرِيح) دەپ ئاتىلىدۇ. ۋاستىلىق تولدۇرغۇچىنىڭ ئاخىرى گەرچە
تەلەپپۇز ۋە يېزىقتا ئاخىرنى زىر قىلغۇچى قوشۇمچىنىڭ سەۋەبىدىن زىرلىك
ئوقۇلسۇمۇ، ئەمما تولدۇرغۇچى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئورۇن جەھەتتىن
زەبەزبەلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

غَضِبَ المَدْرَسُ عَلَى الطَّالِبِ الكَسْلَانِ
(ئوقۇتقۇچى ھورۇن ئوقۇغۇچىلارغا غەزەپلەندى)

«فَمَنْ رَغِبَ عَنِ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي» (ھەدىس)
(كىمكى سۈننىتىمدىن يۈز ئۆرسە، ئۇ مەندىن ئەمەس)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئۆتۈمسز پېئىلنىڭ ئۆتۈملۈك پېئىلغا ئايلىنىشى توغرىسىدا

ئۆتۈمسز پېئىل «أَفْعَلَّ» ۋە «فَعَلَّ» بابلىرىغا يۈتكەلسە، ئۆتۈملۈك پېئىلغا
ئايلىنىدۇ. مەسلەن:

خَرَجَ حَامِدٌ مِنَ الْفَصْلِ ← أَخْرَجَ الْمُدْرِسُ حَامِداً مِنَ الْفَصْلِ
(هامد سَنپتَن چىقتى) ← (ئوقۇتقۇچى هامدىنى سَنپتَن چىقىرىۋەتتى)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر بىر تولدۇرغۇچىسى بار ئۆتۈملۈك پېئىل «أَفْعَلَّ» ۋە «فَعَّلَّ»
بابلىرىغا يۆتكەلسە، پېئىل ئىككى تولدۇرغۇچى (مفعول به) غا ئۆتىدۇ.
مەسلەن:

سَمِعَ الْقُرْآنَ الْمُدْرِسُ ← أَسْمَعَ الطُّلَّابَ الْمُدْرِسَ الْقُرْآنَ
(ئوقۇتقۇچى قۇرئان ئاڭلدى) ← (ئوقۇغۇچىلار ئوقۇتقۇچىغا قۇرئاننى ئاڭلاتتى)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «أَرَى» توغرىسىدا

تېكىستتە «أُرِيدُ أَنْ أُرِيَهَا الْمُدِيرَ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى
«أَرَى» دېگەن پېئىل «أَفْعَلَّ» بابىدىن بولۇپ، «رَأَى» دىن ياسالغان. ئۇنىڭ
ئەسلىسى «أَرَأَى» بولۇپ، ئۇنىڭدىن يەڭگىلىك يۈزىسىدىن پېئىلنىڭ
«عَيْن» ى تاشلانغان. ئۇنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلى «يَرِي» دەپ كېلىدۇ،
بۇيرۇق شەكلى «أَر» دەپ كېلىدۇ. مەسلەن:

أُرِيدُ أَنْ أُرِيَهَا الْمُدِيرَ (مەن ئۇنى مۇدىرغا كۆرسىتىشنى ئۈمىد قىلمەن)
أَرِنِي هَذَا يَا عَلِيُّ (ئى ئەلى! بۇنى ماڭا كۆرسەت!)
دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: پېئىلنىڭ «فَعَّلَّ» بابىغا يۆتكىلىشى توغرىسىدا

ئەگەر بىر پېئىل «فَعَّلَّ» بابىغا يۆتكەلسە، ئۇ كۆپلۈك ۋە مۇبالغە
مەنىسىنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

جَوَلْتُ فِي مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا
 (مەن دۇنيانىڭ شەرق ۋە غەرب تەرەپلىرىدە كۆپ ئايلاندىم)
 نَقَتَلُ أَوْلَادَ الْمُشْرِكِينَ (بىز مۇشرىكلارنىڭ ئەۋلادلىرىنى ھەسسىلەپ ئۆلتۈرمىز)
 دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: «إِيَّاكَ وَالظَّنَّ» توغرىسىدا

تېكىستتە «إِيَّاكَ وَالظَّنَّ» دېگەن ئىبارە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «إِيَّاكَ» تەھزىر (تەھزىر) دىن ئىبارەت.

تەھزىر — مۇخاتەب (ئىككىنچى شەخس) نى يامان بىر ئىشتىن ساقلىنىشنى سەمگە سېلىپ ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇشتىن ئىبارەت. مەسلەن:

إِيَّاكَ وَالْكَلابَ يَا عَلِيُّ (ئى ئەلى! ئىتتىن ساقلان)

«إِيَّاكُمْ وَالْمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّهَا ضَلَالَةٌ» (ھەدىس)

(بىدئەتتىن ساقلىنىڭلار، چۈنكى ئۇ ئازغۇنلۇقتۇر)

دېگەنگە ئوخشاش.

6- مەزمۇن: زىيادە بولۇپ كەلگەن «مَا» توغرىسىدا

«إِنَّ» ۋە شۇ تۈردىكى قوشۇمچىلارغا زىيادە بولۇپ كەلگەن «مَا» (مَا الزَّائِدَةُ) قوشۇلسا، ئۇ مەزكۇر قوشۇمچىلارنىڭ ئەملىنى بىكار قىلىدۇ. شۇڭا، ئۇ توسقۇچى «مَا» (مَا الْكَافَّةُ) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇنداق ۋاقىتتا مەزكۇر قوشۇمچىلار ئىسىملىق ۋە پېئىللىق جۈملىنىڭ ئالدىغا كىرىدۇ. مەسلەن:

﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ﴾ (زاكات پەقەت پېقىرلارغا بېرىلىدۇ)

«إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ» (ئەمەللەر پەقەت نىيەتكە باغلىق) (ھەدىس)

«إِنَّمَا» مەنە جەھەتتە مۇئەييەنلەشتۈرۈشنى ئۇقتۇرىدۇ. يەنى، ئۇ جۈملىدىكى ئىگىگە بىر ھۆكۈمنى ئىسپاتلاپ، ئۇنىڭدىن شۇنىڭ غەيرىنى يوققا چىقىرىدۇ. مەسلەن: «إِنَّمَا هُوَ مَهْنَدِسٌ» (ئۇ پەقەت بىر ئىنژېنېر) دېسەك، بۇ جۈملە ئۇ كىشىنىڭ پەقەتلا بىر ئىنژېنېر ئىكەنلىكى، ئۇنىڭدا بۇنىڭدىن باشقا سۈپەت يوقلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ.

7- مەزمۇن: قەسەمنىڭ جاۋابى توغرىسىدا

تېكىستتە «وَاللَّهِ لَقَدْ فَرَحْتُ كَثِيرًا» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «فَرَحْتُ كَثِيرًا» بولسا قەسەمنىڭ جاۋابىدىن ئىبارەت. ئەگەر قەسەمنىڭ جاۋابى ئۆتكەن زامان پېئىلى بىلەن باشلانغان بولۇشلۇق پېئىللىق جۈملە بولسا، «ل» (لام) ۋە «قَدْ» بىلەن تەكىتلىنىدۇ. مەسلەن:

﴿وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ * وَطُورِ سِنِينَ * وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ * لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ (ئەنجۈر بىلەن ۋە زەيتۇن بىلەن قەسەمكى، سىنا تېغى بىلەن قەسەمكى، بۇ تىنچ شەھەر (يەنى مەككە مۇكەررەمە) بىلەن قەسەمكى، بىز ئىنساننى شەك-شۈبھىسىز ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە ياراتتۇق). دېگەنگە ئوخشاش.

8- مەزمۇن: «أَمْسَى» توغرىسىدا

«أَمْسَى» — «كَانَ» تۈرىدىكى پېئىللاردىن بولۇپ، ئىسمىنىڭ ئاخىرىنى پېئىللىك، خەۋىرىنىڭ ئاخىرىنى زەبەرلىك ئوقۇتىدۇ. مەسلەن:

أَمْسَيْتُ مَرِيضًا (مەن كەچتە ئاغرىپ قالدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئون سه ككزنچى دەرس

1- مەزمۇن: «فَاعِلٌ» بابى توغرىسىدا

بۇ دەرىسمىزدە ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ثلاثي مزيد) پېئىللىرىنىڭ بابلىرىدىن بولغان «فَاعِلٌ» بابى توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتمىز.

بۇ بابتا پېئىلنىڭ «ف» سىدىن كېيىن بىر «ا» (ئەلىق) زىيادىدۇر. مەسىرى «مُفَاعَلَةٌ» ۋە «فَعَالٌ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

شَاهِدٌ / يَشَاهِدُ	مُشَاهَدَةٌ	(ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەك)
قَاتِلٌ / يُقَاتِلُ	قِتَالٌ	(ئۇرۇش قىلماق، جەڭ قىلماق)
نَادٍ / يُنَادِي	نِدَاءٌ	(چاقىرماق، ندا قىلماق)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: باشلاش «ل» توغرىسىدا

تېكىستتە ﴿إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ دېگەن ئايەت ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى «ل» (لام) باشلاش لامى بولۇپ، ئۇ «إِنَّ» نىڭ خەۋىرىنىڭ ئالدىغا كىرىدۇ. شۇڭا، بۇ لام «لَامُ الْمُزَحَلَّةِ» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن:

﴿إِنَّ إِلَهُكُمْ لَوَاحِدٌ﴾ (سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار شەك - شۈبھىسىز بىر ئىلاھتۇر)

﴿وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ﴾

(هه ققته تهن ئۆيلەرنىڭ ئەڭ ئاجىزى ئۆمۈچۈكنىڭ ئۆيدۇر)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر «إِنَّ» نىڭ ئىسمىسى خەۋىرىدىن كېيىن كەلسە، بۇ «ل» —
«إِنَّ» نىڭ ئىسمىغا كىرىدۇ. مەسلەن:

﴿إِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ﴾

(مۇقەررەركى، سەن ئەلۋەتتە ئۆكسىمەس ساۋابقا ئېرىشسەن)

إِنَّ لِي لَأَخًا صَادِقًا (هه ققته تەنمۇ مېنىڭ سەممىي بىر دوستۇم بار)
دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «قَدْ» نىڭ ئىشلىتىلىشى توغرىسىدا

تېكىستتە «قَدْ فَاتَتْكَ دُرُوسٌ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى
«قَدْ» كە ئائىت مۇنداق قائىدىلەر بار:

ئەگەر «قَدْ» ئۆتكەن زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرسە، جۈملە مەزمۇنىنى
كۈچەيتىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. مەسلەن:

قَدْ وَصَلْنَا الطَّائِرَةَ (چوقۇم ئايروپىلان يېتىپ كەلدى)

قَدْ فَتِحَ بَابُ الْمَكْتَبَةِ (چوقۇم كۈتۈبخانىنىڭ ئىشىكى ئېچىلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر ئۆكەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرسە:

1) گۇمان ياكى ئېھتىماللىق مەنىسىنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

قَدْ يَعُودُ الْمُدِيرُ غَدًا (مۇدىر ئەتە قايتىپ كېلىشى مۇمكىن)

قَدْ يَنْزِلُ الْمَطْرُ الْيَوْمَ (ئِبْهَتِمَال بُوْگُون يامغۇر يامغۇدۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ئازلىق مەنسنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

قَدْ يَنْجَحُ الطَّالِبُ الْكَسْلَانُ
(بەزىدە ھورۇن ئوقۇغۇچى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «ذُو» توغرىسىدا

«ذُو» — «ذُو» نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، ساغلام ئەرلىك كۆپلۈك (جمع) مەنىسىدە ئىشراپنى قوبۇل قىلىدۇ. مەسلەن:

ذُو الْقُرْبَى أَحَقُّ مُسَاعَدَتِكَ
(ئۇرۇق - تۇغقانلار سېنىڭ ياردەم قىلىشىڭغا ئەڭ لايىق)
جَالِسٌ ذُو الْعِلْمِ (ئىلملىك كىشىلەر بىلەن ئولتۇرغىن)
هَذِهِ مَسَاكِنُ الطُّلَابِ ذُو الْعَائِلَاتِ
(مانا بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ئولتۇرىدىغان ئورۇن)

5- مەزمۇن: «أُولُو» توغرىسىدا

«أُولُو» مەنە ۋە ئىشراپ جەھەتتە «ذُو» بىلەن ئوخشاش بولۇپ، باش كېلىشتە «و» بىلەن، چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىش ھالىتىدە «ي» بىلەن ئىشراپ قوبۇل قىلىدۇ. مەسلەن:

﴿قَالُوا نَحْنُ أُولُو قُوَّةٍ وَأُولُو بَأْسٍ شَدِيدٍ * وَالْأَمْرُ لِلْيَك﴾ (نەمل 33 - ئايەت)

(ئۇلار ئېيتتى: «بىز كۈچلۈك، جەڭگىۋارمىز، ئىش سېنىڭ ئىختىيارىڭدىدۇر»)
دېگەنگە ئوخشاش.

6- مەزمۇن: «لَكِنَّ» توغرىسىدا

بىز ئىلگىرىكى دەرسلەردە «لَكِنَّ» نىڭ «إِنَّ» تۈرىدىكى قوشۇمچە ئىكەنلىكىنى تونۇپ ئۆتكەندۇق. ئەمدى بۇ دەرىستە ئۇنىڭغا ئائىت يەنە بىر قائىدىنى ئۆگىنىپ ئۆتىمىز.

ئەگەر ئۇ يەڭگىل ھالەتتە (تەشەببۇس) ئوقۇلسا، ئۇنىڭ ئەمىلى بىكار بولۇپ كېتىدۇ. شۇنداقلا، بۇ ۋاقىتتا ئۇ ئىسىملىق ۋە پېئىللىق جۈملىگە كىرىدۇ. مەسلەن:

جَاءَ الْمُدْرَسُ، لَكِنَّ الطُّلَّابُ مَا جَاءُوا

(ئوقۇتقۇچى كەلدى، لېكىن ئوقۇغۇچىلار كەلمىدى)

غَابَ عَلَيَّ، لَكِنَّ حَضَرَ أَحْمَدُ (ئەلى يوقاپ كەتتى، لېكىن ئەھمەد كەلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

7- مەزمۇن: «ذَلِكَ» ۋە «تِلْكَ» توغرىسىدا

«ذَلِكَ» بىلەن «تِلْكَ» دە خىتابنىڭ «ك» نى مۇخاتەبكە رىئايە قىلغان ھالدا تۈرلەش دۇرۇستۇر. يەنى، مۇخاتەب بىرلىك بولسا، ئۇمۇ بىرلىك؛ ئىككىلىك بولسا، ئۇمۇ ئىككىلىك؛ كۆپلۈك بولسا، ئۇمۇ كۆپلۈك كېلىدۇ. مەسلەن:

لَمَنْ ذَلِكُمُ الدَّفَاتِرُ يَا إِخْوَانُ (قېرىنداشلار! ئاۋۋ دەپتەرلەر كىمنىڭ)

أَقْرَأْتِ تِلْكَ الْمَجَلَّةَ يَا أَمَنَةَ (ثامنه! سەن ئاۋۇزۇرنالنى ئوقۇدىڭمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

8- مەزمۇن: «يَغْفِرُ» توغرىسىدا

تېكىستتە ﴿يَغْفِرُ لَكُمْ﴾ دېگەن ئىبارە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «يَغْفِرُ» دېگەن پېئىل تەلەپنىڭ جاۋابىدا كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئاخىرى جەزملىك ئوقۇلغان. چۈنكى، ئالدىنقى ئايەتتىكى ﴿تُؤْمِنُونَ﴾ دېگەن پېئىل «آمَنُوا» دېگەن بۇيرۇق پېئىلنىڭ مەنسىدە كەلگەن.

ئون توققوزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «تَفَعَّلَ» بابى توغرىسىدا

بۇ دەرسىمىزدە ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ثلاثي مزيد) پېئىللىرىنىڭ بابلىرىدىن بولغان «تَفَعَّلَ» بابى توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتىمىز. بۇ بابتا پېئىلنىڭ «ف» سىنىڭ ئالدىدا بىر «ت» ۋە بىر ھەسسىلەنگەن «ع» زىيادىدۇر. مەسىدىرى «تَفَعَّلَ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

تَعَلَّمَ / يَتَعَلَّمُ	تَعَلَّمَ	(ئۆگەنمەك، تەلىم ئالماق)
تَأَخَّرَ / يَتَأَخَّرُ	تَأَخَّرَ	(كېچىكمەك، كېيىن قالماق)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ بابنىڭ ناقىس پېئىللىرىدىنمۇ مەسىدەر ئەسلىدە «تَفَعَّلَ» ئۆلچىمىدە چىقىدۇ. لېكىن، ئاخىردىكى كېسەل ھەرىپنىڭ تاشلىنىشى ۋە ھەرىكەت يۆتكىلىشى سەۋەبلىك ئىستېمالدىكى مەسىدەر بۇ ئۆلچەمگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. مەسىلەن:

تَوَكَّنَ زامان	كەلگۈسى زامان	مەسىدەر	ئەسلىسى	مەنىسى
تَعَدَّى	يَتَعَدَّى	تَعَدَّى	تَعَدَّى	چۈشلۈك تاماق يېمەك
تَعَشَّى	يَتَعَشَّى	تَعَشَّى	تَعَشَّى	كەچلىك تاماق يېمەك

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «تَفَعَّلَ» بابىنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىدىن بىر «ت» نىڭ تاشلىنىشى توغرىسىدا

«تَفَعَّلَ» بابىنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىدە تىلغا يەڭگىل بولۇشى ئۈچۈن ئىككى «ت» نىڭ بىرى تاشلىنىشى دۇرۇس. مەسلەن:

﴿تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ﴾: بۇنىڭدىكى ﴿تَنْزَلُ﴾ نىڭ ئەسلىسى: «تَنْزَلُ».

﴿وَلَا تَجَسَّسُوا...﴾: بۇنىڭدىكى ﴿تَجَسَّسُوا﴾ نىڭ ئەسلىسى: «تَجَسَّسُوا».

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇنىڭغا ئاساسەن شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇكى، «تَفَعَّلَ» بابىغا تەۋە بولغان ھەرقانداق پېئىلنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىدە ئىككى «ت» بىرگە كېلىپ قالسا، ئۇنىڭ بىرى تاشلىنىدۇ.

3- مەزمۇن: «لَمَّا» توغرىسىدا

تېكىستتە «لَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ بَدْرِ زَوْجَهُ أُخْتَهَا أُمَّ كَلْبُومَ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى «لَمَّا» بولسا ۋاقىت مەنىسىدە كەلگەن «لَمَّا» (لَمَّا حِينِيَّة) دىن ئىبارەت. ئۇ ۋاقىت رەۋشى بولۇپ، ئۆتكەن زامان پېئىلىغا خاس. ئۇنىڭ جاۋابىمۇ ئۆتكەن زامان پېئىلى بولىدۇ. مەسلەن:

لَمَّا سَمِعَتِ الْأَذَانَ تَتَوَضَّأَتْ وَتَوَجَّهَتْ إِلَى الْمَسْجِدِ
(مەن ئەزاننى ئاڭلىغان ۋاقىتىمدا تاھارەت ئېلىپ مەسجىدكە ماڭدىم)

لَمَّا وَصَلْنَا إِلَى مَكَّةَ أَسْرَعْنَا إِلَى بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ
(بىزمەككىگە يېتىپ كەلگەن ۋاقىتتا ئۇلۇغ كەئبىگە بېرىشقا ئالدىرىدۇق)

4- مه زمۇن: «المتفوقين» توغرىسىدا

تېكىستتە «عَدَا نَحْنُ مُتَّفَقِينَ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «المتفوقين» خاسلىققا ئاساسەن زەبەرسىك ئوقۇلغان، ئۇ «أَخْص» دېگەن تاشلانغان پېئىلنىڭ تولدۇرغۇچىسى بولۇپ، بۇ پېئىلنى تاشلاش زۆرۈردۇر. «المخصوص» دېگەن ئالماش (ضمير) تىن بولغان مەقسەتنى بايان قىلىش ئۈچۈن كېلىدۇ. مەسلەن:

نَحْنُ الْمُسْلِمِينَ لَا نَخَافُ إِلَّا اللَّهَ

(خۇسۇسەن بىز مۇسۇلمانلار پەقەت ئاللاھتىنلا قورقىمىز)

«إِنَّا مَعَشَرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نُورِثُ» (ھەدىس)

(خۇسۇسەن بىز پەيغەمبەرلەر گۇرۇھى مىراس قالدۇرمايمىز)

دېگەنگە ئوخشاش.

يىگر منچى دەرس

1- مەزمۇن: «تَفَاعَلَ» بابى توغرىسىدا

بۇ دەرىسىمىزدە ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ثلاثي مزيد) پېئىللىرىنىڭ بابلىرىدىن بولغان «تَفَاعَلَ» بابى توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتىمىز.

بۇنىڭدا پېئىلنىڭ «ف» سىنىڭ ئالدىدا بىر «ت»، ئارقىسىدا بىر «ا» (ئەلق) زىيادىدۇر. مەسىدىرى «تَفَاعَلُ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

تَنَاوَلَ / يَتَنَاوَلُ تَنَاوَلُ (ئالماق، يېمەك، تاپشۇرۇپ ئالماق)
تَبَاكِي / يَتَبَاكِي تَبَاكٍ (ئەسلى: تَبَاكِي) (يالغان يىغلىماق)

دېگەنگە ئۇقتۇرۇش.

بۇ بابتا كەلگەن پېئىللار ئۆزئارا ھەمكارلىشىش مەنىسىنى ئۇقتۇرىدۇ.
مەسىلەن:

تَعَاوَنَ الطُّلَابُ (ئوقۇغۇچىلار ئۆزئارا ھەمكارلاشتى)
تَصَافَحَ النَّاسُ (كىشىلەر ئۆزئارا قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى)
دېگەنگە ئوخشاش.

يەنە كۆڭلىدە يوق نەرسىنى ئاشكارىلاش مەنىسىنى ئۇقتۇرىدۇ.
مەسىلەن:

تَمَارَضَ الطَّالِبُ (ئوقۇغۇچى يالغاندىن كېسەل بولۇۋالدى)

مَا أَنْتَ مَرِيضًا، إِنَّمَا أَنْتَ مَتَمَارِضٌ
(سەن ئاغرىق ئەمەس، بەلكى سەن يالغاندىن كېسەل بولۇۋالدىڭ)

2- مەزمۇن: «تَفَاعَلَ» بابىنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىدىن بىر
«ت» نىڭ تاشلىنىشى توغرىسىدا

«تَفَاعَلَ» بابىنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىدە تىلغا يەتكۈل بولۇشى
ئۈچۈن ئىككى «ت» نىڭ بىرى تاشلىنىشى دۇرۇس. مەسىلەن:
﴿وَلَا تَتَّابِرُوا بِالْأَلْقَابِ﴾ (﴿تَتَّابِرُوا﴾ نىڭ ئەسلىسى «تَتَّابِرُوا» دۇر)
(بىر- بىرىڭلارنى يامان لەقەم بىلەن چاقىرماڭلار)
دېگەنگە ئوخشاش.

بۇنىڭغا ئاساسەن شۇنداق دېيىشكەمۇ بولىدۇكى، «تَفَاعَلَ» بابىغا تەۋە
بولغان ھەرقانداق پېئىلنىڭ كەلگۈسى زامان شەكلىدە ئىككى «ت» بىرگە
كېلىپ قالسا، ئۇنىڭ بىرى تاشلىنىدۇ.

3- مەزمۇن: «لَيْتَ» توغرىسىدا

تېكىستتە «لَيْتَنَا اجْتَهَدْنَا» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ، ئۇنىڭدىكى «لَيْتَ»
بولسا «إِنَّ» تۈرىدىكى قوشۇمچىلاردىن بولۇپ، ئارزۇ- ئۈمىدىنى ئۇقتۇرىدۇ.
ئۇ ئەمەلگە ئاشمايدىغان ياكى ئەمەلگە ئېشىشى قىيىن بولغان بىر
ئىشنى تەلەپ قىلىدۇ. مەسىلەن:

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ (ياشلىق قايتىپ كەلسىچۇ كاشكى)
لَيْتَ لِي مِلْيُونَ دُولَارٍ (مېنىڭ مىليون دوللار پۇلۇم بولسىچۇ كاشكى)
دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: جىنسىنى يوققا چىقىرىش «لا» سى توغرىسىدا

تېكىستتە «لَا دَعِيَ لِّلْخَوْفِ» دېگەن ئىبارە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى «لَا» بولسا جىنسىنى يوققا چىقىرىش «لَا» سى (لا النافية للجنس) دىن ئىبارەت. ئەگەر بۇ «لَا» نىڭ ئىسمى بىرلىك ساندا (مۇفرد) بولسا، يەنى ئېنىقلانغۇچى بولمىسا، زەبەر ئوقۇلغان نەرسىنىڭ ئۈستىگە مەبنى بولىدۇ. مەسلەن:

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ (بۇ كىتابتا ھېچقانداق شەك يوقتۇر)

﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ (دىندا ئۇنىڭغا كىرىشكە زورلاش يوقتۇر)

دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: پېئىلغا ئوخشايدىغان قوشۇمچىلار (الْحُرُوفُ

الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ) توغرىسىدا

بۇ قوشۇمچىلار ئالتە بولۇپ، ئۇلار: **إِنَّ، أَنْ، لَيْتَ، لَعَلَّ، كَأَنَّ، لَكِنَّ** قاتارلىقلاردۇر.

بۇلاردىن «إِنَّ» بىلەن «أَنَّ» تەكىتنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

﴿إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ (ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر)

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ (بىلىپ قويۇڭلاركى، جەزمەن ئاللاھنىڭ

ئازابى قاتتىقتۇر)

دېگەنگە ئوخشاش.

«كَأَنَّ» — ئوخشىتىشنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

(ئىلىم بىر نۇرغا ئوخشايدۇ)

كَأَنَّ الْعِلْمَ نُورٌ

دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە گۇماننى ئوقتۇرىدۇ. مەسلەن:

(مەن سېنى تونۇيدىغاندەك قىلمەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

«لكن» — توغرا پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

مەسلەن:

(ھامد ئەقىللىق، لېكىن ئۇ ھورۇن)

دېگەنگە ئوخشاش.

«ليت» — ئارزۇ-ئۈمىدىنى ئوقتۇرىدۇ. مەسلەن:

(ئۆمەر بىر تىرىشسچۇ كاشكى)

لَيْتَ عَمَرَ يَجْتَهِدُ

دېگەنگە ئوخشاش.

«لعل» — ئۈمىد ۋە قورقۇشنى ئوقتۇرىدۇ. مەسلەن:

(ئېھتىمال ئاللاھ مېنى كەچۈرۈشى مۇمكىن)

لَعَلَّ اللَّهَ يَغْفِرُ لِي

(ئېھتىمال يارىدار ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن)

لَعَلَّ الْجَرِيحَ يَمُوتُ

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ قوشۇمچىلار ئىگە ۋە خەۋەرنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئىگىنى زەبەرسىك،

خەۋەرنى پىشلىك ئوقۇتىدۇ. ئەسلى جۈملىدىكى ئىگە بۇ قوشۇمچىلارنىڭ

ئىسمىسى، خەۋەر بۇ قوشۇمچىلارنىڭ خەۋىرى دەپ ئاتىلىدۇ. مەسلەن:

اللَّهُ غَفُورٌ ← إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
ئىگە خەۋەر «ئىن» نىڭ ئىسمىسى «ئىن» نىڭ خەۋىرى

بۇ قوشۇمچىلارنىڭ ئىسمى ۋە خەۋىرىگە ئائىت قائىدىلەر:

(1) بۇ قوشۇمچىلارنىڭ ئىسمى ئېنىقسىز (نكرة) ئىسىم بولۇشى دۇرۇس. مەسلەن:

كَأَنَّ شَيْئًا لَمْ يَحْدُثْ (بىر نەرسە پەيدا بولمىغاندەك قىلدۇ) دېگەنگە ئوخشاش.

(2) بۇ قوشۇمچىلارنىڭ خەۋىرى، ئىگىنىڭ خەۋىرىگە ئوخشاش بىرلىك ئىسىم، ياكى تولۇق جۈملە، ۋە ياكى تولۇقسىز جۈملە بولىدۇ. مەسلەن:

﴿إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ (مۇقرەد ئىسىم)

(ھەقىقەتەن ئاللاھ تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر)

﴿إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾ (جۈملە)

(ئاللاھ ھەقىقەتەن (خالغان ئادەمنىڭ) جىمىي گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلدۇ)

﴿إِنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ﴾ (تولۇقسىز جۈملە)

(جەننەت ئانىلارنىڭ قەدىمى ئاستىدا)

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) بۇ قوشۇمچىلارغا ئۇنىڭ خەۋىرى ياكى ئىسمىنىڭ ئىلگىرى كېلىشى دۇرۇس ئەمەس. مەسلەن: «غَفُورٌ إِنَّ اللَّهَ» دېگەنگە ئوخشاش كېلىشى دۇرۇس ئەمەس.

(4) ئەگەر بۇ قوشۇمچىلارنىڭ ئىسمى ئېنىق ئىسىم، خەۋىرى تولۇقسىز جۈملە بولسا، بۇ قوشۇمچىلار بىلەن ئۇنىڭ ئىسمى ئوتتۇرىسىدا ئۇلارنىڭ خەۋىرىنىڭ چۈشۈشى دۇرۇس. مەسلەن:

﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾

(ئۇلار (ئۆلگەندىن كېيىن) ھەقىقەتەن بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىدۇ. ئاندىن ئۇلاردىن ھېساب ئېلىشقا بىز مەسئۇلمىز)

5) ئەگەر بۇ قوشۇمچىلارنىڭ ئىسمى ئېنىقسىز (نكرة) ئىسىم، خەۋىرى تولۇقسىز جۈملە (شبه جملة) بولسا، ئۇنىڭ خەۋىرىنىڭ ئىسمىدىن بۇرۇن كېلىشى زۆرۈر بولىدۇ. مەسلەن:

﴿إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا﴾ (بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا (ئېغىر) كىشەنلەر بار)

﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ (ھەقىقەتەن بىر قىيىنچىلىق بىلەن بىر ئاسانچىلىق بار) دېگەنگە ئوخشاش.

يىگر مه بىرنچى دەرس

1- مه زمۇن: «انفعل» بابى توغرىسدا

بۇ دەرىسمىزدە ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ثلاثي مزىد) پېئىللىرىنىڭ بابلىرىدىن بولغان «انفعل» بابى توغرىسدا توختىلىپ ئۆتىمىز. بۇنىڭدا پېئىلنىڭ «ف» سىنىڭ ئالدىدا بىر ئۇلانما ھەمزە (ا) ۋە بىر «ن» زىيادىدۇر. مەسىرى «انفعال» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

(سۇنماق، مەغلۇب بولماق)	انكسار	انكسر / ينكسر
(ئېچىلماق)	انفتاح	انفتح / ينفتح

دېگەنگە ئوخشاش.

«انفعل» بابىدىكى پېئىللار ئۆتۈمىسىز (لازم) پېئىل بولۇپ، بويىسۇنۇش مەنىسىنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسىلەن:

فَتَحْتُ الْبَابَ (ئىشكىنى ئاچتىم) ← انفتح الباب (ئىشك ئېچىلدى)
 قَطَعْتُ الْحَبْلَ (ئارغامچىنى كەستىم) ← انقطع الحبل (ئارغامچا كېسىلدى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

«انفعل» بابىغا ئوخشاش «تفعّل» بابىدا كەلگەن پېئىللارمۇ «فعل» بابىدىكى پېئىللارغا بويىسۇنىدۇ. مەسىلەن:

كَسَرْتُ الزُّجَاجَ (ئەينەكنى سۇندۇردۇم) ← تكسر الزجاج (ئەينەك سۇنۇپ كەتتى)
 قَطَعْتُ الْحَبْلَ (ئارغامچىنى كەستىم) ← تقطاع الحبل (ئارغامچا ئۈزۈلدى)

2- مەزمۇن: «أَفْعَلَ» بابىدىكى پېئىللارنىڭ ئۇلانما ھەمزىسىنىڭ تاشلىنىپ كېتىشى توغرىسىدا

ئەگەر بۇ بابتىكى پېئىللارنىڭ ئالدىغا سوراق قوشۇمچىسى بولغان ھەمزە (أ) كىرسە، ئۇنىڭدىكى ئۇلانما ھەمزە (ھمزة الوصل) تاشلىنىپ كېتىدۇ. مەسلەن:

أَنْكَسَرَ ← أَنْكَسَرَ (ئۇ سۇندىمۇ)
 أَنْقَلَبْنَا السَّيَّارَةَ ← أَنْقَلَبْنَا السَّيَّارَةَ (ماشىنا ئورۇلۇپ كەتتىمۇ)
 دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: جۈملىنىڭ بىرلىك ئىسمىنىڭ ھۆكىمدە بولۇشى توغرىسىدا

تېكىستتە «أَنْكَسَفْنَا الشَّمْسُ يَوْمَ مَاتَ إِبْرَاهِيمُ» دەپ كەلگەن بولۇپ، بۇ يەردە «مَاتَ إِبْرَاهِيمُ» دېگەن جۈملە ئىزاپەتتىكى ئېنىقلىغۇچى (مضاف إليه) بولۇپ، ئورۇن جەھەتتىن بىرلىك ئوقۇلغان. «يَوْمَ» ئېنىقلانغۇچى (مضاف) بولۇپ كەلگەن.

«يَوْمَ مَاتَ إِبْرَاهِيمُ» دېگەن جۈملىنىڭ تەقدىرى: «يَوْمَ مَاتَ إِبْرَاهِيمُ» دېگەن بولۇپ، بۇ يەردە بۇ جۈملە بىرلىك ئىسمىنىڭ ھۆكىمدە.

دېمەك، ھەرقانداق جۈملە بىرلىك ئىسمىنىڭ ھۆكىمدە بولغاندا ئاندىن ئۇنىڭ ئىسراپتىن ئورنى بولىدۇ. مەسلەن:

سَافَرْتُ يَوْمَ ظَهَرْنَا النَّتَاجُ
 (مەن نەتىجە ئېلان قىلىنغان كۈنى سەپەرگە چىقتىم)

مَرَضْتُ يَوْمَ زَارَ الْوَزِيرُ الْجَامِعَةَ
(منستىر ئۇنۋېرسىتېتنى زىيارەت قىلغان كۈنى ئاغرىپ قالدىم)
دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «لَوْلَا» توغرىسىدا

تېكىستتە «لَوْلَا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْهِمَ لَمَاتُوا» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «لَوْلَا» بولسا شەرتنىڭ مەۋجۇد بولۇشى ئۈچۈن جاۋابنى چەكلەيدىغان قوشۇمچە (حَرْفُ امْتِنَاعٍ لَوْجُودٍ) دۇر. مەسلەن:

لَوْلَا الْهَوَاءُ لَهَكَ النَّاسُ

(ئەگەر ھاۋا بولمىغان بولسا، ئەلۋەتتە كىشىلەر ھالەك بولاتتى)

دېگەنگە ئوخشاش، يەنى، بۇ جۈملىنىڭ مەزمۇنى شۇكى، ھاۋا تېپىلغاچقىلا كىشىلەر ھالەك بولمىدى.

«لَوْمًا» مۇ «لَوْلَا» نىڭ مەنىسىدە كېلىدۇ.

«لَوْلَا» دىن كېيىن كەلگەن ئىسىم ئىگە بولۇپ، خەۋىرى تاشلىنىدۇ. مەسلەن: «لَوْلَا الْهَوَاءُ» نىڭ تەقدىرى — «لَوْلَا الْهَوَاءُ مَوْجُودٌ» دېگەن بولىدۇ.

بەزى ۋاقتتا «لَوْلَا» دىن كېيىن «أَنَّ» ۋە ئۇنىڭ ئىسمىسى ۋە خەۋىرى كېلىپ ئىگە بولىدۇ، ئەمما ئوخشاشلا خەۋىرى تاشلىنىدۇ. مەسلەن:

لَوْلَا أَنَّنِي مَرِيضٌ لَسَافَرْتُ مَعَكَ

(ئەگەر كېسەل بولمىغان بولسام، ئەلۋەتتە سەن بىلەن سەپەرگە چىقاتتىم)

«لَوْلَا» نىڭ جاۋابى بولۇشلۇق بولسا، ئۇنىڭ بېشىغا «ل» (لام) قوشۇلىدۇ.

مەسلەن:

﴿لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ﴾

(ئەگەر سىلەر بولمىساڭلار بىز چوقۇم ئىمان ئېيتاتتۇق)

دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: كۆرسىتىش ئالمىشىنىڭ سۈپەت بولۇشى توغرىسىدا

تېكىستتە «مَنْ إِبْرَاهِيمَ هَذَا» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «هَذَا» بولسا «إِبْرَاهِيمَ» نىڭ سۈپىتى.

دېمەك، كۆرسىتىش ئالمىشى خاس ئىسمىدىن كېيىن ياكى ئىزاپەتلىك بىرىكىش بىلەن ئېنىقلىققا ئايلانغان ئىسمىدىن كېيىن كەلسە سۈپەت بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

(بۇ ھامىد دېگەن كىم)

مَنْ حَامِدٌ هَذَا

(بۇ پاسپورت كىمنىڭ)

لِمَنْ جَوَّازُ السَّفَرِ هَذَا

دېگەنگە ئوخشاش.

6- مەزمۇن: ئەرلىك ۋە ئاياللىق ئىسىملار توغرىسىدا

تېكىستتە «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ... لَا يَنْكَسِفَانِ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدا «يَنْكَسِفَانِ» دىكى ئالمىش (ضمير) «الشَّمْسِ» ۋە «القمر» دېگەن ئىسىملارغا قايتىدۇ. «الشَّمْسِ» ئاياللىق جىنىستىكى ئىسىم، «القمر» ئەرلىك جىنىستىكى ئىسىمدىن ئىبارەت. شۇنداقتمۇ بۇ يەردە پېئىل ئەرلىك شەكىلدە كەلتۈرۈلگەن. چۈنكى، ئەر ئايال ئۈستىدىن غالىب كېلىدۇ. مەسلەن:

أَبْنَائِي وَبَنَاتِي يَدْرُسُونَ بِالْجَامِعَةِ

(مېنىڭ ئوغۇل-قىزلىرىم ئۈنىۋېرسىتېتتا ئوقۇيدۇ)

يىگر مه ئىكىنچى دەرس

1- مه زمۇن: «افْتَعَلَ» بابى توغرىسىدا

بۇ دەرىسمىزدە ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ثلاثي مزىد) پېئىللىرىنىڭ بابلىرىدىن بولغان «افْتَعَلَ» بابى توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتىمىز. بۇنىڭدا پېئىلنىڭ «ف» سىنىڭ ئالدىدا بىر ئۇلانما ھەممە (ا)، ئارقىسىدا بىر «ت» زىيادىدۇر. مەسىدىرى «افْتَعَلَ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

انتظر / ينتظر	انتظار	(كۈتمەك، ئىنتىزار بولماق)
اشترك / يشترك	اشتراك	(قاتناشماق)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ باب توغرىسىدىكى مۇھىم قائىدىلەر:

1) ئەگەر بۇ بابتا پېئىلنىڭ «ف» سىنىڭ ئۇدۇلىدا «د»، «ذ» ۋە «ز» ھەرپلىرى بولسا، بابنىڭ ئۆلچىمى «افْتَعَلَ» دىكى «ت» — «د» غا ئالمىشىپ كېتىدۇ. مەسىلەن:

زَانَ	←	ازْتَانَ	←	ازْدَانَ	(ياساندى، گۈزەل تۈسكە كىردى)
ذَكَرَ	←	ادْتَكَّرَ	←	ادْدَكَّرَ	(ئەسلىدى، ياد ئەتتى)
دَعَى	←	ادْتَعَى	←	ادْدَعَى	(تەلەپ قىلدى، دەۋا قىلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ مساللار ئىچىدە «ادد كَر» دىكى «د» نى «ذ» غا ئالماشتۇرۇپ ئىدغام قىلىپ «اد كَر» دېيىشمۇ، شۇنىڭدەك «ذ» نى «د» غا ئالماشتۇرۇپ ئىككىسىنى ئىدغام قىلىپ «اد كَر» دېيىشمۇ توغرا. بۇنىڭ سەۋەبى تىلغا يەتكىلىك ھاسىل قىلىشتىن ئىبارەت.

(2) ئەگەر بۇ بابتا يېزىلغان «ف» سىنىڭ ئۇدۇلىدا «ص»، «ض»، «ط» ۋە «ظ» ھەرپلىرى بولسا، بابنىڭ ئۆلچىمى «إِفْتَعَلَ» دىكى «ت» — «ط» غا ئالمىشىپ كېتىدۇ. مەسلەن:

صَفَا ← اصْتَفَى ← اصْطَفَى (تاللىدى، ئىختىيار قىلدى)
 ضَرَبَ ← اضْطَرَبَ ← اضْطَرَبَ (تەۋرەندى، قالايمىقان بولدى)
 ظَلَمَ ← اظْتَلَمَ ← اظْطَلَمَ (زۇلۇمغا ئۇچرىدى، خورلاندى)
 طَاعَ ← اطَّاعَ ← اِطَّاعَ (كۆردى، خەۋەر تاپتى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ مساللار ئىچىدە «اظْطَلَمَ» دىكى «ط» — «ظ» غا ئالماشتۇرۇپ ئىككىسىنى ئىدغام قىلىپ «اظْلَمَ» دەپ ئىشلىتىلىدۇ.

(3) ئەگەر بۇ بابتا يېزىلغان «ف» سىنىڭ ئۇدۇلىدا «و» ۋە «أ» ھەرپلىرى بولسا، ئۇلار «ت» غا ئالمىشىپ كېتىدۇ. مەسلەن:

وَقَى ← اوتَقَى ← اتَقَى (قورقتى، ساقلاندى)
 وَصَلَ ← اوتَصَلَ ← اتَّصَلَ (ئۇلاشتى، تۇتاشتى)
 أَخَذَ ← اتَّخَذَ ← اتَّخَذَ (تۇتتى، پايدىلاندى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «إِفْتَعَلَ» بابىنىڭ مەنسى توغرىسىدا

بۇ بابنىڭ كۆپ خىل مەنسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرىدە بويىسۇنۇش (مُطَاوَعَة) مەنسىنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

رَفَعْتُ الصَّوْتُ (مەن ئاۋاز كۆتۈردىم) ← اَرْتَفَعُ الصَّوْتُ (ئاۋاز كۆتۈرۈلدى)

جَمَعْتُ الطُّلَّابَ ← اجْتَمَعَ الطُّلَّابُ

(مەن ئوقۇغۇچىلارنى يىغدىم) (ئوقۇغۇچىلار يىغىلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «أَفْتَعَلَ» بابىدىكى پېئىللارنىڭ ئۇلانما ھەمىزىسىنىڭ تاشلىنىپ كېتىشى توغرىسىدا

ئەگەر بۇ بابتىكى پېئىللارنىڭ ئالدىغا سوراق قوشۇمچىسى بولغان ھەمىزە (أ) كىرسە، ئۇنىڭدىكى ئۇلانما ھەمىزە تاشلىنىپ كېتىدۇ. مەسلەن:

أَفْتَعَلَ ← أَفْتَعَلَ

﴿أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ﴾

(ئاللاھ ئوغۇللارنى تاللىماي، قىزلارنى تاللىغانمۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: «إِذَا» توغرىسىدا

تېكىستتە «فَإِذَا هُوَ قَرِيبٌ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «إِذَا» بولسا «إِذَا الْفَجَائِيَّةُ» بولۇپ، ئۇ ئۇشتۇمتۇت بىر ئىشنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى

ئوقتۇرىدۇ. ئۇ ئىسىملىق جۈملىگە كىرىدۇ، ئەمما جۈملىنىڭ بېشىغا كىرمەيدۇ، بەلكى ئوتتۇرىسىغا كىرىدۇ. شۇنداقلا، ئۇنىڭدىن كېيىن ئېنىقسىز (نكرا) ئىسىم كېلىپ ئىگە بولۇشىمۇ دۇرۇس. مەسلەن:

دَخَلْتُ الْفَصْلَ فَإِذَا مُدِيرُ الْجَامِعَةِ جَالِسٌ

(مەن سىنىپقا كىرسەم، ئۇشتۇمتۇت ئۇنۋېرسىتېت مۇدىرى ئولتۇرىدۇ)

خَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ فَإِذَا صَدِيقٌ بِالْبَابِ

(مەن ئۆيىدىن چىقسام، ئۇشتۇمتۇت ئىشك تۈۋىدە بىر دوست تۇرىدۇ)

دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: «ظَنَّ» توغرىسىدا

تېكىستتە «أَظُنُّهَا تَنْتَهِي ...» دەپ ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «ظَنَّ» بولسا ئەسلى جۈملىدە ئىگە ۋە خەۋەر بولغان ئىككى تولدۇرغۇچىنى زەبەرلىك ئوقۇتىدۇ. مەسلەن:

الْإِمْتِحَانُ قَرِيبٌ ← أَظُنُّ الْإِمْتِحَانَ قَرِيبًا

(ئىمتىھان يېقىنلاپ قالدى) (مەن ئىمتىھاننى يېقىنلاپ قالدى دەپ ئويلايمەن)

﴿مَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً﴾ (مەن قىيامەت بولىدۇ دەپ ئويلايمەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

«ظَنَّ» — «أَنَّ» ۋە «أَنَّ» دىن ئىبارەت ئىككى مەسدەر قوشۇمچىسىنىڭ ئالدىغا كىرىدۇ. ئاندىن ياسالما مەسدەرنى تولدۇرغۇچى بولغانلىقىغا ئاساسەن زەبەرلىك ئوقۇتىدۇ. بۇ ياسالما مەسدەر ئىككى تولدۇرغۇچىنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. مەسلەن:

الِإِمْتِحَانُ سَهْلٌ ← أَظُنُّ أَنَّ الْإِمْتِحَانَ سَهْلٌ

(ئَمْتَهَانِ ئَاسَانِ) (مَهَنِ ئَمْتَهَانِنِي ئَاسَانَ دَه پِ ئَوِيلايْمَهَنِ)

﴿وَأَنَا ظَنُّنَا أَنَّ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾

(بِز، ئِنْسَانلار ۋه جِنلار ئاللاهقا يالغانى چاپلمايدۇ دەپ ئويلغان

ئدۇق)

دېگەنگە ئوخشاش.

يىگرمە ئۈچىنچى دەرس

1- مەزمۇن: «أَفْعَلَّ» بابى توغرىسىدا

بۇ دەرسىمىزدە ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ثلاثي مزيد) پېئىللىرىنىڭ بابلىرىدىن بولغان «أَفْعَلَّ» بابى توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتىمىز. بۇنىڭدا پېئىلنىڭ «ف» سىنىڭ ئالدىدا بىر ئۇلانما ھەمزە (ا) ۋە بىر ھەسسەلەنگەن «ل» زىيادىدۇر. مەسىدى «أَفْعَالٌ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. شۇنداقلا، بۇ بابتا كەلگەن پېئىللار رەڭ ۋە ئەيىب - نۇقسانى ئۇقتۇرىدۇ. مەسىلەن:

	أَحْمَرٌ	أَحْمَرٌ / يَحْمَرُ
(قىزارماق)	أَعْوَجٌ	أَعْوَجٌ / يَعْوَجُ
(ئىگىلمەك، ئەگرىم بولماق)	أَخْضَرٌ	أَخْضَرٌ / يَخْضَرُ
(كۆكەرمەك، يېشىلاشماق)		

دېگەنگە ئوخشاش.

يەنە شۇنىڭدەك، ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ثلاثي مزيد) پېئىللىرىنىڭ بابلىرىدىن بولغان «أَفْعَالٌ» بابى توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتىمىز. بۇنىڭدا پېئىلنىڭ «ف» سىنىڭ ئالدىدا بىر ئۇلانما ھەمزە (ا)، ئارقىسىدا بىر ئەلىق (ا) ۋە بىر ھەسسەلەنگەن «ل» زىيادىدۇر. مەسىدى «أَفْعِيَالٌ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. بۇ بابتا كەلگەن پېئىللار مۇرەككىز ئۇقتۇرۇپ كېلىدۇ. مەسىلەن:

(ساپسېرىق بولماق)	اصْفِرَارٌ	اصْفَارٌ / يَصْفَارُ
(قىپقىزىل بولماق)	احْمِرَارٌ	احْمَارٌ / يَحْمَرُ
(قايقارا بولماق)	ادْهِيمَامٌ	ادْهِامٌ / يَدْهِمُ

دېگەنگە ئوخشاش.

مەشوق: تۆۋەندىكى پېئىللارنىڭ بابلرنى ئايرىڭلار.

(كۈچەيمەك، كەسكىنلەشمەك)	اِشْتَدَادٌ	اِشْتَدَّ / يَشْتَدُّ
(ئايرىلماق، بۆلۈنمەك)	اِشْتِاقٌ	اِشْتَقَّ / يَشْتَقُّ
(يېرىلماق، يورىماق)	اِنْشِقَاقٌ	اِنْشَقَّ / يَنْشَقُّ
(تارقاپ كەتمەك، تارقىماق)	اِنْفِضَاضٌ	اِنْفَضَّ / يَنْفِضُّ

2- مەزمۇن: «رأى» توغرىسىدا

تېكىستتە «أَرَاكَ ضَعِيفًا» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «رأى» دېگەن پېئىل «عَلِمَ» دېگەن پېئىلنىڭ مەنىسىدە كەلگەن. شۇڭا، بۇ قەلبكە ئائىت كۆرۈش (رأى القلبية) دەپ ئاتىلىدۇ.

رأى القلبية — ئەسلى جۈملىدە ئىگە ۋە خەۋەر بولغان ئىككى تولدۇرغۇچىنىڭ ئاخىرنى زەبەرلىك ئوقۇتىدۇ. خۇددى «ظَنُّ» دېگەن پېئىلغا ئوخشاش. مەسلەن:

أَنْتَ ضَعِيفٌ (سەن ئاجىز) ← أَرَاكَ ضَعِيفًا (سېنى ئاجىز دەپ قارايمەن)

﴿إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا * وَنَرَاهُ قَرِيبًا﴾

(ھەقىقەتەن ئۇلار ئۇ ئازابنى يىراق دەپ قارايدۇ، بىز ئۇنى يېقىن دەپ قارايمىز)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەمما، كۆزگە ئائىت كۆرۈش (رَأَى الْبَصْرِيَّةَ) كە كەلسەك، ئۇ پەقەت بىرلا تولدۇرغۇچىنىڭ ئاخىرىنى زەبەرلىك ئوقۇتىدۇ. مەسلەن:

أَرَأَيْتَ الْمَدْرَسَ؟ نَعَمْ، رَأَيْتَهُ.

(ئوقۇتقۇچىنى كۆردۈڭمۇ؟) (ھەئە، ئۇنى كۆردىم.)

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «عَسَى» توغرىسىدا

تېكىستتە «عَسَى أَنْ يَكُونَ خَيْرًا مِنْهُمْ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «عَسَى» ئۈمىد پېئىللىرىدىن بولۇپ، ئۇ ئۈمىد ياكى قورقۇشنى ئۆقتۈرىدۇ. مەسلەن:

﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾

«عَسَى» نىڭ ئىسمى «عَسَى» نىڭ خەۋىرى

(ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىشى ئۈمىدلىكتۇر)

﴿وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾

«عَسَى» نىڭ پائىلى

(سەلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرماستىنلا مۇمكىن، ئەمما ئۇ سەلەر

ئۈچۈن پايدىلىقتۇر)

دېگەنگە ئوخشاش.

«عَسَى» — جۈملىدە «كَانَ» نىڭ ئەمىلىنى قىلىدۇ. شۇنداقلا، ئۇنىڭ خەۋىرى «أَنْ» قوشۇلغان كەلگۈسى زامان پېئىلى بولىدۇ. مەسلەن:

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَنْفَعَنَا بِكَ

«عَسَى» نىڭ ئىسمى «عَسَى» نىڭ خەۋىرى

(ئاللاھ سەن ئارقىلىق بىزگە پايدا يەتكۈزۈشى مۇمكىن)

أَنْ تُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ

«عسى» نىڭ خەۋىرى

عَسَيْتَ

«عسى» نىڭ ئىسمىسى

(سەن زېمىندا بۇزۇقچىلىق قىلىشىڭ مۇمكىن)

دېگەنگە ئوخشاش.

«عسى» تولۇق پېئىل بولۇپ كېلىدۇ. يەنى، پائىل بىلەنلا مەنا ئۇقتۇرىدۇ، خەۋەرگە موھتاج بولمايدۇ. بۇنداق ۋاقتتا ئۇنىڭدىن كېيىنلا «أَنْ» بىلەن بىرگە بىر كەلگۈسى زامان پېئىلى كېلىدۇ. مەسلەن:

﴿عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي﴾

«عسى» نىڭ پائىلى

(پەرۋەردىگار بىم مېنى توغرا يولغا باشلىشى مۇمكىن)

دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە «عسى» دىن بۇرۇن بىر ئىسىم ئىلگىرى كېلىپ، «عسى» دىن كېيىن ياسالما مەسدەر كېلىدۇ. بۇ ۋاقتتا «عسى» دىن بۇرۇن كەلگەن ئىسىم ئىگە، ياسالما مەسدەر «عسى» نىڭ پائىلى بولۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

الْمَدْرَسُ عَسَىٰ أَنْ يَرَّاجِعَ الدَّرْسُ السَّابِقَ

«عسى» نىڭ پائىلى

ئىگە

(ئوقۇتقۇچى ئىلگىرىكى دەرسنى قايتا چۈشەندۈرۈپ قويۇشى مۇمكىن)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: مەسدەرگە ئايلىنىدۇرغۇچى «مَا» توغرىسىدا

تېكىستتە ﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ دېگەن ئايەت ئۇچرايدۇ.

ئۇنىڭدىكى «مَا» بولسا ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن پېئىلنى مەسدەرگە
 ئايلاندۇرىدىغان «مَا» (مَا الْمَصْدَرِيَّةُ) دۇر. مەسلەن:
 بَعْدَ مَا انْتَهَى الصَّلَاةُ ... (ناماز ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ...)
 دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: شەرتنىڭ جاۋابىنىڭ تاشلىنىشى توغرىسىدا

تېكىستتە ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ...﴾ دېگەن ئايەت
 ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدا «أَمَّا» دېگەن شەرتنىڭ جاۋابى تاشلانغان. ئۇنىڭ
 تەقدىرى مۇنداق: «فَيَقَالُ لَهُمْ».

يىگر مه تۆتنچى دەرس

1- مه زمۇن: «استفعل» بابى توغرسىدا

بۇ دەرسىمىزدە ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ثلاثي مزىد) پېئىللىرىنىڭ بابلىرىدىن بولغان «استفعل» بابى توغرسىدا توختىلىپ ئۆتىمىز. بۇنىڭدا پېئىلنىڭ «ف» سىنىڭ ئالدىدا بىر ئۇلانما ھەمزە (ا)، بىر «س» ۋە بىر «ت» زىيادىدۇر. مەسىدىرى «استفعل» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

استقبل / يستقبل	استقبال	(كۆتمەك، قارشى ئالماق)
استقال / يستقبل	استقالة (استقيال)	(ئىستىپا سورىماق)
استفاد / يستفيد	استفاد (استفيد)	(ئېرىشمەك، ئىگە بولماق)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مه زمۇن: «كي» توغرسىدا

تېكىستتە «استلقت على قفاي لكي استريح» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «كي» بولسا كەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ ئاخىرنى زەبەرلىك ئوقۇتىدىغان قوشۇمچىدۇر.

«كي» — مەسىدەر قوشۇمچىسى (حرف المصدرية) ۋە زەبەر ئوقۇتىدىغان قوشۇمچىدۇر. يەنە ھازىرقى زامان پېئىللىرىنىڭ بېشىغا كىرىپ ئۇلارنى

كېلىدىغان زامانغا ئۆزگەرتىدىغان قوشۇمچە (استقبال) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. چۈنكى، بۇ قوشۇمچە ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن پېئىلنى ياسالما مەسدەرگە ئايلاندۇرىدۇ.

يۇقىرىدا ئۆتكەن جۈملىنىڭ تەقدىرى مۇنداق: اسْتَلْقَيْتُ عَلَى قَفَايَ لِلْإِسْتِرَاحَةِ (مەن ئارام ئالاي دەپ يېنىچە ياتتىم).

«كَي» گە كۆپىنچە سەۋەبى ئوقتۇرىدىغان «ل» قوشۇلىدۇ. ئەگەر ئۇ قوشۇلمىسا پەرز قىلىنىدۇ.

ئەگەر پېئىلنىڭ بېشىغا بولۇشسىزلىق قوشۇمچىسى بولغان «لا» كىرسە، ئۇ «كَي» گە قوشۇپ يېزىلىدۇ. مەسلەن:

أَسْرِعْ لِكَيْلَا تَتَأَخَّرَ عَنِ الدَّرْسِ (دەرسكە كېچىكىپ قالماسلىق ئۈچۈن تېز ماڭ) دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: «إِذَنْ» توغرىسىدا

تېكىستتە «إِذَنْ أَتَنْظُرُكَ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «إِذَنْ» كەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ ئاخىرىنى زەبەرلىك ئوقتۇرىدىغان قوشۇمچىلار قاتارىدىندۇر.

«إِذَنْ» — جاۋاب، جەزا (جـزاء)، زەبەر ئوقتۇقۇچى ۋە ئىستىقبال (استقبال) قوشۇمچىسىدۇر.

ئۇ تۆۋەندىكى شەرتلەر ئاستىدا كەلگۈسى زامان پېئىلنى زەبەرلىك ئوقتۇرىدۇ: (1) پېئىلنىڭ ئالدىدا كېلىش؛ (2) ئۇنىڭ بىلەن پېئىلنىڭ ئوتتۇرىسى قەسەم ياكى بولۇشسىز قىلىش قوشۇمچىسى «لا» دىن باشقا قوشۇمچىلار بىلەن ئايرىلماسلىق؛ (3) پېئىلنىڭ زامانى كېلىدىغان زامان بولۇش.

بۇ ئۈچ شەرتتىن بىرى كەم بولسا، «إِذَنْ» كە لىگۈسى زامان پېئىلىنى زەبەرلىك ئوقۇتالمايدۇ. مەسلەن:

سَأُزُورُكَ الْيَوْمَ بَعْدَ صَلَاةِ الْمَغْرَبِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

(ئاللاھ خالسا مەن سېنى بۈگۈن ناماز شامدىن كېيىن زىيارەت قىلىمەن)

إِذَنْ أَنْتَظِرُكَ. (ئۇنداقتا مەن سېنى كۈتمەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

4- مەزمۇن: ئۆتكەن زامانى بولۇشىز قىلىدىغان «لَا» توغرىسىدا

تېكىستتە «لَا اسْتَحَمَمْتُ وَلَا أَفْطَرْتُ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «لَا» ئۆتكەن زامان پېئىلىنى بولۇشىز قىلىش ئۈچۈن كەلگەن. بۇ ھەقتە مۇنداق قائىدە بار: ئەگەر «لَا» ئۆتكەن زامان پېئىلىنى بولۇشىز قىلىش ئۈچۈن كەلگەن بولسا، ئۇنىڭ تەكرارلىنىشى ۋاجىب (زۇرۇر). مەسلەن:

﴿فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى﴾ ((كاپىر قۇرئانغا) ئىشەنمىدى، ناماز ئوقۇمىدى)

لَا رَأَيْتَهُ وَلَا كَلَّمْتَهُ (مەن ئۇنى كۆرمىدىم ھەم ئۇنىڭغا سۆز قىلمىدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: ھالىنىڭ «و»سى توغرىسىدا

ئەگەر ھالىنىڭ «و»سى (واو الحال) تەركىبىدە بولۇشلۇق ئۆتكەن زامان پېئىلى بولغان جۈملىگە كىرسە، ئۇنىڭ بىلەن «قَدْ» بىللە كىرىدۇ. مەسلەن:

دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ وَقَدْ سَلَّمَ الْإِمَامُ

پېئىللىق جۈملە

دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ يَسَلِّمُ

ئىسىملىق جۈملە

(مەن ئىمام سالام بېرىۋاتقاندا مەسجىدكە كىردىم)

وَصَلَّتِ الْمَطَارَ وَالطَّائِرَةَ تَهَبُّطًا وَصَلَّتِ الْمَطَارَ وَقَدْ هَبَّتِ الطَّائِرَةُ
ئىسىملىق جۈملە پېئىللىق جۈملە

(مەن ئايروودرومغا ئايروپىلان چۈشۈۋاتقاندا يېتىپ كەلدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

6- مەزمۇن: «جَعَلَ» توغرىسىدا

تېكىستتە «وَجَعَلْتَهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «جَعَلَ» بۇ يەردە تەھۋىل (تحويل) پېئىللىرىدىن بولۇپ، «صَيَّرَ» مەنىسىدە كەلگەن. ئۇ ئەسلى جۈملىدە ئىگە ۋە خەۋەر بولغان ئىككى تولدۇرغۇچىنى زەبەرلىك ئوقۇتىدۇ. مەسىلەن:

الْخَمْرُ حَرَامٌ جَعَلَ اللَّهُ الْخَمْرَ حَرَامًا

(ھاراق ھارام) (ئاللاھ ھاراقنى ھارام قىلدى)

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا﴾ (ئاللاھ سىلەرگە زېمىننى بسات قىلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

«جَعَلَ» يەنە «ظَنَّ» مەنىسىدەمۇ كېلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئۇ كۈچەيتىش

پېئىللىرىدىن بولىدۇ. مەسىلەن:

﴿وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَانَا﴾

(ئۇلار مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ بەندىلىرى بولغان پەرىشتىلەرنى قىزدەپ

ئېتىقاد قىلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

«جَعَلَ» مَوْشُوْ ئِكْكِ خَل مەنسى بىلەن «ظَنَّ» نىڭ قېرىنداشلىرى قاتارىدىن ھېسابلىنىدۇ.

ئۇ يەنە باشلاش پېئىلى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ۋاقتتا ئۇ «كَانَ» نىڭ ئەمىلىنى قىلىدۇ. مەسلەن:

جَعَلَ حَامِدٌ يَضْرِبُنِي (ھامىد مېنى ئۇرۇشقا باشلىدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئۇ يەنە «أَوْجَدَ» مەنسىدەمۇ كېلىدۇ. بۇ ۋاقتتا تولۇق پېئىل بولۇپ، بىر تولدۇرغۇچىنىڭ ئاخىرىنى زەبەرلىك ئوقۇتىدۇ. مەسلەن:

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ (ئەنئام 1- ئايەت)

(جىمىي ھەمدۇ- سانا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، زۇلمەتلەرنى ۋە

نۇرنى پەيدا قىلغان ئاللاھقا خاستۇر)

دېگەنگە ئوخشاش.

7- مەزمۇن: مۇتەكەللىمنىڭ «ي» سى توغرىسىدا

مۇتەكەللىم (بىرىنچى شەخس) نىڭ «ي» سى ئاخىرى سۆكۈنلۈك ئەلق ياكى سۆكۈنلۈك «ي» بولغان ئىسمىغا قوشۇلغاندا زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

(مېنىڭ بالا خىزمەتچىم)

(مېنىڭ ھاسام)

(مەن ئىككى قولۇمنى يۇدىم)

فَتَيَّ + ي = فَتَايَ

عَصَا + ي = عَصَايَ

عَسَلْتُ يَدَيَّ

دېگەنگە ئوخشاش.

يىگرمه به شنچى دەرس

1- مەزمۇن: تۆت ھەرپلىك پېئىللار توغرىسىدا

تۆت ھەرپلىك پېئىل (ربائىي) — ئەسلى تۆت ھەرپتىن تۈزۈلگەن پېئىللارنى كۆرسىتىدۇ.

بۇمۇ مۇجەررەد (تۈپ پېئىل) ۋە مەزىد (ياسالما پېئىل) دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ.

تۆت ھەرپلىك مۇجەررەد (ربائىي مجرد) پېئىللىرىنىڭ بىرلا بابى بولۇپ، ئۇ «فَعَلَّ» بابىدىن ئىبارەت. مەسىدىرى «فَعَلَّلَ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسلەن:

(تەرجىمە قىلماق)	تَرْجَمَةٌ	تَرْجَمَ / يَتْرَجِمُ
(چېچىۋەتمەك، تارقىتىۋەتمەك)	بَعَثَةٌ	بَعَثَ / يَبْعِثُ
(يۈگۈرمەك، چاپماق)	هَرَوْلَةٌ	هَرَوْلَ / يَهْرُولُ
(قورقۇتماق، تەۋرىمەك)	زَلْزَلَةٌ	زَلَزَلَ / يَزْلُزِلُ
(يۇمىلاتماق، دومىلاتماق)	دَحْرَجَةٌ	دَحْرَجَ / يَدْحِرُجُ
(قاراس - قۇرۇس ئاۋاز چىقارماق)	فَرْقَعَةٌ	فَرْقَعَ / يَفْرُقِعُ
(ۋەسۋەسە قىلماق، ئازدۇرماق)	وَسْوَسَةٌ	وَسْوَسَ / يُوَسْوِسُ
(قاقاقلاپ كۈلمەك)	فَهْقَهَةٌ	فَهَّقَهُ / يَقْهَقُهُ

تۆت ھەرپلىك مەزىد (ربائى مەزىد) پېئىللىرىنىڭ ئۈچ بايى بولۇپ، ئۇلار:
 (1) «تَفَعَّلَ» بايى. مەسىدىرى «تَفَعَّلَ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

تَرَعَّرَ / يَتَرَعَّرُ	تَرَعَّرَ	(ئۆسۈپ يېتىلمەك)
تَمَضَّمُ / يَتَمَضَّمُ	تَمَضَّمُ	(ئېغىزنى چايقىماق)
تَدَحَّرَجُ / يَتَدَحَّرَجُ	تَدَحَّرَجُ	(دومىلىماق، يۇمىلىماق)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) «أَفْعَلَلَ» بايى. مەسىدىرى «أَفْعَلَلَ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

أَطْمَأَنَّ / يَطْمِئُنُ	أَطْمَأَنَّ	(كۆڭلى خاتىرجەم بولماق)
أَشْمَأَزَ / يَشْمِئُزُ	أَشْمَأَزَ	(سقىلماق، زېرىكمەك)
أَقْشَعَرَ / يَقْشَعِرُ	أَقْشَعَرَ	(تترىمەك، تترەك ئۇلاشماق)

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) «أَفْرَنْقَعَ» بايى. مەسىدىرى «أَفْرَنْقَعَ» ئۆلچىمىدە تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن:

أَحْرَنْجَمَ / يَحْرَنْجِمُ	أَحْرَنْجَمَ	(يىغىلماق، توپلانماق)
أَفْرَنْقَعَ / يَفْرَنْقَعُ	أَفْرَنْقَعَ	(ئىستىپا بەرمەك، چېكىنمەك)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: ئايرىش ئالمىشى توغرىسىدا

تېكىستتە «هَذَا هُوَ الْمَرَاقِبُ الْجَدِيدُ» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى «هُوَ» دېگەن ئالماش بۇ يەردە ئايرىش (فصل) ئالمىشى بولۇپ، باش كېلىشتە كەلگەن.

ئايرىش ئالمىشى خەۋەر بىلەن ئەگەشكۈچى (تابع) نىڭ ئوتتۇرىسىنى ئايرىش ئۈچۈن كەلتۈرىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىئرابىتىن ئورنى يوق. مەسىلەن،

يُوقِرِدِدِكِي جُومَلِنِي ئِبْلِپِ ئِبِيْتَسَاق، ئُونْگِدِكِي «المراقب» خهؤەر بولۇپ، ئەگەر ئايرىش ئالمشى — «هو» نى تاشلۇپتېنپ «هَذَا المراقب الجديد» دېسەك، بۇ ۋاقتتا «المراقب» نىڭ «هذا» دىن بەدەل بولۇشى دۇرۇس (يەنى، «المراقب» نى «هذا» نىڭ ئىزاھلىغۇچىسى دېيىش دۇرۇس).

شۇنىڭغا ئوخشاش «حَامِدٌ هُوَ النَّاجِحُ» دېگەن جۈملىدە «النَّاجِحُ» خهؤەردۇر. ئەگەر بۇ جۈملىدە ئايرىش ئالمشى تاشلۇپتېنپ «حَامِدٌ النَّاجِحُ» دېيىلسە، بۇ ۋاقتتا «النَّاجِحُ» نىڭ «حَامِدٌ» نىڭ سۈپىتى بولۇشى توغرا. مەسلەن:

هَذِهِ	هِيَ	السيارة
ئىگە	ئايرىش ئالمشى	خهؤەر
وَأَوْلَادُكَ	هَم	المفلسون
ئىگە	ئايرىش ئالمشى	خهؤەر

دېگەنگە ئوخشاش.

3- مەزمۇن: بەزىلەشتۈرۈشنى ئىپادىلەيدىغان «من» توغرىسىدا

تېكىستتە «مَنْ يَرِيْدُ...» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «من» بولسا، بەزىلەشتۈرۈش (تَبْعِيْضِيَّة) نى ئىپادىلەيدىغان «من» دىن ئىبارەت. شۇڭا، مەزكۇر جۈملىدىكى «مَنْ» — بىزنىڭ بىر قىسمىمىز، بەزىمىز دېگەن مەنىنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

كُلُّ مَنْ هَذَا (سەن بۇنىڭ بىر قىسمىنى يېگىن)

﴿وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾

(كىشىلەر ئىچىدە ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەندۈق دېگۈچىلەر بار،

ھەقىقەتتە ئۇلار ئىشەنمەيدۇ)

4- مەزمۇن: سوراق قوشۇمچىلىرىنىڭ ئىلگىرى-كېيىن كېلىشى توغرىسىدا

سوراق قوشۇمچىسى بولغان ھەمزە (أ) باغلاش قوشۇمچىلىرىنىڭ ئالدىدا كېلىدۇ.

ئەمما، ھەمزىدىن باشقا سوراق قوشۇمچىلىرى باغلاش قوشۇمچىلىرىدە.

دىن كېيىن كېلىدۇ. مەسلەن: ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا...﴾؛ ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا...﴾؛ ﴿أَتَمَّ إِذَا مَا وَقَعَ أَمْنَتُمْ بِهِ﴾؛ ﴿فَهَلْ يَهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ﴾ دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: «رَبِّ» توغرىسىدا

تېكىستتە «رَبِّ أَرْنِي» دېگەن جۈملە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىكى «رَبِّ» نىڭ ئەسلىسى «يَا رَبِّي» بولۇپ، مۇتەكەللىمنىڭ «ي» سى بىلەن چاقىرىش قوشۇمچىسى تاشلانغان.

مۇتەكەللىمنىڭ «ي» سىغا ئىزاپەت قىلغان چاقىرىلغۇچى (مىنادى) دا بەش خىل يول دۇرۇس بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھىملىرى مۇنۇلار:

(1) «ي» نىڭ تاشلىنىپ زىرنىڭ ئۇنىڭ ئورنىدا تۇرۇشى دۇرۇس. مەسلەن: «يَا رَبِّ» ... دېگەنگە ئوخشاش (بۇنداق ئىشلىتىش كۆپ ئۇچرايدۇ).

(2) «ي» نى سۈكۈنلۈك ھالەتتە قالدۇرۇش دۇرۇس. مەسلەن: «يَا رَبِّي» ... دېگەنگە ئوخشاش (بۇنداق ئىشلىتىش ئالدىنقىسىدىن ئازراق ئۇچرايدۇ).

(3) «ي» نى زەبەرىلىك ھالەتتە قالدۇرۇش دۇرۇس. مەسلەن: «يَا رَبِّي» ... دېگەنگە ئوخشاش.

4) «ي» نى «ا» (ئەلق) قا ئالماشتۇرۇش. مەسلەن: «يَا رِبَّاهُ» دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ خىل ھالەتتە توختىغاندا سۆكۈنلۈق «ه» (ھاء) نىڭ قوشۇلۇشى توغرا. مەسلەن: «يَا رِبَّاهُ» ... دېگەنگە ئوخشاش.

6- مەزمۇن: «إِذَا الْفَجَائِيَّةُ» توغرىسىدا

ئەگەر شەرتنىڭ جاۋابى ئىسىملىق جۈملە بولسا، ئالدىغا «ف» نى قوشۇشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى بىز ئىلگىرىكى دەرسلىرىمىزدە ئۆگىنىپ بولغان.

شۇنىڭغا ئوخشاش «إِذَا الْفَجَائِيَّةُ» نىڭ «ف» نىڭ ئورنىدا شەرتنىڭ جاۋابىغا ئۇلىنىشى دۇرۇس. مەسلەن:

﴿وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾

(ئەگەر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھلار تىلغا ئېلىنسا، ئۇلار خۇشال بولۇپ كېتىدۇ) دېگەنگە ئوخشاش.

7- مەزمۇن: ئاخىرى جەزىملىك ئوقۇلغان مۇزائىف كەلگۈسى زامان

پېئىلى ۋە بۇيرۇق پېئىلى توغرىسىدا

ئاخىرى جەزىملىك ئوقۇلغان مۇزائىف كەلگۈسى زامان پېئىلى ۋە بۇيرۇق پېئىلىدا ئىدغام قىلىش ۋە ئىدغامسىز كېلىشىمۇ دۇرۇس. مەسلەن:

لَمْ يَشُدَّ ← لَمْ يَشُدُّ شُدَّ ← أَشُدُّ

دېگەنگە ئوخشاش.

پېئىل بابلىرى توغرىسىدا خۇلاسىە

تۆت ھەرپلىك مۇجەررەد (ربائىي مجرد) پېئىللىرىنىڭ بىرلا بابى بولۇپ، ئۇ:

فَعَّلَ / يَفْعَلُ	تَرَجَمَ / يَتَرَجِمُ	(تەرجىمە قىلدى)

تۆت ھەرپلىك مەزىد (ربائىي مزيد) پېئىللىرىنىڭ ئۈچ بابى بولۇپ، ئۇلار:

1. تَفَعَّلَ / يَتَفَعَّلُ	تَمَضَّمُ / يَتَمَضَّمُ	(ئېغىز چايقىدى)
2. افْعَلَّ / يَفْعَلُّ	اطْمَأَنَّ / يَطْمَأِنُّ	(خاتىرجەم بولدى)
3. افْعَنَّ / يَفْعَنُّ	احْرَجَمَ / يَحْرَجِمُ	(توپلاندى)

ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد (ثلاثي مجرد) پېئىللىرىنىڭ ئالتە بابى بولۇپ، ئۇلار:

1. فَعَلَ / يَفْعُلُ	كَتَبَ / يَكْتُبُ	(يازدى)
2. فَعَلَ / يَفْعَلُ	جَلَسَ / يَجْلِسُ	(ئولتۇردى)
3. فَعَلَ / يَفْعُلُ	ذَهَبَ / يَذْهَبُ	(باردى)
4. فَعَلَ / يَفْعَلُ	سَمِعَ / يَسْمَعُ	(ئاڭلىدى)
5. فَعَلَ / يَفْعَلُ	وَرِثَ / يَرِثُ	(مىراسخور بولدى)
6. فَعَلَ / يَفْعَلُ	كَثُرَ / يَكْثُرُ	(كۆپ بولدى)

ئوچ هەرپلک مهزید (ثلاثي مزید) پېئللرنىڭ ئون ئىككى بابى بولۇپ، ئۇلار:

1. أَفْعَلٌ / يُفْعَلُ	أَسْلَمَ / يُسَلِّمُ	(ئىسلام كەلتۈردى)
2. فَعَّلَ / يَفْعِلُ	سَلَّمَ / يُسَلِّمُ	(سالام بەردى، تاپشۇردى)
3. فَاعَلَ / يُفَاعِلُ	جَاهَدَ / يُجَاهِدُ	(ئورۇش قىلدى)
4. تَفَعَّلَ / يَتَفَعَّلُ	تَعَلَّمَ / يَتَعَلَّمُ	(ئۆگەندى، ئىلىم ئالدى)
5. تَفَاعَلَ / يَتَفَاعَلُ	تَنَاولَ / يَتَنَاوَلُ	(ئالدى، تاپشۇرۇپ ئالدى)
6. اِنْفَعَلَ / يَنْفَعِلُ	اِنكَسَرَ / يَنْكَسِرُ	(سۇندى، مەغلۇب بولدى)
7. اِفْتَعَلَ / يِفْتَعِلُ	اِسْتَمَعَ / يَسْتَمِعُ	(ئاڭلىدى، قۇلاق سالدى)
8. اِفْعَلَّ / يِفْعَلُّ	اِحْمَرَ / يَحْمَرُ	(قىزاردى)
9. اِفْعَالَ / يِفْعَالُ	اِحْمَارًا / يَحْمَارُ	(قىپقىزىل بولدى)
10. اِسْتَفْعَلَ / يَسْتَفْعِلُ	اِسْتَقْبَلَ / يَسْتَقْبِلُ	(قارشى ئالدى، كۈتتى)
11. اِفْعَوَعَلَ / يِفْعَوَعِلُ	اِعْشَوَشَبَ / يَعْشَوِشِبُ	(ئوت-چۆپ قاپلاپ كەتتى)
12. اِفْعَوَّلَ / يِفْعَوِّلُ	اِجْلُوَزَ / يِجْلُوِزُ	(تېز ماڭدى)

يىگر مه ئالتنچى دەرس

كشلىك ئالماش (ضمير) توغرىسىدا

كشلىك ئالماش (ضمير) — مۇستەقىل كىشلىك ئالماش (ضمير منفصل) ۋە ئۇلارغا كىشلىك ئالماش (ضمير متصل) دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ.

مۇستەقىل كىشلىك ئالماش — باشقا سۆزلەرگە قوشۇلماي مۇستەقىل ئىشلىتىلدىغان ئالماشلار بولۇپ، ئۇلار بىلەن سۆز باشلاشقا بولىدۇ ۋە «إلا» دىن كېيىنمۇ كېلەلەيدۇ. مەسلەن:

أَنَا مُسْلِمٌ (مەن مۇسۇلمان) إِيَّاكَ رَأَيْتُ (مەن سېنى كۆردىم)
مَا فَهِمَ الدَّرْسَ إِلَّا أَنْتَ (دەرسنى سەندىن باشقىسى چۈشەنمىدى)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئۇلارغا كىشلىك ئالماش — مۇستەقىل ئىشلىتىلمەيدىغان، پەقەت سۆزلەرنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپ ئىشلىتىلدىغان كىشلىك ئالماشلار بولۇپ، ئۇلار بىلەن سۆز باشلاشقا بولمايدۇ ۋە «إلا» دىن كېيىنمۇ كېلەلمەيدۇ. مەسلەن: «رَأَيْتَهُ» دىكى «ت» ۋە «ه» لارغا ئوخشاش.

مۇستەقىل ۋە ئۇلارغا كىشلىك ئالماشلار جۈملىدىكى ئورنىغا ئاساسەن ياكى باش كېلىشتە، ياكى چۈشۈم كېلىشتە ۋە ياكى ئىگىلىك كېلىشتە كېلىدۇ.

1. باش كېلىشتە كەلگەن كىشىلىك ئالماشلار:

(1) باش كېلىشتە كەلگەن مۇستەقىل كىشىلىك ئالماشلار:

هُوَ	هِيَ	هُمَا	هُمَا	هُنَّ
أَنْتَ	أَنْتِ	أَنْتُمَا	أَنْتُمْ	أَنْتُنَّ
	أَنَا			نَحْنُ

(2) باش كېلىشتە كەلگەن ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلار:

(1) پائىلنىڭ ھەرىكەتلىك «ت» سى: ذَهَبْتُ، ذَهَبْتِ، ذَهَبْتِمَا، ذَهَبْتُمْ، ذَهَبْتُنَّ قاتارلىقلاردىكى «ت» گە ئوخشاش.

(2) ئىككىلىك شەكىلنىڭ «ا» (ئەلىق) سى: ذَهَبَا، ذَهَبْتَا، يَذْهَبَانِ، تَذْهَبَانِ، اذْهَبَانِ قاتارلىقلاردىكى «ا» گە ئوخشاش.

(3) كۆپلۈكنىڭ «و» سى: ذَهَبُوا، يَذْهَبُونَ، اذْهَبُونَ قاتارلىقلاردىكى «و» غا ئوخشاش.

(4) مۇخاتەبە (ئىككىنچى شەخس ئاياللىق بىرلىك) نىڭ «ي» سى: تَذْهَبِينَ، اذْهَبِي قاتارلىقلاردىكى «ي» غا ئوخشاش.

(5) ئاياللىقنىڭ «ن» سى: ذَهَبْنِي، يَذْهَبْنِي، اذْهَبْنِي قاتارلىقلاردىكى «ن» غا ئوخشاش.

(6) مۇتەكەللىم (بىرىنچى شەخس) كۆپلۈكنىڭ «نا» سى: ذَهَبْنَا دىكى «نا» غا ئوخشاش.

دېمەك، يۇقىرىدىكى ئاستى سىزىلغان ئالماشلار باش كېلىشتە كەلگەن ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلار بولۇپ، ئۇلار دائىم پېئىلغا ئۇلىنىپ كېلىپ شۇ پېئىلنىڭ پائىلى بولىدۇ.

2. چۈشۈم كېلىشتە كەلگەن كەلگەن كىشىلىك ئالماشلار:

(1) چۈشۈم كېلىشتە كەلگەن مۇستەقىل كىشىلىك ئالماشلار:

إِيَّاهُ	إِيَّاهُمَا	إِيَّاهُمْ	إِيَّاهَا	إِيَّاهِمَا	إِيَّاهُنَّ
إِيَّاكَ	إِيَّاكُمَا	إِيَّاكُمْ	إِيَّاكِ	إِيَّاكُمَا	إِيَّاكنَّ
	إِيَّانَا	إِيَّايَ			

(2) چۈشۈم كېلىشتە كەلگەن ئۇلانما كىشىلىك ئالماشلار:

هُ	هُمَا	هُمْ	هَا	هَما	هُنَّ
كَ	كُما	كُهم	كِ	كُما	كُنَّ
	يَ	نَا			

دېمەك، بۇ ئالماشلار يېتىلنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىپ تولدۇرغۇچى بولىدۇ ۋە چۈشۈم كېلىشتە كېلىدۇ.

ئەگەر ئىسىمنىڭ ئاخىرىغا ئۇلانسا، ئېنىقلىغۇچى بولىدۇ ۋە ئىگىلىك كېلىشتە كېلىدۇ. مەسلەن:

چۈشۈم كېلىش	رَأَيْتَهُ	سَأَلْتَهُم
	(مەن ئۇنى كۆردىم)	(ئۇ ئۇلارنى سورىدى)

ئىگىلىك كېلىش	كِتَابُهُ فِي قَاسِمٍ	(ئۇنىڭ كىتابى قاسىمدا)
	دېگەنگە ئوخشاش.	

يىگرمە يەتتىنچى دەرس

1- مەزمۇن: مەنبەداش تولدۇرغۇچى (مفعول مطلق) توغرىسىدا

مەنبەداش تولدۇرغۇچى — پېئىلنىڭ مەنسىنى تەكىتلەش، ياكى ئۇنىڭ سانىنى بايان قىلىش ۋە ياكى ئۇنىڭ تۈرىنى بايان قىلىش ئۈچۈن پېئىلدىن كېيىن كېلىدىغان ۋە شۇ پېئىلنىڭ لەۋزى بىلەن سۆزلىنىدىغان مەسدەردىن ئىبارەت. بەزىدە ئۇ ئۆز پېئىلىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسلەن:

﴿كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ (مەنىنى تەكىتلەش)

(جەزمەن ئاللاھ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بىۋاسىتە سۆز قىلدى)

طُبِعَ الْكِتَابُ طَبَعَتَيْنِ (سانىنى بايان قىلىش)

(كىتاب ئىككى قېتىم نەشر قىلىندى)

ضَرَبَنِي الْوَلَدُ ضَرْبَاتٍ (سانىنى بايان قىلىش)

(بالا مېنى بىر قانچە قېتىم ئۇردى)

حَفِظْتُ الْقُرْآنَ حَفْظًا جَيِّدًا (تۈرىنى بايان قىلىش)

(مەنى قۇرئاننى ناھايىتى ياخشى يادلىدىم)

مَهْلًا (ئازراق مۆھلەت بەرگن) (پېئىلغا ۋەكىللىك قىلىش)

بۇنىڭدا «مەھلا» دېگەن مەسدەر «امھل» دېگەن بۇيرۇق پېئىلنىڭ

ئورنىدا كېلىپ، بۇيرۇق مەنسىنى ئۇقتۇرۇپ كەلگەن.

بەزىدە مەسدىرنى ئۇقتۇرىدىغان سۆزلەر مەسدىرگە ۋەكىللىك قىلىپ كېلىدۇ. ئاندىن شۇ سۆزلەرگە مەنبەداش تولدۇرغۇچى بولغانلىقىغا ئاساسەن زەبەرىلىك ئوقۇلۇشتا مەسدىرنىڭ ھۆكۈمى بېرىلىدۇ. ئۇ سۆزلەر تۆۋەندىكىچە:

1) «كُلُّ»، «بَعْضٌ» ۋە مەسدىرگە ئىزاپەت قىلىنغان «أَيٌّ» قاتارلىقلار مەنبەداش تولدۇرغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسلەن:

أَخَذَنِي الْمَدِيرُ بَعْضَ الْمُواخَذَةِ

(مۇدىر مېنى بىر قىسىم ئەيىبلەر بىلەن ئەيىبلدى)

أَعْرَفُهُ كُلَّ الْمَعْرِفَةِ (مەن ئۇنى پۈتۈنلەي تونۇيمەن)

﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾

(زۇلۇم قىلغۇچىلار ئۇزاققا قالماي قايسى جايغا قايتىدىغانلىقىنى بىلىدۇ) دېگەنگە ئوخشاش.

2) مەسدىرنىڭ سانىنى ئۇقتۇرىدىغان سۆزلەر مەنبەداش تولدۇرغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسلەن:

زُرْتُهُ ثَلَاثَ زِيَارَاتٍ (مەن ئۇنى ئۈچ قېتىم زىيارەت قىلدىم) دېگەنگە ئوخشاش.

3) مەسدىرنىڭ سۈپىتى مەنبەداش تولدۇرغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسلەن:

سَاعَدْتُهُ أَحْسَنَ الْمُسَاعَدَةِ (مەن ئۇنىڭغا چىرايلىق ياردەم قىلدىم) دېگەنگە ئوخشاش.

4) ئىسىم مەسدىر مەنبەداش تولدۇرغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسلەن:

كَلَّمْتُ كَلَامًا (شۈبھىسىزكى، مەن سۆز قىلدىم)

ئىسىم مەسىدەر — مەسىدەر ئۇقتۇرغان مەنىنى ئۇقتۇرىدىغان، لېكىن ھەرپى مەسىدەرنىڭكىدىن ئازراق بولغان ئىسىمدىن ئىبارەت. مەسىلەن: «التوضوء» — مەسىدەر، «الوضوء» — ئىسىم مەسىدەردۇر؛ «التقبيل» — مەسىدەر، «القبلة» — ئىسىم مەسىدەردۇر.

(5) تۈرلەشتە ئۇچرىشىدىغان مەسىدەر مەنبەداش تولدۇرغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسىلەن: ﴿وَتَبَّأ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا﴾.

(6) كۆرسىتىش ئالماشلىرى مەنبەداش تولدۇرغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسىلەن:

أَقُلْتُ هَذَا الْقَوْلَ
(سەن مۇشۇنداق سۆزنى ئېيتتىڭمۇ)
دېگەنگە ئوخشاش.

(7) مەسىدەرگە قايتىدىغان كىشىلىك ئالماش مەنبەداش تولدۇرغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسىلەن:

اجْتَهَدْتُ اجْتِهَادًا لَمْ يَجْتَهِدْهُ غَيْرِي
(مەن بەك تىرىشچانلىق كۆرسەتتىم، مەندىن باشقا كىشى ئۇنداق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ باقمىدى)
دېگەنگە ئوخشاش.

(8) مەسىدەر بىلەن ئوخشاش مەنىنى ئۇقتۇرىدىغان سۆز مەنبەداش تولدۇرغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسىلەن:

عِشْتُ حَيَاةً سَعِيدَةً
(مەن ناھايىتى بەختلىك تۇرمۇش كەچۈردىم)
دېگەنگە ئوخشاش.

مۇھىم نۇقتا: تۈرۈۋە ساننى ئۇقتۇرىدىغان مەنبەداش تولدۇرغۇچىنىڭ ئامىلىنى تاشلىۋېتىش دۇرۇس. مەسلەن: «قُدماً مِبارَكًا». ئەسلىسى: «قَدِمْتُ قُدماً مِبارَكًا».

2- مەزمۇن: مەررەت مەسدەرى توغرىسىدا

تېكىستتە «ضَرْبَةٌ ضَرْبَةً» دېگەن ئىبارە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىكى «ضَرْبَةٌ» — مەررەت (مرة) مەسدەرىدۇر.

مەررەت مەسدەرى — پېئىلنىڭ ساننى بايان قىلىش ئۈچۈن سۆزلىنىدىغان مەسدەردىن ئىبارەت. ئۇ ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللاردىن «فَعْلَةٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. مەسلەن:

(مەن ئۇنى بىر قېتىم ئۇردىم)	ضَرْبَةٌ ضَرْبَةً
(مەن ئۇنى ئىككى قېتىم ئۇردىم)	ضَرْبَتَهُ ضَرْبَتَيْنِ
(مەن ئۇنى نۇرغۇن قېتىم ئۇردىم)	ضَرْبَتَهُ ضَرْبَاتٍ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد پېئىللارنىڭ باشقىسىدىن مەررەت مەسدەرى ياسىغاندا مەسدەرنىڭ ئاخىرىغا بىر «ة» ئۇلىنىدۇ. مەسلەن:

كَبْرٌ تَكْبِيرَةً (ئۇ بىر قېتىم تەكبىر ئېيتتى)

نَكْبَرٌ أَرْبَعٌ تَكْبِيرَاتٍ فِي الصَّلَاةِ

(بىز مېيىت نامىزىدا تۆت قېتىم تەكبىر ئېيتتىمىز)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر مەسدەرنىڭ ئەسلى قۇرۇلمىسىدا «ة» بۇلسا، مەسدەردىن كېيىن ساننى ئۇقتۇرىدىغان سۆز كېلىدۇ. مەسلەن:

رَحْمَتُهُ رَحْمَةً وَاحِدَةً (مەن ئۇنىڭغا بىر قېتىم رەھىم قىلدىم)
 تَرَجَمْتُ الْكِتَابَ تَرْجَمَةً وَاحِدَةً
 (مەن ھېلىقى كىتابنى بىر قېتىم تەرجىمە قىلدىم)

3- مەزمۇن: ھەيئەت مەسدەرى توغرىسىدا

«اجلسُ جَلْسَةً طَالِبِ عِلْمٍ» دېگەن جۈملىدە «جَلْسَةٌ» ھەيئەت مەسدەرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ھەيئەت مەسدەرى — پېئىل (بەنى ئىش - ھەرىكەت) نىڭ ھەيئىتى ۋە سۈپىتىنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن سۆزلىنىدىغان مەسدەردىن ئىبارەت. ئۇ ئۈچ ھەرىكەت مۇجەررەد پېئىللاردىن «فَعَلَةٌ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. لېكىن، ئۈچ ھەرىكەت مۇجەررەد پېئىللارنىڭ غەيرىدىن ھەيئەت مەسدەرى ياسالمايدۇ. مەسلەن:

«فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَاحْسِنُوا الْقِتْلَةَ»

(ئەگەر قۇربانلىق قىلساڭلار مالنى چىرايلىق شەكىلدە ئۆلتۈرۈڭلار)
 دېگەنگە ئوخشاش.

5- مەزمۇن: مەملىق مەسدەرى توغرىسىدا

«أَيُّ مَنَقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ» دېگەن ئايەتتە «مَنْقَلَبٌ» مەملىق مەسدەرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مەملىق مەسدەرى — ئەۋۋىلىدە زىيادە «م» (مەم) بولغان مەسدەردىن ئىبارەت. مەسلەن: مَضْرَبٌ (ئۇرماق)، مَمَاتٌ (ئۆلمەك)، مَعْرِفَةٌ (تونۇشلۇق بولماق)، «مَوْعِدٌ» (ۋەدە قىلماق) ... دېگەنگە ئوخشاش.

مَمْلِق مَهْسَدَر ئُؤچ هَهْريلِك مٌؤجَهْررَه د پېئللارنك غه ير دىكى
پېئللاردىن ئىسَم مَه پېئولنك ئولچىمده ياسلىدۇ. مَه سلەن:
مَنْقَلَبٌ (قايتىپ كەتمەك)، مَقَامٌ (تورماق)
دېگەنگە ئوخشاش.

يىگرمه سه ككزىنچى دەرس

1- مەزمۇن: سەۋەب تولدۇرغۇچىسى (مفعول لاجله) توغرىسىدا

سەۋەب تولدۇرغۇچىسى (مفعول لاجله ياكى مفعول له) — ئىش-
ھەرىكەتنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبىنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن سۆزلىنىدىغان
مەسدەردىن ئىبارەت. مەسىلەن:

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشِيَةَ إِمْلَاقٍ﴾

(كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ بالىلىرىڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار)

حَضَرْتُ حَبًّا لِلنَّحْوِ

(مەن گرامماتىكىنى ياخشى كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن كەلدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

سەۋەب تولدۇرغۇچىسىغا ئائىت قائىدىلەر: ئۇنىڭ ئاخىرىنى زەبەرىلىك
ئوقۇش ياكى تەئىللى ھەرىپى (حرف التعليل) بىلەن زىرلىك ئوقۇش دۇرۇس.

سەۋەب تولدۇرغۇچىسىنىڭ زەبەرىلىك ئوقۇلۇشى ئۈچۈن مۇنداق بەش
خىل شەرت ھازىرلىنىشى كېرەك: (1) ئۇ سەۋەب تولدۇرغۇچىسى مەسدەر
بولۇشى كېرەك؛ (2) ئۇ مەسدەر قەلبىنىڭ يېتىلگەن ئائىت (قَلْبِيًّا) بولۇشى
كېرەك؛ (3) ئۇ مەسدەر سەۋەبىنى بايان قىلىش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن بولۇشى
كېرەك؛ (4) ئۇ مەسدەر يېتىل بىلەن بىر زامان كېلىشى كېرەك؛ (5) ئۇ مەسدەر
يېتىل ۋە پائىل بىلەن بىرگە كېلىشى كېرەك.

ئەگەر مەزكۇر شەرتلەردىن بىرەر شەرت تېپىلمىسا، سەۋەب تولدۇرغۇ-
چىسى تەئىل ھەرىپى بىلەن زىرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

جِنَّكَ لَلسَّمَنِ (مەن يېنىڭغا سېرىق ماي ئۈچۈن كەلدىم)
دېگەنگە ئوخشاش. يەنى، بۇ جۈملىدىكى «سَمَنِ» دېگەن سۆز ئىسىم
بولۇپ، مەسدەر ئەمەس. شۇڭا، «ل» بىلەن زىرلىك ئوقۇلغان.
﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ﴾ دېگەن ئايەتتە بولسا، «قَلِيًّا» دېگەن
شەرت تېپىلمىغانلىقى ئۈچۈن تەئىل ھەرىپى بىلەن زىرلىك ئوقۇلغان.
«سَافَرْتُ لِلْعَمَلِ» دېگەن جۈملىدە بولسا، زامان ئوخشاش بولماي قالغان.
يەنى، سەپەرنىڭ ۋاقتى ئۆتكەن زامان، ئىلىمنىڭ زامانى كېلىدىغان زامان.
شۇڭا، تەئىل ھەرىپى بىلەن زىرلىك ئوقۇلدى.

سەۋەب تولدۇرغۇچىسى مۇنداق ئۈچ خىل ھالەتتە كېلىدۇ:
1) «ال» (ئەلىق لام) ۋە ئىزاپەتسىز كېلىدۇ. بۇ خىل ھالەتتە زەبەرلىك
ئوقۇش كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسلەن:

ضَرَبْتُ ابْنِي تَأْدِيًّا (مەن ئوغلۇمنى ئەدەبلەش ئۈچۈن ئۇردىم)
دېگەنگە ئوخشاش.

شۇنىڭدەك، تەئىل ھەرىپى بىلەن زىرلىك ئوقۇشمۇ دۇرۇس. مەسلەن:
ضَرَبْتُهُ لِتَأْدِيبٍ (مەن ئۇنى ئەدەبلەش ئۈچۈن ئۇردىم)
دېگەنگە ئوخشاش.

2) «ال» (ئەلىق لام) بىلەن كېلىدۇ. ئۇنىڭدا تەئىل ھەرىپى بىلەن زىرلىك
ئوقۇشمۇ ۋە زەبەرلىك ئوقۇشمۇ دۇرۇس. مەسلەن:

ضَرَبْتُ ابْنِي لِلتَّأْدِيبِ (مەن ئوغلۇمنى ئەدەبلەش ئۈچۈن ئۇردىم)
ضَرَبْتُهُ التَّأْدِيبِ (مەن ئۇنى ئەدەبلەش ئۈچۈن ئۇردىم)

3) ئىزاپەتتىكى ئېنىقلانغۇچى (مضاف) بولىدۇ. ئۇنىڭدا زەبەزبەلىك ئوقۇش ۋە تەئىلل ھەرىپى بىلەن زىرلىك ئوقۇش دۇرۇس. مەسلەن:

ضربتہ ابني تاديبہ

(مەن ئوغلۇمنى ئۇنىڭ ئەدەب ئۆگىنىشى ئۈچۈن ئۇردىم)

ضربتہ لتاديبہ

(مەن ئۇنى ئەدەب ئۆگىنىشى ئۈچۈن ئۇردىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «هَلَّا» توغرىسىدا

«هَلَّا» — قىزىقتۇرۇش ۋە پۇشايمان قىلدۇرۇش قوشۇمچىسى بولۇپ، ئەگەر كەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرسە، بىرەر ئىشقا قىزىقتۇرۇشنى ئۇقتۇرۇپ كېلىدۇ. مەسلەن:

هَلَّا تَزورني (مېنى زىيارەت قىلما مەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر ئۆتكەن زامان پېئىلنىڭ ئالدىغا كىرسە، بىرەر ئىشقا پۇشايمان قىلدۇرۇشنى ئۇقتۇرىدۇ. مەسلەن:

هَلَّا اجتهدت (سەن نېمە ئۈچۈن تىرىشىدىڭ)

دېگەنگە ئوخشاش.

«هَلَّا» دىن باشقىمۇ قىزىقتۇرۇش ۋە پۇشايمان قىلدۇرۇش قوشۇمچىلىرى بولۇپ، ئۇلار: أَلَا، لَوَمَا، لَوْلَا قاتارلىقلاردۇر.

أَلَا تَتُوبُ مِنْ ذَنْبِكَ (سەن گۇناھىڭغا تەۋبە قىلما مەن)

يىگر مه توققوزىنچى دەرس

1- مه زمۇن: پەرقلەندۈرگۈچى (تەمىيز) توغرىسىدا

پەرقلەندۈرگۈچى — ئالدىنقى بۆلەكتىكى ئوقۇمىسىزلىقنى بايان قىلىش ئۈچۈن كېلىدىغان «مَنْ» مەنىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئېنىقسىز ئىسمىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

عَنْدِي مِتر حَرِيرًا (مېنىڭ يېنىمدا بىر مېتىر يىپەك رەخت بار)
حَسَنٌ حَامِدٌ خَلَقًا (ھامىد ئەخلاقىتا ياخشى بولدى)
دېگەنگە ئوخشاش.

پەرقلەندۈرگۈچى (تەمىيز) ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ: (1) تەمىيز ذات؛ (2) تەمىيز نىسبە.

تەمىيز ذات — مىقداردىن كېيىن كېلىدۇ. مىقدار تۆت تۈرلۈك بولىدۇ، ئۇلار:

(1) سان. مەسلەن: كَمْ كِتَابًا قَرَأْتَ (سەن قانچە كىتاب ئوقۇدۇڭ؟) دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ئوزۇنلۇق ئۆلچەملىرى. مەسلەن: عِنْدِي ذِرَاعٌ أَرْضًا (مېنىڭ بىر گەز زېمىنىم بار)، دېگەنگە ئوخشاش.

(3) هه جىم (كه مچهن) ئۆلچەملىرى. مەسلەن: أَعْطَيْتَهُ صَاعًا تَمْرًا (مەن ئۈنڭغا بىر سا خورما بەردىم)، دېگەنگە ئوخشاش.

(4) ئېغىرلىق ئۆلچەملىرى. مەسلەن: أَعْنَدَكَ رِطْلٌ سَمْنًا (سەندە بىر رەتلە سېرىق ماي بارمۇ)؟ دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە پەرقلەندۈرگۈچى مىقدارغا ئوخشاپ كېتىدىغان نەرسىلەرگە قوشۇلىدۇ. مەسلەن:

مَا فِي السَّمَاءِ قُدْرَ رَاحَةٍ سَحَابًا
(ئاسماندا ئالقانچىلىك يەردە بۆلۈت يوق)

دېگەنگە ئوخشاش.

تېمىز ذات قا ئائىت قاتىدىلەر:

(1) ئۇنىڭ ئاخىرىنى زەبەرلىك ئوقۇش دۇرۇس. مەسلەن:

عَنْدِي مِترٍ حَرِيرًا
(مەندە بىر مېتىر يىپەك رەخت بار)
دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ئۇنى «مِن» بىلەن زىرلىك ئوقۇشمۇ دۇرۇس. مەسلەن:

عَنْدِي مِترٍ مِنْ حَرِيرٍ
(مەندە بىر مېتىر يىپەك رەخت بار)
دېگەنگە ئوخشاش.

(3) ئۇنى ئىزاپەت بىلەن زىرلىك ئوقۇشمۇ دۇرۇس. مەسلەن:

عَنْدِي مِترٍ حَرِيرٍ
(مەندە بىر مېتىر يىپەك رەخت بار)
دېگەنگە ئوخشاش.

(4) ئەگەر پەرقلەندۈرگۈچىنىڭ غەيرىگە مىقدارنى ئۇقتۇرىدىغان سۆز ئىزاپەت قىلىنسا، پەرقلەندۈرگۈچى زەبەرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

﴿فَلَنْ يَقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلءَ الْأَرْضِ ذَهَبًا﴾ (ثال ئىمران 91- ئايەت)
 (يەر يۈزىگە بىر كېلىدىغان ئالتۇن پىدىيە بەرسمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ)
 دېگەنگە ئوخشاش.

تميز نسبة — جۈملىدىكى نىسبەتنىڭ ئوقۇمىسىزلىقىنى چۈشەندۈرۈپ
 بېرىدىغان ئىسمىدىن ئىبارەت. مەسلەن:

حَسَنَ هَذَا الطَّالِبُ خَلْقًا (بۇ ئوقۇغۇچى ئەخلاقىتا چىرايلىق بولدى)
 دېگەنگە ئوخشاش. بۇ جۈملىدە چىرايلىقنىڭ نىسبىتى ئوقۇغۇچىغا
 نىسبەتەن مۇبەھەم بولۇپ، ئۇ نۇرغۇن ئىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا، بۇ
 ئوقۇمىسىزلىقنى يوقىتىش ئۈچۈن «خلىقا» دىن ئىبارەت بىر پەرقلەندۈرگۈچى
 كەلتۈرۈلگەن.

تميز نسبة كە ئائىت قائىدىلەر:

(1) ئەسلىسى پائىل بولغان سۆز تميز نسبة نىڭ قاتارىدىندۇر. مەسلەن:

حَسَنَ الطَّالِبُ خَلْقًا (ئوقۇغۇچىنىڭ ئەخلاقى ياخشى بولدى)
 بۇ جۈملىنىڭ تەقدىرى: «حَسَنَ خَلْقُ الطَّالِبِ».

(2) ئەسلىسى مەپئۇل بولغان سۆز تميز نسبة نىڭ قاتارىدىندۇر. مەسلەن:

فَجَرْنَا الْأَرْضَ عَيْونًا (بىز زېمىندىن بۇلاقلارنى ئېتىلدۈرۈپ چىقاردۇق)
 بۇ جۈملىنىڭ تەقدىرى: «فَجَرْنَا عَيْونَ الْأَرْضِ».

(3) تميز نسبة نىڭ ئاخىرى زەبەرلىكلا ئوقۇلىدۇ، زىرلىك ئوقۇلمايدۇ.

بۇ توغرىدىكى زىيادە تەپسىلاتلار ئاللاھ خالىسا كېيىنكى دەرسلەردە
 كېلىدۇ.

2- مەزمۇن: ئەجەبلەندۈرۈش پېئىلى (فعل التَّعَجَّب) توغرىسىدا

ئەجەبلەندۈرۈش پېئىلى — شەيئىلەردىكى سۈپەتنىڭ كاتتىلىقىنى ياكى ئۇنىڭدىن ھەيران قېلىشنى ئىپادىلەيدىغان پېئىلدىن ئىبارەت.

بۇ پېئىلنىڭ ئىككى خىل ئۆلچىمى بولۇپ، بىرى «مَا أَفْعَلَهُ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ؛ يەنە بىرى «أَفْعَلُ بِهِ» ئۆلچىمىدە ياسىلىدۇ. بۇنىڭدا «بە» دىكى «ب» زىيادە بولۇپ، «ه» (هَاءُ) دېگەن كىشىلىك ئالماش «أَفْعَلُ» دېگەن پېئىلنىڭ پائىلى بولىدۇ. مەسلەن:

(ئاسمان نېمىدېگەن گۈزەل)	مَا أَجْمَلِ السَّمَاءِ
(ماشىنا نېمىدېگەن چىرايلىق)	أَجْمَلُ بِالسَّيَّارَةِ
	دېگەنگە ئوخشاش.

ئوتتۇزىنچى دەرس

ھال توغرىسىدا

ھال — ھال ئىگىسىنىڭ ھالىتىنى بايان قىلىش ئۈچۈن سۆزلىنىدىغان ئارتۇق سۈيەتتىن ئىبارەت. مەسلەن:

جَاءَ حَامِدٌ رَاكِبًا دَرَّاجَتَهُ (ھامىد ئۆز ۋېلسىپىتىگە مىنگە ھالەتتە كەلدى)
اشتریت الدجاجة مذبوحة (مەن بوغۇزلانغان توخۇنى سېتىۋالدىم)
دېگەنگە ئوخشاش.

ھال ئىگىسى ياكى پائىل بولىدۇ. مەسلەن:

خَرَجَ الطُّلَّابُ مِنْ قَاعَةِ الإِمْتِحَانِ مَسْرُورِينَ
ھال ئىگىسى ھال

(ئوقۇغۇچىلار ئىمتىھان مەيدانىدىن خۇشال-خۇرام چىقتى)

دېگەنگە ئوخشاش.

ياكى نائىب پائىل بولىدۇ. مەسلەن:

يُؤْكَلُ اللَّحْمُ مَطْبُوحًا (گۆش پىشۇرۇلغان ھالەتتە يېيىلدى)
ھال ئىگىسى ھال

دېگەنگە ئوخشاش.

ياكى تولدۇرغۇچى (مفعول به) بولدۇ. مەسلەن:

اشتریتُ الْكِتَابَ مُجَلَّدًا (مەن توپلام كىتاب سېتىۋالدىم)
 ھال ئىگىسى ھال

دېگەنگە ئوخشاش.

ياكى خەۋەر بولدى. مەسلەن:

هَذَا الْهَلَالُ طَالِعًا
 ھال ئىگىسى ھال

دېگەنگە ئوخشاش.

ياكى ئىگە بولدى. مەسلەن:

دَخَلْتُ عَلَى الْمَدِيرِ وَعِنْدَهُ مَدْرَسًا جَالِسًا
 ھال ئىگىسى ھال

(مەن مۇدىرنىڭ يېنىغا كىرسەم، ئۇنىڭ يېنىدا ئوقۇتقۇچىمىز ئولتۇرىدۇ)
 دېگەنگە ئوخشاش.

ھال ئىگىسى ئەسلىدە ئېنىق ئىسىم بولۇشى كېرەك، بىراق بەزى ئەھۋاللاردا ئېنىقسىز ئىسىم ھال ئىگىسى بولۇپ كېلىدۇ. ئۇ مۇنداق تۆت خىل ئەھۋالدىر:

1) ھال، ھال ئىگىسىدىن ئىلگىرى كېلىپ قالسا، ھال ئىگىسى ئېنىقسىز ئىسىم بولدى. مەسلەن:

جَاءَنِي سَائِلًا طَالِبٌ (مېنى بىر ئوقۇغۇچى سوراپ كەلدى)
 ھال ئىگىسى ھال

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ھال ئىگىسى سۈپەت ياكى ئىزاپەت بىلەن خاسلاشتۇرۇلسا، ھال ئىگىسى ئېنىقسىز ئىسىم بولىدۇ. مەسلەن:

جَاءَ نِي طَالِبٌ مُّوَظَبٌ مُّسْتَأْذِنًا فِي الْخُرُوجِ
ھال ئىگىسى ھال

(مېنىڭ يېنىمغا بىر ئاكتىپ ئوقۇغۇچى چىقىشقا رۇخسەت سوراپ كەلدى)

جَاءَ نِي طَبِيبٌ أُسْنَانٌ مُّسْتَفْتِيًا
ھال ئىگىسى ھال

(چىش دوختۇرى مەندىن پەتۋا سوراپ كەلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) ھال ئىگىسىدىن بولۇشسىز، نەھىيى ۋە سوراق قوشۇمچىلىرى ئىلگىرى كەلسە، ھال ئىگىسى ئېنىقسىز ئىسىم بولىدۇ. مەسلەن:

مَا جَاءَ الْيَوْمَ أَحَدٌ مُّتَأَخِّرًا (بۈگۈن بىرسى كېچىكىپ كەلمدى)
ھال ئىگىسى ھال

لَا يَدْخُلُ أَحَدٌ قَاعَةَ الْإِمْتِحَانِ حَامِلًا حَقِيبَتَهُ
ھال ئىگىسى ھال

(بىرسى ئىمتىھان مەيدانىغا سومكىسىنى كۆتۈرۈپ كىرمىسۇن)

أَجَاءَ الْيَوْمَ أَحَدٌ مُّتَأَخِّرًا (بۈگۈن بىرسى كېچىكىپ كەلمدى)
ھال ئىگىسى ھال

دېگەنگە ئوخشاش.

(4) ھال، ھال ئىگىسىدىن كېيىن «و» قوشۇلغان جۈملە بىلەن كەلسە، ھال ئىگىسى ئېنىقسىز ئىسىم بولىدۇ. مەسلەن:

﴿أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِبَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا﴾
 ھال ئىگىسى ھال

(ياكى سەن تام، ئۆگزىلىرى يېقىلىپ ۋەيران بولغان (خارا بە) شەھەر (يەنى بەيتۇلمۇقەددەس) تىن ئۆتكەن كىشىنى (يەنى ئۆزەيرىنى) كۆرمىدىڭمۇ) دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە ھال ئىگىسى قائىدىسىز ھالدا ئېنىقسىز ئىسمىدىن كېلىدۇ. مەسلەن:

«صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدًا وَصَلَّى وَرَاءَهُ رَجَالٌ قِيَامًا» (ھەدىس)
 ھال ئىگىسى ھال

(پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئولتۇرۇپ ناماز ئوقۇدى، كەينىدىكى كىشىلەر ئۆرە تۇرۇپ ناماز ئوقۇدى) دېگەنگە ئوخشاش.

بەزىدە ھال ئىسمىلىق جۈملە بولىدۇ، بەزىدە پېئىللىق جۈملە بولىدۇ. مەسلەن:

جَلَسْتُ أُسْتَمِعُ إِلَى تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ مِنَ الْإِذَاعَةِ
 ھال

(مەن رادىئودىن قۇرئان كەرىم تىلاۋىتىنى ئاڭلاپ ئولتۇردىم)
 حَفِظْتُ الْقُرْآنَ وَأَنَا صَغِيرٌ (مەن كىچىك تۇرۇپ قۇرئاننى يادلىدىم)
 ھال

دېگەنگە ئوخشاش.

ھال جۈملىنىڭ شەتلىرى:

ھال جۈملىدە مۇنداق ئۈچ خىل شەرت ھازىرلىنىشى كېرەك:

- (1) ھال جۈملە خەبەرىيە (خېرىيە) بولۇشى كېرەك؛
 (2) ھال جۈملە كېلىدىغان زامان قوشۇمچىلىرى بىلەن باشلانمىسىلىقى
 كېرەك؛

(3) ھال جۈملە ھالنى ھال ئىگىسىگە باغلايدىغان باغلىغۇچىلارنى ئۆز
 ئىچىگە ئېلىشى كېرەك. باغلىغۇچىلار:

(1) ياكى يالغۇز كىشىلىك ئالماش بولىدۇ. مەسلەن:

﴿وَجَاؤُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ﴾

(ئۇلار كەچتە دادىسىنىڭ يېنىغا يىغلىغان ھالەتتە كەلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ياكى يالغۇز «و» بولىدۇ. مەسلەن:

وَصَلَّتْ إِلَى مَكَّةَ وَالشَّمْسُ تَغْرُبُ

(مەن قۇياش ئولتۇرغاندا مەككىگە يېتىپ كەلدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) ۋەياكى «و» بىلەن كىشىلىك ئالماش بىرگە بولىدۇ. مەسلەن:

﴿... خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أَلُوفٌ ...﴾

(ئۆزلىرى مىڭلارچە تۇرۇقلۇق ... يۇرتلىرىدىن قېچىپ چىققان ...)

ئوتتۇز بىرىنچى دەرس

1- مەزمۇن: ئىستىسنا (استثناء) توغرىسىدا

ئىستىسنا — ئىستىسنا قوشۇمچىسىدىن كېيىن كەلگەن ھۆكۈمنى ئۇنىڭ ئالدىدىكى ھۆكۈمدىن ئايرىپ چىقىرىۋېلىشتىن ئىبارەت. مەسىلەن: «نَجَحَ الطُّلَابُ إِلَّا حَامِداً» دېسەك، نەتىجە ئوقۇغۇچىلارغا ئىسپاتلىنىپ، ھامىدىتىن يوققا چىقىرىلغان.

ئىستىسنانىڭ ئۈچ مۇھىم بۆلىكى بار. ئۇلار: (1) ئىستىسنا قىلىنغۇچى (المستثنى؛ 2) ئىستىسنا قىلىنلغۇچى (المستثنى منه؛ 3) ئىستىسنا قوشۇمچىسى (أداة الإستثناء)دىن ئىبارەت. مەسىلەن:

نَجَحَ الطُّلَابُ إِلَّا حَامِداً
ئىستىسنا قىلىنلغۇچى ئىستىسنا قوشۇمچىسى ئىستىسنا قىلىنغۇچى

دېگەنگە ئوخشاش.

ئىستىسنا قوشۇمچىلىرى كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھىملىرى:

- (1) «إِلَّا» — بۇ ھەرپتۇر؛
- (2) «غَيْرَ» ۋە «سِوَى» — بۇ ئىككىسى ئىسمىدۇر.
- (3) «مَا خِلا» ۋە «مَا عِداً» — بۇ ئىككىسى پېئىلدۇر.

2- مەزمۇن: ئىستىسنانىڭ قىسىملىرى توغرىسىدا

ئىستىسنا — ئىستىسنا قىلىنغۇچى (مىستىنى) ۋە قىلىنلغۇچى (مىستىنى مەنە) نىڭ بىر جىنىستىن بولۇش-بولماسلىقىغا ئاساسەن مۇتتەسىل (تۇتاش) ئىستىسنا ۋە مۇنقەتە (ئۈزۈك) ئىستىسنا دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ. مۇتتەسىل ئىستىسنا — ئىستىسنا قىلىنغۇچى (مىستىنى) ئىستىسنا قىلىنلغۇچى (مىستىنى مەنە) نىڭ بىر قىسمى بولغان ئىستىسنادىن ئىبارەت. مەسىلەن:

نَجَحَ الطُّلَّابُ إِلَّا حَامِدًا

(ھامىدىن باشقا ئوقۇغۇچىلار مۇۋاپىقەت قازاندى)

دېگەنگە ئوخشاش. يەنى، بۇ مىسالدا ئىستىسنادا ئىستىسنا قىلىنغۇچى (يەنى ھامىد) ئىستىسنا قىلىنلغۇچى (ئوقۇغۇچىلار) نىڭ جىنىسدىندۇر. مۇنقەتە ئىستىسنا — ئىستىسنا قىلىنغۇچى (مىستىنى) ئىستىسنا قىلىنلغۇچى (مىستىنى مەنە) نىڭ بىر قىسمى بولمىغان ئىستىسنادىن ئىبارەت. مەسىلەن:

لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ إِلَّا الْمَوْتَ

(ئۆلۈمدىن باشقا ھەر قانداق كېسەلنىڭ دورىسى بار)

دېگەنگە ئوخشاش. يەنى، بۇ مىسالدا ئىستىسنا قىلىنغۇچى (يەنى ئۆلۈم) ئىستىسنا قىلىنلغۇچى (يەنى كېسەل) نىڭ جىنىسدىن ئەمەس. ئىستىسنا — جۈملىدە ئىستىسنا قىلىنلغۇچى (مىستىنى مەنە) نىڭ تىلغا ئېلىنىش-ئېلىنماسلىقىغا ئاساسەن يەنە تام (كامىل) ئىستىسنا ۋە مۇپەررەغ (قۇرۇق) ئىستىسنا دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

تام ئستسننا — جۈملدە ئستسننا قىلىنلغۇچى (مستثنى منه) تلغا ئېلىنغان ئستسننادىن ئىبارەت. مەسلەن:

حَفَظْتُ الْقُرْآنَ إِلَّا سُورَةَ الْبَقَرَةِ

(مەن «قۇرئان كەرىم» نى يادلىدىم، لېكىن سۈرە بەقەرەنى يادلىمىدىم)
دېگەنگە ئوخشاش.

مۇپەررەغ ئستسننا — جۈملدە ئستسننا قىلىنلغۇچى (مستثنى منه) تلغا ئېلىنمىغان ئستسننادىن ئىبارەت. مەسلەن:

مَا جَاءَ إِلَّا حَامِدٌ
(پەقەت ھامىدلا كەلدى)
دېگەنگە ئوخشاش.

ئستسننا — بولۇشسىز، نەھىيى ۋە سوراق قوشۇمچىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇش - بولماسلىقىغا ئاساسەن مۇۋجەب (بولۇشلۇق) ئستسننا ۋە غەيرى مۇۋجەب (بولۇشسىز) ئستسننا دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

مۇۋجەب ئستسننا — بولۇشسىز، نەھىيى ۋە سوراق قوشۇمچىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان ئستسننادىن ئىبارەت. مەسلەن:

حَضَرَ الطُّلَابُ إِلَّا حَامِدًا
(ھامىدىن باشقا ئوقۇغۇچىلار كەلدى)

دېگەنگە ئوخشاش.

غەيرى مۇۋجەب ئستسننا — بولۇشسىز، نەھىيى ۋە سوراق قوشۇمچىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئستسننادىن ئىبارەت. مەسلەن:

مَا جَاءَ إِلَّا حَامِدٌ
(ھامىدىن باشقىسى كەلمىدى)
دېگەنگە ئوخشاش.

«إلا» بىلەن ئىستىسنا قىلىنغان ئىستىسنا قىلىنغۇچىغا ئائىت قائىدىلەر:

(1) مۇتتەسىل ئىستىسنادىكى قائىدىلەر:

(1) ئەگەر ئىستىسنا تام ۋە مۇۋجەب بولسا (يەنى جۈملىدە ئىستىسنا قىلىنلغۇچى تىلغا ئېلىنغان بولسا ۋە ئۇنىڭدا بولۇشسىز، نەھىيى ۋە سوراق قوشۇمچىلىرى بولمىسا)، ئىستىسنا قىلىنغۇچىنى زەبەرلىك ئوقۇش ۋاجىب (زۆرۈر) تۇر. مەسىلەن:

رَأَيْتُ الطُّلَابَ إِلَّا حَامِدًا

(مەن ھامىدىتىن باشقا ئوقۇغۇچىلارنى كۆردىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ئەگەر ئىستىسنا تام، لېكىن غەيرى مۇۋجەب بولسا (يەنى جۈملىدە ئىستىسنا قىلىنلغۇچى تىلغا ئېلىنغان، لېكىن ئۇنىڭدا بولۇشسىز، نەھىيى ۋە سوراق قوشۇمچىلىرى بولغان بولسا)، ئىستىسنا قىلىنغۇچىنى زەبەرلىك ئوقۇش ۋە ئىستىسنا قىلىنلغۇچىغا ئەگەشتۈرۈش ئىككىلىسى دۇرۇس. مەسىلەن:

مَا حَضَرَ الطُّلَابَ إِلَّا حَامِدًا / حَامِدٌ

(ھامىدىتىن باشقا ئوقۇغۇچىلار كەلمىدى)

مَا سَأَلْتُ الطُّلَابَ إِلَّا حَامِدًا / حَامِدًا

(ھامىدىتىن باشقا ئوقۇغۇچىلارنى سورىمىدىم)

مَا اتَّصَلْتُ بِالطُّلَابِ إِلَّا حَامِدًا / حَامِدٌ

(ھامىدىتىن باشقا ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئۇچراشمىدىم)

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) ئەگەر ئىستىسنا مۇپەررەغ ھەمدە غەيرى مۇۋجەب بولسا (بەنى جۈملىدە ئىستىسنا قىلىنلغۇچى تىلغا ئېلىنمىغان، شۇنداقلا ئۇنىڭدا ئىنكار، نەھىيى ۋە سوراق قوشۇمچىلىرى بولغان بولسا)، ئاملىنىڭ تەقەززاسى بويىچە تەركىب بېرىلىدۇ. مەسلەن:

(ھامدىتىن باشقىسى چىقمىسۇن)	لَا يَخْرُجُ إِلَّا حَامِدٌ
(ھامدىتىن باشقىنى سورىما)	لَا أَسْأَلُ إِلَّا حَامِدًا
(ھامد كەلدىمۇ)	هَلْ جَاءَ إِلَّا حَامِدٌ

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) مۇنقەتتە ئىستىسنادىكى قائىدە: بۇنىڭدا ئىستىسنا قىلىنغۇچىنى ھەرقانداق ھالەتتە زەبەلىك ئوقۇش ۋاجىب (زۆرۈر). مەسلەن:

حَضَرَ الطُّلَّابُ إِلَّا الْمُدْرَسَ
 (ئوقۇغۇچىلار كەلدى، لېكىن ئوقۇتقۇچى كەلمىدى)
 مَا حَضَرَ الطُّلَّابُ إِلَّا الْمُدْرَسَ
 (ئوقۇغۇچىلار كەلمىدى، لېكىن ئوقۇتقۇچى كەلدى)
 دېگەنگە ئوخشاش.

«غەير» ۋە «سوى» بىلەن ئىستىسنا قىلىنغان ئىستىسنا قىلىنغۇچىغا ئائىت قائىدە:

«غەير» گە «إلا» بىلەن ئىستىسنا قىلىنغان ئىستىسنا قىلىنغۇچىغا ئوخشاش ئىئراب بېرىلىدۇ. مەسلەن:

(جاءَ الطُّلَّابُ إِلَّا حَامِدًا)	جَاءَ الطُّلَّابُ غَيْرَ حَامِدٍ

(ھامدىتىن باشقا ئوقۇغۇچىلار كەلدى)

مَا جَاءَ الطُّلَابُ غَيْرَ حَامِدٍ (مَا جَاءَ الطُّلَابُ إِلَّا حَامِدًا / حَامِدٌ)
 (هامدتن باشقا ئوقوغۇچىلار كەلمدى ياكى پەقەتلا هامد كەلدى)
 «مَا خِلا» بىلەن «مَا عَدَا» بىلەن ئىستىسنا قىلىنغان ئىستىسنا
 قىلىنغۇچىغا ئائىت قائىدە:

بۇلار بىلەن ئىستىسنا قىلىنغان ئىستىسنا قىلىنغۇچى داۋاملىق زەبەرىك
 ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

جَاءَ الطُّلَابُ مَا خِلا حَامِدًا / مَا عَدَا حَامِدًا
 (هامدتن باشقا ئوقوغۇچىلار كەلدى)

3- مەزمۇن: «ألا» توغرىسىدا

«أَلَا كُلُّ شَيْءٍ ...» دېسەك، بۇ يەردىكى «ألا» باشلاش ۋە
 ئاگاھلاندىرۇش قوشۇمچىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مەسلەن:

﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ﴾

(بىلىڭلاركى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىلا ئەخمەقلەر)

دېگەنگە ئوخشاش.

ئوتتۇز ئككىنچى دەرس

1- مەزمۇن: تەكتىنىڭ «ن» ى توغرىسىدا

تەكتىنىڭ «ن» ى — ئېغىر «ن» ۋە يەڭگىل «ن» دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ. مەسىلەن: «لَا تَحْسِبَنَّ دِكى «ن» — تەكتىنىڭ ئېغىر «ن» بىدىن ئىبارەت؛ «فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً عَلَيْنَا» دىكى «ن» — تەكتىنىڭ يەڭگىل «ن» بىدىن ئىبارەت.

تەكتىنىڭ «ن» ى بىلەن ئۆتكەن زامان پېئىلى تەكتلەنمەيدۇ، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن بۇيرۇق پېئىل ۋە كەلگۈسى زامان پېئىلى تەكتلىنىدۇ.

«ن» بىلەن تەكتلىنىدىغان پېئىلنىڭ ئىئرابغا ئائىت قائىدىلەر: (1) II شەخس ئەرلىك بىرلىك پېئىللىرىغا تەكتىنىڭ «ن» ى ئۇلانغاندا، ئاخىرى زەبەرگە مەبنى بولىدۇ. مەسىلەن:

(بارغىن)	أَذْهَبَ ← أَذْهَبَنَّ
(بارمىغىن)	لَا تَذْهَبُ ← لَا تَذْهَبَنَّ
(بارسەن)	تَذْهَبُ ← تَذْهَبَنَّ

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) II شەخس ئەرلىك كۆپلۈك پېئىللىرىغا تەكتىنىڭ «ن» ى ئۇلانغاندا، «ن» نىڭ ئالدىنقى ھەرىپى پىشلىك ئوقۇلىدۇ. مەسىلەن:

أَذْهَبُوا ← أَذْهَبَ (ببرنگلار)

«أَذْهَبَ» نىڭ ئەسلىسى «أَذْهَبُونَ» دۇر. بۇنىڭدا ئىككى سۆكۈن بىرگە كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، سۆكۈنلۈك «و» تاشلىنىپ كەتكەن.

لَا تَذْهَبُوا ← لَا تَذْهَبَ (بارماڭلار)
تَذْهَبُونَ ← تَذْهَبَ (بارسىلەر)

«تَذْهَبَ» نىڭ ئەسلىسى «تَذْهَبُونَ» دۇر. بۇنىڭدا باش كېلىشىنىڭ «ن» ى «ن» لارنىڭ ئارقىمۇ ئارقا كەلگەنلىكى ئۈچۈن تاشلىنىپ كەتكەن. ئاندىن ئىككى سۆكۈن بىرگە كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن سۆكۈنلۈك «و» مۇ تاشلىنىپ كەتكەن.

3) ئىككىلىك پېئىللارغا تەكىتنىڭ «ن» ى ئۇلانسا، تەكىتنىڭ «ن» نىڭ ئالدىدىكى ھەرپ «ا» (ئەلق) بولىدۇ. مەسىلەن:

أَذْهَبَا ← أَذْهَبَانَّ (ئىككىلىكنىڭ ئەلىقى ئىككى سۆكۈن بىرگە كېلىپ قالسىمۇ تاشلانمايدۇ ھەمدە بۇنىڭدا تەكىتنىڭ «ن» ى زىرلىك ئوقۇلىدۇ).

لَا تَذْهَبَا ← لَا تَذْهَبَانَّ

تَذْهَبَان ← تَذْهَبَانَّ (بۇنىڭدا باش كېلىشىنىڭ «ن» ى «ن» لارنىڭ ئارقىمۇ ئارقا كەلگەنلىكى ئۈچۈن تاشلىنىپ كەتكەن).

4) II شەخس ئاياللىق بىرلىك پېئىللىرىغا تەكىتنىڭ «ن» ى ئۇلانسا، تەكىتنىڭ «ن» نىڭ ئالدىدىكى ھەرپ زىرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسىلەن:

أَذْهَبِي ← أَذْهَبِينَ (بۇنىڭ ئەسلىسى «أَذْهَبِينَ» دۇر. بۇنىڭدىكى مۇخاتەبىنىڭ «ي» سى ئىككى سۆكۈن بىرگە كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن تاشلىنىپ كەتكەن).

لَا تَذْهَبِي ← لَا تَذْهَبِينَ

تَذْهَبِينَ ← تَذْهَبَنَّ (بۇنىڭدا باش كېلىشنىڭ «ن»ى «ن»ى لارنىڭ ئارقىمۇ ئارقا كەلگەنلىكى ئۈچۈن تاشلىنىپ كەتكەن).

5) II شەخس ئاياللىق كۆپلۈك پېئىللىرىغا تەكىتنىڭ «ن»ى ئۇلانسا، ئاخىرى زەبەرگە مەنبى بولىدۇ. شۇنداقلا، ئاياللىقنىڭ «ن»ى پائىل بولغانلىقى ئۈچۈن تاشلىنىپ كەتمەيدۇ. بەلكى، ئاياللىقنىڭ «ن»ى بىلەن تەكىتنىڭ «ن»ىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر «ا» (ئەلق) قوشۇلىدۇ ھەمدە تەكىتنىڭ «ن»ى زىرلىك ئوقۇلىدۇ. مەسلەن:

أَذْهَبَنَّ ← أَذْهَبَانِ
لَا تَذْهَبَنَّ ← لَا تَذْهَبَانِ
تَذْهَبَنَّ ← تَذْهَبَانِ

دېگەنگە ئوخشاش.

6) تەكىتنىڭ «ن»ى ئۇلانغاندا ناقس پېئىلنىڭ تاشلىنىپ كەتكەن ھەرىپى (يەنى پېئىلنىڭ ئۆلچىمى بولغان «فعل» دىكى «ل» نىڭ ئۇدۇلىدىكى ھەرىپ) قايتىپ كېلىدۇ. مەسلەن:

أَمْشَنَّ ← أَمْشَيْنِ
لَا تَمْشَنَّ ← لَا تَمْشَيْنِ
أَدْعُونَ ← أَدْعُونَ

دېگەنگە ئوخشاش.

2- مەزمۇن: «ن» بىلەن پېئىلنى تەكىتلەش ئورۇنلىرى توغرىسىدا

1) بۇيرۇق پېئىلنى «ن» بىلەن تەكىتلەش شەرتسىز دۇرۇس بولىدۇ. مەسلەن: أخرجن، ليخرجن ... دېگەنگە ئوخشاش.

(2) كېلىدىغان زامان پېئىللىرىنى «ن» بىلەن تەكىتلەش:
 (1) ئەگەر پېئىل تەلەپ پېئىلى بولسا، ئۇنىڭ كېلىدىغان زامان شەكلىنى
 «ن» بىلەن تەكىتلەش دۇرۇس. مەسلەن:

﴿لَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ﴾ (نەھىي)

(زالىملارنىڭ قىلمىشىدىن ئاللاھنى بىخەۋەر دەپ ئويلىمىغىن)

لِيَجْلِسَنَ كُلُّ وَاحِدٍ فِي مَكَانِهِ (بۇيرۇق)

(ھەر بىر كىشى ئۆز ئورنىدا ئولتۇرسۇن)

أَتُسَافِرَنَّ وَأَنْتَ مَرِيضٌ* (سوراق)

(سەن ئاغرىق تۇرۇپ سەپەرگە چىقامسەن)

دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ئەگەر كەلگۈسى زامان پېئىلى «إِمَّا» «ئىمما» نىڭ ئەسلىسى شەرت قوشۇمچىسى بولغان «إِنْ» بىلەن تەكىت ئۈچۈن بولغان زىيادە «ما» نىڭ بىرىكىسىدىن ھاسىل بولغان سۆزدۇر) دېگەن شەرت قوشۇمچىسىدىن كېيىن كەلسە، ئۇنى «ن» بىلەن تەكىتلەش ۋاجىبلىققا (يەنى زۆرۈرلۈككە) يېقىن تۇرىدۇ. مەسلەن:

﴿إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهِمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٌ﴾

(ئۇلارنىڭ بىرى ياكى ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا ياشىنىپ قالسا،

ئۇلارغا «ئوھۇي» دېمىگىن)

دېگەنگە ئوخشاش.

(3) ئەگەر كەلگۈسى زامان پېئىلى قەسەمنىڭ جاۋابى ئۈچۈن كەلگەن بولسا، ئۇنى «ن» بىلەن تەكىتلەش ۋاجىب.

بۇ ئۈچ خىل شەرت بىلەن بولىدۇ: ① قەسەمنىڭ جاۋابى بولۇشلۇق بولۇشى كېرەك؛ ② قەسەمنىڭ جاۋابى كەلگۈسى زامان پېئىلى بولۇشى كېرەك (ھازىرقى زامان پېئىلى بولسا بولمايدۇ)؛ ③ قەسەمنىڭ جاۋابىغا ئۈلنىپ كېلىدىغان «ل» (لام) كەلگۈسى زامان پېئىلىدىن بىرەر پاسىل بىلەن ئايرىلىپ كەتمەسلىكى كېرەك.

ئەگەر بۇ شەرتلەرنىڭ بىرى يوقاپ كەتسە، كەلگۈسى زامان پېئىلىنى «ن» بىلەن تەكىتلەش دۇرۇس بولمايدۇ. مەسلەن:

﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ﴾

(ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ... چوقۇم بۇتلىرىڭلارنى (چېقىۋېتىشىڭنىڭ) ئامالىنى قىلمەن)

يەنى، بۇ جۈملىدە يۇقىرىقى ئۈچ خىل شەرتنىڭ ھەممىسى تولۇق ھازىرلانغانلىقى ئۈچۈن كەلگۈسى زامان پېئىلى «ن» بىلەن تەكىتلەنگەن.

وَاللَّهِ لَا أُخْرَجُ (ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن چىقىپ كەتمەيمەن)

يەنى، بۇ جۈملىدە قەسەمنىڭ جاۋابى بولۇشى بولغانلىقى ئۈچۈن، كەلگۈسى زامان پېئىلى «ن» بىلەن تەكىتلەنمىگەن.

وَاللَّهِ لِأُحِبُّكَ

(ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن سېنى ياخشى كۆرۈپ قېلىۋاتمەن)

يەنى، بۇ جۈملىدىكى پېئىل ھازىرقى زامان پېئىلى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ «ن» بىلەن تەكىتلەنمىگەن.

وَاللَّهِ لِإِلَى الْمُدِيرِ أَشْكُوكَ

(ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن سېنى مۇدىرغا شىكايەت قىلمەن)

يەنى، بۇ جۈملىدە «ل» (لام) بىلەن پېئىلنىڭ ئوتتۇرىسى پاسىل بىلەن ئايرىلىپ كەتتى. شۇڭا، بۇ جۈملىدىكى پېئىل «ن» بىلەن تەكىتلەنمىگەن.

3- مەزمۇن: «أف» توغرىسىدا

«أف» — «أَضَجَرُّ» مەنىسىدىكى كەلگۈسى زامان پېئىلنامىدىن ئىبارەت.

(تَمَّتْ بَعُونََ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْجُزْءِ الثَّالِثِ)

ھاجىتىڭ بولسا تىلە ئول كەڭ كەرەملىك تەڭرىدىن،
قىلمىغىن كىشىدىن تەلمۈرۈپ ھاجەت-تەلەپ.
بەندىدىن نەرسە تەلەپ قىلساڭ بولۇر سەندىن خاپا،
گەر تەلەپ قىلساڭ خۇدادىن خۇش بولۇر قىلماس غەزەپ.

— ئەرەب شېئىرلىرىدىن.

ئىشلىرىمىزنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرگۈچى ئاللاھتۇر.

خاتمه

1- مەزمۇن: تۈرلنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار توغرىسىدا

تۈرلنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىم — تەنۋىن (يەنى قوش ھەرىكەت بىلەن نۇنلاشتۇرۇش) نى قوبۇل قىلمايدىغان ئىسىملاردىن ئىبارەت. ئۇ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ: (1) بىر سەۋەب تۈپەيلىدىن تۈرلنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار؛ (2) ئىككى سەۋەب تۈپەيلىدىن تۈرلنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار.

بىر سەۋەب تۈپەيلىدىن تۈرلنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار تۆۋەندىكىچە:

1) قىسقا ئوقۇلغۇچى ياكى سوزۇپ ئوقۇلغۇچى ئاياللىقنىڭ «ا» (ئەلىق) ى بىلەن ئاياغلاشقان ئىسىملار تۈرلنىشتىن چەكلنىدۇ. مەسىلەن: مَرَضَى، دُنْيَا، حَبْلَى، فَتَاوَى، هَدْيَا... دېگەنگە ئوخشاشلار قىسقا ئوقۇلغۇچى ئاياللىقنىڭ «ا» ى بىلەن ئاياغلاشقان ئىسىملاردۇر؛ صَحْرَاءُ، حَمْرَاءُ، فُقْرَاءُ، أَصْدَقَاءُ... دېگەنگە ئوخشاشلار سوزۇپ ئوقۇلغۇچى ئاياللىقنىڭ «ا» ى بىلەن ئاياغلاشقان ئىسىملاردۇر.

2) چېكىگە يەتكەن كۆپلۈك ئىسىملار (مُنْتَهَى الْجَمُوعِ) تۈرلنىشتىن چەكلنىدۇ. بۇنداق ئىسىملار «مَفَاعِلُ» ۋە «مَفَاعِيلُ» ئۆلچىمىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: مَسَاجِدُ، مَفَاتِحُ، فَنَادِقُ، شَوَارِعُ، رَسَائِلُ، فَنَاجِينُ، أَسَابِعُ، تَعَابِينُ... دېگەنگە ئوخشاش.

شۇنىڭدەك، چېكىگە يەتكەن كۆپلۈكنىڭ ئۆلچىمىدە كەلگەن بېرىك ئىسىملارمۇ تۈرلىنىشتىن چەكلىنىدۇ. مەسىلەن: طَاطِمٌ، طَبَّاشِرٌ، سَرَاوِيلٌ ... دېگەنگە ئوخشاش.

ئىككى سەۋەب تۈپەيلىدىن تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار: ئىسىملار — ئەلەم (خاس ئىسىم) ۋە سۈپەت دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ. شۇڭا، ئىككى سەۋەب بىلەن تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملارمۇ ئىككى خىل بولىدۇ:

1) تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن خاس ئىسىملار: (1) ئاياللىق جىنىستىكى خاس ئىسىملار تۈرلىنىشتىن چەكلىنىدۇ. مەسىلەن: آمَنَةٌ، زَيْنَبٌ، حَمْرَةٌ ... دېگەنگە ئوخشاش. مىسالدىكى ئىسىملاردىن «آمَنَةٌ» دېگەن ئىسىمنىڭ لەۋزى ۋە ئىشلىتىلىشى بىردەك ئاياللىق؛ «زَيْنَبٌ» دېگەن ئىسىمنىڭ لەۋزى ئەرلىك، ئىشلىتىلىشى ئاياللىق؛ «حَمْرَةٌ» دېگەن ئىسىمنىڭ لەۋزى ئاياللىق، ئىشلىتىلىشى ئەرلىكتۇر.

ئەگەر ئاياللىق جىنىستىكى خاس ئىسىملار ئۈچ ھەرپلىك بولۇپ، ئوتتۇرىسى سۈكۈنلۈك بولسا، ئۇنى تۈرلىنىدىغان ئىسىم قىلىپ ئىشلىتىش ياكى تۈرلىنىشتىن چەكلىنىدىغان ئىسىم قىلىپ ئىشلىتىش ئىككىلىسى دۇرۇس. مەسىلەن:

هَندٌ ← هَندٌ دَعْدٌ ← دَعْدٌ رَيمٌ ← رَيمٌ

دېگەنگە ئوخشاش.

ھەتتا، بۇنداق ئىسىملارنى تۈرلىنىدىغان ئىسىم قىلىپ ئىشلىتىش ياخشىراق تۇر.

(2) ئەرەب تىلىغا باشقا تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان خاس ئىسىملار تۈرلىنىشتىن چەكلىنىدۇ. مەسىلەن: إِبْرَاهِيمٌ، بَاكِسْتَانٌ، لِنْدُنٌ ... دېگەنگە ئوخشاش.

ئەگەر باشقا تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان ئىسىملار ئۈچ ھەرپلىك بولۇپ، ئوتتۇرىسى سۈكۈنلۈك ھەمدە ئەرلىك بولسا، بۇ ئىسىملار تۈرلىنىشتىن چەكلەنمەيدۇ. مەسلەن: نوح، شيب، لوط، جرج، خان، شاه ... دېگەنگە ئوخشاش.

ئەمما، ئەجەم خاس ئىسىملار (باشقا تىللاردىن ئەرەب تىلىغا كىرگەن ئىسىملار) ئۈچ ھەرپلىك، ئوتتۇرىسى سۈكۈنلۈك بولسا تۈرلىنىشتىن چەكلەندۇ. مەسلەن: بلخ، حمص، نيس (فرانسىيىدىكى بىر شەھەر)، موش (تۈركىيىدىكى بىر شەھەر) ... دېگەنگە ئوخشاش.

(3) «معدول» ئىسىملار، يەنى «فعل» ئۆلچىمىدە كەلگەن ئىسىملار تۈرلىنىشتىن چەكلەندۇ. مەسلەن: عمر، زفر، زحل، هبل ... دېگەنگە ئوخشاش.

(4) زىيادە «ان» (ئەلىق نۇن) بىلەن ئاياغلاشقان ئىسىملار تۈرلىنىشتىن چەكلەندۇ. مەسلەن: مروان، رمضان، شعبان، عثمان ... دېگەنگە ئوخشاش.

(5) پېئىل ئۆلچىمىدە كەلگەن ئىسىملار تۈرلىنىشتىن چەكلەندۇ. مەسلەن: أحمد، يزيد، يعرب ... دېگەنگە ئوخشاش.

(6) بىرىكىشى مۇرەككەپ بولغان ئىسىملار تۈرلىنىشتىن چەكلەندۇ. مەسلەن: معديكرب، حضرموت ... دېگەنگە ئوخشاش.

(2) تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن سۈپەتلەر: (1) «أفعل» ئۆلچىمىدە كەلگەن سۈپەتلەر تۈرلىنىشتىن چەكلەندۇ. مەسلەن: أكبر، أحسن، أحمر ... دېگەنگە ئوخشاش.

بۇ سۈپەتلەردە ئاياللىق بىرلىك شەكلىدە «ة» بولماسلىقى لازىم. ئەگەر «أفعل» ئۆلچىمىدە كەلگەن ئىسىملارنىڭ ئاياللىق بىرلىكىنىڭ ئاخىرىدا «ة»

بولسا، بۇ ئىسىم تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن: أَرْمَلٌ ... غَا ئوخشاش. چۈنكى، بۇ ئىسىمنىڭ ئاياللىقنىڭ ئاخىرىدا «ة» كەلگەن: أَرْمَلَةٌ.

(2) «فَعْلَانٌ» ئۆلچىمىدە كەلگەن سۈپەتلەر تۈرلىنىشتىن چەكلىنىدۇ. مەسىلەن: جَوَّانٌ، شَعْبَانٌ، عَطَّشَانٌ، مَلَانٌ ... دېگەنگە ئوخشاش.

(3) «مَعْدُولَةٌ»، يەنى قائىدىدىن چىقىپ كەتكەن سۈپەتلەر تۈرلىنىشتىن چەكلىنىدۇ. بۇ خىل سۈپەتلەر ئىككى خىل بولىدۇ: ① «فَعَالٌ» ۋە «مَفْعَلٌ» ئۆلچىمىدە كەلگەن سانلار تۈرلىنىشتىن چەكلىنىدۇ. مەسىلەن: ثَلَاثٌ، رِبَاعٌ، مَشَى، مَثَلْتُ ... دېگەنگە ئوخشاش. چۈنكى، «ثَلَاثٌ» — «ثَلَاثَةٌ» دېگەن ساندىن چەتنەپ چىقىپ كەتكەن؛ «رِبَاعٌ» بولسا «أَرْبَعَةٌ» دېگەن ساندىن چەتنەپ چىقىپ كەتكەن. ② «أُخْرٌ» دېگەن سۆز تۈرلىنىشتىن چەكلىنىدۇ.

2- مەزمۇن: تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملارغا ئائىت

ئومۇمىي قائىدىلەر

1) تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملارنىڭ ئاخىرى قوش ھەرەكەت بىلەن ئۇنلاشمايدۇ؛

2) تۈرلىنىشتىن چەكلەنگەن ئىسىملار ئىزاپەتتىكى ئېنىقلاغۇچى (مضاف) بولمىسا ياكى ئالدىغا «ال» (ئەلىق لام) قوشۇلمىسا، ئىزاپەتتا زىرنىڭ ئورنىدا زەبەرىلىك ئوقۇلىدۇ.

ئەگەر بىرەر سۆزگە ئىزاپەت قىلىنسا ياكى ئالدىغا «ال» كىرگۈزۈلسە، ئاشكارا زىرنىك ئوقۇلىدۇ. مەسىلەن:

دَرَسْتُ فِي مَدَارِسٍ كَثِيرَةٍ (مەن نۇرغۇن مەكتەپلەردە دەرس ئۆتتەم)

دَرَسْتُ فِي مَدَارِسِ الْمَمْلَكَةِ (مەن مەملىكەتتىكى نۇرغۇن مەكتەپلەردە دەرس ئۆتتەم)

دَرَسْتُ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْمَدَارِسِ (مەن نۇرغۇن مەكتەپلەردە دەرس ئۆتتىم)
دېگەنگە ئوخشاش.

3) چېكىگە يەتكەن كۆپلۈك بولغان مەنقۇس ئىسمىغا تۈرلىنىدىغان
مەنقۇس ئىسمىغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنىدۇ. بۇ ئىسمىنىڭ «ي»سى
چۈشۈپ كېتىدۇ ھەم نۇنلىشىدۇ. مەسلەن:

(پىشلىك ئوقۇلغان ھالىتى)	هَذِهِ الْكَلِمَةُ لَهَا مَعَانٍ كَثِيرَةٌ
(زەبەرلىك ئوقۇلغان ھالىتى)	أَعْرَفُ مَعَانِي كَثِيرَةً لِهَذِهِ الْكَلِمَةِ
(زىرلىك ئوقۇلغان ھالىتى)	تُسْتَعْمَلُ هَذِهِ الْكَلِمَةُ بِمَعَانٍ كَثِيرَةٍ

دېگەنگە ئوخشاش.

ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد (تۈپ) پېئىللارنىڭ مەسدەر ئۆلچىمى توغرىسىدا

بىز ئىلگىرى سۆزلەپ ئۆتكىنىمىزدەك ئۈچ ھەرپلىك مەزىد (ياسالما) پېئىللار (ئالايى مەزىد) نىڭ مەسدەر قۇرۇلمىسى قىياسىيىدۇر. يەنى، ئۇلارنىڭ مەسدىرىنى ئېنىق بىر ئۆلچەمدە تۈرلەپ چىقارغىلى بولىدۇ. مەسلەن:

پېئىل	مەسدەر	مەنىسى
أَسْلَمَ	اسْلَامٌ	(مۇسۇلمان بولماق)
اسْتَخْرَجَ	اسْتِخْرَاجٌ	چىقارماق
عَلِمَ	تَعْلِيمٌ	تەلىم بەرمەك
		دېگەنگە ئوخشاش.

ئەمما، ئۈچ ھەرپلىك مۇجەررەد (تۈپ) پېئىللار (ئالايى مەزىد) نىڭ مەسدىرى سىمئايى بولۇپ، پالانى بابتا كەلگەن پېئىللاردىن ماۋۇ ئۆلچەمدە مەسدەر چىقىدۇ دەپ قىياس قىلغىلى بولمايدۇ. شۇڭا، بۇنداق پېئىللارنىڭ مەسدىرى بىزگە ئەرەبلەردىن قانداق يېتىپ كەلگەن بولسا، بىز ئۇنى شۇنداق ئىشلىتىمىز.

بۇلار ئاساسلىقى تۆۋەندىكى ئۆلچەملەردە كېلىدۇ: (1) «فَعْلٌ» ئۆلچىمى:

ضَرَبَ / يَضْرِبُ	ضَرْبٌ	(ئۇرماق)
فَهَمَ / يَفْهَمُ	فَهْمٌ	(چۈشەنمەك)

(سۆزلىمەك)	قَوَّلَ	قَالَ / يَقُولُ
(ئورۇش قىلماق)	غَزَوُ	غَزَا / يَغْزُو
(توسماق)	نَهَى	نَهَى / يَنْهَى

(2) «فَعَلَ» ئۆلچىمى:

(تەلەپ قىلماق)	طَلَبَ	طَلَبَ / يَطْلُبُ
(قارماق)	نَظَرَ	نَظَرَ / يَنْظُرُ
(ئىشلىمەك)	عَمَلَ	عَمَلَ / يَعْمَلُ
(چارچىماق)	تَعَبَ	تَعَبَ / يَتَعَبُ
(خۇشال بولماق)	فَرِحَ	فَرِحَ / يَفْرَحُ

(3) «فَعَلَ» ئۆلچىمى:

(يالغان سۆزلىمەك)	كَذَبَ	كَذَبَ / يَكْذِبُ
(ئوينىماق)	لَعَبَ	لَعَبَ / يَلْعَبُ
(قەسەم قىلماق)	حَلَفَ	حَلَفَ / يَحْلِفُ

(4) «فَعَلَ» ئۆلچىمى:

(يادلماق)	حَفِظَ	حَفِظَ / يَحْفَظُ
(بىلمەك)	عَلِمَ	عَلِمَ / يَعْلَمُ
(سۆزلىمەك)	ذَكَرَ	ذَكَرَ / يَذْكُرُ

(5) «فَعَلَ» ئۆلچىمى:

(گەۋدىلىك بولماق)	كَبَّرَ	كَبَّرَ / يَكْبِرُ
(كاتتا بولماق)	عَظَّمَ	عَظَّمَ / يَعْظُمُ

صَغَرَ / يَصْغُرُ صَغْرًا (كچىك بولماق)

رَضِيَ / يَرْضَى رِضًا (رازى بولماق)

(6) «فَعَلَ» تُولَّجِمِي:

شَكَرَ / يَشْكُرُ شُكْرًا (رههمت ئېيتماق)

شَرِبَ / يَشْرَبُ شَرْبًا (ئىچمەك)

وَدَّ / يُوَدُّ وُدًّا (دوست تۇتماق)

سَخَطَ / يَسْخَطُ سَخَطًا (ئاچچىقلانماق)

(7) «فَعَلَ» تُولَّجِمِي:

هَدَى / يَهْدِي هَدًى (يېتەكلىمەك)

سَرَى / يَسْرِي سَرًّا (ماگماق)

(8) «فَعَلَةٌ» تُولَّجِمِي:

رَحِمَ / يَرْحَمُ رَحْمَةً (رههم قىلماق)

كَثُرَ / يَكْثُرُ كَثْرَةً (كۆپ بولماق)

حَارَ / يَحَارُ حَيْرَةً (ئېزىپ قالماق)

(9) «فَعَلَةٌ» تُولَّجِمِي:

غَلَبَ / يَغْلِبُ غَلَبَةً (غەلبە قىلماق)

شَكَأَ / يَشْكُو شُكَاً (ئەسلى: شُكَاةٌ) (شكايەت قىلماق)

(10) «فَعَلَةٌ» تُولَّجِمِي:

سَرَقَ / يَسْرِقُ سَرَقَةً (ئوغرىلىق قىلماق)

(11) «فَعَلَةٌ» ئۆلچىمى:

(كېسەلنى پەرز تۇتقۇزماق)	حَمِي / يَحْمِي	حَمِيَّة
(قوغدىماق، ساقلىماق)	عَصَم / يَعْصِم	عَصْمَةٌ

(12) «فَعْلَى» ئۆلچىمى:

(دەۋا قىلماق)	دَعَا / يَدْعُو	دَعْوَى
(شكايەت قىلماق)	شَكَأ / يَشْكُو	شَكْوَى

(13) «فَعْلَى» ئۆلچىمى:

(سۆزلىمەك)	ذَكَرَ / يَذْكُرُ	ذِكْرَى

(14) «فَعْلَى» ئۆلچىمى:

(قاينماق)	رَجَعَ / يَرْجِعُ	رُجْعَى

(15) «فَعْلَانٌ» ئۆلچىمى:

(ئايلانماق)	جَالَ / يَجُولُ	جَوْلَانٌ
(چۆرگىلىمەك، ئايلانماق)	دَارَ / يَدُورُ	دَوْرَانٌ
(يۈرەك سوقماق)	خَفِقَ / يَخْفِقُ	خَفْقَانٌ
(قوزغالماق)	هَاجَ / يَهِيجُ	هَيَاجَانٌ
(نەپەرەتلەنمەك)	شَنَّأَ / يَشْنَأُ	شَنَّانٌ

(16) «فَعْلَانٌ» ئۆلچىمى:

(ئۇنتۇماق)	نَسِيَ / يَنْسِي	نَسِيَانٌ
(چەكلەمەك)	حَرَمَ / يَحْرِمُ	حَرْمَانٌ
(رازى بولماق)	رَضِيَ / يَرْضَى	رِضْوَانٌ

17) «فَعْلَانُ» تُولَّجِمِي:

(بېسىپ كه تمهك، ئېغىر بولماق)	رَجَحَ / يَرْجَعُ	رَجَحَانُ
(كه چوروم قىلماق)	غَفَرَ / يَغْفِرُ	غَفْرَانُ
(كاپىر بولماق، ئىنكار قىلماق)	كَفَرَ / يَكْفِرُ	كَفْرَانُ

18) «فَعَالٌ» تُولَّجِمِي:

(كه تمهك)	ذَهَبَ / يَذْهَبُ	ذَهَابٌ
(نه تىجه قازانماق)	نَجَحَ / يَنْجَحُ	نَجَاحٌ
(بوزۇقچىلىق قىلماق)	فَسَدَ / يَفْسُدُ	فَسَادٌ
(ياخشى بولماق)	صَلَحَ / يَصْلَحُ	صَلَاحٌ
(توگەپ كه تمهك)	نَفَدَ / يَنْفَدُ	نَفَادٌ

19) «فَعَالٌ» تُولَّجِمِي:

(نىكاھلانماق)	نَكَحَ / يَنْكَحُ	نِكَاحٌ
(تۇرماق)	قَامَ / يَقُومُ	قِيَامٌ
(روزا تۇتماق)	صَامَ / يَصُومُ	صِيَامٌ
(قايتماق)	آبَ / يُؤْوِبُ	إِيَابٌ

20) «فَعَالٌ» تُولَّجِمِي:

(سوئال سورماق)	سَأَلَ / يَسْأَلُ	سُؤَالٌ
(دۇئا قىلماق)	دَعَا / يَدْعُو	دُعَاءٌ
(چاقچاق قىلماق)	مَزَحَ / يَمْزَحُ	مَزَاحٌ

(يَلْتَمِسُهُ)	سَعَلَ / يَسْعَلُ
(زُكَّامِدَابِ قَالِمَاقِ)	زَكَمَ / يَزْكُمُ

21) «فَعَالَةٌ» تُؤَلِّجُمِي :

(يَاكزَه بولماق)	نَظَفَ / يَنْظِفُ
(سَوَّزِي تُوجُوق بولماق)	فَصَحَ / يَفْصِحُ
(چوڭ بولماق)	ضَخَمَ / يَضْخُمُ
(ئَهَقَلَلِق بولماق)	ظَرَفَ / يَظْرِفُ

22) «فَعَالَةٌ» تُؤَلِّجُمِي :

(يَازماق)	كَتَبَ / يَكْتُبُ
(ئوَقومَاق)	قَرَأَ / يَقْرَأُ
(ئىبادَهت قىلماق)	عَبَدَ / يَعْبُدُ
(ساقلىماق)	صَانَ / يَصُونُ
(تىلاؤَهت قىلماق)	تَلَا / يَتَلَوُ
(زىيارَهت قىلماق)	زَارَ / يَزُورُ

23) «فَعَالِيَةٌ» تُؤَلِّجُمِي :

(يامان كۆرمهك)	كَرِهَ / يَكْرَهُ
(ئاشكارىلماق)	عَلَنَ / يَعْلَنُ

24) «فَعُولٌ» تُؤَلِّجُمِي :

(قوبۇل قىلماق)	قَبِلَ / يَقْبَلُ
(ياخشى كۆرۈپ قالماق)	وَلِعَ / يَوْلِعُ

(25) «فَعُولٌ» ئۆلچىمى:

خَرَجَ / يَخْرُجُ	خَرَجَ	خروج
رَكَعَ / يَرْكَعُ	رَكَعَ	ركوع
لَزِمَ / يَلْزِمُ	لَزِمَ	لزوم
غَدَا / يَغْدُو	غَدَا	غدو

(چىقماق)
(رۇكۇ قىلماق)
(لازم بولماق)
(ئەتىگەندە يولغا چىقماق)

(26) «فَعُولَةٌ» ئۆلچىمى:

سَهَّلَ / يَسْهَلُ	سَهَّلَ	سهولە
صَعَبَ / يَصْعَبُ	صَعَبَ	صعوبە
عَذَبَ / يَعْذِبُ	عَذَبَ	عذوبە

(ئاسان بولماق)
(قىيىن بولماق)
(تاتلىق بولماق)

(27) «فَعِيلٌ» ئۆلچىمى:

رَنَّ / يَرِنُ	رَنَّ	رىن
أَنَّ / يَأْنُ	أَنَّ	انىن
شَخِرَ / يَشْخِرُ	شَخِرَ	شخىر

(قوڭغۇراق چېلىنماق)
(نالە قىلماق)
(سەپەر قىلماق)

مانا بۇلار ئۈچ ھەرپلىك تۈپ پېئىللارنىڭ مەسىدەر ئۆلچىمىدىن ئىبارەت. يەنە نۇرغۇنلىغان پېئىللارنىڭ بىر قانچە مەسىدەرى بولىدۇ. مەسىدەر پېئىلدىن كېيىن مەنبەداش تولدۇرغۇچى (مفعول مطلق) بولۇش سۈپىتى بىلەن زەبەرىلىك ئوقۇلىدۇ. مەسىلەن: رَضِيَ يَرْضِي رِضًا وَرِضَاءً وَرِضْوَانًا وَمَرْضَاةً؛ سَمِعَ يَسْمَعُ سَمْعًا وَسَمَاعًا.

پارچە كۆپلۈك (جَمْع التَكْسِير) توغرىسىدا

پارچە كۆپلۈك (جَمْع التَكْسِير) ئىككى قىسىمغا بۆلىنىدۇ: (1) جَمْع قَلَّة؛ (2) جَمْع كَثْرَة.

جَمْع قَلَّة — ئۈچتىن ئونغىچە بولغان مىقدارنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ.

جَمْع كَثْرَة — ئوننىڭ يۇقىرىسىدىكى مىقدارنى بىلدۈرىدۇ.

بۇ ئىككىسىنىڭ ھەربىرى يەنە بىرنىڭ ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

جَمْع قَلَّة نىڭ ئۆلچەملىرى:

(1) «أَفْعَالٌ» ئۆلچىمى:

حَرْفٌ / أَحْرَفٌ	(ھەرپ)	عَيْنٌ / أَعْيُنٌ	(كۆز)
شَهْرٌ / أَشْهُرٌ	(ئاي)	نَجْمٌ / أُنْجُمٌ	(يۇلتۇز)
وَجْهٌ / أَوْجُهٌ	(يۈز)	كَفٌّ / أَكْفٌ	(ئالغان)

(2) «أَفْعَالٌ» ئۆلچىمى:

عَنْبٌ / أَعْنَابٌ	(ئۈزۈم)	ثَوْبٌ / أَثْوَابٌ	(كېيىم)
سَيْفٌ / أَسْيَافٌ	(قىلىچ)	قُفْلٌ / أَقْفَالٌ	(قۇلۇپ)

(3) «أَفْعَالَةٌ» ئۆلچىمى:

رَغِيفٌ / أَرْغِفَةٌ	(نان)	عَمُودٌ / أَعْمُدَةٌ	(تۈۋرۈك)
سِلَاحٌ / أَسْلِحَةٌ	(قورال)	طَعَامٌ / أَطْعَمَةٌ	(تاماق)

(4) «فَعَلَةٌ» تُولَّجِمِي:

فَتَى / فَتِيَّةٌ	(يَبْغِتُ)	غُلَامٌ / غُلَمَةٌ	(خِزْمَةٌ تَجِي)
صَبِي / صَبِيَّةٌ	(كَبَّحَكَ بِالَا)		

جمع كثرة نكث تُولَّجِه ملسرى:

(1) «فَعَلٌ» تُولَّجِمِي:

أَحْمَرٌ / حَمْرَاءٌ / حَمْرٌ (قَزِيلٌ)	أَعْمَى / عَمِيَاءٌ / عَمِيٌّ (قَارِبْغُو)
أَبْيَضٌ / بَيْضَاءٌ / بَيْضٌ (نَهْسَلِي: بَيْضٌ)	(ثَاقٌ)

(2) «فَعَلٌ» تُولَّجِمِي:

كِتَابٌ / كَتَبٌ	(كِتَابٌ)	حَمَارٌ / حَمْرٌ	(ثَبْشَهَك)
سَرِيرٌ / سَرَرٌ	(كَارِئَوَاتٌ)	جَدِيدٌ / جَدَدٌ	(يَبْغِي)
رَسُولٌ / رَسَلٌ	(نَهْلَجِي)	مَدِينَةٌ / مَدَدٌ	(شَهْهَر)
صَحِيفَةٌ / صَحَفٌ	(كِتَابٌ، وَارَاقٌ)		

(3) «فَعَلٌ» تُولَّجِمِي:

غُرْفَةٌ / غَرَفٌ	(يَاتَاقٌ)	سُورَةٌ / سُورٌ	(سُورَه)
مَدِينَةٌ / مَدَى	(بِجَاقٌ)	قَرِيَةٌ / قَرَى	(شَهْهَر)
لَحِيَةٌ / لَحَى	(سَاقَالٌ)	كَبْرَى / كَبْرٌ	(چَوَك)

(4) «فَعَلٌ» تُولَّجِمِي:

أَبْرَةٌ / أَبْرٌ	(يَبْغِنَه)	عَبْرَةٌ / عَبْرٌ	(يَاش تَامِچِلْسِرَى)
حِجَّةٌ / حَجَّجٌ	(يِل، هَهَج)	مَرِيَةٌ / مَرَى	(نَهْيَنَهَك)

(5) «فَعَلَةٌ» ئۆلچىمى:

مَاش / مَشَاةٌ (مَشِيَّةٌ) (ماڭغۇچى) قَاضٍ / قُضَاةٌ (قازى)
رَامٌ / رَمَاةٌ (ئاتقۇچى)

(6) «فَعَلَةٌ» ئۆلچىمى:

طَالِبٌ / طَلَبَةٌ (ئوقۇغۇچى) كَافِرٌ / كَفَرَةٌ (كاپىر)
فَاجِرٌ / فَجْرَةٌ (گۇناھكار) سَيِّدٌ / سَادَةٌ (سَوْدَةٌ) (خوجايىن)
بَاعٌ / بَاعَةٌ (بىيعة) (سودىگەر، ساتقۇچى)

(7) «فَعَلَى» ئۆلچىمى:

مَرِيضٌ / مَرَضٌ (كېسەل) قَتِيلٌ / قَتْلٌ (ئۆلتۈرۈلگۈچى)
مَيِّتٌ / مَوْتٌ (ئۆلۈك) جَرِيحٌ / جَرَحٌ (يارىدار)
أَحْمَقٌ / حَمَقٌ (ئەخمەق، نادان)

(8) «فَعَلَةٌ» ئۆلچىمى:

دَيْكٌ / دَيْكَةٌ (خوراز) فَيْلٌ / فَيْلَةٌ (پىل)
قَرْدٌ / قَرْدَةٌ (مايمۇن) دَبٌ / دَيْبَةٌ (ئۆمىلگۈچى ھايۋان)

(9) «فَعَلٌ» ئۆلچىمى:

رَاعِعٌ / رَعَعٌ (رۇكۇ قىلغۇچى) سَاجِدٌ / سَجَدٌ (سەجدە قىلغۇچى)
صَائِمٌ / صَوْمٌ (روزىدار)

(10) «فَعَالٌ» ئۆلچىمى:

طَالِبٌ / طَلَابٌ (ئوقۇغۇچى) رَاكِبٌ / رَكَابٌ (يولۇچى)
قَارِئٌ / قَرَاءٌ (قارى، ئوقۇغۇچى)

11) «فعال» ئۆلچىمى:

كَبِير / كَبِيرَةٌ / كَبَار (چوڭ)	تَوْب / ثِيَاب (كيسىم)
ذئب / ذئاب (بۆرە)	جبل / جبال (تاغ)
رقبة / رقاب (قۇل ئازد قىلماق)	ثمرّة / ثمار (مېۋە)
غَضبان / غَضبى / غَضاب (غەزەپلەنمەك)	جوعان / جِياع (ئاچ)
قائم / قيام (ئۆرە تۇرغۇچى)	نائم / نيام (ئۇخلىغۇچى)
أُنثى / إناث (ئايال)	أعجف / عجاف (ئورۇق)

12) «فعل» ئۆلچىمى:

بيت / بيوت (ئۆي)	نجم / نجوم (يۇلتۇز)
أسد / أسود (يولۋاس)	ذكر / ذكور (ئەر)
ساجد / سجود (سەجدە قىلغۇچى)	شاهد / شهود (گۇۋاھچى)

13) «فعلان» ئۆلچىمى:

غلام / غلمان (خىزمەتچى)	نار / نيران (ئوت)
جار / جيران (قوشنا)	تاج / تيجان (تاج)
خروف / خرفان (قوچقار)	غزال / غزلان (بۆكەن)
أخ / إخوة (قېرىنداش)	نسوة / نسوان (ئايال)

14) «فعلان» ئۆلچىمى:

شباب / شباب (ياش)	راكب / ركاب (يولۇچى)
أسود / سودان (قارا)	أعمى / عميان (قارىغۇ)
ذكر / ذكران (ئەر)	فضيب / فضبان (تاياق)
رغيف / رغفان (نان)	

15) «فَعْلَاءُ» تُولَّجِمِي:

فَقِيرٌ / فُقَرَاءٌ	(نامرات)	بَخِيلٌ / بَخَلَاءٌ	(ببخل)
كَرِيمٌ / كَرَمَاءٌ	(سېخی)	جَلِيسٌ / جَلَسَاءٌ	(هه‌مراه)
أَشَاعِرٌ / شِعْرَاءٌ	(شائسر)	خَلِيفَةٌ / خَلَفَاءٌ	(خه‌لپه)

16) «أَفْعَالٌ» تُولَّجِمِي:

طَبِيبٌ / أَطْبَاءٌ	(دوختور)	شَدِيدٌ / أَشْدَاءٌ	(قاتنق)
عَزِيزٌ / أَعْزَاءٌ	(ئه‌زبز)	قَوِيٌّ / أَقْوِيَاءٌ	(كۈچلۈك)
وَلِيٌّ / أَوْلِيَاءٌ	(دوست)	غَنِيٌّ / أَغْنِيَاءٌ	(باي)
صَدِيقٌ / أَصْدَقَاءٌ	(دوست)		

17) «فَوَاعِلٌ» تُولَّجِمِي:

كَافِرٌ / كَوَافِرٌ	(كاپر)	كَاذِبٌ / كَوَاذِبٌ	(يالغانچي)
رَوْبَعَةٌ / رَوَابِعٌ	(قارا بوران)	طَابِعٌ / طَوَابِعٌ	(تامغا، ماركا)
فَارِسٌ / فَوَارِسٌ	(ئاتلق)		

18) «فَعَائِلٌ» تُولَّجِمِي:

رِسَالَةٌ / رِسَائِلٌ	(خه‌ت)	صَحِيفَةٌ / صَحَائِفٌ	(گېزيت)
عَجَازٌ / عَجَائِزٌ	(ئاجز)		

19) «فَعَالٌ» تُولَّجِمِي:

فَتَوَى / فَتَاوٌ	(هۆكۈم)	صَحْرَاءٌ / صَحَارٌ	(بېزا)

20) (1) «فَعَالِيٌّ» تُولَّجِمِي:

يَتِيمٌ / يَتَامَى	(بېتئم)	أَيِّمٌ / أَيَّامَى	(بويتاق ئه‌ر ياكى ئايال)

طَاهِرٌ / طَهَّارٌ (پاك)

(2) «فَعَالِيٌّ» تَوْلَجِمِي:

قَدِيمٌ / قَدَامِيٌّ (كونا) أَسِيرٌ / أُسَارِيٌّ (ئەسەر)

كَسَلَانٌ / كَسَالِيٌّ (هورۇن) سَكْرَانٌ / سَكَارِيٌّ (مەس)

(21) «فَعَالِيٌّ» تَوْلَجِمِي:

كَرَسِيٌّ / كَرَّاسِيٌّ (ئورۇندۇق) بَخْتِيٌّ / بَخَاتِيٌّ (بەختلىك)

قَمَرِيٌّ / قَمَارِيٌّ (دەمدەر كەپتەر)

(22) (1) «فَعَالِلٌ» تَوْلَجِمِي:

فَنَدَقٌ / فَنَادِقٌ (مېھمانخانا)

بَرَثْنٌ / بَرَّاثِنٌ (يىرتقۇچ ھايۋاننىڭ تىرنىقى)

بِرْعَمٌ / بَرَّاعِمٌ (غۇنچە) جَوَّهَرٌ / جَوَّاهِرٌ (جەۋھەر، مېغىزى)

(2) «فَعَالِيلٌ» تَوْلَجِمِي:

قَنَدِيلٌ / قَنَادِيلٌ (چىراغ) قَرطاسٌ / قَرَّاطِسٌ (نشان)

عَصْفُورٌ / عَصَافِرٌ (قۇشقاچ) فَنَجَانٌ / فَنَاجِنٌ (پىيالىھ)

تَلْمِيذٌ / تَلَامِيذٌ / تَلَامِيذَةٌ (ئوقۇغۇچى)

أَسْتَاذٌ / أَسَاتِذٌ / أَسَاتِذَةٌ (ئۇستاز)

(23) (1) «فَعَالِلٌ» تَوْلَجِمِنىڭ ئوخشىشى:

مَسْجِدٌ / مَسَاجِدٌ (مەسجىد) مَنَبِرٌ / مَنَابِرٌ (مىنبەر)

أَفْضَلٌ / أَفْضَلٌ (ئەۋزەل)

(2) «فَعَالِيلُ» تُؤَلِّجُ مَنَّا نَكُّ تُؤَخِّشُ شِي:

أُسْبُوعٌ / أُسَابِعٌ (هه پته) مِفْتَاحٌ / مَفَاتِحٌ (ئاچقوچ)

لِلَّهِ الْحَمْدُ وَالشُّكْرُ ...

تَمَّتْ بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى

وَاللَّهُ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ .